ପ୍ରବନ୍ଧ ବାତାୟନ

ସଂପାଦନା - ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର କର

ପ୍ରବନ୍ଧ ବାତାୟନ

ପ୍ରବନ୍ଧ ବାତାୟନ

ସଂପାଦନା :
ଶରତ୍ ଚନ୍ଦ୍ର କର
ବରିଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାପକ, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ସରକାରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ଢେଙ୍କାନାଳ

ବିଜୟ ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର
ବହ୍ମପୁର-୭୬୦୦୦୧

ପ୍ରବନ୍ଧ ବାତାୟନ

ସଂପାଦନା
ଅଧ୍ୟାପକ ଶରତ୍‌ଚନ୍ଦ୍ର କର

ପ୍ରକାଶକ :
ଭାସ୍କରଚନ୍ଦ୍ର ପାତ୍ର
ବିଜୟ ବୁକ୍‌ଷ୍ଟୋର, ବ୍ରହ୍ମପୁର-୧

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ :
ରାସ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ୨୧-୧୧-୯୧

ମୁଦ୍ରାକର
ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସ, ବ୍ରହ୍ମପୁର-୭୬୦୦୦୯

ମୂଲ୍ୟ ଟ ୧୪-୦୦ (ଚଉଦ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର)

PRABANDHA BATAYANA

Compiler :
Prof. Sarat Chandra Kar

Publisher :
Bhaskar Chandra Patro
Bijoy Book Store
Berhampur-1

Ist Edition :
Rasa Purnima
21-11-91

Printer :
Santosh Printers
Berhampur-9

Price :
Rs. 14-00

ଉତ୍ସର୍ଗ

ଉତ୍କଳ ଭାରତୀର ବରପୁତ୍ର ଗାଳ୍ପିକ, ଔପନ୍ୟାସିକ, ସମାଲୋଚକ, ରାଜନୀତିକ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ପବିତ୍ର ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ —

ବିନୀତ
ସଂକଳକ

ପ୍ରବନ୍ଧ କଥା

ଜୀବନ ଓ ଜଗତ୍ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଚିନ୍ତାର ଗଦ୍ୟମୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛି ପ୍ରବନ୍ଧ । କଳ୍ପନା ଓ ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତିର ଆଶ୍ରୟରେ ଆତ୍ମସଚେତନ ଲେଖକ ଏହି ସାଧନା କରିଥାଏ । ପ୍ରବନ୍ଧ ନାତିଦୀର୍ଘ ହେବ ବୋଲି ଅନେକ ସମାଲୋଚକ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ବି ଏହା କେତେ ଦୀର୍ଘ ବା କେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ହେବ ତାହା କହିବା କଷ୍ଟକର । ମନର ରୁଚି, ବିଷୟବସ୍ତୁର ଗୁରୁତ୍ୱ, ଲେଖକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରବନ୍ଧର କଳେବର ନିର୍ମାଣରେ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଥାଏ ।

ଅନେକ ସମାଲୋଚକ ପ୍ରବନ୍ଧର ସଂଜ୍ଞା ଦେଇଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂଜ୍ଞାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିପାରି ନାହିଁ । ପ୍ରବନ୍ଧର ସାର୍ବଜନୀନ ଓ ସାର୍ବକାଳୀନ ସଂଜ୍ଞା ପ୍ରଦାନ କରିବା ଦୁରୂହ । Oxford English Dictionary ଏହାକୁ –"a composition of moderate length on any particular subject, or branch of a subject, originally implying want of finish, but now said of a composition more or less elaborate in style, though limited in range."

ବେକନ୍ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ବିଚ୍ଛୁରିତ ଚିନ୍ତା (Dispersed Meditation) ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । କୌଣସି ଏକ ବିଷୟକୁ ଅବଲମ୍ବନ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଲେଖକ ଆପଣାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚିନ୍ତାକୁ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । A. C. Benson ଙ୍କ ମତରେ "ପ୍ରବନ୍ଧ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ରଚନା । ବିଷୟବସ୍ତୁ ପ୍ରବନ୍ଧର ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଜୀବନ ଓ ଜଗତ୍ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନନ୍ତ ଚିନ୍ତାରାଶି ମଧ୍ୟରୁ ଯେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଚିନ୍ତାକୁ ପ୍ରବନ୍ଧକାର ରୂପାୟିତ କରି ଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରବନ୍ଧ ସ୍ରଷ୍ଟାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅକପଟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଗଭୀରତା, ଜୀବନରସର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ସୁନ୍ଦର ଓ ସରସ କରି ଗଢ଼ି ତୋଳେ । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଆକର୍ଷଣ ପ୍ରବନ୍ଧର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଭୂତି । (୧)

---

(୧) An essay is a thing which some one does himself, and the paint of the essay is not the subject, for any subJect will suffice, but the charm of personality.

ପ୍ରବନ୍ଧର ପରିସର ବ୍ୟାପକ । ଜୀବନ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରବନ୍ଧର ସ୍ୱରୂପରେ ଅଭାବନୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେଇଛି । ପ୍ରବନ୍ଧର ଏହି ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତିକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି Hugh Walker କହିଛନ୍ତି—"Apparently there is no subject, from the stars to the dust-heap and from the amoeba to man, which may not be dealt within an essay."

ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଅନୁଭୂତିର ସ୍ୱାକ୍ଷର ବହନ କରି ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନବୋଧରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଉଠୁଛି । ଜୀବନର ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ଓ ବିସ୍ତୃତ ଜଗତର ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ଶକ୍ତିର ସଂଘାତ ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ସ୍ରଷ୍ଟା ଯେଉଁ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟି ଲାଭ କରେ ତାକୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରସରେ ରସାଣିତ କରି ଜଗତ୍ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରେ । ଏକ ସୀମାବଦ୍ଧ ଅର୍ଥରେ ଏହି ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆଲ୍‌ଫ୍ରେଡ୍ ଆଡ଼ଲର୍, 'ଜୀବନ ଶୈଳୀ' (Style of life) ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଯିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖେ—ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ହିଁ ଯିଏ ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରକାଶର ମାଧ୍ୟମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରେ, ସିଏ ଆପଣାର ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମକ୍ଷରେ ଆଣି ଉପସ୍ଥିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ, ମନର ଗ୍ରହଣଶୀଳ ଭୂମି ଉପରେ ସେ ଜୀବନର ଯାହାସବୁ ସାଉଁଟି ନେଇଥାଏ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସାଧନ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ସେ ଜଗତରେ ଆପଣାର କଥା କହିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୁଏ । (୨)

ପ୍ରବନ୍ଧ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ରଚନା । ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ, ନାଟକ, କବିତାରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶର ପରିସର ପ୍ରଶସ୍ତ ନୁହେଁ । ପାଠକମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରାବନ୍ଧିକର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇପାରେ, ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା ମାଧ୍ୟମରେ । ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗ ଭଳି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ଓ ଆନନ୍ଦ ଦାନ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ପ୍ରାବନ୍ଧିକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବଡ଼ କଥା । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଶୈଳୀ ଏକ ସାଧନ ସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ଆଧୁନିକ କାଳରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରଚନାକୁ ବୁଝାଉଥିଲେ ବି ପ୍ରବନ୍ଧ ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ସାହିତ୍ୟରେ କରାଯାଇଛି । ପୂର୍ବେ ପ୍ରବନ୍ଧ

---

(୨) ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ—ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଭୂମି ଓ ଭୂମିକା, ୨ୟ ମୁଦ୍ରଣ—ପୃ. ୨୧୩ ।

କହିଲେ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ବନ୍ଧନ ସମନ୍ୱିତ ବୃହତ୍ ରଚନାକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ବୌଦ୍ଧଜାତକ ପ୍ରଭୃତିରେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କାହାଣୀ ଅବଲମ୍ବନରେ ନୀତି-ତତ୍ତ୍ୱ ବା ଧର୍ମନୈତିକ ସମସ୍ୟାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଆଲୋଚନା କିମ୍ବା ସ୍ୱରୂପ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକୁ କେହି କେହି ପ୍ରବନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ କରିଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଗଳ୍ପରସ ଗୌଣ, ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସା ମୁଖ୍ୟ, ତେଣୁ ଗଳ୍ପ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଏକ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ ମାତ୍ର ହୋଇ ରହିଛି । ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହେବା ପାଇଁ ଗଳ୍ପର ସାହାଯ୍ୟ ନିଆଯାଇଥାଏ । ଜାତକ କଥା ଓ ପୌରାଣିକ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକରେ ଅଳ୍ପ ବହୁତେ ଏହି ସାଧନା କରାଯାଇଥିବାରୁ କେତେକ ସମାଲୋଚକ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ କରିଥାଆନ୍ତି—କିନ୍ତୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଭଳି ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହନ୍ତି ଓ ଏମାନଙ୍କର ଏକକ ସ୍ଥିତି ନାହିଁ ।

ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା ଏକ କଠିନ ବ୍ୟାପାର । "ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା ପାଇଁ ଲୋଡ଼ା; ଏକାଧାରରେ କବିର ଅନୁଭବ, ଗବେଷକର ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା, ଔପନ୍ୟାସିକ ଓ ଗାଳ୍ପିକର ବାସ୍ତବ ଅଧ୍ୟୟନ ତଥା ଅନୁକରଣ ଦକ୍ଷତା" (୩) । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଫରାସୀ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ସିଣ୍ଟ୍‌ବ୍ୟୁଭ୍ (Sainte Bewve) ଙ୍କ ଉକ୍ତିକୁ ସ୍ମରଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା ପ୍ରାବନ୍ଧିକର ନିଷ୍ଠା ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରି ସିଣ୍ଟ୍‌ବ୍ୟୁଭ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ପ୍ରବନ୍ଧ ଏକ ଆମୋଦଦାୟକ ସାହିତ୍ୟିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ମାଧ୍ୟମ ସତ; କିନ୍ତୁ ଏହାର ରଚନା ବଡ଼ କଠିନ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘନୀଭୂତ ଓ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଭାବନାଶକ୍ତି ଲେଖକର ଲୋଡ଼ା, ଆହୁରି ଲୋଡ଼ା ଅଳ୍ପ ପରିସର ବ୍ୟାପକ ବିଷୟବସ୍ତୁ ସମାବେଶର କ୍ଷମତା । ଆପଣା ବିଷୟ ଉପରେ ଯାହାର ଦକ୍ଷତା ଅଖଣ୍ଡ, ସେହି କେବଳ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ।"·(୪)

ପ୍ରବନ୍ଧର ପାଠକ ଓ ପ୍ରବନ୍ଧକାର ସର୍ବାଦୌ ତିନୋଟି ଗୁଣରେ ଅଧିକାରୀ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ପ୍ରବନ୍ଧକାର ସହିଷ୍ଣୁ (tolerant) ହେବ, ମତଗୁଡ଼ିକର ଗ୍ରହଣ ଓ ବର୍ଜନରେ ସେ ପରମ ଉଦାରତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବ । ନିର୍ଲିପ୍ତ, ନିରାସକ୍ତ, ନିରପେକ୍ଷ ଓ ତଟସ୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଜୀବନ ଓ ଜଗତକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ନିଜର ଅଭିମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବ ।

---

(୩) ଡକ୍ଟର ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମିଶ୍ର—ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଏକ ଅଧ୍ୟୟନ-ପୃ-୧୬୫ ।

(୪) ତତ୍ରୈବ, ପୃ-୬୨ ।

ପ୍ରାବନ୍ଧିକର ଦ୍ୱିତୀୟଗୁଣ ହେଉଛି ସ୍ୱଚ୍ଛ ରସିକତା (Humour)। ଏହି ସ୍ୱଚ୍ଛ ରସିକତା ଲେଖକକୁ ନିରୁଦ୍‌ବେଗ ଓ ଅହଂକାରଶୂନ୍ୟ କରିଥାଏ। ଯାହାରେ ସ୍ପର୍ଶ ଦେଇ ସେ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଜୀବନ୍ତ କରି ଗଢ଼ି ତୋଳେ।

ପ୍ରବନ୍ଧକାର ମିତଭାଷୀ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ। ଅବାନ୍ତର ବିଷୟ ସଂଯୋଗ, ଅତିକଥନ ବା ଅଯଥା ବିତର୍କର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ବାଚାଳତା କଲେ ପ୍ରବନ୍ଧର ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ସୁଷମା ଖଣ୍ଡିତ ହେବ। ପରିବେଶ ଓ ପରିସର ପ୍ରତି ସଚେତନତା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାବନ୍ଧିକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅବଲମ୍ବନୀୟ।

ଏତଦ୍ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇ ଗୋଟି ପ୍ରଧାନ ବିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ। (୧) ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ବା ତନ୍ମୟ (Objective) ଓ (୨) ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ ବା ମନ୍ମୟ (Subjective)।

"ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ପ୍ରବନ୍ଧ ଆମର ବୁଦ୍ଧିକୁ ତୀକ୍ଷ୍ଣତର, ଦୃଷ୍ଟିକୁ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ଜ୍ଞାନର ପରିଧିକୁ ପ୍ରଶସ୍ତ କରି ତୋଳେ ଓ ମନ୍ମୟ ବା ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ ପ୍ରବନ୍ଧ ଜ୍ଞାନର ବିଷୟକୁ ହାସ୍ୟରସ ମଣ୍ଡିତ ପୁଷ୍ପପଲ୍ଲବତା ଦାନ କରି ଆମକୁ ମୁଗ୍‌ଧ କରେ"। (୫)

ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖକର ଚିନ୍ତା ଅପେକ୍ଷା ହୃଦୟର ପରିଚୟ ଅଧିକ ମିଳିଥାଏ। ଏହା ଭାବପ୍ରଧାନ। ଏ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ଚିନ୍ତାଦୃଷ୍ଟି ଗଭୀର, ବିଶ୍ଳେଷଣ ଉନ୍ନତ ଓ ବୌଦ୍ଧିକ ହେଲେ ବି ଶୈଳୀରେ ଏକ ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରବହମାନତା ଥାଏ। ସରସ, ସୁନ୍ଦର ଓ ସାବଲୀଳ ଭାଷାରେ ଏଥିରେ ତଥ୍ୟକୁ ରସାନୁସାରୀ କରି ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଥାଏ। ଏଥିରେ ପାଠକ ଓ ଲେଖକ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ନଥାଏ। ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୀତି କବିତା ଭଳି ଏହାର ସାମଗ୍ରିକ ଆବେଦନ ପାଠକକୁ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍‌ଧ କରି ରଖେ। ଜୀବନର ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ହସ-କାନ୍ଦ, ସ୍ୱପ୍ନ, ସମ୍ଭାବନା, କରୁଣ-ଦାରୁଣ ଚିତ୍ରରୂପ ଏଥିରେ ଅକପଟ ହୃଦୟାନୁରାଗ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ। ଏହା କେବଳ ପାଠକର ହୃଦୟକୁ ଜ୍ଞାନାଲୋକରେ ଦୀପ୍ତ କରେ ନାହିଁ, ବରଂ ପାଠକକୁ ଆତ୍ମ ଆବିଷ୍କାରର ଆନନ୍ଦ ଦାନରେ ବିଭୋର କରିଦିଏ—

Robert Lynd ଙ୍କ ଭାଷାରେ "Sometimes it is nearly a sermon, sometimes it is nearly a short story. It may be a fragment of autobiography or a piece of nonsense.

---

(୫) ଶ୍ରୀଶଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ — ସାହିତ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଶନ, ପୃ— ୧୬୯।

It may be satirical or vituperative or sentimental. It may deal with any subject from the day of judgement to a pair of scissors.

ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ପ୍ରବନ୍ଧ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୀମାରେଖା ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ଆଦ୍ୟ ମଧ୍ୟ-ଅନ୍ତ୍ୟ ସମନ୍ୱିତ ଚିନ୍ତାପ୍ରସୂତ ରଚନା । ଏ ପ୍ରକାର ପ୍ରବନ୍ଧର ସ୍ରଷ୍ଟା ଏକାଧାରରେ ପଣ୍ଡିତ, ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ଜ୍ଞାନଗରିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି । ପାଠକକୁ ଅଜ୍ଞ, ଶିଶୁ ମନେକରି ସେ ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ଏହା ଆବେଗପ୍ରଧାନ ନହୋଇ ହୋଇଥାଏ ଚିନ୍ତାପ୍ରଧାନ । ଏହାର ଶୈଳୀ ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର, ଭାଷା ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ, ଲକ୍ଷ୍ୟ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ବିଭିନ୍ନ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ । ଯଥା—

(୧) ବିବରଣୀମୂଳକ (Narrative)
(୨) ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ (Descriptive)
(୩) ଚିନ୍ତାତ୍ମକ (Reflective)
(୪) ତାର୍କିକ (Argumentative)
(୫) ସାମ୍ବାଦିକ (Journalistic)
(୬) ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ (Critical)

ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରବନ୍ଧ ସୃଷ୍ଟିର ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଭାଗ ରୂପେ ରମ୍ୟରଚନା ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଛି । ପୂର୍ବେ ବ୍ୟାକରଣ ଶାସ୍ତ୍ର ବାଗ୍ମିତା ଓ କାବ୍ୟକଳାକୁ ରମ୍ୟ ରଚନା କୁହାଯାଉଥିଲା । ସାମାଜିକ ବିଧି-ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମସାମୟିକ ତଥା ଐତିହାସିକ ଘଟଣାବଳୀ, ଦାର୍ଶନିକ ତଥା ରାଜନୈତିକ ବିବରଣୀ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟାବଧାରଣ ପ୍ରଭୃତି ଏବେ ଏହି ରମ୍ୟରଚନାର ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ ହେଲାଣି । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ରମ୍ୟରଚନା (Bells-Letters) ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି ଇଂରାଜୀ ରମ୍ୟରଚନାର ସ୍ରଷ୍ଟା ସୁଇଫ୍‌ଟ (Swift) । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ରମ୍ୟରଚନା ପାଇଁ ଆମେରିକା ଓ ରିପୋର୍ତାଜ୍ (ବିବୃତ୍ତି ରଚନା) ପାଇଁ ଋଷିଆର ଲେଖକମାନେ କୁଶଳୀ ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି ।

ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ପ୍ରବନ୍ଧର ପରିସର ଓ ପରିସୀମା ଦିଗନ୍ତବିସ୍ତାରୀ । ଏଣୁ ଏହାର ବିଭାଜନ ନିର୍ବିଶେଷ ନୁହେଁ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ପ୍ରବନ୍ଧର ଉତ୍ପତ୍ତିକାଳ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଭାଗ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି (୬) ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷପାଦରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜ୍ଞାନ-ବିଜ୍ଞାନ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ପରିଚୟ ଲାଭ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବନ୍ଧର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥିଲା। ଧର୍ମପ୍ରଚାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମିଶନାରୀମାନେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାରେ ମନ ଦେଇଥିଲେ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପ୍ରକାଶିତ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ପୃଷ୍ଠାରେ ଓ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରେ ଯଥାକ୍ରମେ ସର୍ବସାଧାରଣ ପଠନୋପଯୋଗୀ ଓ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ ନାନା ବିଷୟକୁ ଭିତ୍ତି କରି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷପାଦରୁ ସାମ୍ପ୍ରତିକ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ପ୍ରାବନ୍ଧିକଙ୍କର ପ୍ରତିଭାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟ କରି ଗଢ଼ି ତୋଳିଛି ।

'ପ୍ରବନ୍ଧ ବାତାୟନ' ଅଠର ଗୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧର ଏକ ମନୋଜ୍ଞ ସମାହାର । ପ୍ରବନ୍ଧ ନିର୍ବାଚନ କାଳରେ ଅନେକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପ୍ରାବନ୍ଧିକଙ୍କ ଲେଖା ସଂଯୋଜନ କରିବାର ଲୋଭ ସମ୍ବରଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ସଂକଳନର ପ୍ରଥମ ନଅ ଗୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଭାଷା ଓ ଭାବ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ (Objective) ପ୍ରବନ୍ଧ ବିଭାଗର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ବିଷୟବସ୍ତୁ, ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାଷା, ଶାଣିତ ବିଚାରବୋଧ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ବିଶେଷତ୍ୱ । ସଂକଳନର ଅବଶିଷ୍ଟ ନଅଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ (Subjective) ବିଭାଗ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ବିଷୟବସ୍ତୁର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଅପେକ୍ଷା ଏଥିରେ ସ୍ରଷ୍ଟା ହୃଦୟର ନିରଳସ ଭାବ ପ୍ରବାହର ଉତ୍କର୍ଷ ଅଧିକ ଅନୁଭୂତ । ସରଚନା ଅପେକ୍ଷା ରସରଚନା ଏଗୁଡ଼ିକର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ପରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ନିର୍ଭର ଗରିଷ୍ଠ ରଚନାର ଏପରି ବିଭାଜନ ଆଦୌ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ଯଥାର୍ଥ ହୋଇ ନ ପାରିବାର ସମ୍ଭାବନାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର ହୁଏ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ମେଷ ଓ କ୍ରମବିକାଶର ଏକ ସ୍ଥୂଳ ପରିଚୟ 'ପ୍ରବନ୍ଧ ବାତାୟନ' ରୁ ମିଳିପାରିବ ବୋଲି ଆଶା କରୁଛି । ଏହାର ବିଚାର ଏ ଦେଶର ସହୃଦୟମାନଙ୍କ ହାତରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରି ଦୁର୍ଭାବନାରୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହିଲି ।

---

(୬) With rise of journalism at the beginning of the 18th century. the essay began to appear in periodicals, deriving abundant material from the manners of time.

B. Prasad A Background to study English Literature—Page - 160

ବହିଟିର ପ୍ରକାଶ ଅବସରରେ ଏହାର ଅନୁଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତରେ ସହାୟକ ଦୟାନିଧି, ଢେକେଶ୍ୱର (ପୁତ୍ର), ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରଭା, ମୀନା (ପୁତ୍ରୀ), ଶୁଭେନ୍ଦୁ (ଭଣଜା), ସୁରେନ୍ଦ୍ର (ପ୍ରକାଶକଙ୍କର ସହଯୋଗୀ)ଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ସହାନୁଭୂତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ସାଧୁବାଦ ଜଣାଉଛି । ବିଜୟ ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, ବ୍ରହ୍ମପୁରର ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାରୀ ଭାସ୍କର ବାବୁଙ୍କ ଋଣ ଭାର ଲାଘବ ହେବାର ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠା ଓ ଆଗ୍ରହ ଯୋଗୁଁ ଏ ସଂକଳନ ପ୍ରକାଶର ଆଲୋକ ଦେଖିପାରିଛି । ଏହି ଅବସରରେ ସଂକଳନରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବା ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀର କାଳଜୟୀ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଛି । ରୂପ ଓ ଗନ୍ଧରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାରସ୍ୱତ ଉଦ୍ୟାନରୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ନିର୍ମାଣ କରିଥିବା ଏହି ପୁଷ୍ପଗୁଚ୍ଛର ସଂଗ୍ରଥନ ଜନିତ ତ୍ରୁଟି ଅଜ୍ଞ ଓ ଅବୋଧ ମାଳାକାରର ସୀମିତ ଶକ୍ତି ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟର ପରିଚାୟକ, ଏହା ସ୍ରଷ୍ଟା କଳ୍ପିତ କିମ୍ବା ସୃଷ୍ଟି ଜନିତ ନୁହେଁ । ଗ୍ରନ୍ଥ ପଠନ କାଳରେ ଏ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଶାର ଅଗଣିତ ଅନୁରାଗୀ, ପାଠକମାନଙ୍କୁ ସଚେତନ ରହିବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ସୃଷ୍ଟି ଓ ସହୃଦୟର ମିଳନ ଭୂମିରୁ ବିଦାୟ ନେଉଛି ।

ଶରତ୍‌ଚନ୍ଦ୍ର କର
ବରିଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାପକ, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ଢେଙ୍କାନାଳ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ
ଢେଙ୍କାନାଳ

ରାଖୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା
୨୫-୮-୯୧

ସୂଚୀପତ୍ର

‖ ଲେଖକ ‖	‖ ପୃଷ୍ଠା ‖	‖ ବିଷୟ ‖
ରାଧାନାଥ ରାୟ	‖ ୧ ‖	ବୋଝ୍ ବୋହିବା
ବିଶ୍ୱନାଥ କର	‖ ୯ ‖	ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ
ମଧୁସୂଦନ ଦାସ	‖ ୧୯ ‖	ଜାତୀୟ ଜୀବନ
ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାଶ	‖ ୨୩ ‖	ଜାତୀୟତାର ଭିତ୍ତିଭୂମି
ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ	‖ ୨୮ ‖	ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ଭାଗବତ ଘର
ଅଧ୍ୟାପକ ବିପିନବିହାରୀ ରାୟ	‖ ୩୨ ‖	ଗୁରୁ ଓ ଶିଷ୍ୟ
ଶ୍ରୀ ରତ୍ନାକର ପତି	‖ ୪୧ ‖	ମନ୍ତବ୍ୟ-ପ୍ରକାଶ
କପିଳେଶ୍ୱର ଦାଶ	‖ ୫୦ ‖	ଅସୀମର ଆହ୍ୱାନ
ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜବିହାରୀ ମହାନ୍ତି	‖ ୫୬ ‖	ସମାଲୋଚନା ଓ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ
ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ	‖ ୬୧ ‖	ମହା ଘଡ଼ିଘଡିକେ ଆନ
ମାୟାଧର ମାନସିଂହ	‖ ୬୬ ‖	ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱ
କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ	‖ ୭୫ ‖	ଜନ୍ମଭୂମି
ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର	‖ ୮୦ ‖	ସମନ୍ୱୟ
ଶ୍ରୀ ଭୁବନେଶ୍ୱର ବେହେରା	‖ ୮୬ ‖	ଭୁଲ୍
ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି	‖ ୯୧ ‖	କଳଙ୍କର ପ୍ରତିଶୋଧ
ଗୋଲୋକବିହାରୀ ଧଳ	‖ ୯୬ ‖	ରାମରାଜ୍ୟ ଓ ରାମାୟଣ
ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ	‖ ୧୦୨ ‖	ଜନ-ଜୀବନ ଓ ଜନ-ସାହିତ୍ୟ
ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ରଥ	‖ ୧୦୯ ‖	ମୁଁ ଏବଂ ସମାଜ
ଶିଳ୍ପୀ ପରିଚୟ	‖ ୧୧୭-୧୨୮ ‖	

★

ବୋଝ ବୋହିବା

● ରାଧାନାଥ ରାୟ

ତୁମେ ଦିନେ ଘୋଡ଼ା ଗାଡ଼ି ଚଢ଼ି ବୁଲିବାକୁ ବାହାରିଲ । ତୁମ୍ଭର ଘୋଡ଼ା ଉତ୍ତମ ଘୋଡ଼ା, ଭଲ କାମ କରେ; ମାତ୍ର ସେଦିନ ସେ ସେପରି ଚାଲୁ ନାହିଁ । ପାହାରେ ଚାବୁକ ଦେଲେ ଯେ ଯେମନ୍ତ ବେଗରେ ଦୌଡ଼େ, ଆଜି ଦଶ ପାହାର ଦେଲଣି, ତଥାପି ସେ ଭଲ ଚାଲୁନାହିଁ । ତାହାର ଦୋଷ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ ପାଞ୍ଚୁଅଛ ଯେ ସବୁଦିନ ଯେ କାମ କରେ, ଆଜି ତ ସେହି କାମ କରୁଅଛି, ତେବେ କାହିଁକି ଭଲ ଚାଲୁ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ବାସ୍ତବ ତାହା ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟ ଦିନଠାରୁ ଆଜି ତା' ଉପରେ ଗୁରୁତର ବୋଝ ଦିଆ ହୋଇଅଛି । ଗାଡ଼ି ଅଖରେ ତୁମର ଚାକରମାନେ ତେଲ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ଯେବେ ଦେଇଥିବେ, ଦେବା ପରି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ଘୋଡ଼ାର ବୋଝ ଦୁଇଗୁଣ ହୋଇଅଛି । ତୁମ୍ଭେ ଅନୁସନ୍ଧାନଦ୍ୱାରା ଏହା ଭଲରୂପେ ଜାଣିଲ । ଘରକୁ ଲେଉଟି ଯାଇ ଚାକରମାନଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର କଲ ।

ତୁମ୍ଭର ଘୋଡ଼ାକୁ ଯେମନ୍ତ ଅସୁବିଧା ହୋଇଥିଲ, ମଣିଷରେ ଅନେକ ଲୋକ ସେହିପରି ଅସୁବିଧାର ଅଧୀନ ଅଟନ୍ତି । କାହାର ଶାରୀରିକ ଅସୁବିଧା, କାହାର ମାନସିକ ଅସୁବିଧା, କାହାର ଅବା ଅବସ୍ଥାଗତ ଅସୁବିଧା । ଏହି ଅସୁବିଧାମାନ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ମହତ୍ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୁଅନ୍ତି । ଅସୁବିଧା ନଥିଲେ ସେମାନେ ଯେତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତେ, ସେହି ଅସୁବିଧା ଥିବା ହେତୁରୁ ସେମାନେ ସେତେ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଏହି ଅସୁବିଧା ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ; ଯେ କରେ ସେ ଦେଖେ । ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ନ ବୁଝି ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରନ୍ତି । ତା ହାତ ଜଖମ ହୋଇ ଯାଇଅଛି, ଅଥଚ ସେ କାମ କରୁଅଛି । ତୁମ୍ଭେ ତ ଜଖମ ଦେଖିଲ ନାହିଁ, କାମ ଦେଖି ବିରକ୍ତ ହେଲ । ତା' ଦୁଇଗୋଡ଼ ଦଉଡ଼ିରେ ରୁଦ୍ଧ । ସେ ପାରୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦଉଡ଼ୁ ଅଛି । ଦଉଡ଼ି ପ୍ରତି ତୁମ୍ଭର ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ କେବଳ ତା'ର ଦଉଡ଼ିବା ଦେଖି ହସିଲ । ବାସ୍ତବ ସେମାନେ ଯାହା କରନ୍ତି, ଅସୁବିଧାର ଅଧୀନ ହୋଇ କରନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଭଲ ଘୋଡ଼ା ଯେମନ୍ତ ଦଉଡ଼ି ନ ପାରିଲ, ଗଧ ତାଠାରୁ ଭଲ ଦୌଡ଼ିଲ । ତୁମ୍ଭେ ଗଧକୁ ପ୍ରଶଂସା କଲ, ଘୋଡ଼ାର

ଦୁଃଖ ବୁଝିଲ ନାହିଁ । ଘୋଡ଼ାର ବୋଝ ଅଧିକତର, ସେ ଯେତେ ନେଇ ନ ପାରିବ ତହିଁରୁ ଅଧିକ ।

ଲୋକେ ଏହିପରି ବଳର ଅତିରିକ୍ତ ବୋଝ ଜୀବନ ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦଉଡ଼ନ୍ତି, ପାରୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ଳେଶ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ତୁନି ହୋଇ ଆପଣା କାର୍ଯ୍ୟ ଆପେ କରୁଥାନ୍ତି, ଆପଣା ଦୁଃଖ କାହାରିଠାରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି ମଧ୍ୟ କେତେ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ଆଦୌ ସୁବିଧା ଘଟେ ନାହିଁ । ତାହା ତ କେହି ବୁଝିବେ ନାହିଁ । କାମ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ବୋଲି ହସିବେ । ଗୋଟିଏ ଘୋଡ଼ାର ଗୋଡ଼ ଗଛରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଅଛି । ଜଣେ ସେଠାରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ସେ ଦୌଡ଼ୁ ନାହିଁ ବୋଲି ତାକୁ ଚାବୁକ ମାରୁଛି । ତୁମ୍ଭେ ଦେଖି ହସିଲ, ଦୁଃଖିତ ମଧ୍ୟ ହେଲ । ତୁମ୍ଭେ ତ ସେହିପରି କରୁଥାଅ । ଲୋକଙ୍କର ଅସୁବିଧା ତ ବୁଝିବ ନାହିଁ, କେବଳ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ହସିବ । ଭଲ ଦୌଡ଼ା ତେଣିକି ଥାଉ, ସେ ଘୋଡ଼ା ଚାଲି ତ ପାରିବ ନାହିଁ । ଅସୁବିଧାର ଅଧୀନ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା କଷ୍ଟକର । ସୁବିଧା ଆଦୌ ନ ଘଟିବା ଆହୁରି କଷ୍ଟକର । ବଳର ଅତିରିକ୍ତ ବୋଝ ନେବା କଷ୍ଟକର । ଗଛରେ ଗୋଡ଼ ବନ୍ଧାଥିବା ଆହୁରି କଷ୍ଟକର । ହ୍ରସ୍ୱଦୃଷ୍ଟି ଓ ଅନ୍ଧର ଯେ ପ୍ରଭେଦ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କର ସେହି ପ୍ରଭେଦ । କେହି କେହି ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ କଷ୍ଟରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି, କେହି ଅବା ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଆଦୌ ସମର୍ଥ ନୁହନ୍ତି । ସ୍ଥୂଳରେ ଏହା କହିଲେ ହେଲ ଯେ, କେହି ବଳର ଅତିରିକ୍ତ ବୋଝ ବହନ୍ତି, କାହାର ଅବା ବୋଝ ମୁଣ୍ଡେଇବାକୁ ମୂଳୁଁ କ୍ଷମତା ନାହିଁ ।

ତୁମ୍ଭେ ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅକ୍ଳେଶରେ ବିଚରଣ କରୁଅଛ, ଆପଣା କାର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ତମରୂପେ କରି ଯଶୋଭାଜନ ହେଉଅଛ । ଯେମାନେ ସବୁ ବିଷୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ଅଟନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଦଳରେ ଭୁକ୍ତ ହୋଇଅଛ । ଯେମାନେ ତୁମ୍ଭ ପଛରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଗୋଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଅଛି, ଆଉ ଉଠିବାକୁ ସାମର୍ଥ୍ୟ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟାବନ୍ତ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ବୁଝ । ଦେଖ, ତୁମ୍ଭ ପଛରେ ଜଣେ ଆସୁଛି, ତାହାର ବୋଝ ବଳର ଅତିରିକ୍ତ ଅଧକୋଶ ପଛକୁ ପଡ଼ୁଛି । ତାକୁ ଟିକିଏ ଦୟା କର । ଆହୁରି ଦୂରକୁ ଚାହିଁ ଦେଖ, ସେହି ଲୋକଟି ମୂଳରୁ ଆସିପାରୁ ନାହିଁ । ପଚିଶି ମହଣ ବୋଝର ଗୋଟିଏ ପଥରରେ ତା ଗୋଡ଼ ବନ୍ଧା ହୋଇଛି । ସେ ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟାଣୁଛି, ପଥର ହଲିବାକୁ ନାହିଁ । ସେ ଥକିଲା, ଅସାଧ୍ୟ ଜାଣି ତୁନି ହୋଇ ବସିଲା । ତୁମ୍ଭେ ତ ବିବେଚକ ଅଟ । ସେମାନଙ୍କ ପରି ତୁମ୍ଭର ଦଶା ହୋଇଥିଲେ ହୁଏତ ତୁମ୍ଭର ଗୋଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥାନ୍ତା, ହୁଏତ ତୁମ୍ଭେ

ମୂଳକୁ ଆସି ପାରି ନଥାନ୍ତ । ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭର ଛାତ୍ର ଜାଣ । ସେହି ଛାତ୍ରେ ସୁଲକ୍ଷିତ ଅଥବା ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ଗୋଟିଏ କାଣ୍ଡ ଭେଟିଥିଲେ ତୁମ୍ଭେ ବହୁଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଧରିଶାସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥାନ୍ତ । ତୁମ୍ଭେ ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ଉନ୍ନତି କଲଣି, ଅନେକ ଦୂର ଆସିଲଣି, ଲକ୍ଷ୍ୟର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲଣି । ମାତ୍ର ତୁମ୍ଭେ ବେଶ୍ ଜାଣ ଯେ, ଯେଉଁ ବୋଝ ତୁମ୍ଭେ ମୁଣ୍ଡେଇ ଛ, ସେଥିରୁ ଦୁଇ ମହଣ ଅଧିକ ହୋଇଥିଲେ ତୁମ୍ଭେ କେବେଁ ଏତେ ଦୂରଯାଏ ଆସିନଥାନ୍ତ, ହୁଏତ ମୂଳକୁ ଉଠି ପାରନ୍ତ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭର ହୃଦୟ ଅତି ମୃଦୁ, ଶରୀର ଅତି କ୍ଷୀଣ । ଯେବେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ତୁମ୍ଭେ ସୈନିକ ଦଳରେ ନାମ ଲେଖାଇ କୌଣସି ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯାଇଥାନ୍ତ, ସେ ଯୁଦ୍ଧରୁ ଫେରି ନଥାନ୍ତ । ତୁମ୍ଭେ ଧାର୍ମିକ ବୋଲି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଅଛ । ମାତ୍ର ଅବିବେକ ଲୋକ ଯେମାନଙ୍କୁ ପାପୀ ବୋଲି ଘୃଣା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପରି ପ୍ରଲୋଭନରେ ପଡ଼ିଥିଲେ ତୁମ୍ଭର କି ଦଶା ହୋଇଥାନ୍ତା ! ତୁମ୍ଭର ମନ ତୁମ୍ଭକୁ କହୁ ଦେଉଥିବ । ସୌଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ପ୍ରଲୋଭନରେ ତୁମ୍ଭେ ପଡ଼ିନାହଁ । ତୁମ୍ଭ ଚରିତ୍ର ଅକଳଂକିତ ଅଛି; ମାତ୍ର ଏହା ବୋଲି ପାପୀଙ୍କି ଘୃଣା କରିବ ନାହିଁଟି । ବହୁତରେ ହେଉ ଅନ୍ତରରେ ହେଉ, ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସ୍ୱୟଂ ସେହି ଘୃଣାର ଅଂଶୀ ହେବାକୁ ହେବ । ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣିଥିବ ।

ସଂସାର ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ପ୍ରକାର ବୋଝ ମୁଣ୍ଡେଇବାକୁ ହୁଏ । ସେହି ପ୍ରତିବନ୍ଧକମାନେ ପଦେ ପଦେ ବିଘ୍ନ ଘଟାନ୍ତି । ସେହି ପ୍ରତିବନ୍ଧକମାନଙ୍କୁ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ—ଆନ୍ତଃ ଓ ବାହ୍ୟ । ଆପଣା ମନ ଅଥବା ଶରୀର ଯୋଗୁଁ ଯେଉଁ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଜାତହୁଏ, ସେ ଆନ୍ତଃ ଅଟେ; ବାହ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ଯୋଗୁଁ ଯେଉଁ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଘଟେ, ସେ ବାହ୍ୟ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ । ଏପରି ଲୋକ ତୁମ୍ଭେ ଦେଖିଥିବ ଯେ, ସେ ପ୍ରଥମେ ନିତାନ୍ତ ନୀଚ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲେ । ଆପଣା ଯତ୍ନ ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯେତେ ସାଧି ପାରିଥାନ୍ତେ, ତାହା ହୋଇ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ନିର୍ବୋଧ-ପତ୍ନୀ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରାୟ ହେଲେ । ତୁମ୍ଭେ ଦେଖିଥିବ ଯେ, କେହି କେହି ଲୋକ ବାସ୍ତବରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସତ୍-ପ୍ରକୃତିକ ମାତ୍ର ସଂସର୍ଗଦୋଷରୁ ଆନ ପ୍ରକାର ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଅନେକ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ଦରିଦ୍ରତା ଯୋଗୁଁ କଟୁ ହୋଇ ଯାଇଅଛି, ଶକ୍ତି ହ୍ରାସ ହୋଇ ଯାଉଅଛି । ପ୍ରତିକ୍ଷଣ ସେମାନଙ୍କୁ ସଂସାର-ଚିନ୍ତା ଲାଗିଲା । ଏଇ ଦୁଇ ଅଣାରେ କେତେଦିନ ଚଳି ପାରିବ ? ଏହା କରୁଁ କରୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଦିନ ଗଲା । ଉଦରଜ୍ୱାଳା ସେମାନଙ୍କୁ ନିତି ଅସ୍ଥିର କଲା । ପ୍ରକୃତି କାହୁଁ ଭଲ ହେବ ? ମୁଦିର ଗୁଉଲ କଉଡ଼ି କମିତି ଦେବ, ପିଲାର ଖଣ୍ଡିଏ ଲୁଗା କମିତି ହେବ, ଏହି ଭାବନା ଯେବେ ତୁମ୍ଭର ରାତି-ଦିନ ହେଲା, ତୁମ୍ଭର ରଚନାଶକ୍ତି ଚରିତାର୍ଥ କରିବାକୁ ଅବସର କାହିଁ ? ହଁ,

ଏପରି କଣେ ଜଣେ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ ସହସ୍ର ଅସୁବିଧା ଅବା ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ବଡ଼ ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏପରି ଲୋକ ଲକ୍ଷରେ ଜଣେ । ପନ୍ଦରପଣି ଲୋକ ପବନ ଜୁଆର ହେଲେ କିଛି କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କେହି କେହି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ବଡ଼ ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିଅଛନ୍ତି । ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ସେହି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ନଥିଲେ ସେମାନେ ଆହୁରି ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧି ପାରିଥାନ୍ତେ । କାଳିଦାସ ଯେଉଁ ପୁସ୍ତକମାନ ରଚି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ସେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମହତ୍ କୀର୍ତ୍ତି । ମାତ୍ର କାଳିଦାସ ଯେବେ ଦରିଦ୍ର ହୋଇ ନଥାନ୍ତେ, ତା ହେଲେ ଆହୁରି ବଡ଼ ବଡ଼ କୀର୍ତ୍ତି ରଖି ଯାଇଥାନ୍ତେ । ସେହି ଦରିଦ୍ରତା ତାଙ୍କର ଅଧିକ ଦୂଇ ମହ୍ୱଣ ହେଲା । ଏଗୁଡ଼ିକ ବାହ୍ୟ ପ୍ରତିବନ୍ଧକର । ଆନ୍ତର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଆହୁରି କଷ୍ଟକର; ଆନ୍ତର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଅତିକ୍ରମ କରିବା କଠିନ, ପ୍ରାୟ ଅସାଧ । ଚପଳ ସ୍ୱଭାବ କାହାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ, ଅକାରଣ ଭୀରୁତା କାହାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ । ଈର୍ଷା କାହାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ । କାହାର କାହାର ସ୍ୱଭାବ ଏମନ୍ତ ଯେ, ପରନିନ୍ଦା, ପରାପବାଦ, ମିଥ୍ୟା କହିବାର ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତି । କେହି କେହି ଏପରି ଅଛନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ ଆପଣା ଅବସ୍ଥାପ୍ରତି ନିତାନ୍ତ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ରାତିଦିନ ବିଳାପ କରୁଅଛନ୍ତି । କେହି ଅବା ଆପଣାଗୁଣର ଗୌରବ କରିବା ପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଗ୍ର । କେହି ଅବା ସାମାନ୍ୟ ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ । କେହି ଅବା ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ତାଙ୍କର ଅମୂକେଇ କଥା ଦେଖି କ'ଣ କହୁଥିବେ, ଏଇ ଚିନ୍ତାରେ ରାତି-ଦିନ ବ୍ୟସ୍ତ । ଏହିପରି ଆନ୍ତର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଅନେକ ଅଛି । ଶାରୀରିକ ଅବସ୍ଥା ଯୋଗୁଁ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଆନ୍ତର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଜାତ ହୁଏ । କେତେ ଲୋକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିଶ୍ରମୀ, ରାତିଦିନ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଇଚ୍ଛା, ମାତ୍ର ଶରୀର ତା କରିଦେବ ନାହିଁ । ଏହିରୂପେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକ ଏକ ପ୍ରକାର ବୋଝ ବୋହିବାକୁ ହୁଏ । ଏହି ବୋଝ ଯେ କେବଳ ଅନିଷ୍ଟକର ହେଉ, ଏହା କିଏ କହିବ ? ହୁଏତ ଏ ବୋଝ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଅଟେ; ବାସ୍ତବ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଅଟେ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକେ ଏହା କହିଅଛନ୍ତି । ଜଣେ ଭକ୍ତ ଏହିପରି ବୋଝ ବହି ରାତିଦିନ କଷ୍ଟ ପାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବତା ସଙ୍ଗେ ଭେଟ ହେଲାରୁ କହିଲେ, "ପ୍ରଭୋ ! ଏ ବୋଝ ଉତ୍ତାରି ନିଅ, ଆଉ ବହିପାରିବି ନାହିଁ ।" ଦେବତା ଉତ୍ତର କଲେ, 'ନା, ସେ ବୋଝ ଉତ୍ତାରିଦେଲେ ତୁମର ଅନିଷ୍ଟ ହେବ । ସେ ବୋଝ ତୁମର ଆବଶ୍ୟକ । ବୋଝ ଉତ୍ତାରି ଦେବି ନାହିଁ, ବରଂ ତୁମ୍ଭର ପିଠିକୁ ଶକ୍ତ କରିଦେବି ।" ଏପରି ଭକ୍ତଙ୍କୁ ତ ଏପରି ଉତ୍ତର ହେଲା, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ତ କଥା ନାହିଁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବହିବାର ଆବଶ୍ୟକ ।

"ବୁଝିଲେ ସେ ଯାହା କରିଛନ୍ତି, ଆଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି"—ଆମ୍ଭେମାନେ ସଚରାଚର ଏପରି ମନ୍ତବ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାଉ । ଏହାର ଅର୍ଥ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । ଏହାର ଅର୍ଥ ଏହି ଯେ, ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଉଥିଲେ, ସେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକମାନଙ୍କୁ ବୁଝିଲେ, ସେ ଯାହା କରିଛନ୍ତି, ଆଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି । ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯାହା ସ୍ୱତଃ ଭଲ ବୋଲିବେ ନାହିଁ, ତାହାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ବୁଝି ତାହାକୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଭଲ ବୋଲିବେ । କେତେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ସୂତରେ ପ୍ରଶଂସା ନେବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟଗ୍ର ହୁଅନ୍ତି । ବୋର୍ଡ ଉପରେ ଆପଣା ଇଚ୍ଛାମତେ ଆଙ୍ଗୁରି ବୋର୍ଡ ନଦନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ହାତରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର କରିବାର କିଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ, ବାମ ହାତରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର କରନ୍ତି । ଲୋକେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେବେ । ଗୋଡ଼ରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର କଲେ ଲୋକେ ଅଧିକ ପ୍ରଶଂସା କରିବେ । ଏକଥା ମନରେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଯେଉଁ ପ୍ରତିବନ୍ଧକମାନ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ, ଏପରି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଅତିକ୍ରମ କରି କେହି ଯେବେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିଲା, ସେହିପରି ସ୍ଥଳରେ ତାହାର ସେହି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ବୁଝି ତାହାର ପ୍ରଶଂସା କରିବାର ଉଚିତ । ମାତ୍ର ଯେମାନେ ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସଂଗ୍ରହ କରି ଯଶଲାଭ ନିମନ୍ତେ ସେହି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଅତିକ୍ରମ କରନ୍ତି, ଏପରି ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା କରିବାର ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏପରି ଲୋକମାନେ କେବଳ ଆତ୍ମଗରିମା ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଲୋଡ଼ନ୍ତି । ଜଣେ ବଢ଼େଇ କାମ ଜାଣେ ନାହିଁ, କମାର କାମ ଜାଣେ ନାହିଁ, ଘରଗୁଣି ଜାଣେ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ସେ କାହାର ସାହାଯ୍ୟ ନ ନେଇ ଆପଣା ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଘର ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲା । କମାର ବଢ଼େଇଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟରେ ମୂଲ୍ୟ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ତାହାର ସଙ୍ଗତି ଅଛି । ତଥାପି ସେ ଯଶ ଲଭିବା ଆଶାରେ ସବୁକାମ ଆପଣା ହାତରେ କଲା । ଏପରି ଘର କେବେ ଭଲ ହୋଇ ନ ପାରେ । ମାତ୍ର ଅସୁବିଧାମାନ ବୁଝିଲେ ତାହାକୁ ଭଲ ଘର ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ଲୋକେ ସେହି ଘରର ଅନେକ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ସେହି ଘର ପାଖରେ ଥିବା ସହସ୍ରାଂଶରେ ଭଲ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଘରକୁ କେହି ଗୃହିଁଲେ ନାହିଁ । ହେତୁ କି ? ସେ ଘର ସ୍ୱଚ୍ଛମତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା । ସମସ୍ତେ ସେହି କୁତ୍ସିତ ଘରକୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ମାତ୍ର ଏପରି ସ୍ଥଳରେ ଏପରି ଘରକୁ ଅଥବା ଏପରି ଘରର ନିର୍ମାଣକୁ କେବେଁ ପ୍ରଶଂସା କରିବାର ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଅସୁବିଧା ବୁଝିଲେ ଘର ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଏହା ସତ୍ୟ; ମାତ୍ର ସେହି ଅସୁବିଧା ତାହାର ଲୋଡ଼ି ଆଣିବା ଅସୁବିଧା । ସେହି ଅସୁବିଧାମାନ ସେ ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲା । କେହି କହି ନଥିଲେ । ବୋର୍ଡ ଉପରେ ବୋର୍ଡ ସେ ଆପେ ନହଲା । —ବିନା ପ୍ରୟୋଜନରେ ନହଲା । ତା'ର ପ୍ରଶଂସା ନେବାର କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏହା ବୋଲି ରବିନ୍‌ସନ୍ କ୍ରୁଶୋ ଯେ ନିର୍ଜନ

ଦ୍ୱୀପରେ ଆପଣାର ଘର ଆପଣା ହାତରେ ବନାଇଥିଲେ, ସେ ଘର ପ୍ରଶଂସାର-ଯୋଗ୍ୟ; ଜଣେ ଦରିଦ୍ର ଆପଣା ଲୁଗା ଚିରିଗଲେ ଆପେ ସେ ତା'ର ସିଲେଇ କରେ; ଦରଜିକୁ କଉଡ଼ି ଦେବ ଏପରି ସଙ୍ଗତି ନାହିଁ । ତାହାର ଲୁଗା ମୂଳୁଁ ସିଲେଇ ନ ହେବାଠାରୁ ତାହାର ହାତରେ ମନ୍ଦ ସିଲେଇ ଭଲ, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରଶଂସା କରିବା ଉଚିତ ।

ପଶୁ ବୋଝ ବହିବାରେ, ମନୁଷ୍ୟ ବୋଝ ବହିବାରେ ଅନେକ ପ୍ରଭେଦ ଅଛି । ଗୋଟିଏ ବଳଦ ଯେତେ ନେଇ ପାରିବ, ସେଥିରୁ ଅଧିକ ବୋଝ ତା ଉପରେ ଲଦା ହୋଇଥିବାର ଦେଖିଲେ ତୁମ୍ଭର ଦୁଃଖ ହେବ, ବଳଦ ପ୍ରତି ତୁମ୍ଭର ଦୟା ହେବ । ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟର ବୋଝ ଦେଖି ଦୟା ହେବାର ତେଣିକି ଥାଉ, ଆହୁରି ଚଳ ମାଡ଼େ । କେହି କେହି ଲୋକ ନିର୍ବୋଧତା ଏବଂ ଅନର୍ଥକ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରବଣତାର ବୋଝ ବହନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେ ବୋଝ ଦେଖି କାହାର ଦୟା ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ; ବରଂ ସେ ବୋଝ ଉପରେ ଆହୁରି ପାହରେ ପିଟିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ଅନ୍ଧ, ଖଞ୍ଜ, ବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଦୟା ହୁଏ । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକତର ଶୋଚନୀୟ ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମ୍ଭେମାନେ ବିରକ୍ତ ହେଉଁ । ଜଣେ ଚପଳ-ସ୍ୱଭାବ ଲୋକ ଅଳ୍ପ କଥାରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୀରୁ, ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରବଞ୍ଚନା କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ, ଏମନ୍ତ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରବଞ୍ଚନା ଅବଲମ୍ବନ କଲା । ଜଣକର ପରନିନ୍ଦା କରିବାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହ ଦେଖିଲ । କାହାକୁ ଅବା ଏପରି ଦେଖିଲ ଯେ, ସେ ଆପଣା ଦୁଃଖ ଆପଣା ବିପଦ ସୃଜନ କରୁ ହେଉଥାଏ । ଏସବୁ ଦେଖି ତୁମ୍ଭେ ବିରକ୍ତ ହୁଅ । ଏ ସବୁ ସହ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ବିରକ୍ତିର ଗୋଟିଏ ଭଲ କାରଣ ଅଛି । ଶରୀରଠାରୁ ମନ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଆୟତ୍ତ ହୋଇପାରେ । ଅନ୍ଧର ଚକ୍ଷୁ କେବେହେଁ ହେବ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ନିର୍ବୋଧ ଲୋକ ଉପାୟରେ କିଞ୍ଚିତ ପରିମାଣରେ ସୁବୋଧ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ତଥାପି ଏମନ୍ତ ସ୍ଥଳ ଅନେକ ଅଛି ଯେ, ବିରକ୍ତ ନ ହୋଇ ଦୟା କରିବାର ଉଚିତ । ଜଣକର ପ୍ରକୃତି ଅତି ମନ୍ଦ, ତୁମ୍ଭେ ଦେଖିଲ । ତୁମ୍ଭେ କେବଳ ତାହାର ସେହି ପ୍ରକୃତିଟି ଦେଖି ବିରକ୍ତ ହେଲ; ମାତ୍ର କିହେତୁରୁ ତାହାର ସେହି ପ୍ରକୃତି ହେଲା, କିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ପଡ଼ିଥିଲା, ତାହା ତ ଜାଣିଲ ନାହିଁ । ସବୁ କଥା ଜାଣିଥିଲେ ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରାୟ ବିରକ୍ତ ହୁଅନ୍ତ ନାହିଁ । ଜଣକୁ ତୁମେ ବହୁକାଳ ପୂର୍ବରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଶୀଳ ଓ ମୃଦୁସ୍ୱଭାବ ଦେଖିଥିଲ; ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାକୁ ଉଗ୍ର ଓ ରୁକ୍ଷ ଦେଖିଲ । ସେ ସମ୍ପ୍ରତି ଏପରି ଉଗ୍ର ଓ ରୁକ୍ଷ କାହିଁକି ହେଲା ? ମୂଳକଥା ଏହି, ସେ ଦୁଃଖରେ ପଡ଼ିଗଲା । ଯେମାନଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲା, ସେମାନେ ତାହାଠାରେ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କଲେ ।

ଯେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସେହି ଆଶା କରିଥିଲୁ, ସେମାନେ ତାହା ଦୁଃଖବେଳେ କେହି ପାଖେ ପଶିଲେ ନାହିଁ । ସଂସାର ନିତାନ୍ତ ଅସାର ବୋଧ ହେଲା । ଦୁଇଗୁଟି ଜଣ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରତି ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତ ହୋଇ ସେହି ଅଶ୍ରଦ୍ଧା କ୍ରମେ ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିକୁ ବ୍ୟାପିଲା । ଅତି ହିଂସ୍ର ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଘୃଣାକରୁ; ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୋଷ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର କ୍ଷୁଧା ଅତି ପ୍ରବଳ, ସହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ପାରୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପେଟ ପୂରାଇବାର ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଖାଦ୍ୟାଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଜାହାଜରେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକତର ହିଂସ୍ରକ ହୋଇଉଠନ୍ତି । ବାସ୍ତବ ଯେ ଲୋକ ଯେତେ ଦୁଷ୍ଟ, ସେ ସେହି ପରିମାଣରେ ଦୟାର ଯୋଗ୍ୟ ଅଟେ । ଅନେକ ଲୋକ, ଯେମାନେ କି ପାପ-ପଙ୍କରେ ଗଭୀର ମଗ୍ନ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ନିଷ୍ପାପ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଭାବୀ ପାପର ସମଗ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ସେମାନେ ଯେବେ ଦେଖିଥାନ୍ତେ, ସେମାନଙ୍କ ଭାବୀ କାର୍ଯ୍ୟର ଫଳ ଯେବେ ସେମାନେ ତର୍କଣା କରି ପାରିଥାନ୍ତେ, କଦାଚ ଏପରି ପାପରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ନଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ଯେ ପାପ-ହ୍ରଦର କୂଳରେ ଗଡ଼ନ୍ତି, ତର୍କଣା କରିବାର କଠିନ । ହୁଏତ ସେମାନେ ସମଭୂତଳ ଜାଣିଗଡ଼ନ୍ତି । ଉପରେ ବୁଲୁଥିଲେ କ୍ରମଶଃ ସେମାନେ ତଳକୁ ଯାଉଅଛନ୍ତି, ସେ ଜ୍ଞାନ ତାଙ୍କର ନ ଥିଲା । ଭ୍ରମରେ ଅନେକ ଦୂର ଯାଇ ପଛକୁ ଜାଣିଲେ । ମାତ୍ର ସେତେବେଳେ ଆଉ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ହେଲା ନାହିଁ, ଆଉ ଫେରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଅନେକ ଲୋକ ଏପରି ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ଯେ, ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସେମାନେ ଆଦୌ ସୁବିଧା ପାଇନାହାନ୍ତି । ଅନେକ ଲୋକ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ପିଲାକାଳରୁ ମନ୍ଦକାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତୀ ଅଛନ୍ତି । ଏପରି ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମାତ୍ର କି ହେତୁ ଏପରି ହେଉଅଛି, ତାହା କିଏ କହିବ ? ସଂସାରରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଅନିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି, ମାତ୍ର କେହି ଜଣେ ତ ସେହି ଅନିଷ୍ଟର ହେତୁ ନୁହନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗ୍ରାମ ଓ ନଗରମାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅପରିଷ୍କୃତ । ମାତ୍ର ଏ ଜଣକର ଦୋଷ ନୁହେଁ, ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୋଷ । ସମସ୍ତେ ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଦାୟୀ ।

ଭଗ୍ନମନସ୍କତା ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ମହତ୍ ରୋଗ । ପୂର୍ବକାଳରେ ଏ ରୋଗ ଅନେକ ଲୋକ ବହୁ ନଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନେକ ଲୋକଙ୍କୁ ବହିବାକୁ ହୁଏ । ଯେମାନେ ଶିକ୍ଷିତ ଅଟନ୍ତି, ଯେମାନେ ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମଠାରୁ ମାନସିକ ଶ୍ରମରେ ଅଧିକ ରତ, ସେମାନେ ବହୁତରେ ହେଉ ଅବା ଅଳ୍ପରେ ହେଉ ଏ ରୋଗ ବହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମନ ପ୍ରାୟ ସବୁବେଳେ ଏକ ପ୍ରକାର ଅନ୍ଧକାରରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ଥାଏ । ଥରେ ଥରେ ଏପରି ବିକାର ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ ଯେ, କିଛି ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ, ସଂସାର

ଅସାର, ଜୀବନେ ବିଡ଼ମ୍ବନା ବୋଧହୁଏ, ନାନା ପ୍ରକାର ବିଭୀଷିକା ହୃଦୟରେ ନୃତ୍ୟ କରୁଥାଆନ୍ତି । ଏପରି ମନର ଭାବ କେବଳ କଳ୍ପନା ଉଦ୍ଦୀପିତ କରେ ଏହା ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଏହାର ଆଉ କୌଣସି ଉପକାରିତା ନାହିଁ । କାର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏପରି ଭାବ ଗୋଟିଏ ମହତ୍ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ । ମନ ଭଲ ନଥିଲେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନ କାହିଁ ଲାଗିବ ? ଏପରି ଭାବରେ ଅଧୀନ ହୋଇ ଲୋକେ ଯେ କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରନ୍ତି ଏହା ନୁହେଁ; ମାତ୍ର କଲପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ଉତ୍ସାହ ନଥାଏ । ବାସ୍ତବରେ ଅପ୍ରଫୁଲ୍ଲତା ଗୋଟିଏ ମହତ୍ ବିଡ଼ମ୍ବନା । ସଂସାରରେ ପଦେ ପଦେ ବିଘ୍ନ, ପଦେ ପଦେ ବିରକ୍ତ ହେବାର ସହସ୍ର କାରଣ ଅଛି । ମନ ଦୃଢ଼ ଓ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନହେଲେ ତିଷ୍ଠିବାର କଠିନ ।

["ବିବେକ"ରୁ ଗୃହୀତ]

□ □ □

ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ

ଡଃ ବିଶ୍ୱନାଥ କର

ଏ ସଂସାରରେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ପ୍ରୟୋଜନ ଭିନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରେନାହିଁ—କରିପାରେ ନାହିଁ । ବିଧାତା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏହିପରି ପ୍ରକୃତି ଦେଇ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକୃତି ଗୁଣରେ ମନୁଷ୍ୟ ଏ ସଂସାରରେ ମହା ଅଦ୍ଭୁତ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ସାଧନ କରିଅଛି ଓ କରୁଅଛି । ବିଧାତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର ଏହି ବିଧିପ୍ରବୃତ୍ତି ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ବିନା ପ୍ରୟୋଜନରେ କିଛି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନାହିଁ, ଅଥଚ ଯେଉଁଠାରେ ବା ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଟିର ପ୍ରୟୋଜନ, ତାହାର ଅଭାବ କଦାପି ହୋଇନାହିଁ—ପୁଣି ପ୍ରୟୋଜନଶୂନ୍ୟ କୌଣସି ପଦାର୍ଥର ସ୍ଥାନ ଏ ଜଗତରେ ନାହିଁ—ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝୁଁ ବା ନ ବୁଝୁଁ, ଯାହା କିଛି ଜଗତରେ ଦୃଷ୍ଟ ହେଉଅଛି, ତାହାର ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି । ସର୍ବଥା ପ୍ରୟୋଜନର ଅନୁରୂପ ଆୟୋଜନ । ଏହି ଯେ ଆକାଶରେ ଅଗଣ୍ୟ ତାରକାରାଜି, ଏମାନେ କେହି ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ନୁହନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ସୃଷ୍ଟି ରକ୍ଷାର ସହାୟ । ଜୀବର ଜୀବନଧାରଣ ପକ୍ଷରେ ଜଳ, ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି ପ୍ରଭୃତିର ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ, ଅଥଚ ଏ ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁ ଯଥୋପଯୁକ୍ତରୂପେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । କ୍ଷୁଦ୍ର ଶିଶୁ ଭୂମିଷ୍ଠ ନ ହେଉଣୁ ମାତୃସ୍ତନରେ ତାହାପାଇଁ ଆହାରର ସଂସ୍ଥାନ । ଯାହା ମାନବ ଶକ୍ତିର ଅତୀତ, ତାହାର ପ୍ରୟୋଜନ ସ୍ୱୟଂ ବିଧାତା କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ତାହା ଛଡ଼ା କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଷୟ ମାନବଶକ୍ତିର ଅଧୀନ କରି ତାହାକୁ ତଦନୁରୂପ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ସେହି ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିର ଚାଳନାରେ ମନୁଷ୍ୟ ତାହାର ଅଶେଷବିଧ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ କରୁଅଛି ।

ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନାର ଅନୁରୂପ ଶକ୍ତି ଘେନି ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ—କଠୋର କର୍ମସାଧନ କରି ଜୀବନ କ୍ଷୟ କରିବା ତାହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ । କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ – କେବଳ କଠୋର କର୍ମମୟ ଜୀବନ ମନୁଷ୍ୟ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ । ସେ ପ୍ରକାର ଜୀବନ ଧାରଣ ଏକପ୍ରକାର ଅସମ୍ଭବ । ସେହିହେତୁରୁ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ବିଧାନରେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରାଣରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ସେହିଟି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ । ପ୍ରୟୋଜନ ସଙ୍ଗେ

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ସମ୍ମିଳନ କଠୋର ଓ ମଧୁରର ଅପୂର୍ବ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ—ଏହାହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବପ୍ରକାର ଉନ୍ନତିର ନିଦାନ ।

ଐହିକ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟର ମୂଳରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଜୀବନଧାରଣ ! ଜୀବନଧାରଣ ପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ ନାନାପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ ଅଥଚ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥାଏ, କିପରି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ସୁଖରେ ଜୀବନ ଧାରଣ ହେବ । ଆଦିମ ମନୁଷ୍ୟ ଅପକ୍ୱ ଫଳମୂଳ ଓ ଆମ ମାଂସ ଭୋଜନ କରି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରୁଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେ ଉନ୍ନତ ମାନବ ସମାଜରେ ଚର୍ବ୍ୟ, ଚୋଷ୍ୟ, ଲେହ୍ୟ, ପେୟ ପ୍ରଭୃତି ନାନାବିଧ ଉପାଦେୟ ଦ୍ରବ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି, ଏହାର ମୂଳରେ କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ—ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ରହିଅଛି । ଏହାରି ପ୍ରଭାବରେ ନିତ୍ୟ ନୂତନ ଉପାଦେୟ ଦ୍ରବ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି । ଅଗଣ୍ୟ ପ୍ରକାର ସୁନ୍ଦର ଓ ବିଚିତ୍ର ବସ୍ତ୍ରର ସୃଷ୍ଟି କେବଳ ଲଜ୍ଜା ନିବାରଣ ବା ଶରୀର ରକ୍ଷା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନୁହେଁ—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପିପାସା ତୃପ୍ତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ଆଦିମ ଯୁଗର ଚର୍ମ ଲୋମର ପରିଧେୟରେ କି ତାହାର ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧିତ ହେଉ ନଥିଲା ? ତେବେ ଏତେ ପ୍ରକାର ବିଚିତ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ବସ୍ତ୍ରର ସ୍ରଷ୍ଟା କିଏ ? ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ । ବୃକ୍ଷକୋଟର ବା ଗିରିଗହ୍ୱରରୁ ଆଣି ମନୁଷ୍ୟକୁ ସୁରମ୍ୟ ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ ବାସ କରାଇଲା କିଏ ? ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ । ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ କରି ତୃପ୍ତ ରହି ନପାରେ—ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ନହେଲେ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ତୃପ୍ତି ନାହିଁ । ଯେତେ ଅଦ୍ଭୁତ କଳ କୌଶଳ, ଯେତେ ଆବିଷ୍କ୍ରିୟା, ଶିଳ୍ପ ବାଣିଜ୍ୟ, ସମସ୍ତଙ୍କ ମୂଳଦେଶରେ ଏହି ଦୁଇଟି ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ? ଆହୁରି ଦେଖନ୍ତୁ, ବିଧାତାଙ୍କର କି ବିଚିତ୍ର ବିଧାନ—ସୁଖର ଆକାରରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ କିପରି ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନରେ ନିଯୁକ୍ତ କରୁଅଛନ୍ତି । ଆହାର, ବିହାର, ଶୟନ, ପାନ, ଏ ସମସ୍ତ ଭିତରେ କିପରି ସୁଖ ନିହିତ କରି ରଖି ଅଛନ୍ତି ! କ୍ଷୁଦ୍ର ଶିଶୁ ହସ୍ତପଦ ସଞ୍ଚାଳନ କରୁଅଛି, ସେଥିରେ ତାହାର ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି—ସୁଖ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ତାହାର ହସ୍ତପଦ ସଞ୍ଚାଳନ ବନ୍ଦ କରିଦିଅ, ସେ କ୍ରନ୍ଦନ କରିବ—କାରଣ ତାହାର ବ୍ୟାଘାତ ଘଟିଲା । ଏତିକି ନୁହେଁ—ମନୁଷ୍ୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପିପାସାର ଚରିତାର୍ଥ ନିମିତ୍ତ ବିଧାତା ଜଗତକୁ ଯେପରି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ରଖିଅଛନ୍ତି—ଯେଣିକି ଅନାଇବ, ତେଣେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ଆକାଶର ତାରକା ରାଶିର ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ; ମାତ୍ର ତାରକାପୂର୍ଣ୍ଣ ଆକାଶକୁ ଅନାଇ କିଏ ସୁଖୀ ନ ହୁଏ ? ପୁଷ୍ପର ସୃଷ୍ଟି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚକ୍ଷୁରେ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ ମାତ୍ର ତାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୌରଭରେ କାହାର ମନ ପ୍ରାଣ

ମୋହିତ ନ ହୁଏ ? ସୃଷ୍ଟିରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷର ସମ୍ମିଳନ, ~~[illegible]~~ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମ କେତେ ମଧୁର ! ଶିଶୁର ଜୀବନରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ପିତା ମାତାର ପ୍ରାଣରେ ସ୍ନେହର ବିକାଶ । ଆହା ! ଶିଶୁର ମୁଖ ମାତାର ଚକ୍ଷୁରେ କେତେ ସୁନ୍ଦର ! ଏହିପରି ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମହିମା ସର୍ବତ୍ର ଲକ୍ଷିତ ହେବ । ଜୀବନଟା ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଲୀଳାଭୂମି ।

ସାହିତ୍ୟ ଏକପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟି । ମନୁଷ୍ୟ ବିଧିପ୍ରଦତ୍ତ ଅଦ୍ଭୁତ ମାନସିକ ଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବରେ ବିଚିତ୍ର ସାହିତ୍ୟଜଗତ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛି । ଏଠାରେ ସେହି ଦୁଇଟି ମୂଳ ଉପାଦାନ ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ମାନବ ସମାଜର ଅନ୍ୟ ସକଳ ବିଷୟ ପରି ପ୍ରୟୋଜନରୁ ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ଞାନରୁ ଏହାର ଉନ୍ନତି । ଜୀବଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱର ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ କାରଣ ଅଛି, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ବାକ୍‌ଶକ୍ତି ବା ଭାଷା ଗୋଟିଏ । ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀକୁ ଏହି ଶକ୍ତି ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଇତର ପ୍ରାଣୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଅଭିପ୍ରାୟ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସାଙ୍କେତିକ ଶବ୍ଦ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ତାହାକୁ ଭାଷା ନାମ ଦେଇ କୌଣସି କୌଣସି ପଣ୍ଡିତ ତାହାର ତତ୍ତ୍ୱ ଅବଗତ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି ଓ କରୁଅଛନ୍ତି—ଏହିପରି ଜଣେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ବାନରମାନଙ୍କ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ବହୁ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ କେତେକ ପରିମାଣରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯଥାର୍ଥ ଭାଷା ଅର୍ଥରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯାହା ବୁଝୁଁ, ତାହା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀଠାରେ କେହି ଆବିଷ୍କାର କରି ନାହିଁ ବା କରିପାରିବ ନାହିଁ, ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା । ଏହା ଭଗବାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅମୂଲ୍ୟ ଦାନ । ଏହାର ସାହାଯ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବପ୍ରକାର ମନୋଭାବ ଦେଶ ଦେଶାନ୍ତରରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହେଉଅଛି ଏବଂ ମାନବର ଜ୍ଞାନରାଜ୍ୟ ଏତେ ସହଜରେ ବିସ୍ତୃତ ହେଉଅଛି । ଜୀବନର ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଭ୍ରମଣ କରି ନାନା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହୋଇ ନାନା ବିଷୟ ଆବିଷ୍କାର କରିଅଛି । ଏବଂ ନାନାଭାବ ଲାଭ କରିଅଛି ଏବଂ ସେହି ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଓ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଚେଷ୍ଟାରୁ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ବହିର୍ଜଗତର ଜୀବ ନୁହେଁ—କେବଳ ଆହାର ବିହାର ପ୍ରଭୃତି ବହିର୍ବ୍ୟାପାରରେ ତାହାର ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ନୁହେଁ । ସ୍ନେହ, ପ୍ରୀତି, ଦୟା, କ୍ଷମା, ବିଶ୍ୱାସ, ଭକ୍ତି ପ୍ରଭୃତିର ବୀଜ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ନିହିତ ରହିଅଛି । ସକଳ ବିଷୟରେ ଅନନ୍ତ-ଉନ୍ନତି-ପ୍ରବଣତା ମାନବର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ । ଏକଆଡ଼େ ବୈଷୟିକ ଉନ୍ନତି ପଥରେ ସେ ଯେପରି ନିତ୍ୟନିତ୍ୟ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛି ! ଅନ୍ୟଆଡ଼େ ଅନ୍ତର୍ଜଗତର ନବ ନବ ଭାବମଧ୍ୟ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ସେହିପରି ବିକଶିତ

ହୋଇ ଉଠିଅଛି । ଏହିପରି ବିଭିନ୍ନ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମବିକାଶ ସଂଘଟିତ ହେଉଅଛି ।

ତେବେ ଦେଖା ଯାଉଅଛି ଯେ, ଜୀବନରୁ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ଜୀବନହିଁ ସାହିତ୍ୟୋନ୍ନତିର ମୂଳ । ଯେଉଁଠାରେ ଜୀବନ, ସେହିଠାରେ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ । ଜୀବନ୍ତ ସମାଜ ନିତ୍ୟ ନବ ନବ ଭାବ ଲାଭକରି ତାହାକୁ ସାହିତ୍ୟାକାରରେ ନିବଦ୍ଧ କଲେ, ତାହାର ଜୀବନୀଶକ୍ତି ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ସଞ୍ଚାରିତ ହୁଏ । ଏମନ୍ତ କି ବହୁ ଯୁଗପରେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ମନୁଷ୍ୟ ଅନୁଭବ କରି ମୋହିତ ହୋଇଯାଏ । ଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଓ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ସ୍ଥାୟୀ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କଲେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଅନୁଭୂତ ହେବ । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ।

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ପ୍ରଧାନ ଗୌରବ ପ୍ରାଚୀନ ବେଦମନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ବିଷୟ ଥରେ ଭାବି ଦେଖନ୍ତୁ । ସେଥିରେ ଅଛି କଣ ? କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରାକୃତିକ ବିଷୟର ସ୍ତୁତିବନ୍ଦନ—ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ ଇନ୍ଦ୍ର, ବରୁଣ ପ୍ରଭୃତି ଜଡ଼ଶକ୍ତିର ଆରାଧନାର ମନ୍ତ୍ର । ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚକ୍ଷୁରେ ଆଜି ଆଉ ଏ ସମସ୍ତ ଦେବତାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନୁହନ୍ତି । ତଥାପି ସେହି ବେଦମନ୍ତ୍ର ପାଠକରି ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସୁଦ୍ଧା ମୋହିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ସେଥିରେ ଜୀବନର ଲକ୍ଷଣ ଅଛି—ସରଳ-ପ୍ରାଣର ସରଳ ଆକାଂକ୍ଷା ଫୁଟି ବାହାରୁଅଛି । ସେଥିରେ କୃତ୍ରିମତାର ଗନ୍ଧ ନାହିଁ—କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆବରଣ ନାହିଁ; ଯାହା ଜୀବନ, ତାହା ହିଁ ସାହିତ୍ୟ । ଭବଭୂତି, କାଳିଦାସ, ମିଲ୍‌ଟନ୍, ସେକ୍ସପିୟର ପ୍ରଭୃତି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହିପରି ଜୀବନୀଶକ୍ତି ନିହିତ ରହିଅଛି । ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟର ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ, ସେ ସାହିତ୍ୟ ସେହି ପରିମାଣରେ ଜୀବନ୍ତ ଓ ଉନ୍ନତ । ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା ଯେ, ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ ସାହିତ୍ୟର ଗଠନପ୍ରଣାଳୀ ଓ ଆକାର ଭିନ୍ନ ରୂପ । ତାହାର କାରଣ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଭାବର ପ୍ରାବଲ୍ୟ, ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟରେ ସେହି ଭାବ ସଞ୍ଚିତ ଥାଏ । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ମହାତ୍ମାମାନେ ସ୍ଥାନ କାଳର ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରି ବହୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସାଧାରଣ ମାନବମଣ୍ଡଳୀକୁ ମଧ୍ୟ କିଞ୍ଚିତ୍ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠାଇ ନିଅନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନରୁ ଯେପରି ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ଉନ୍ନତି, ସେହିପରି ଜୀବନ୍ତ ସାହିତ୍ୟଦ୍ୱାରା ଜୀବନର ଉନ୍ନତି ସଂସାଧିତ ହୋଇଥାଏ । ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗର ସାହିତ୍ୟ ମାନବଜୀବନ ସମକ୍ଷରେ ନୂତନ ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରି ଦିଏ ଏବଂ ପ୍ରାଣରେ ନବ ଆଶା ଜାଗ୍ରତ କରି ସେହି ନୂତନ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନ୍ମାଇଦେଇ ଜୀବନକୁ ଅଗ୍ରସର କରିଦିଏ । ଅତଏବ ସାହିତ୍ୟ ଓ

ଜୀବନର ପରସ୍ପର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ବନ୍ଧ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉନ୍ନତ ଯୁଗରେ ଏହି ଭାବ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଜୀବନ୍ତ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ କୌଣସିଠି ସ୍ଥିରଭାବରେ ଏକାକାରରେ ରହେ ନାହିଁ । ଉଭୟର ଅଗ୍ରଗତି ନିଶ୍ଚିତ—ପରସ୍ପର ଆକର୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଉଭୟର ସମୋନ୍ନତି ଓ ସମବିକାଶ ।

ମାନବ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଆଦର୍ଶ ଅଛି—ସେ ନିତ୍ୟ ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ ସେହି ଆଦର୍ଶ ବା ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛି—ଅନ୍ତତଃ ତାହାର ପ୍ରବଣତା ସେହି ଆଡ଼କୁ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ, ପ୍ରେମ, ମନୁଷ୍ୟ ସମ୍ମୁଖରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ପ୍ରକୃତ ଜୀବନର ଗତି ସେହି ଆଡ଼କୁ । ମାନବ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଅଶେଷ ଦୁରିତରାଶି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହେଉଥିଲେହେଁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ ବୁଝାଯିବ ଯେ, ଏହାର ଗତି ଆଦର୍ଶ ଆଡ଼କୁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଯେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୁର୍ଗତି ଓ ହୀନତା ଅନୁଭବ କରିପାରୁଅଛୁଁ ଏବଂ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଯେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରବଳ ଆକାଂକ୍ଷା ସମୟ ସମୟରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟାକୁଳ କରି ପକାଏ, ତାହା କେବଳ ସେହି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଆଦର୍ଶର ଆକର୍ଷଣ । ଏହି ଆକର୍ଷଣର ପ୍ରଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟ ବନ୍ୟପଶୁର ଅବସ୍ଥାରୁ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ଲାଭ କରିଅଛି ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ତୃପ୍ତ ନୁହେଁ । ଏହି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ବା ଆଦର୍ଶ ମନୁଷ୍ୟ ନିକଟରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହେଉଅଛି । ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଜୀବନରେ ଏ ତିନୋଟିର ପ୍ରଭାବ ସୁସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଗୋଟିକର ଅଭାବରେ ଜୀବନ ବିକଳାଙ୍ଗ ହୋଇପଡ଼େ । ମାନବ ସମାଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥା । ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଏ ତିନୋଟିରୁ ଗୋଟିକର ଅଭାବ ହେଲେ ସମାଜ ଯଥାର୍ଥ ଉନ୍ନତି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ମାନବ ଜୀବନ ଓ ମାନବ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ଏକଥା ସତ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସତ୍ୟ—ଯେହେତୁ ସାହିତ୍ୟ ମାନବ ଜୀବନର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଦର୍ଶ ଅଛି । ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟରେ ସତ୍ୟ, ପ୍ରେମ ପୁଣ୍ୟର ସମବିକାଶ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏ ତିନୋଟିକୁ ଅବଲମ୍ବିତ କରି ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ଗଠିତ ହୁଏ, ତାହାହିଁ ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ଏହି ଆଦର୍ଶ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ଯେଉଁମାନେ ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତୀ ହୁଅନ୍ତି, ସେହିମାନେ ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ସେବକ ଏବଂ ସେହିମାନେ ମାନବ ସମାଜର ଯଥାର୍ଥ ହିତୈଷୀ । ଏହି ଆଦର୍ଶରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟର କଳ୍ପନା ବିକୃତ ହୋଇପଡ଼େ ଏବଂ ସେହି ବିକୃତ କଳ୍ପନା ସାହାଯ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ କରେ, ତାହା ସ୍ୱଭାବତଃ ହୀନାଙ୍ଗ ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା

ମାନବ ଜୀବନର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧିତ ହେବା ଦୂରରେ ଥାଉ କେବଳ ଅପକର୍ଷ ସାଧିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଜୀବନଠାରୁ ବିଶୃଙ୍ଖଳ ନୁହେଁ—ଅସାର କ୍ରୀଡ଼ା ବା ଆମୋଦରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେବା ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ । ସୁତରାଂ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ କେବଳ ମନୁଷ୍ୟର ଅସାର ଆମୋଦ-ସ୍ପୃହା ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଉନ୍ନତ ଭାବ ଦେଇ ନ ପାରେ, ସେ ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ କଣ ? ସେ ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଜଗତର କି କଲ୍ୟାଣ ସାଧିତ ହେବ ? ପୃଥିବୀର ସର୍ବ ଦେଶରେ ଏପ୍ରକାର ସାହିତ୍ୟର ଅଭାବ ନାହିଁ । ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ଏହା ପରମାଦରଣୀୟ ହେଲେହେଁ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ଏହାର ସ୍ଥାନ ବହୁ ନିମ୍ନରେ ଏବଂ ଏ ଶ୍ରେଣୀର ସାହିତ୍ୟର ଆଦର କ୍ରମେ ହ୍ରାସପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଅଛି ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଏଠାରେ ବୋଲିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅନ୍ୟ ଏକ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ, ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଆଧୁନିକ ଆଦର୍ଶରେ ଭିନ୍ନତା ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରେ କେବଳ କାବ୍ୟ, ନାଟକ ପ୍ରଭୃତି ସୁକୁମାର ସାହିତ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଉଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ ସେପରି ଭାବ ନାହିଁ । ମାନବ ଜୀବନର ସର୍ବବିଧ ବିଷୟ ସାହିତ୍ୟର ସୀମାନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇଅଛି । ବିଜ୍ଞାନ, ଦର୍ଶନ, ଜ୍ୟୋତିଷ, ରାଜନୀତି, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ଇତିହାସ, ଶିଳ୍ପ ବାଣିଜ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ସାହିତ୍ୟ—ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ସାହିତ୍ୟ-ତରୁର ବିଭିନ୍ନ ଶାଖା-ପ୍ରଶାଖା । ଏ ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନ ଲାଭ ପକ୍ଷରେ ସହାୟ, ସୁତରାଂ ସାହିତ୍ୟ । ଜୀବନର ନାନା ବିଭାଗ ଯେପରି ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଅଛି, ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଅଛି । ଅତଏବ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ ଉଭୟର ସମ୍ବନ୍ଧ ଅତି ଘନିଷ୍ଠ ଏବଂ ଉଭୟର ଆଦର୍ଶ ଏକ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମାତୃଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ଉତ୍କଳ ଭାଷା ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟଶାଳିନୀ । ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲେ ଗୌରବର କାରଣ ଯଥେଷ୍ଟ ମିଳିବ । ମାତ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ କେତେଦୂର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ, ସେ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କଲେ ନିରାଶ ହେବାକୁ ହୁଏ । ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଦର୍ଶର ବହୁ ନିମ୍ନରେ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଯେ, ସେହି ସାହିତ୍ୟ ବା ତାହାର ପ୍ରଣେତାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଅସମ୍ମାନ ବା ଅବଜ୍ଞା ପ୍ରକାଶ କରାଯାଉଅଛି,

ତାହା କଦାପି ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ବ୍ୟୟ କରି ଭାଷାକୁ ଜୀବନଦାନ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନମସ୍ୟ । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବଜ୍ଞା ପ୍ରକାଶ କରିବା ଘୋର କୃତଘ୍ନତାର କାର୍ଯ୍ୟ । ମାତ୍ର ସତ୍ୟର ଅନୁରୋଧରେ ଏ କଥା ଅବଶ୍ୟ କହିବାକୁ ହେବ ଯେ, ମାନବ ଜୀବନର ମହୋଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ସେ ସାହିତ୍ୟରେ ନାହିଁ ଏବଂ ତାହା ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ସାହିତ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହା ସାହିତ୍ୟକାରମାନଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୋଷ ନୁହେଁ । ସେମାନଙ୍କ ଯୁଗ ଓ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଯୁଗ ସମାନ ନୁହେଁ । ସମୟର ପ୍ରଭାବ ସେମାନେ (ଅନ୍ତତଃ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ) ଅତିକ୍ରମ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ନବଯୁଗର ନବମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ—ନୂତନ ଆଦର୍ଶ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ । ଏତେବେଳେ କେବଳ ପଶ୍ଚାଦ୍ଦେଶକୁ ଫେରି ଅନାଇଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ—ଆଦର୍ଶର ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ହେବ । ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ସାହିତ୍ୟ ଗଠନରେ ବ୍ରତୀ ହେବା ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏ ଆଦର୍ଶ ଅନୁସରଣ ନ କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ନିମ୍ନସ୍ତରରେ ନିଶ୍ଚୟ ପଡି ରହିଥିବା, ଏଥିରେ କିଛି ମାତ୍ର ସଂଶୟ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଛାଡ଼ି, ସମ୍ମୁଖ ଦୃଷ୍ଟି ପରିହାର କରି ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ପ୍ରାଚୀନ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ବସିଥାନ୍ତି, କେବଳ ପ୍ରାଚୀନର ଗୌରବ ଘୋଷଣା କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହନ୍ତି, ସେମାନେ କେବଳ ଏକ ପ୍ରକାର କାଳ୍ପନିକ ସ୍ୱର୍ଗରେ (Fool's Paradise) ବାସ କରୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ଜୀବନଠାରୁ ସେମାନେ ବହୁ ଦୂରରେ । ସ୍ୱୀକାର କଲୁଁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୌରବାନ୍ୱିତ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କି ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ? ସେମାନଙ୍କ ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ସେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ କ'ଣ କଲୁଁ ? ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଶକ୍ତି କି ପରିମାଣରେ ମାତୃଭାଷାର ଉନ୍ନତି ସାଧନ ପାଇଁ ନିୟୋଜିତ ହେଲା ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହାର ହିସାବ ଦେବାକୁ ଧର୍ମତଃ ବାଧ୍ୟ । ଯେଉଁମାନେ ଏହାର ସନ୍ତୋଷଜନକ ଉତ୍ତର ଦେଇ ନ ପାରିବେ, ସେମାନଙ୍କ ଅପରାଧ ଅମାର୍ଜନୀୟ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଯେ କିଛି ମାତ୍ର ଚେଷ୍ଟା ହେଉନାହିଁ, ଏହା ନୁହେଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ସାହିତ୍ୟୋନ୍ନତିର ଆକାଂକ୍ଷା ଯେ କିଞ୍ଚିତ୍ ପରିମାଣରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଅଛି, ତାହାର ପରିଚୟ ମିଳୁଅଛି । ମାତ୍ର ପରିମାଣ ବିବେଚନାରେ ଏହା ଅତି ସାମାନ୍ୟ । ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ ଏହି ଯେ ସେମାନେ ଅଳ୍ପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । କଥାଟି ଶୁଣିବାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ଲାଗିପାରେ, ମାତ୍ର ଏହା ଉନ୍ନତିର ଘୋର ଶତ୍ରୁ । ଅତୃପ୍ତି ଉନ୍ନତିର ମୂଳ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ସେ ଅଧିକ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ କାହିଁକି ? ଏହା ଜୀବନର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ ଏବଂ ଏହି

ହେତୁରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସକଳ ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତି ଅପେକ୍ଷା ଅନେକ ପଛରେ ପଡ଼ି ରହିଅଛୁଁ ।

ସାହିତ୍ୟୋନ୍ନତି ପାଇଁ ଯେପରି ସାଧନର ପ୍ରୟୋଜନ, ତାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ । ଶକ୍ତି ଓ ସାଧନା ଉଭୟର ସମ୍ମିଳନ ନ ହେଲେ ଯଥାର୍ଥ ଉନ୍ନତି ଅସମ୍ଭବ । ପୂର୍ବେ ବୋଲି ଯାଇଅଛି, ଜୀବନରୁ ଯେପରି ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସାହିତ୍ୟ ସେହିପରି ଜୀବନର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ଜୀବନୀ ଶକ୍ତିର ବିଶେଷ ଅଭାବ ଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି, ସେତେବେଳେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜୀବନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ପାଠ । ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ଓ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଉନ୍ନତ ସାହିତ୍ୟ ଅଭିନିବେଶ ସହକାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କ୍ଷୀଣ ଆକାଂକ୍ଷା ସମଧିକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠିବ ଏବଂ ଉନ୍ନତ ଆଦର୍ଶ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରତିଭାତ ହେବ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି ଯେ କ୍ଷୀଣ ଆକାଂକ୍ଷା, ଏହାର ମୂଳରେ କି ଏହି ପାଠ ବିଦ୍ୟମାନ ନାହିଁ ? ଗୋଟାଏ ଉନ୍ନତ ଜାତିର ସାହିତ୍ୟର ସଂସ୍ପର୍ଶ ହେତୁରୁ ଏହି ଆକାଂକ୍ଷା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ନବ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କଥଞ୍ଚିତ୍ ଆରବ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ଉତ୍କଳ ଭୂମିରେ ସେପରି ଗଭୀର ଅଧ୍ୟୟନର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅତି ବିରଳ । ସେପରି ଅଧ୍ୟୟନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅତି ଅଳ୍ପ । ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା ଯେ, ଯେ କେତେଜଣ ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀର ସାହିତ୍ୟସେବକ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ରହିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହିପରି ଅଧ୍ୟୟନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି । କେବଳ ଅଧ୍ୟୟନ ଦ୍ୱାରା ସମୁଚିତ ଫଳ ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଆୟତ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଗଭୀର ଚିନ୍ତାର ପ୍ରୟୋଜନ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଚିନ୍ତାଶୀଳତାର ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଭାବ ଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି । ଯେଉଁମାନେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ନିତାନ୍ତ ଶୂନ୍ୟ ହୃଦୟରେ ପୁସ୍ତକ-ଗୁଡ଼ାକ ପାଠ କରନ୍ତି ! ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ମତ ଅତି ଅଳ୍ପ ମାତ୍ରାରେ ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହାହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ରୋଗ । ତତ୍ପରେ ଆଲୋଚନା । ଆଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭୂତ ଉପକାର ସାଧିତ ହୋଇଥାଏ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନଶକ୍ତି ଅନେକ ସମୟରେ ଆଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ, ଏହା ଅଳ୍ପାଧିକ ପରିମାଣରେ ସମସ୍ତେ ଅନୁଭବ କରିଥିବେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଭାବର ବିନିମୟ ହୁଏ ଓ ମତ ସଂଗଠିତ ହୁଏ । ସେପରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆଲୋଚନାର ସ୍ଥାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ କାହିଁ ? ଯାହା ଅଛି, ତାହା ନାମରେ ମାତ୍ର । ଆମ୍ଭେମାନେ ତ ସକଳ ବିଷୟରେ

ଅଳ୍ପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ! ଯେଉଁଠାରେ ଷୋଳଅଣା ପ୍ରୟୋଜନ, ସେଠାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଗଣ୍ଡାକରେ ବା କଡ଼ାକରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ !

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଏଠାରେ କହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରାୟ ସକଳ ଦେଶରେ ଦେଖାଯାଏ, ଦେଶର ରାଜା ଏବଂ ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ପୃଷ୍ଠପୋଷକରୂପେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସମୁଚିତ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରଦାନ କରି ସାହିତ୍ୟ ସଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରଭୂତ ସହାୟତା କରିଥାନ୍ତି । ଏହିପରି ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ରାଜା ବା ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ପଣ୍ଡିତଗଣ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ ସାହିତ୍ୟ ସେବାରେ ନିୟୋଜିତ ରହି ମାତୃଭାଷାକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସକଳ ଦେଶରେ ଅଛି । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ-ଯୁଗର ବିଷୟ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଏହାର ଯଥେଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ମିଳିପାରିବ । ଏହାର ନାମ ଧନ ଓ ମନର ସମ୍ମିଳନ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ସମ୍ମିଳନର କେତେଦୂର ଅଭାବ, ତାହା ବିଶେଷ ଭାବରେ କାହାକୁ ବୁଝାଇ ଦେବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଇଂରାଜ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଶର ରାଜା । ମାତ୍ର ସେମାନେ ବିଦେଶୀ, ଦେଶର ଯଥାର୍ଥ ଅଭାବ ବୁଝି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶର ଭାଷାର ଉନ୍ନତିପାଇଁ ସମୁଚିତ ଉପାୟ ବିଧାନ କରିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ଇଂରାଜ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ଯେ କିଛି କରି ନାହାନ୍ତି ବା କରୁନାହାନ୍ତି, ତାହା ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ତାହା ସମୁଦ୍ରକୁ ଶଙ୍ଖେ ପାଣି ! ଦେଶର ରାଜଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ, ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟାଶା କରିବା ବିଡ଼ମ୍ବନା । ମାତ୍ର ସ୍ୱଦେଶର ସାନ ବଡ଼ ରାଜା ଓ ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କଣ କରିଅଛନ୍ତି ଓ କରୁଅଛନ୍ତି ? ସେମାନେ କି ସ୍ୱଦେଶର ଗୁଣୀ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ସମାଦର କରୁଅଛନ୍ତି ? ସାହିତ୍ୟ-ସେବକମାନେ କି ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ସମୁଚିତ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉ ଅଛନ୍ତି ? ପ୍ରକୃତ ଅଭାବ ବୁଝି ଉପଯୁକ୍ତରୂପେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସେମାନେ କି ଶିକ୍ଷା କରିଅଛନ୍ତି ? ଯଥାର୍ଥରେ ଧନ ଓ ମନର ସମ୍ମିଳନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ହୋଇନାହିଁ । ତାହା ହୋଇଥିଲେ ଅବସ୍ଥା ନିଶ୍ଚୟ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ସେ ଯାହା ହେଉ, ସେଥିପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୁଖ ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ, ମାତୃଭାଷାର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଯତ୍ନ ଓ ଚେଷ୍ଟାରେ ତ୍ରୁଟି ଯେପରି ନହୁଏ, ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମସ୍ତଙ୍କର ଉଚିତ । ପ୍ରକୃତ କଥା ଏହି ଯେ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ କିପରି

ଜୀବନୀଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାରିତ ହେବ, ଏଥିପାଇଁ ସାଧନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ନତୁବା ଅବିଚାରକ୍ରମେ କିଛି ଲେଖି ପଢ଼ି ଦେଇ ସାହିତ୍ୟ ସେବାବ୍ରତ ଶେଷ କଲେ, ମାତୃଭାଷାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଦାପି ଦୂର ହେବ ନାହିଁ । ଗଭୀର ଅନୁରାଗ ସହ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେବେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବୁ; ତେବେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ଲାଭ କରି ଆମ୍ଭେମାନେ କୃତାର୍ଥ ହେବୁଁ ଏବଂ ମାତୃଭାଷାର ମଧ୍ୟ ମୁଖଚ୍ଛବି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଯିବ । ଗୋଟିଏ କଥା ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ; ସାହିତ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଦର୍ଶ ଯେପରି ସର୍ବଦା ସମ୍ମୁଖରେ ଥାଏ—ସେହି ଆଦର୍ଶ ଅନୁସରଣ କରିପାରିଲେ ଉନ୍ନତି ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ।

["ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ"]

*

ଜାତୀୟ ଜୀବନ

● ମଧୁସୂଦନ ଦାସ

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଅଛି କି ? ଜାତିଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଭାବ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଆବଶ୍ୟକ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଜୀବନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ, ତାହା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ, ତାହା କାଲି ଶ୍ମଶାନରେ ଶେଷ ହେବ । ଶରୀରର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଯେଉଁ ଆତ୍ମା ବିଦ୍ୟମାନ ତାହା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ପହୁଞ୍ଚିବ । ତେବେ ପାର୍ଥିବ ଜୀବନର ଆକର୍ଷଣୀ ଶକ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ, ମୋ ଅପତ୍ୟ, ମୋର ସମ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ଭୂତ ପାର୍ଥିବ ଭାବଗୁଡ଼ିକ ମୋତେ ପ୍ରତିକ୍ଷଣ ତଳକୁ ଓଟାରୁ ଅଛି । ଉପରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଜୀବନର ଆକର୍ଷଣୀ ଶକ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ମୋର ପ୍ରାଣ-ପରିତ୍ରାଣ, ମୋର ଅନନ୍ତ ବିଶ୍ରାମ ସ୍ଥାନ ମୋତେ ସର୍ବଦା ଉପରକୁ ଟାଣୁଅଛି । ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତି ଓ ସମାଜ ବିଦ୍ୟମାନ । ସେହି ଜାତି ଓ ସମାଜମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଜୀବନ ମିଳାଇ ଆଳାପ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ କର୍ମ । ଜାତୀୟ ଜୀବନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲେ, ଜାତିଜାତି ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍ଭାବ ହେବ । ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସଦ୍ଭାବ ତହିଁର ବିଚ୍ଛେଦ ହେବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଦ୍ଭାବ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ନୁହେଁ, ତାହା କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର । କେହି କେହି ଏପରି ବିଚାର କରନ୍ତି ଯେ, ଜାତୀୟ ସଦ୍ଭାବ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅସଦ୍ଭାବ ରହିବ ନାହିଁ । ଏପରି ବିଚାର ଭ୍ରାନ୍ତିମୂଳକ । ଜାତୀୟ ଜୀବନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜାତି ଭିତରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିବାଦ ସମୂଳେ ଲୋପ ପାଇବା ଅସମ୍ଭବ । ଏପରି କେହି ମନେ କରିବେ ନାହିଁ ଯେ, ଉତ୍କଳରେ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ତହିଁର ମୂଳଦୁଆ ଦୃଢ଼ ହେଲେ ଆମ୍ଭ ଦେଶରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିବାଦ ଆଦୌ ରହିବ ନାହିଁ ଓ ଅଦାଲତଗୁଡ଼ିକ ଉଠିଯିବ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ଅସଦ୍ଭାବ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜାତୀୟ ସଦ୍ଭାବରେ କିଛି ଅଭାବ ଘଟିବ ନାହିଁ । ମୁଁ କୌଣସି ଶିକ୍ଷିତ ଓ ପଦସ୍ଥ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କଠାରୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ମର୍ମରେ ଚିଠି ପାଇଅଛି—

‘‘ମୋ ସଙ୍ଗେ ଆପଣଙ୍କ ମନ ମିଳିଲା ନାହିଁ, ଅତଏବ ମୁଁ ସମ୍ମିଳନୀରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ ।’’ ଏଥିର କାରଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଅଭାବ । ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଗଠିତ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ଅସଦ୍ଭାବ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜାତୀୟ

ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ସମସ୍ତେ ମିଳିମିଶି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏଠାରେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି ।

ପ୍ରଥମେ ଆକାଶରୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଳବିନ୍ଦୁ ପୃଥିବୀ ଉପରେ ପଡ଼େ । ତତ୍ପରେ ଜଳବିନ୍ଦୁଗୁଡ଼ିକ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଜଳଧାରା ହୋଇ ତଳକୁ ବହିଯାଏ । ଏହାପର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଜଳଧାରା ମିଶି ଗୋଟିଏ ନାଳରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଏହାପର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନାଳ ନଦୀରେ ପରିଣତ ହୋଇ ତଳକୁ ବହିଯାଏ ଓ ଶେଷରେ ସମୁଦ୍ରରେ ଯାଇ ପଡେ । ଆପଣମାନେ ଦେଖନ୍ତୁ, ସବୁ ସ୍ଥଳରେ, ସବୁ ଅବସ୍ଥାରେ ଜଳ ନିଜର ଜାତୀୟ ଗୁଣକୁ ଧାରଣ କରି ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଟେକ ରଖିଅଛି । ଜଳର ଜାତୀୟ ଗୁଣ ନିମ୍ନଗତି । ବିନ୍ଦୁଏ ଜଳରେ ସେହି ଗୁଣ ବିଦ୍ୟମାନ ଓ ମହାସମୁଦ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଜଳ ନିଜର ଜାତୀୟ ଗୁଣକୁ ହରାଇ ପାରି ନାହିଁ । ଆମ୍ଭ ସମସ୍ତଙ୍କର ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଅଛି । ସବୁ ଅବସ୍ଥାରେ, ସବୁ କାଳରେ, ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଟେକ ରଖି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେବେ କେହି ଭ୍ରମରେ ପଡିଥାନ୍ତି ସେ ଭ୍ରମ ଅତିଶୀଘ୍ର ସଂଶୋଧନ କରିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଯେବେ କେହି ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ ଗାଳି ଦିଏ ତାହାହେଲେ ତୁମ୍ଭ ମନରେ ରାଗ ହୁଏ କାହିଁକି ? ଏଥିର କାରଣ ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଗଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯିବ ଯେ ଏହା ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଚିହ୍ନ । ଯେବେ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଚିହ୍ନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟରେ ଅଛି, ତେବେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଁ ସେତେବେଳେ ନିଜ ନିଜକୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ପଚାରିବା ଅବଶ୍ୟକ ।' ମୋ କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ମୋ ଜାତିର ନିନ୍ଦା ହେବ କି ନାହିଁ ? ମୁଁ ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ହେଲେ କିମ୍ବା ଖୋସାମତ କଲେ ଏହି ନିନ୍ଦାରେ ମୋ ଜାତି ଭାଗୀ ହେବ, ଏହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମୋତେ ଯେବେ କେହି କଟୁବାକ୍ୟ କହେ, ତେବେ ମୁଁ ତାହାର ପ୍ରତିଉତ୍ତର କଲେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ମୋ ଜାତିର ଗୌରବ ବୃଦ୍ଧି ହେବ କି ନାହିଁ ? ଜାତିର ମୂଲ୍ୟ ବଢ଼ିଲେ ଜାତୀୟ ଲୋକେ ତାହାର ସୁଫଳ ଭୋଗ କରିବେ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଜାପାନ ଜାତିଙ୍କ ବିଷୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସଭାପତି ମହାଶୟ ତାହାଙ୍କର ବକ୍ତୃତାରେ କହିଅଛନ୍ତି । ଜାପାନ ଜାତିର ଉନ୍ନତିର ମୂଳମନ୍ତ୍ର କଣ ? ''ମୋର ପ୍ରାଣ ଯାଉ, ଲକ୍ଷେ ଜାପାନୀଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଯାଉ, କିନ୍ତୁ ଜାପାନୀ ଜାତିର ମାନ ବୃଦ୍ଧି ହେଉ'', ଏହି ଭାବ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାପାନୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନୃତ୍ୟ କରୁଅଛି । ଏହି ଭାବ ଯୋଗୁଁ ଆଜି ଜାପାନୀ ଜାତି ପୃଥିବୀରେ ସର୍ବତ୍ର ପୂଜିତ ହେଉଅଛି । ''ମୁଁ ଦିନେ ମରିବି, ମୁଁ ଆଜି ମଲେ ମୋ ଜାତିର ମାନବୃଦ୍ଧି ହେବ, ମୋର ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କର ମାନ ବୃଦ୍ଧି ହେବ ଓ ମୋର ସନ୍ତାନ

ସନ୍ତତିମାନଙ୍କର ମାନ ବଢ଼ିବ," ଏହି ଭାବାପନ୍ନ ଲୋକଙ୍କୁ ନେଇ ଜାପାନ ଜାତି ଗଠିତ । ଜାତିର ମାନବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜଗତର ଚକ୍ଷୁରେ ସେ ଜାତିର ମୂଲ୍ୟ ବଢ଼ୁଅଛି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଦେଖନ୍ତୁ ଯେ, ଜାପାନୀ ଜାତି ଚାନ୍ଦା କରିକି ଦେବାକୁ ବିଜ୍ଞାପନ ଦେଲମାତ୍ରେ ସମସ୍ତ ସଭ୍ୟ ଜାତି ତାଙ୍କୁ ଚାନ୍ଦା ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଏଥିର କାରଣ ଜଗତର ଚକ୍ଷୁରେ ଜାପାନ ଜାତିର ମୂଲ୍ୟ ବଢ଼ୁଅଛି । ଯେତେବେଳେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନକୁ ଜାତି ନିମନ୍ତେ ବଳି ଦେବାକୁ ଶିଖିନାହାନ୍ତି, ସେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଗଠିତ ହୋଇ ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ ଓ ତେତେବେଳଯାଏ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟ ଲୋକମାନେ ଜାଣି ନାହାନ୍ତି ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ଗୋଟିଏ କୁକୁରକୁ ଆଦର ସହିତ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ କରି ରଖନ୍ତୁ ଓ ତାକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ବିଲୁଆ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତୁ, ଦେଖିବେ ଯେ ବିଲୁଆଟି ଖିଙ୍କାରି ହେଲା ମାତ୍ରକେ ଦେଶୀ କୁକୁରଟି ଲାଙ୍ଗୁଡ଼ ଗୁଞ୍ଜି ଆପଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଳାଇ ଆସିବ; କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ଡାହାଳ କୁକୁର ଛୁଆ ଆଣନ୍ତୁ, ତାକୁ ଗୋଟିଏ ବାଘ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତୁ, ଦେଖିବେ ଯେ ଡାହାଳ ଛୁଆଟି ନିର୍ଭୟ ଭାବରେ ମହାବଳ ବାଘଆଡ଼କୁ ଝଁପଟି ଯିବ । ଯେବେ ସେ ଡାହାଳ କୁକୁର ଛୁଆଟି କଥା କହିପାରୁ ଥାଆନ୍ତା, ତାହାର ଅସୀମ ସାହସିକତା କାର୍ଯ୍ୟର କାରଣ ଆପଣ ତାକୁ ପଚାରିଲେ ସେ ଏହିପରି ଜବାବ ଦିଅନ୍ତା ।

"ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ମହାବଳ ବାଘକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ମୁଁ ସେହି ବାଘ ହାତରେ ମରିବି । କିନ୍ତୁ ମୋ ଜାତିର ଗୁଣ ସାହସିକତା । ମୁଁ ମୋର ଜୀବନ ପ୍ରତି ମାୟା ରଖି ବାଘ ନିକଟକୁ ନଗଲେ ମୋ ଜାତିର ମାନ ଓ ମୂଲ୍ୟ କମିଯିବ । ମୁଁ ମରେ ପଛକେ କିନ୍ତୁ ଡାହାଳ କୁକୁରର ଦାମ୍ ମୋର ସାହସିକତା ଦ୍ୱାରା ବଢ଼ିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହି ଉଦାହରଣର ଅର୍ଥ ଏହିକି ଆମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲାବେଳେ ଥରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭାବିବା ଉଚିତ ଯେ ମୋ କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ମୋ ଜାତିର ମାନ ବଢ଼ୁଛି କି ନାହିଁ ? ଯେବେ ମୋତେ ଜଣେ କୁବାକ୍ୟ କହେ ଓ ମୁଁ ଯେବେ ଜାଣିପାରେ ଯେ, ମୁଁ ସେହି କୁବାକ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ନଦେଇ ଚୁପ୍ ରହିଲେ ମୋ ଜାତିର ମାନ ବଢ଼ିବ ଓ ମୋ ଜାତିର ଗମ୍ଭୀରତା ବଢ଼ିବ, ତାହାହେଲେ ଏପରି ସ୍ଥଳରେ ମୋର ନୀରବ ରହିବା ଏକାନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଦୋଷ ଗୁଣ ଦେଖିବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ବକ୍ତବ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଯୋଡ଼ାଏ ଆଖିରୁ ଗୋଟିଏ ଆଖି ବନ୍ଦ କର ଓ ଗୋଟିଏ ଆଖି ଖୋଲା ରଖ । ବନ୍ଦ ଆଖିରେ

ଅନ୍ୟ ଜାତିଙ୍କର ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ ଦେଖ ଓ ଖୋଲା ଆଖିରେ ସେମାନଙ୍କର ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ନିରୀକ୍ଷଣ କର ଓ ସେହି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକୁ ଶିକ୍ଷାକର । ସବୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସବୁ ଜାତିଙ୍କଠାରେ ଅନୁକରଣ କରିବା ଯୋଗ୍ୟ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଗୁଣ ଅଛି । ମୋର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ବକ୍ତା ଭ୍ରମର ସାହେବ ମହୁମାଛି ଓ ପିମ୍ପୁଡ଼ିଙ୍କ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଯାହା କହିଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଆପଣମାନେ ଦେଖି ପାରିବେ ଯେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପିପିଲିକା ଓ ମଧୁମକ୍ଷିକାଙ୍କଠାରୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅନେକ ଶିକ୍ଷା କରିବାର ବିଷୟ ଅଛି ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବିକାର ଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରେ କିରଣ ବିତରଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ସମୁଦ୍ରର ଲୁଣି ପାଣିରେ, ମିଶ୍ରି ସରବତରେ, ନର୍ଦ୍ଦମାରେ, ସବୁଠାରେ ତାଙ୍କ କିରଣ ପଡ଼ୁଛି । କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନେ ଦେଖନ୍ତୁ ଯେ, ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର କିରଣ ବିଶୁଦ୍ଧ ଜଳତକ ଟାଣିନିଏ ଓ ସେହିଗୁଡ଼ିକ ପୁନର୍ବାର ପୃଥିବୀରେ ସେଚନ କରେ । ଏଥିରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ମହାଶିକ୍ଷା ପାଉଛୁ ଯେ, ସବୁଠାରୁ ଦୋଷତକ ତ୍ୟାଗ କରି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କର ।

ପରିଶେଷରେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ବକ୍ତବ୍ୟ ଏହିକି—ଉତ୍କଳ ଜନନୀ ଭାରତ ଜନନୀଙ୍କଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ନୁହନ୍ତି । ସେ ଭାରତ ଜନନୀଙ୍କର ସପତ୍ନୀ କିମ୍ବା ଶତ୍ରୁ ନୁହନ୍ତି । ଭାରତ ଜନନୀଙ୍କର ପାଞ୍ଚ ଛଅଗୋଟି ପୁତ୍ର । ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଶିଶୁଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ଆବଶ୍ୟକ । ଜନନୀ କେଉଁ ଶିଶୁକୁ କୋଳରେ ପୂରାଇ ମଧୁମୟ ସ୍ନେହ ଚକ୍ଷୁରେ ସ୍ତନ୍ୟପାନ କରାଉଅଛନ୍ତି । କେଉଁ ଶିଶୁଙ୍କ ଦୁଷ୍ଟ ଚରିତକୁ ଦମନ କରିବା ପାଇଁ ବେତ୍ରାଘାତ କରୁଅଛନ୍ତି, କେଉଁ ଶିଶୁକୁ ନିକଟରେ ବସାଇ ତାଠାରୁ ପରାମର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଶୁର ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ଜନନୀ ବିଭିନ୍ନ ରୂପ ଧାରଣ କରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ମଧୁମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଜନନୀ ଶିଶୁକୁ ସ୍ତନ୍ୟପାନ କରାନ୍ତି ଉତ୍କଳ ଜନନୀ ଆଜି ସେହି ସ୍ନେହମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ମଣ୍ଡପରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ଭାରତମାତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତିବିଶେଷ । ଏହି ରୂପଟି ଭାରତମାତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅବତାର । ଏପରି ସ୍ଥଳରେ ଉତ୍କଳ ଭାରତମାତାଙ୍କର ସପତ୍ନୀ ନୁହନ୍ତି ।

●

ଜାତୀୟତାର ଭିତ୍ତିଭୂମି

● ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାଶ

ଜାତୀୟତା କଥାଟି ଏକ ପ୍ରକାର ନୂତନ । ପ୍ରାଚୀନ ମାନବ ପ୍ରକୃତିର ଜନ୍ତୁ ପରି ବଢ଼ୁଥିଲା । ତାହା'ର ବୃଦ୍ଧି ବିକାଶ ପ୍ରକୃତିର ହସ୍ତରେ ଗୋଟିଏ କ୍ରୀଡ଼ନକ ପରି ଥିଲା । କ'ଣ କଲେ କ'ଣ ହେବ, କେଉଁ ବୃତ୍ତିର ବିକାଶ ଓ କାହାର ନିରୋଧ କରିବାକୁ ହେବ, କାହିଁକି ଓ କିପରି ତାହା କରିବା ଉଚିତ, ଏସବୁ ଫଳାଫଳ ବିଚାର ଓ ତଦନୁରୂପ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ତାହା ମନକୁ ଅଧୀନ କରି ନ ଥିଲା । ପ୍ରକୃତିର ବାଳକ ପରି ସେ ବୃତ୍ତିର ଅନନ୍ତ ଲୀଳାରେ ଚାଳିତ ହୋଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ଲୋକେ ଇତର ବିଶେଷ ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ରହି ନାହାନ୍ତି । ଫଳା ଫଳ ବିଚାର ଓ ଆଦର୍ଶ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା; ଜୀବନର ଭବିଷ୍ୟତ ବିଚାର କରି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ କିମ୍ବା ବିଧାନ କଲା ଏବଂ କ୍ରମେ ବ୍ୟକ୍ତିର କିମ୍ବା ସହିତ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କଲା । ଏହିଠାରେ ସମାଜ ଓ ଜାତିର ବିକାଶ ।

ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରତିହତ; ମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେହିଁ ସମାଜ ପୁଷ୍ଟ । ସମାଜ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଦର୍ଶ, ବ୍ୟକ୍ତି ସମାଜର ବିଗ୍ରହ । ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତି ନିୟମିତ ହେବ, ଅଥଚ ବ୍ୟକ୍ତି ବିନା ସମାଜ ଅସମ୍ଭବ । ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସଂହତିର ଏହି ପରସ୍ପର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ଘର୍ଷଣ ତଥା ଅନୁପୂରକତାରେ ମାନବ ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ ଚାଲିଅଛି । ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ଥିର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ତାହାର ବୃତ୍ତିନିଚୟ ବାସ୍ତବ । ସମାଜ ଗୋଟିଏ ଶୂନ୍ୟ ବସ୍ତୁ । ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଦର୍ଶ ହେଲେ ହେଁ ଏହା ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନର ଅଭାବ ଅନୁଭୂତିରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହା ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନ ଭିତରୁ ବାହାରେ; ଏହା ମାନବର ଆତ୍ମବିକାଶ । କୌଣସି ନୀରସ ଗୁରୁ ଉପଦେଶ ପରି ଏହା ବାହାରୁ ଆସି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଆକ୍ରମଣ କରେ ନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ଏହା ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧନ, ଶୃଙ୍ଖଳ, ନିୟମ, ଫଳତଃ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ । କିନ୍ତୁ ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ ! ଏଥିରେ ଶାସନ ଅଛି, ଯାତନା ନାହିଁ । ଯାତନା ଥିଲେ, ଏହାର ସ୍ୱଭାବ ବିକାଶ ଅସମ୍ଭବ । ଏଥିରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସଙ୍କୁଚିତ ଓ ମ୍ରିୟମାଣ ହୁଏ ଏବଂ ବେଳେବେଳେ ଲୋପପାଏ । ବ୍ୟକ୍ତି ଲୋପ ପାଇଲେ ସମାଜ ବା ରହିବ କେଉଁଠାରେ ? ତାହା ରହେ ନାହିଁ, ସଭ୍ୟତା ଲୀନ ହୁଏ ।

ଏହିପରି ବାହାର ଆଦର୍ଶ ଅବଲମ୍ବନ କରି ପୃଥିବୀରେ ବହୁ ସଭ୍ୟତାର ସରସ, ମୁକ୍ତ, ପ୍ରାକୃତ ପରଂପରା ଛିନ୍ନ ହୋଇଅଛି । ବହୁଜାତି ଲୋପ ପାଇଅଛି ଏବଂ ପୃଥିବୀର ବହୁ ମୌଳିକତା ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଅଛି ।

ସମୂହ ଭାବିରେ ପୃଥିବୀର ସଭ୍ୟତା ଦେଖିଲେ ସହିତ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ଅର୍ଥାତ୍ ଜାତୀୟତାର ଭିତ୍ତିଭୂମି ବାରମ୍ବାର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଅଛି । ସରଳ, ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ବିକାଶ ପ୍ରକୃତିର ଭାବରାଶିରେ ପ୍ଲାବିତ ହୋଇଅଛି । ଜଣେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ସମାଜତତ୍ତ୍ୱସନ୍ଧିତ୍ସୁ ପାରିବାରିକ ଜୀବନରେ ଏହି ଜାତୀୟ ଭାବର ଆଦିମ ବିକାଶ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିଅଛନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ ତାହାହିଁ ହୋଇଥିବ । ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରଥମ ଆତ୍ମପ୍ରସାର ପରିବାରରେ । ପରିବାରହିଁ ସହିତ ଜୀବନର ବୀଜ, ସମାଜ ଓ ଜାତିର ଆଦିସ୍ଥାନ । ଏହି ପରିବାରର ଶୁଭାଶୁଭ କଳ୍ପନାରେ ପ୍ରଥମେ ବ୍ୟକ୍ତିର ବିଶୃଙ୍ଖଳତା ନିୟମିତ ହୋଇଥିବ । ଆଜି ମଧ୍ୟ କେବଳ ପରିବାରରେ ଜାତୀୟତା ସୀମାବଦ୍ଧ ରହିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ପଣ୍ଡିତମାନେ ସ୍ଥିର କରନ୍ତି, ପୃଥିବୀର ଆର୍ଯ୍ୟ ଜାତି ଆଦିମ କାଳରେ ଏହି ପାରିବାରିକ ଜାତୀୟତାରେ ହିଁ ବଢ଼ିଥିଲେ । ପ୍ରାଗ୍‌ବୈଦିକ ଯୁଗର ଯେଉଁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସବୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବେଦରୁ ପାଉଅଛୁଁ ତାହା ଏହି ଭାବ ସମର୍ଥନ କରୁଅଛି । ପିତା ପରିବାରର ପୁରୋହିତ, ଯୁବକ ଯୋଦ୍ଧା, ଦୁହିତା ଧାତ୍ରୀ ଏବଂ ମାତା କର୍ତ୍ତ୍ରୀ । ପରେ ଜାତି ବିଭାଗ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପରିବାରର ଭାବର ବ୍ୟାପ୍ତି । ସମାଜରେ କେହି ପୁରୋହିତ, କେହି ଯୋଦ୍ଧା, କେହି ଧନାଧିକାରୀ, କେହି ସେବକ । ସେତିକି ନୁହେଁ, ଏହି ସାମାଜିକ ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ମଧ୍ୟ ପାରିବାରିକତା ଓ ରକ୍ତ ସମ୍ପର୍କର ଭାବ ଦୃଢ଼ ଥିଲା । ସେ ଭାବ ଇତର ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଅଛି । ଏହାହିଁ ଭାରତର ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ପରମ୍ପରାର ପରମ ପ୍ରମାଣ । ସହସ୍ର ସହସ୍ର ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ଆଜି ଭାରତୀୟ ଗୋତ୍ର ସ୍ମରଣ କରେ, ସଗୋତ୍ରରେ ବିବାହ ନିଷେଧ କରେ । ଆଦିମ ବିକାଶ ସବୁଠାରେ ଏହିପରି, କିନ୍ତୁ ଏହା ବହୁଦିନ ସର୍ବଦ ସ୍ଥିର ରହିନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେବେଳେ ଆଦର୍ଶରେ ଗୃହୀତ ହେଲା, ଯେତେବେଳେ ସେ ବୁଝିଲା କୌଣସି ସମୂହ ଆଦର୍ଶ ବିନା ବିକାଶ ଅସମ୍ଭବ; ସେତେବେଳେ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତି ତାହାର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ବଳବତୀ ହେଲା ଏବଂ କୌଣସି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ମନୀଷାସମ୍ଭୂତ ଆଦର୍ଶରେ ଲୋକ-ସମାଜରେ ବିକାଶ ନିୟମିତ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହେଲେ । ଏହିଠାରେ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମବାଦର ତାଣ୍ଡବ । ବୁଦ୍ଧ, କନ୍‌ଫୁସିୟସ, ଯିଶୁ, ମହମ୍ମଦ ପ୍ରଭୃତି ଏଥିରେ

ପ୍ରମଥନାଥ । ଏହିଠାରେ ଜାତୀୟ ଆଦର୍ଶ ଉପରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରତିଶୋଧ— ସଂହତି ଜୀବନର ଆବଶ୍ୟକତାରେ ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ସ୍ୱତଃ ବିକାଶ ହେଲା । ତାହାର ବ୍ୟାପ୍ତିରେ ଏକପ୍ରକାର ଜାତୀୟତା ଫୁଟିଲା । ବ୍ୟକ୍ତି ସେଥିରେ ନିୟମିତ ଓ ଶାସିତ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ବହୁଦିନ ସହିଲା ନାହିଁ । ପୁଣି ସଂହତି ଉପରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ରାଜତ୍ୱ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମନୀଷୀର ଆଘାତରେ ସଂହତି ଆଦର୍ଶର ପରିବର୍ତ୍ତନ ।

ଧର୍ମବାଦର ନାନା ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଥାଇପାରେ । ଧାର୍ମିକ ମତବାଦୀମାନେ ତାହାକୁ ମାୟା କହନ୍ତୁ, ଜାତୀୟତାର ବିକାଶରେ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମବାଦର ଏ କ୍ରିୟା ଅସ୍ୱୀକାର କରିହେବ ନାହିଁ । ଏହି ଧର୍ମଭାବ ଜାତୀୟତାରେ ଚାଳିତ ହୋଇ ସମସ୍ତ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ-ଇଉରୋପ ବାଦ ବିସମ୍ବାଦ ଭୁଲି ଶତ ଶତ ବର୍ଷ ବ୍ୟାପୀ କ୍ରୁସେଡ୍ ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟାପୃତ ଥିଲା । ମୁସଲମାନ ଏହି ଭାବରେ ଉଠନେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡ ପ୍ଲାବିତ କରିଥିଲା । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନରହତ୍ୟା କରି ଧର୍ମାର୍ଜ୍ଜନ କରୁଛୁ ବୋଲି ବିଚାରୁଥିଲା । ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେ ଭାବ ସଂଯତ ଓ ସଙ୍କୁଚିତ ହେଲେ ହେଁ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । କାହିଁ ତୁରସ୍କର ମୁସଲମାନ, କାହିଁ ଭାରତ ପଲ୍ଲୀର ମୁସଲମାନ ! କି ଜାତୀୟ ଭାବରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଭାରତର ପଲ୍ଲୀବାସୀ ତୁରସ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ବସିଅଛି ? କେଉଁ ଭାବରେ ବା ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ମିତ୍ର-ଶକ୍ତି-ପୁଞ୍ଜ ଇଉରୋପରେ ତୁରସ୍କର ଅହଙ୍କାରକୁ ଅସହ୍ୟ ମନେ କରୁଅଛି ?

କିନ୍ତୁ ଏ ଧର୍ମଗତ ଜାତୀୟତା ବହୁ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ବ୍ୟାପକ ହେଲେ ହେଁ ସ୍ଥାୟୀ ହେବାର ନୁହେଁ । ମୂଳତଃ ଏହା ସଂହତି ଉପରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅତ୍ୟାଚାର; ସଂହତିର ପ୍ରାକୃତିକ ବିକାଶ ନୁହେଁ । ପ୍ରାକୃତିକ ଜାତୀୟ ବିକାଶ ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ଉନ୍ନତି କରୁଅଛି । ଭିନ୍ନ ଦେଶବାସୀ ଏକ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାଜନୈତିକ ଓ ସାମାଜିକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ଏ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବଳରେ ଜାତୀୟତାର ପୃଥକ୍ ବିକାଶ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଧର୍ମରେ ଭାରତର ମୁସଲମାନ ତୁରସ୍କର ମୁସଲମାନ ସଙ୍ଗେ ଏକ ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ଦୁହେଁ ଏକ ପଥାବଲମ୍ବୀ ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଭାରତର ରାଜନୀତି, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଶିକ୍ଷା, ସଭ୍ୟତା ପ୍ରଭୃତି ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ତୁରସ୍କକୁ ଚାହିଁବାକୁ ଭାରତୀୟର ଅବକାଶ କାହିଁ ? ଫଳତଃ ଧର୍ମଗତ କୃତ୍ରିମ ଆଦର୍ଶ ଛାଡ଼ି ଜାତୀୟତା କୌଣସି ପ୍ରାକୃତିକ ଆଦର୍ଶ ଅବଲମ୍ବନ କରିବ । ଆଦିମ ପରିବାର ଭାବ ତଥା ଅପ୍ରାକୃତିକ ଧର୍ମଭାବ ଏହି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜାତୀୟ ଭାବର ଅଧୀନ ହୋଇ ସେଥିରେ ବିଲୀନ ହେବ ।

ଏହି ପ୍ରାକୃତିକ ଆଦର୍ଶ ତେବେ କ'ଣ ? ଆଧୁନିକ ଜଗତରେ ରାଜନୀତିର ଲୀଳା । ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ଆଜି ଶାସନତନ୍ତ୍ର ହିଁ ପୃଥିବୀବାସୀର ସମସ୍ତ ଭାବ ଅଧିକାର କରିଅଛି । ଶାସନତନ୍ତ୍ର କିପରି ହେବ, ଶାସନତନ୍ତ୍ରର ନିୟାମକତାରେ ଲୋକ ସାଧାରଣରେ ଭାର କିପରି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ, ଫଳତଃ ରାଜ୍ୟର ଶାସନ କିପରି ଲୋକ ସମୂହର ଆବଶ୍ୟକତାର ଯଥାର୍ଥ ପରିପୂରକ ହେବ, ଲୋକର ଆତ୍ମବିକାଶ କିପରି ଦେଶର ନିୟମତନ୍ତ୍ର ହେବ, ଏହାହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜାତୀୟତାର ଲକ୍ଷଣ । ବିଶିଷ୍ଟ ଭୂମିଖଣ୍ଡ ହିଁ ଏହାର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର । ଏକ ପରିବାର ବା ଧର୍ମର ଲୋକ ଭାରତ ତଥା ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ରହିପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଭାରତୀୟ ଭାରତର ଜାତୀୟତା ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାବାସୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଜାତୀୟତାରେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେବେ । ଦୁଇ ଭୂମିର ଅଭାବ ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ଏକ ନୁହେଁ, ଫଳତଃ ଜାତୀୟତା ଏକ ହୋଇ ନ ପାରେ ।

ବିଶିଷ୍ଟ ଭୂମିଖଣ୍ଡ ଜାତୀୟତାର ବିଗ୍ରହ, ଜାତୀୟ ଆଦର୍ଶର ଗଣ୍ଡି; କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣ କିଏ ? ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ଭାବ ହିଁ ଏହାର ପ୍ରାଣ, ଭାବର ପ୍ରଚାରରେ ଏହି ଆଦର୍ଶର ପ୍ରାଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବ । ଲୋକ ସାଧାରଣ ଯେତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଜାତୀୟ ଭାବ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବେ, ନିଜର ଅଭାବ, ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ ଓ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ, ସେତିକି ଏ ନବୀନ ଜାତୀୟ ଭାବର ପୁଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରଚାର ହେବ, ଏହିଠାରେ ଜାତୀୟ ଭାଷା ଓ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ ।

ଦେଶ ତଥା ପ୍ରଦେଶ, ଯେକୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଏକ ସାହିତ୍ୟ ତଥା ଏକ ଭାଷା ହେବା ଉଚିତ । ଭାବର ପ୍ରଚାର ନିମନ୍ତେ ଏହାହିଁ ଏକମାତ୍ର ପନ୍ଥା । ପୃଥିବୀର ସୁସଭ୍ୟ ଜାତିମାନେ ଏହା ବୁଝିଅଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ଆପାତ ପ୍ରୀତି ବେଳେ ବେଳେ ଏ ଭାବରେ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଘଟାଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରକାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ । ଜର୍ମାନ୍ ଅମେରିକାରେ, ଆମେରିକାନ ଆଫ୍ରିକାରେ, ଇଂରେଜ ଭାରତରେ, ଭାରତୀୟ ଫିଲିପାଇନ୍‌ସରେ, ଜାପାନିଜ୍ କାନାଡ଼ାରେ, କାନାଡିଆନ୍ ବ୍ରାଜିଲ୍‌ରେ ଏହିପରି ଯେ ଯେଉଁଠାରେ ଇଚ୍ଛା ସେଠାରେ ସ୍ଥାୟୀ ବାସ କରିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ନୂତନ ବାସ ଭୂମିକୁ ସେମାନେ ନିଜର ସବୁ ଦେଇ ଯାଆନ୍ତୁ, ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟର ଭାଷା ଦେଇଗଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ମାତୃଭାଷା ଯାହାହେଉ, ଦେଶୀଭାଷା—ସ୍କୁଲ୍, କଲେଜ, କଚେରି ଓ ଲେଖାପଢ଼ା ଆଲୋଚନାର ଭାଷା ସର୍ବଦା ବିଶିଷ୍ଟ ଭୂମିଖଣ୍ଡରେ ଏକ ହେବା ଉଚିତ ଏବଂ କାଳକ୍ରମେ ସେହି ଦେଶ ଖଣ୍ଡର ଭାଷା ହିଁ କିପରି ତାଙ୍କର ମାତୃଭାଷା ହେବ,

ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ବିଶିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିବା ବିଧେୟ; ତାହା ନ କରିଲେ ଫଳରେ ସେମାନେ ଆତ୍ମଘାତୀ ଓ ଦେଶଦ୍ରୋହୀ । ଆପାତ ମୋହରେ ଏପରି ଆତ୍ମ ଯଶ-ପ୍ରବଣତା ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ବେଳେ ବେଳେ ଗ୍ରାସକରେ; କିନ୍ତୁ ତାହା ଅନୁଚିତ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନରେ ସେ ମୋହ ଭେଦ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଆମେରିକାର ଯୁକ୍ତରାଜ୍ୟ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଦେଶ । ଆଜକୁ ଦୁଇଶ ବର୍ଷ ତଳେ ସେଠାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ରାଜନୈତିକ ଜାତୀୟ ଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନ ଥିଲା । ନାନା ଦେଶୀ, ନାନା ଭାଷୀ ଲୋକଙ୍କର ସମନ୍ୱୟରେ ଏହା ଏକ କିମ୍ଭୂତକିମାକାର ବସ୍ତୁ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଜାତୀୟତାର ବିକାଶ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ସେମାନେ ପୃଥିବୀର ଆଜି ଗୋଟିଏ ସୁସଭ୍ୟ ଜାତି । ଇଂରେଜୀ ଭାଷୀ ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ସେଠାରେ ବେଶି । ଜର୍ମାନ, ଫ୍ରେଞ୍ଚ ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ବସତି କରିଅଛନ୍ତି । ଦେଶରେ ଧର୍ମମତବାଦର ସଂଖ୍ୟା ନାହିଁ । ପାରିବାରିକତାର ସୀମା ନାହିଁ । ମାତୃଭାଷା (Mother tongue)ର ବିଭିନ୍ନତା ମଧ୍ୟ କ୍ୱଚିତ ଦେଖାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଦେଶୀ ଭାଷା (Vernacular) ଇଂରେଜୀ । ଜାତୀୟତାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ବିକାଶ ସହଜ ଏବଂ ସୁଗମ ହେବ ବୋଲି ସେମାନେ ଆଇନ କରିଅଛନ୍ତି—"ଯେ ଇଂରେଜୀକୁ ଦେଶୀଭାଷା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର ଓ ପାଳନ ନ କରିବ, ସେ ଆମେରିକା ଯୁକ୍ତରାଜ୍ୟର ସ୍ଥାୟୀ ଅଧିବାସୀ କୌଣସି ଅଧିକାର ପାଇବ ନାହିଁ ।"

ଭାରତର ଶାସନ ପ୍ରାଦେଶିକ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଯାଉଅଛି । ପ୍ରଦେଶ ହିଁ ଭାରତର ରାଜନୈତିକ କର୍ମକେନ୍ଦ୍ର ହେବ । ହିନ୍ଦୀ ସମଗ୍ର ଭାରତ ପାଇଁ ଏକ ସାଧାରଣ ଭାଷା ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ହିଁ ମୁଖ୍ୟ ଭାବରେ ଜାତୀୟ ଭାଷା ହେବ; ସେହି ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବଳରେ ଲୋକରେ ଭାବ ପ୍ରସ୍ଫୁରିତ ହେବ । ଭାରତର ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଦେଶ ଓ ଦେଶାନ୍ତରର ଲୋକଙ୍କ ବସତି ବହୁତ । ବେଳେବେଳେ ମାତୃଭାଷାର ମୋହରେ ଜାତୀୟ ଭାଷାକୁ ଅନାଦର କରିବା ଗୋଟିଏ ଆପାତ ପ୍ରଲୋଭନ ହୋଇପାରେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କ୍ଷୁଦ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ପ୍ରଲୋଭନ ପରତନ୍ତ୍ର-ଲୋକେ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ, ଏ ପ୍ରଲୋଭନ କାମ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏଥିରେ ଆଶାନାଶ ଓ ଜାତି ଦ୍ରୋହିତା ହିଁ ସାର । ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ପାର୍ଥକ୍ୟରେ ଜାତୀୟତାର କ୍ଷତି ନାହିଁ । ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ଆଧୁନିକ ଜାତୀୟତାର ଭିତ୍ତିଭୂମି ।

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ଭାଗବତ ଘର

ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ

ସୁଖର କଥା, ଓଡ଼ିଶାରେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି କ୍ରମେ ଲୋକଙ୍କର ଅନୁରାଗ ଦେଖା ଯାଉଅଛି । ନାନା ସ୍ଥାନରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନର ଉଦ୍ୟମ ହେଉଅଛି; ମାତ୍ର ଉପଯୁକ୍ତ ସହଯୋଗିତା, ସୁପରାମର୍ଶ ଏବଂ ସାହାଯ୍ୟ ବିନା ଅନେକ ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ ହେଉଅଛି । ଲୋକ ସାଧାରଣଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଏହିପରି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଯେ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ୟମ ହେଉଅଛି, ସେ ସବୁ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ସୁଗଠିତ ଓ ସୁପରିଚାଳିତ ସଂଘ ବା ସମିତିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେଲେ ଅଧିକ ଫଳ ଲାଭର ଆଶା କରାଯାଇପାରେ । ଏଥିଲାଗି ଆମେ ଏକ ବିଶ୍ୱଜନୀନ ସଂଘ (Universal Education League)ର କଳ୍ପନା କରିଅଛୁ । ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲର ଛପା ରିପୋର୍ଟରେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧେ କେତେକ ଆଭାସ ଦିଆଯାଇଛି । "ସଂହତ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନା"—ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଯତ୍ନ କରି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଯାହା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉ ନାହାନ୍ତି, ସଂଘର ଉଦ୍ୟମରେ ତାହା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜ ହେବ । ଏହି ସଂଘରେ ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ସଭ୍ୟ ରହିବେ ଯେଉଁମାନେ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନାର ତତ୍ତ୍ୱ ନେବେ; ଆଉ ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ସଭ୍ୟ ରହିବେ ଯେଉଁମାନେ ସଂଘ ଅଧୀନସ୍ଥ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅନ୍ତତଃ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ । ସକଳ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ ଏବଂ ସକଳ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କୁ ସମାନ ସୁଯୋଗ ଓ ଅଧିକାର ଦିଆଯିବ । ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବିଦେଶରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ରହିବ । ଏହି ସଂଘ ଅଧୀନରେ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ନିମନ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହିକା ସମିତି ଆଦି ରହିବ । ସଂଘ ଗଠନ ସ୍ଥିର ହେଲେ ବିସ୍ତାରିତ ନିୟମ ଓ କ୍ରିୟା ପ୍ରଣାଳୀ ପରେ ସ୍ଥିର ହୋଇପାରିବ । ଏହି କଳ୍ପିତ ଶିକ୍ଷା ସଂଘ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲେ ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଏହା ଅଧୀନରେ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛୁଁ ।

ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା ହେଉ, ନୈଶ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବସୁ, କପା ଗୃହ ହେଉ ଏହିପରି ଦେହକୁ ନଲଗିଲା ଭଳି କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ଶେଷ ହେଲେ କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ କାହିଁ ? ଏଣିକି ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ଭାବରେ କୌଣସି ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟର ପନ୍ଥା ଫିଟିବା ଉଚିତ । ଶିକ୍ଷାର ଅତୀବ ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା

ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମ୍ମିଳନୀ ଏ ବିଶ୍ୱଜନୀନ ଶିକ୍ଷା ସଂଘ ଗଠନ କରି ତାହା ଉପରେ ଶିକ୍ଷାଭାର ଦେବା ଅସଙ୍ଗତ ହେବ ନାହିଁ । ନିଷ୍ଠା ଏବଂ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ, ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଲାଗି ତ୍ୟାଗୀ, କର୍ମୀ ଓ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କର ଅଭାବ ହେବ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଅର୍ଥାଭାବ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ପଥରେ ବାଧା ଦେବ ନାହିଁ ।

ପଲ୍ଲୀର ଭାଗବତ ଘର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ୟ ଏକ କ୍ଷେତ୍ର । ସରକାର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ବଢ଼ାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଶାରେ ଅକ୍ଷର ଚିହ୍ନା ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଗଲା ସେନ୍‌ସସ୍‌ର ପୂର୍ବେ ଯାହା ଥିଲା, ଗଲା ସେନ୍‌ସସରେ ତହିଁରୁ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଅନୁପାତରେ ଊଣା ହୋଇଅଛି । ଏହାର କାରଣ କ'ଣ ? ଇତଃପୂର୍ବେ ଚାଟଶାଳୀମାନଙ୍କରେ ଯେ, ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଥିଲା, ଲୋକେ ସେଥିରେ ଚିର ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଧର୍ମରେ ବିଶେଷ ଆସ୍ଥା ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପୁରାଣରେ ବହୁଳ ପ୍ରଚାର ଥିଲା । ପୁଅର ବର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ କରାଇ ଭାଗବତ ପଢ଼ିବା ଲାଗି ତାକୁ ସମର୍ଥ କରାଇବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିତା ଆପଣାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମଣୁଥିଲେ । ଏମନ୍ତ କି ଉପେକ୍ଷିତ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣମାନେ କେବଳ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପିଲାଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଉଥିଲେ । ବାହାର କଣ୍ଡରା ସାହିରେ ତୁଳସୀ ଗଛ ମୂଳରେ ଭାଗବତ ବୋଲୁଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ଏହା କ୍ୱଚିତ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଦେଖାଯାଏ । ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟାରେ ପୁଅ ମୁହଁରୁ ଭାଗବତ ଶୁଣିପାରିଲେ । ଓଡ଼ିଆ କୃଷକ ପରମ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରୁଥିଲା । ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ, ଘରେ ଘରେ ଭାଗବତ ପୁସ୍ତକ ପାଠ ଓ ପୂଜା ହେଉଥିଲା । ପାଠ ପଢ଼ି ଚାକିରି କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସାଧାରଣ ଓଡ଼ିଆ ପୁଅ-ପୁତୁରଙ୍କୁ ପଢ଼ାଉ ନଥିଲେ—ପଢ଼ାଉଥିଲେ କେବଳ ଭାଗବତ ଶୁଣିବା ଲାଗି । ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ଓ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀରେ ଏ ଧର୍ମଭାବର କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଭାଗବତ ଆଉ ପଢ଼ା ହୁଏ ନାହିଁ । ଏଥିଲାଗି ଅନେକେ ପିଲାଙ୍କୁ ସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢ଼ାଇବାକୁ ନାରାଜ । ଆଗେ ଗ୍ରାମରେ ସ୍କୁଲ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଠାରେ ପୁଅକୁ ନ ପଢ଼ାଇ ଅନେକେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅବଧାନ ରଖି ପଢ଼ାଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ଆଜିକାଲି କ୍ରମେ ଧର୍ମଭାବ କମିଯାଉଛି । ଭାଗବତ ପ୍ରତି ସେତେ ଆଦର ନାହିଁ । ଗ୍ରାମରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ ଆଗେ ଭାଗବତ ଧ୍ୱନିରେ ମୁଖରିତ ହେଉଥିଲା, ଆଜି କଳହ, ବିବାଦ, ମାଲି ମୋକଦ୍ଦମାରେ ସେ ସ୍ଥାନ ଗରମ । ସୁତରାଂ, ଭାଗବତ ପାଠ ଲାଗି ଶିଶୁସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଚାଟଶାଳୀରେ ଲୋକେ ଆଗେ ଯେପରି ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ, ଏବେ ଆଉ ସେପରି ବେଶି ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ପୁଣି ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟର ନୂତନ ଶିକ୍ଷାରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିବା ଲାଗି

ସେମାନେ ଶ୍ରେୟ ବା ସ୍ୱାର୍ଥ ଚେତନ ଅନୁଭବ କରୁନାହାନ୍ତି । ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ସାକ୍ଷର ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା କମିବା ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ ।

× × ×

ଭାଗବତ ଘର ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରାମୀଣ ଜୀବନର ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ । ପୂର୍ବେ ଭାଗବତ ଘର ନ ଥିବା ଗ୍ରାମ ପ୍ରାୟ ନ ଥିଲା । ଆଜିକାଲି ଅନେକ ଗ୍ରାମରେ ଭାଗବତ ଘର ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଭାଗବତ ଗାଦି ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି । କେହି ଶୁଣନ୍ତୁ ବା ନ ଶୁଣନ୍ତୁ ସେଠାରେ ପ୍ରତି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଅଧ୍ୟାୟ ଗୀତ ହେଉଛି । ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଏଥିରୁ ଏକାବେଳକେ ଆସ୍ଥା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ତୁଟିନାହିଁ । ଭାଗବତ ଓଡ଼ିଆ ହୃଦୟରେ କି ଅପ୍ରତିହତ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରି ଆସିଅଛି, ଭାବିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ । ଓଡ଼ିଆ ଆଜି ଖଣ୍ଡ-ବିଖଣ୍ଡ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ମଧୁମୟ ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ଭାଗବତ ପଦାବଳୀ ଓଡ଼ିଆ ମିଶ୍ରର ଏକତା, ଓଡ଼ିଆ ଭାବର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିଅଛି । "କହଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ" ଏହି ଦୁହା ମହେନ୍ଦ୍ର ଶିଖରରୁ ରୂପନାରାୟଣ କୂଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଶାଳ ଭୂଭାଗରେ ସର୍ବଜନ ଧ୍ୱନିତ ହେଉଅଛି । ମେଦିନୀପୁରର ଓଡ଼ିଆମାନେ ଶାସନପ୍ରଭାବରୁ ମାତୃଭାଷା ଭୁଲିଯାଇଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ବଙ୍ଗଳା ଅକ୍ଷରରେ ଛପାହୋଇ ସେଠାରେ ପଠିତ ହେଉଅଛି । ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶରେ ଓଡ଼ିଆ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ହିନ୍ଦି ପଢ଼ୁଅଛି; ମାତ୍ର ଭାଗବତ ଓଡ଼ିଆ ଛାଡ଼ିନାହିଁ । ଏହିପରି ଯେଉଁଠାରେ ଓଡ଼ିଆ, ସେଠାରେ ଭାଗବତ ଧ୍ୱନି । ଭାଗବତ ଓଡ଼ିଆ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଦେବତା । ଏହା ହିଁ କେବଳ ଓଡ଼ିଆର ଜାତୀୟତା ରଖିଅଛି ବୋଇଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ଭାଗବତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ଏକତା ବିଧାନରେ ପ୍ରଧାନ ଅବଲମ୍ବନ ହେବା ଉଚିତ । ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ଯେ ସବୁ ଭାଗବତର ମନ୍ଦିର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଛି ତାହାର ସଂସ୍କାର ହେଉ; ଯେଉଁଠାରେ ନାହିଁ ସେଠାରେ ନୂତନ ସ୍ଥାପିତ ହେଉ । ଭାଗବତ ପ୍ରତି ଲୋକ ସାଧାରଣଙ୍କର ଯେପରି ଭକ୍ତି, ସେଥିରେ ଏ ଉଦ୍ୟମ ଅନାୟାସରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବା ସମ୍ଭାବନା । ଭାଗବତ ଘରକୁ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନର କେନ୍ଦ୍ର ଭୂମି କରିବାକୁ ହେବ । ଧର୍ମଚର୍ଚ୍ଚା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହା ଗ୍ରାମର ପରାମର୍ଶ ସ୍ଥାନ ହେବ । ଗ୍ରାମର ବିବାଦ ଏହିଠାରେ ମେଣ୍ଟିବ । ଗ୍ରାମର ହିତାହିତ ଚର୍ଚ୍ଚା, କୃଷି ଶିଳ୍ପର ଉନ୍ନତି, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାମାଜିକ ଭଲମନ୍ଦ କଥା ଏହିଠାରେ ପଡ଼ିବ । ଫଳରେ ଗ୍ରାମର ଲୋକ ସାଧାରଣଙ୍କର ସକଳ ବିଷୟରେ ଏହା ଶିକ୍ଷାର ସ୍ଥାନ ହେବ । ମୁଁ ଭାଗବତ ଘରର କଥା କହିଲାବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର କେବଳ ହିନ୍ଦୁ ଗ୍ରାମର କଥା କହୁନାହିଁ । ମୁସଲମାନ ଗ୍ରାମର ମସ୍‌ଜିଦ୍‌, ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ ଗ୍ରାମର ଗୀର୍ଜା ମଧ୍ୟ ଭାଗବତ ଘର । ଯେଉଁଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ହୁଏ, ତାହା ହିଁ

ଭାଗବତ ମନ୍ଦିର । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ଭାଗବତ ବିସ୍ତାର ନିମନ୍ତେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ହେଲେ ଅନେକ ବୟସ୍କ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଭାଗବତ ପଢ଼ିବା ଲାଗି, ବର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ କରିବା ଲାଗି ପ୍ରୟାସୀ ହେବେ । ଭାଗବତ ଘରର ଫଳଗୁଟରେ ସେଥିଲାଗି ନୈଶ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହେବ । ନାନା ଧର୍ମ ଓ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କର ସମ୍ମିଳନୀ ବୋଲି ଏଥିରେ କୌଣସି ଧର୍ମର ଆଲୋଚନା ହୁଏ ନାହିଁ । ନୀତି ସୁସଙ୍ଗତ; ମାତ୍ର ମୋ ମତରେ ତାହା କେବଳ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ମଣ୍ଡପରେ ପରିପାଳନୀୟ । ଦେଶର ଜନ ସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ନିଜ ଧର୍ମର ଆଦର ସର୍ବଥା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ବୈଦିକ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଭୀମା ଭୋଇଙ୍କ ମହିମା ଧର୍ମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସଂଖ୍ୟ ଶାଖା ସମ୍ପ୍ରଦାୟଙ୍କର ଓଡ଼ିଶାରେ ସ୍ଥାନ ରହିଅଛି ଅଥଚ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସରେ କେବେ ହେଲେ ଧର୍ମ ବିପ୍ଳବ ଘଟି ନାହିଁ । ସାମ୍ୟବାଦ ଓଡ଼ିଆର ଜାତୀୟ ନୀତି । ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ, ସହାନୁଭୂତି, ଆସ୍ଥା ଏବଂ ଅନୁରାଗ ରଖି ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଓଡ଼ିଆମାନେ ନିଜ ନିଜର ଧର୍ମ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ନ ହେଲେ କେବଳ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷିତ ହୁଅନ୍ତୁ । ଏହା ମୋହର ଏକାନ୍ତ କାମନା । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ଧର୍ମବଳରେ ବଳୀୟାନ ନ ହେଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦେଶାନୁରାଗ ବା ଜାତୀୟତାର କୌଣସି ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ବସ୍ତୁତଃ ଜାତୀୟତା ହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧର୍ମ । ଈଶ୍ୱର ଆମ୍ଭର ଜାତି ରୂପରେ ଆମ୍ଭ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ । ନାରାୟଣଙ୍କର ରୂପ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅସମ୍ଭବ । *

---

* ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ୧୪ଶ ଅଧିବେଶନରେ (୧୯୧୯) ପ୍ରଦତ୍ତ ଅଭିଭାଷଣର କିୟଦଂଶ ।

ଗୁରୁ ଓ ଶିଷ୍ୟ

● ଅଧ୍ୟାପକ ବିପିନ ବିହାରୀ ରାୟ

କଠ ଉପନିଷଦ୍ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଦ୍ରବ୍ୟ, ଯେତେ ଯେତେ ଦ୍ରବ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ବାଢ଼ି ଦେଇ ଅଛି, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଯମ-ନଚିକେତାଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଜୀବନତତ୍ତ୍ୱ ବିଚାର ପ୍ରଧାନ ବିଷୟବସ୍ତୁ । ଯମ ଗୁରୁ, ନଚିକେତା ଶିଷ୍ୟ । ଶିଷ୍ୟ ଜ୍ଞାନାନ୍ୱେଷୀ, ଘଟଣାଗତ ବା ବିଷୟଗତ ଜ୍ଞାନର ନୁହେଁ, ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ପଦାର୍ଥର, ଯାହା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଜଗତ୍ ସୃଷ୍ଟିର କାରଣ । ଗୁରୁ ମହୋଦୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି, “ମୋତେ ସେହି ବିଦ୍ୟା ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରାଇ ଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହାର ଅବଲମ୍ବନରେ ମୁଁ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ଚିହ୍ନି ପାରିବି, ଆତ୍ମା ପରମାତ୍ମା ସମ୍ବନ୍ଧ ବୁଝି ପାରିବି; ମୋତେ ସେହି ମାର୍ଗର ସଙ୍କେତ ଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହାକୁ ଅନୁସରଣ କରି ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମଲୋକରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିବି, ମୃତ-ଜୀବନକୁ ଅମୃତ କରିପାରିବି ।”

ବିଦ୍ୟା ମୂଳତଃ ଦୁଇ ଜାତୀୟ—ପରାବିଦ୍ୟା, ଅପରାବିଦ୍ୟା । ସଂସାରର ଏକ ଏକ ବିଷୟକୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ଅନୁଭବ କରିବା, ବିଷୟ ବିଷୟର ବହିଃପ୍ରଦେଶ ସହିତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂପର୍କ ଘଟାଇବା, ସାଂସାରିକ ସୁଖଦୁଃଖର ମଜ୍ଜି ରହିବା ଅପରାବିଦ୍ୟା; ସାରା ବିଶ୍ୱ ଭୁବନକୁ ଏକ ଯୋଗରେ, ସମୂହ ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିବା, ତାହାର ଅନ୍ତର ପ୍ରଦେଶରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିବା; ଜାଗତିକ ମୂଳ କାରଣ ତଥା ଅନ୍ତିମ ଜୀବନର ସାକ୍ଷାତରେ ଆସିବା, ପରାବିଦ୍ୟାର କାର୍ଯ୍ୟ । ଉଭୟ ବିଦ୍ୟା ପ୍ରୟୋଜନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଅପରାବିଦ୍ୟା ସାହାଯ୍ୟରେ ସଂସାରରେ ଅନିତ୍ୟ ବସ୍ତୁ, ଅନିତ୍ୟ ସୁଖ (ଯଥା—ଧନ-ଦୌଲତ) କୁ ତଥା ବିଷୟଗତ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆୟତ୍ତ କରି ପାରି ଥାଉଁ । ପରାବିଦ୍ୟା ବଳରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ କ୍ଷୟଶୀଳ ଜଗତଂକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଅଦୃଷ୍ଟ ଅକ୍ଷୟ ପଦାର୍ଥକୁ ନିଜ ଅଧିକାରରେ ଆଣିପାରିଥାଉଁ, ଚିରନ୍ତନ ସୁଖର ଉପଭୋଗୀ ହୋଇଥାଉଁ, ନଚିକେତା ଏହି ପଦାର୍ଥର ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ ।

ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ଓ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସେ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଧରି ନେଇଥାଉଁ ଯେ ପ୍ରଥମଟି ଅଜ୍ଞ,

ଦ୍ୱିତୀୟଟି ବକ୍ର । ପ୍ରଥମଟି ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତ, ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଅଭାବପୂରକ । ବାସ୍ତବରେ କିନ୍ତୁ ଏହି ଦୁହିଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ତଦ୍ରୂପ ନୁହେଁ । ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବାରେ ବକ୍ରତା ଅଛି । ଯେ ଶୂନ୍ୟ-ମସ୍ତିଷ୍କ, ସେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାରେ ଅସମର୍ଥ । ଯାହାର ଅର୍ଥବୋଧ ଅଛି, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଶ୍ନ କରିପାରେ, ପ୍ରଶ୍ନ ପରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପନ କରି, ପ୍ରଶ୍ନ-ପ୍ରଶ୍ନର ମାର୍ଗ ଧରି ସେହି କଥାବସ୍ତୁକୁ ନାନା ଢଗରେ ଖେଳାଇ ପାରେ, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କରି ବୁଝିପାରି, ମଧ୍ୟ ବୁଝାଇପାରେ । ପୁଣି ପ୍ରଶ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନ ଭିତରେ ପ୍ରଭେଦ ବିଦ୍ୟମାନ । ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଏକ ଜାତୀୟ ନୁହେଁ । ଯାହାର କ୍ଷମତା ଯେତେ ଅଧିକ, ସେ ସେହିପରି ଗୂଢ଼ ପ୍ରଶ୍ନ କରିପାରେ । ନଚିକେତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି, ସେ ପ୍ରଶ୍ନ ଅନ୍ୟ ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନ ହୋଇପାରେ । ନଚିକେତାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ ନଚିକେତାଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପରିଚାୟକ ।

ଯେପରି ଯେକୌଣସି ଲୋକ ଗୁରୁ କି ଶିଷ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ସେହି ସେହି ସ୍ଥାନ ପାଇବାକୁ ହେଲେ, ତଦନୁରୂପ ଯୋଗ୍ୟତା ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶିଷ୍ୟ ଶିକ୍ଷକତ୍ୱର ମୂଳ ସୋପାନ ହେଉଛି ବିଶ୍ୱାସ, ବିଶ୍ୱାସ: ପରସ୍ପରର ଶକ୍ତିରେ ଓ ବିଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି ତତ୍ତ୍ୱରେ । ଏହି ତତ୍ତ୍ୱର ବିସ୍ତାର କରିବାର ଯୋଗ୍ୟତା ଗୁରୁଙ୍କଠାରେ, ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟତା ଶିଷ୍ୟଠାରେ ଥିବାର କଥା । ଜ୍ଞାନର ଆରମ୍ଭରେ ବିଶ୍ୱାସ । ବିଶ୍ୱାସ ଜ୍ଞାନର ପୂର୍ବତନ ସ୍ତର । କେତୋଟି ବସ୍ତୁରେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଥାଇ ତଦ୍ଭବ ସାହାଯ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରମାଣ କରିଥାଉଁ, ବସ୍ତୁଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତିରେ କ୍ଷମ ହୋଇଥାଉ । ଗ୍ରାହକନାମଧାରୀ ଯେଉଁ ଲୋକ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ବିଷୟ ପ୍ରତି, ଗୁରୁଙ୍କର ଥିବା କ୍ଷମତା, ପୁଣି ନିଜେ ଅର୍ଜିପାରିବା କ୍ଷମତା ପ୍ରତି ସନ୍ଦେହଯୁକ୍ତ, ସେ ଗ୍ରାହକର ପଦବୀ ନେଇ ନ ପାରେ, ପଦାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ପାଇ ନ ପାରେ । ଗ୍ରାହକର ଦ୍ୱିତୀୟ ଯୋଗ୍ୟତା ସଂଯତ, ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଜୀବନ, ଏପରି ଜୀବନ ଯେ, ତହିଁରେ ଜ୍ଞାନ-ବୀଜ ପଡ଼ିବା ମାତ୍ରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ତପସ୍ୟାର ଫଳ । ତପସ୍ୟାର ଫଳ ଦ୍ୱିବିଧ । ତପସ୍ୟା ବଳରେ ଶିଷ୍ୟ ମୂଳ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଦମନ କରି ବିଭିନ୍ନ ଲାଳସା-ପିପାସାର ପ୍ରଲୋଭନକୁ ଏଡ଼ିଦେଇ, ନିଜ ଜୀବନରେ ଅନ୍ତର୍ବହିଃ-ପ୍ରଦେଶରେ ପରିଶୁଦ୍ଧି ଓ ଏକାଗ୍ରତା ଆଣିଥାଏ, ଏ ବିଷୟ ସେ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଧାବମାନ ନ ହୋଇ ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହି, ଏହାକୁ ଜୀବନରେ ବ୍ରତ କରିଥାଏ ।

ଯେ ଗୁରୁ, ସେ ଜନ୍ମରୁ ଗୁରୁ ନୁହଁନ୍ତି । ଗ୍ରାହକ ଜୀବନର ମାର୍ଗ ଧରି ଯଥାଯଥ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ, ସେ ଗୁରୁ ଆସନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏକ କାଳରେ ଯେ ଗୁରୁ, ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସେ ଗ୍ରାହକ । ଗ୍ରାହକରୁ ଗୁରୁଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି, ପୁଣି ଗୁରୁଙ୍କ

ହେତୁରୁ ଛାତ୍ରଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି । ଅତଏବ ଛାତ୍ରଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟତା ଗୁରୁଙ୍କଠାରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି ଯୋଗ୍ୟତା ଛଡ଼ା ଗୁରୁଙ୍କଠାରେ ଅଧିକ କ୍ଷମତା ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି କ୍ଷମତା ବଳରେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟତା ମୂଲ୍ୟ କଷିବାରେ, ଏବଂ ବିଧ ଯୋଗ୍ୟତାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରତି ଘେନିଯିବାରେ ଗୁରୁ ସମର୍ଥ ।

ଗୁରୁଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ସ୍ୱକୀୟ ତେଜର ପ୍ରଭାରେ ଘଟାଇବାରେ ଗୁରୁଗତ କ୍ଷମତା ଯେତେ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ଶିଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ, ଗୁରୁଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟତା ସେତେ ସେତେ ପରିମାଣରେ ପରିସ୍ଫୁଟ ହେଉଥାଏ, ହୋଇଥାଏ । ଗୁରୁ ବହୁଶାସ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନା ନିମିତ୍ତ ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ । କେବଳ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଅର୍ଜିଥିବା ନୁହେଁ, ତାହି ସଙ୍ଗେ ବିନୟ ମିଶ୍ରିତ ରହିଥିବା ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଲକ୍ଷଣ । ଗୁରୁ ଯେବେ ଭାବନ୍ତି ଯେ ସେ ଯାହା ସାଧି ପାରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଅସାଧ୍ୟ; ଯେବେ ସେ ଏପରି ଧାରଣା ପୋଷିଥା'ନ୍ତି ଯେ, ସେ ଏକା ସେହିପରି ପଣ୍ଡିତ ହୋଇପାରନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ନିମ୍ନ ଦେଶରେ ମାତ୍ର ରହିପାରନ୍ତି, ତେବେ ସେ ଗୁରୁ-ପଦବୀର ଅଯୋଗ୍ୟ । ଗୁରୁ ସାଧକ, ନିଜେ ଶିଷ୍ୟ ଥାଇ କଠୋର ବ୍ରତର ସାଧନାରେ ସେ ଗୁରୁ ଆସନରେ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି । ଏଣୁ ଗୁରୁଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଏହି ଯେ, ସେ ଯାହା ଅର୍ଜିପାରିଛନ୍ତି; ଅନ୍ୟମାନେ ସେହିପରି ସାଧନା ସାଧି ତାହାକୁ ଅର୍ଜିପାରିଛନ୍ତି; ଅନ୍ୟମାନେ ସେହିପରି ସାଧନା ସାଧି ତାହାକୁ ଅର୍ଜିପାରିବେ । ଗୁରୁ ଅତିମାନବ, ପୁଣି ଅନେକ ଅତିମାନବ ସୃଷ୍ଟି କରିବେ । ଗୁରୁଙ୍କର କର୍ମ । ଯମ ଏକ ଅତିମାନବ; ନଚିକେତାଙ୍କୁ ଶିଷ୍ୟପଦରେ ପାଇ ସେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଅତି-ମାନବର ସ୍ରଷ୍ଟା ।

ସୃଷ୍ଟିକାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ ଗୁରୁଙ୍କର, କିନ୍ତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ଅଛି, ସେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ଯେ, ଯଥାର୍ଥ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଗୁରୁଙ୍କ ଉପରେ ଶିକ୍ଷାର ସମସ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱ ଲଦିଦିଏ ନାହିଁ । ସେ ଗୁରୁଙ୍କର ଆଶ୍ରୟରେ, କିନ୍ତୁ ସ୍ୱକୀୟ ଶ୍ରମ ନିୟୁକ୍ତି ଫଳରେ ବିଦ୍ୟା ହାସଲ କରିବାରେ କ୍ଷମ ହୋଇଥାଏ । ବିଦ୍ୟା ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟ ଉଭୟଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି, ଉଭୟଙ୍କଠାରେ ମାନସଘଟିତ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ଏକୀଭୂତ ବିକାଶ ।

ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ ବହିଃଜଗତର ନୁହେଁ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧ ଆତ୍ମଗତ, ମାନସଘଟିତ ଦାନ ପ୍ରତିଦାନର ସମ୍ବନ୍ଧ । ଜଣେ ଦାତା, ଅନ୍ୟଟି ଗ୍ରହୀତା । ଦାତା-ଗ୍ରହୀତା ସମ୍ପର୍କ ଦାତା ଓ ଭିକ୍ଷୁକର ସମ୍ପର୍କ ନୁହେଁ । ଯେ ଭିକ୍ଷାମାଗେ, ସେ ହୀନମନ୍ୟତାର ପରିଚୟ ଦିଏ; କିନ୍ତୁ ଦାନ-କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦାତା ଶକ୍ତିମାନ, ଗ୍ରହୀତା

ମଧ୍ୟ ଶକ୍ତିମାନ । ଶକ୍ତି ନଥିଲେ, କେହି ଦାନ ଦେଇ ନ ପାରେ; ପୁଣି ଶକ୍ତି ନଥିଲେ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଦାନକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ପାରେ, ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଠିକ୍ ଏହି କଥା । ଗୁରୁ ଯେ କେବଳ ପଦାର୍ଥବାନ୍ ଏବଂ ଶିଷ୍ୟ ଯେ ପଦାର୍ଥହୀନ—ଏପରି ନୁହେଁ; ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ନିରୀକ୍ଷଣ କଲେ, ବିଷୟଟି ସହଜରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିହୁଏ । ଶିଷ୍ୟ ଯାହା ଯେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷା ପାଏ, ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହାର ମସ୍ତିଷ୍କଗତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଷୟଟି ଉତ୍ଥାପିତ ହେଲେ, ଶିଷ୍ୟର ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଏକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସଂଘଟିତ ହୋଇଥାଏ । ବିଷୟଟିର ଅର୍ଥ କଅଣ, ଏହା କେଉଁ ପ୍ରଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ, ଏଥିରୁ ଅନ୍ୟ କେଉଁ ବିଷୟ ଅନୁଶୀଳନ କରିଯାଇ ପାରେ, ଏହିପରି ଏତତ୍ସମ୍ପର୍କୀୟ ବିବିଧ ପ୍ରଶ୍ନ ଶିଷ୍ୟଠାରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଉଠେ । ଯେବେ ଏପରି ଛାତ୍ର ଥାଆନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କଠାରେ ଗୁରୁବାକ୍ୟ କିଛିମାତ୍ର ସ୍ପନ୍ଦନ ଜନ୍ମାଏ ନାହିଁ, ତେବେ ସେମାନେ ନାମତଃ ଛାତ୍ର । ସେମାନେ ସେହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିଷ୍ୟପଦ ପାଇ ନ ପାରନ୍ତି । ଆଉ କେତେକ ଛାତ୍ର ଥାଇପାରନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କଠାରେ ଶିକ୍ଷାଜନିତ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଘଟିଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଘଟେ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍, ସେମାନେ ବିଷୟଟିର ଉଚିତ ଅର୍ଥ ବୁଝିବାରେ ଅଥବା ତତ୍ସମ୍ପର୍କୀୟ ଉଚିତ ପ୍ରଶ୍ନ ଧରିବାରେ ଅକ୍ଷମ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ଏ ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ର ଛାତ୍ର ନାମର ଯୋଗ୍ୟ, ଯଦିଓ ଏମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନ ନିମ୍ନ ସ୍ତରରେ । ଯେଉଁ ଶିଷ୍ୟର ମାନସ ପ୍ରଦେଶ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିଦ୍ୱାରା ଟିକିଏ ହେଲେ ଆଲୋଡ଼ିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେ ଗ୍ରହୀତାସ୍ଥାନର ଅଯୋଗ୍ୟ । ଏ ଲୋକର ବର୍ତ୍ତମାନ ଶୂନ୍ୟ, ଭବିଷ୍ୟତ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ । କିନ୍ତୁ ଯାହାଠାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର, ଏପରିକି ଅଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରକାର ଆଲୋଡ଼ନ ଘଟେ, ସେ ଲୋକର ସାମୟିକ ଅଯୋଗ୍ୟତା ଥିଲେ ହେଁ ଏ ଅଯୋଗ୍ୟତା ଦୋଷାବହ ନୁହେଁ । ଦୃଶ୍ୟମାନ ମୂଢ଼ ଛାତ୍ରର ଛାତ୍ରତ୍ୱ ରହିଥିଲେ, ସେ ଅଶୁଦ୍ଧମାର୍ଗ ବାଟେ କ୍ରମେ ଶୁଦ୍ଧମାର୍ଗକୁ ଆସିପାରେ । ଶିକ୍ଷକ ତାହାକୁ ଏପରି ମାର୍ଗକୁ ଆଣିପାରନ୍ତି ।

ବିଦ୍ୟାଦାନ, ଇତର ବସ୍ତୁର ଦାନଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ୍ । ଅନ୍ୟ ପାର୍ଥିବ ବସ୍ତୁର ଦାନରେ ଏକପକ୍ଷର ଅଳ୍ପ ବହୁତ କ୍ଷତି ହୋଇଥାଏ; ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷର ତଦନୁକ୍ରମେ ଲାଭ ଆସିଥାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ଦାତା ନିଜର ଅଳ୍ପତା ଘଟାଇ ଗ୍ରହୀତାକୁ ଅଧିକ କରନ୍ତି । ବିଦ୍ୟାଦାନ ଏକାଧାରରେ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ଉଭୟଙ୍କର ଉପାର୍ଜନ, ଏକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏକ କାଳରେ ଉଭୟେ ଲାଭବାନ । ଗୁରୁଶିଷ୍ୟଙ୍କର ପରସ୍ପରଠାରେ ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ଘଟୁଥିବା ହେତୁରୁ ଏ ଦ୍ୱିବିଧ ଲାଭ ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଗୁରୁ ଯେ କେବଳ ଦାତା, ଶିଷ୍ୟ ଯେ କେବଳ ଗ୍ରହୀତା, ଦାନ ଯେ ଏକ ପ୍ରଦେଶରେ ଗ୍ରହଣ, ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ନିବଦ୍ଧ, ଏପରି ନୁହେଁ । ବିଦ୍ୟାଦାନରେ ଦାତା ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହୀତା, ଗ୍ରହୀତା ମଧ୍ୟ ଦାତା ଅଟେ ।

ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟରେ କେବଳ ଶିଷ୍ୟର ଉନ୍ନତି ଘଟିଥାଏ, ଏହା ଯଥାର୍ଥ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟ ପରସ୍ପର ସମ୍ବନ୍ଧାନ୍ୱିତ ହେବାରେ ଉଭୟଙ୍କ ଜୀବନରେ ବିକାଶ ଘଟେ । ଶିଷ୍ୟ ଯାହା ପାଏ, ଗୁରୁଙ୍କ ପାଇଁ ତେତିକି ମାତ୍ର ରହେ ନାହିଁ, କିମ୍ବା ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟକୁ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ପାଆନ୍ତି, ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ତାହାକୁ ରଖାଇଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ପୁଣି ଶିଷ୍ୟକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଯାଇ, ଶିଷ୍ୟ ଜୀବନର ସଂଗଠନରେ ନିଯୁକ୍ତି ରହି ଗୁରୁ, ଶିଷ୍ୟର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ନିଜର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସାଧି ପାରିଥାଆନ୍ତି । ଦାନ ପ୍ରତିଦାନ ଫଳରେ ଶିଷ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପଦାର୍ଥ ଯେପରି ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୁଏ, ଗୁରୁଙ୍କର ତାହା ସେହିପରି ମାର୍ଜନା ପାଏ । ଶିକ୍ଷାର ଆରମ୍ଭରେ ଗୁରୁ ଓ ଶିଷ୍ୟ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ଥାଆନ୍ତି, ଶିକ୍ଷାର ଅବସାନରେ ସେମାନେ ସେହି ସେହି ସ୍ତରରେ ରହନ୍ତି ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷା ପାଇ ଶିଷ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଥାଏ ବା ସମକକ୍ଷ ହୋଇଥାଏ; ଅଥବା ନିମ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ରହିଯାଇଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଉଭୟେ ସ୍ୱକୀୟ ସ୍ତର ଅପେକ୍ଷା ଉଚ୍ଚସ୍ତରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇପାରିଥାଆନ୍ତି ଓ ସ୍ତର ସ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ଆଣି ପାରିଥାଆନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ଉଭୟଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପ୍ରଦେଶକୁ ନେଇଯାଇଥାଏ, ସେହି ପ୍ରଦେଶ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ସଂଯୋଗ ମାତ୍ର ନୁହେଁ, ତାହା ଏକ ବୃହତ୍ତର ମହତ୍ତର ଭୂମଣ୍ଡଳ; ଯହିଁରେ ଗୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଓ ଶିଷ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର ଉଭୟେ ଅଙ୍ଗୀଭୂତ, ଉଭୟେ ପୁଣି ତାହାର ଆଶ୍ରିତ ।

ପୁଣି ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟଗତ ଦାନ-ପ୍ରତିଦାନକୁ ଭୌତିକ ବସ୍ତୁରୂପେ ନେଇ ବେପାର ତୁଳନା କରାଯାଇ ନପାରେ । ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ଯମ ନଚିକେତାଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ଉଚିତ ମୂଲ୍ୟ ଦାବୀ କରି ନଥିଲେ, ପାଇ ନଥିଲେ । ଶିକ୍ଷାଘଟିତ ଦ୍ରବ୍ୟ କିଣାବିକା ସାମଗ୍ରୀ ନୁହେ, ତାହା ବଜାର ସଉଦାଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । ବଜାର ସଉଦା ମୂଲ୍ୟ ନେଇ ବିକିବା ପାଇଁ ବଢ଼ା ରହିଥାଏ, ଏହି ଏହି ସାମଗ୍ରୀ ଏତିକି ମୂଲ୍ୟରେ ବିକା ହୋଇଥାଏ, କିଣା ହୋଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷା ଅମୂଲ୍ୟ ପଦାର୍ଥ । ଶିକ୍ଷାର ସ୍ଥାନ ପାର୍ଥିବ ମୂଲ୍ୟ ଜଗତର ବାହାରେ, ଏପରିକି ଜଗତର ଉପରେ ମଧ୍ୟ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ପାର୍ଥିବ ବସ୍ତୁ କିଣିବା ସମୟରେ ଭଲମନ୍ଦ ପରୀକ୍ଷା କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଉଁ, ଗ୍ରହଣ କଲା ଉତ୍ତାରୁ ମଧ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ମନ୍ଦ ଥିବାର ଜାଣିପାରି ତାହାକୁ ଫେରସ୍ତ ଦେଇଥାଉ । କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷାଗତ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରତି ଏ ପ୍ରକାର ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇ ନପାରେ । ଶିକ୍ଷା ଦେବା-ପାଇବାରେ ଗୁରୁଦତ୍ତ-ପଦାର୍ଥ ଶିଷ୍ୟର ମାନସ-ରାଜ୍ୟ ଉପରେ କ୍ରିୟା ଘଟାଇ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହା ସେହି ମାନସ ରାଜ୍ୟର ବସ୍ତୁଭୂତ ହୋଇଯାଏ । ଏପରି ଅଭୌତିକ ପଦାର୍ଥର ଯଥା, ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟଗତ ଶିକ୍ଷା ବିଧାନର ଔଚିତ୍ୟାନୌଚିତ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ।

ତେବେ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟ ଯଥାର୍ଥରୂପେ ସମାହିତ ହେଉଅଛି, ଯମ ଯେ ନଚିକେତାଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଦେଉ ଅଛନ୍ତି—ତାହାର ପ୍ରମାଣ କଣ ? ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟ ଆମ୍ଭେମାନେ ସମାଧାନ କରିଥାଉଁ । ଯାହା ମାନବ ପକ୍ଷଦ୍ୱାର ସମ୍ଭବଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ, ତାହା ଭଗବାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।

ଯମ ମୃତ ଭୁବନର କର୍ତ୍ତା । ସେ ଅମୃତ ଲୋକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦେଇ ପାରନ୍ତି କି ? ଦେଲେ ବା କିପରି ? ବୋଧହୁଏ ଶିଷ୍ୟଙ୍କଠାରୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସହଯୋଗ ପାଇ । ମୃତପୁର ରାଜାଙ୍କର ଅମୃତ ଭୁବନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଦ୍‌ଜ୍ଞାନ ଥିବାର ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇପାରେ, କାରଣ ଅମୃତରେ ପରିଚୟ ନ ପାଇ, ମୃତ ସହିତ ଉତ୍ତମରୂପେ ପରିଚିତ ହେବା ସମ୍ଭବଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏପରି ପରିଚୟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ଭୁବନର ସମୁଚିତ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିଷ୍ୟର ଉପଯୁକ୍ତ ଆଲୋଚନା ଆବଶ୍ୟକ କରେ । ଶିଷ୍ୟର କୃତିତ୍ୱ-ମହତ୍ତ୍ୱ ଗୁରୁ ନିବଦ୍ଧ ପଦାର୍ଥକୁ କେବଳ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରେ ନାହିଁ, ସେ ପଦାର୍ଥକୁ ମହୀୟାନ୍ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ ।

ନଚିକେତା ପାଇଲେ, ଯାହା ସେ ଖୋଜୁଥିଲେ । ପାଇଲେ ନିଜ ଅନୁଧ୍ୟାନରେ ନୁହେଁ, ତଥାପି ନିଜର ଅନୁଧ୍ୟାନ ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ହେତୁରୁ । ପାଇଲେ ଗୁରୁଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଦାନରୁ ନୁହେଁ, ତଥାପି ଗୁରୁଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରଦୀକ୍ଷା କାରଣରୁ । ଶିକ୍ଷା ଏକ ଏକ ଲୋକର ଐକିକ ଉପକରଣ ନୁହେଁ, ତାହା ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟଙ୍କର ମିଳିତ ଚେଷ୍ଟାର ସମୂହ ଉପାର୍ଜନ । ଏହି ଅର୍ଥରେ ଶିଷ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କର ସନ୍ନିକୃଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ପଦାର୍ଥଗତ ନୁହେଁ ମାନଗତ । ଜଣେ ଅଗ୍ରରେ, ଅନ୍ୟ ଜଣକେ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଭାଗରେ । ଗୁରୁ ଓ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଶ୍ରେଣୀରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଭାଗ କରି ନପାରୁ । ଏପରି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥିଲେ, ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ, ଏକର ଆକର୍ଷଣ ଅନ୍ୟଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟାକର୍ଷଣ ଘଟାଇ ନ ପାରେ । ଯଦିବା ଘଟାଏ, ଆକର୍ଷଣ ପ୍ରତ୍ୟାକର୍ଷଣ ପ୍ରଣିଧାନର ବିଷୟୀଭୂତ ହୋଇ ନପାରେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ଗୁରୁଙ୍କ ଗୃହରେ ରହିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନଗତ ବା କାଳଗତ ସମ୍ପର୍କ ଆଣିବା ପାଇଁ ନୁହେଁ, ଏମାନଙ୍କୁ ଏକାତ୍ମ କରିବା ପାଇଁ । ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ଏକ ଜାତିସ୍ଥ ପଦାର୍ଥ, ଏମାନେ ଏକ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତି ନିଯୁକ୍ତ, ଏକ ସମୂହଭୂତ । ତେଣୁ ଏମାନେ ଏକ ସମୂହ ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଶିଷ୍ୟର ସୁଖରେ ଗୁରୁ ସୁଖୀ, ଶିଷ୍ୟର ଦୁଃଖରେ ଗୁରୁ ଦୁଃଖୀ । ଶିକ୍ଷାରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ନିଜଠାରେ ନଥାଏ, ସେ ଦୃଷ୍ଟି ଶିଷ୍ୟ ଉପରେ । ଶିଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଜ୍ଞାନ ପରେ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରୁଥାଏ, ପ୍ରଗତି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥାଏ, ଶିଷ୍ୟର ଯେତେବେଳେ କ୍ରମବିକାଶ ଘଟୁଥାଏ, ଗୁରୁଙ୍କ ମନ ଆନନ୍ଦରେ

ଭରିଯାଇ ଥାଏ । ପକ୍ଷାନ୍ତରରେ ଶିଷ୍ୟର ସ୍ଖଳନ ଘଟିଲେ ଗୁରୁ ଜୀବନରେ ଦୁଃଖ ଜାତ ହୋଇଥାଏ ।

କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଉଦ୍ଦାଳକ * ପୁତ୍ରକୁ ମୃତ୍ୟୁମୁଖକୁ ଠେଲି ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ନଚିକେତା ନିଜର ଯୋଗ୍ୟତାବଳରେ ମୃତ୍ୟୁରୁ ଅମୃତ ରସ ବାହାର କରିପାରିଥିଲେ । ଏକ ପ୍ରଶ୍ନରେ ଅମରତ୍ୱ ମାର୍ଗର ସଙ୍କେତ ପାଇ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନରେ ଯମଙ୍କଠାରୁ ନଚିକେତା ଅମରତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ବିଶଦ ବିବରଣ ମାଗିଥିଲେ । ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ଯମ ବିଚଳିତ ହୋଇପଡିଲେ । ପ୍ରଶ୍ନ ଘଟିତ ସମସ୍ୟାର ଅବ୍ୟାହତି ଲୋଡିଲେ । ପ୍ରଶ୍ନର ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତର ଦେବା ଯମଙ୍କର କ୍ଷମତାତୀତ, ଏହା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି, ଯେ କେବେ ନିଜକୁ ସର୍ବଜ୍ଞ ବୋଲି ଧରି ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ନଚିକେତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ତା, ନିଷ୍ଠାପରତାରେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ପୁଣି ଉତ୍ତର ଦେବାର ଯୋଗ୍ୟତା ତାହାଙ୍କଠାରେ ଥିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ନିଦର୍ଶନ ପାଇ ଯମମୁକ୍ତ ଆତ୍ମାର ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ନିୟୁକ୍ତ ହେଲେ । ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତରରେ କେବଳ ନଚିକେତା ଯେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ପାଇଥିଲେ ତାହା ନୁହେଁ, ଯମଙ୍କଠାରେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନର ନିର୍ମଳତା ମଧ୍ୟ ଘଟିଥିଲା ।

ଶିକ୍ଷା ବୈଷୟିକ କାରବାର ନୁହେଁ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବୈଭବ । ଶିକ୍ଷାରେ ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥର ବିନିମୟ ଘଟେ, ଯାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଧିକାରରେ ଆସେ, ତାହା ପାର୍ଥିବ ସମ୍ପଦ ନୁହେଁ, ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବିଭବ । ଏ ବିଭବ ମାନବ ତଥା ଦେବଲୋକଙ୍କର ବିଭବ । ମାନବଠାରେ ମାନବିକ ଜାଗରଣ, ମାନବିକତାର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧିକରଣ ଶିକ୍ଷାର ଧର୍ମ । ହାତୀ,ଘୋଡ଼ା, ଧନ, ସମ୍ପଦ, ରାଜକୀୟ ଭୋଗ ଉପଭୋଗ ଯମ ନଚିକେତାଙ୍କୁ ଯାଚିଥିଲେ, ମାତ୍ର ଏପରି ବିଷୟକୁ, ଏପ୍ରକାର ସମସ୍ତ ବିଷୟକୁ ଶିଷ୍ୟ ନାସ୍ତି କରିଥିଲେ । ଏହି ଏହି କ୍ଷୟଶୀଳ ବିଷୟ ଯେ ଶିକ୍ଷାର, ଉପଯୁକ୍ତ ଦାନ ହୋଇ ନପାରେ, ଯମ ତାହା ଉତ୍ତମରୂପେ ଅବଗତ ଥିଲେ । ତଥାପି ଶିଷ୍ୟର ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ପରୀକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ରବସ୍ତୁର ପ୍ରଲୋଭନ ସେ ଦେଖାଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ନଚିକେତା ଅଟଳ ରହିଲେ । ଯଥାର୍ଥ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଅଳ୍ପ ପ୍ରୟୋଜନ ମେଣ୍ଟାଇବାରେ କେବେ ଶାନ୍ତ

ନଚିକେତା ପିତା ଉଦ୍ଦାଳକ ପୁତ୍ରକୁ ଶାସ୍ତି ଦେବା ଅଭିଳାଷରେ ଯମଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ନଚିକେତା ଯମଙ୍କ ନିକଟରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ଲାଗି ଯମଙ୍କ ଗୃହରେ ଅନଶନ କରିଥିଲେ, ଯମ ତିନୋଟି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହେବାରୁ ଅନଶନ ଭାଙ୍ଗିଥିଲେ ।

ହୁଏ ନାହିଁ । ଯଥାର୍ଥ ଗୁରୁ ଯଥାର୍ଥ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ କେବଳ ଅସ୍ଥାୟୀ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକର ପରିଚୟ ବା ସାମୟିକ ଉପକାର ମାତ୍ର ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, କି ଶିଷ୍ୟ ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଗୁରୁଙ୍କ ଠାରୁ ପାଏ ନାହିଁ—ସେ ପାଏ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସମ୍ଭାର । ନଚିକେତା ଏହି ସମ୍ଭାରର ପ୍ରାର୍ଥୀ ।

ଶିକ୍ଷା ଚିନ୍ତା-ଜଗତ, ଆତ୍ମଜଗତ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ । ଏହି ଦୁଇ ଜଗତ ଅତି-ଭୌତିକ ପଦାର୍ଥ । ଅତି-ଭୌତିକ ଜଗତ ଭୌତିକ ଜଗତର ଉଚ୍ଚରେ, ପୁଣି ସେ ତାର ମଜ୍ଜାରେ । ଅତି ଭୌତିକ କ୍ଷମତାରେ କ୍ଷମତାବାନ୍ ହୋଇ ଭୌତିକ ପ୍ରଦେଶକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ଆଣିପାରି ଥାଉଁ । ଚିନ୍ତା ଜଗତର ଶାସନ ବସ୍ତୁଜଗତ ଉପରେ, ଆତ୍ମ-ମଣ୍ଡଳର ଶାସନ ଶରୀର ଖଣ୍ଡ ଉପରେ । ପୂର୍ବରୁ ପରିକ୍ରମରେ ପ୍ରକୃତି-ଜଗତ ପରାଭୂତ । ମାନବର ଭବିଷ୍ୟତ ଜ୍ଞାନରେ ମାନବର ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଲୋକିତ । ଏହି ଏହି ସାମଗ୍ରୀ ଶିକ୍ଷାର ବସ୍ତୁଭୂତ ଚିନ୍ତାର ଧାରା ସହିତ ସୁବିଦିତ ହୋଇ ଘଟନା ଜଗତର କ୍ରମ ସହିତ ଆମ୍ଭେମାନେ ପରିଚିତ ହୋଇଥାଉଁ । ବିଭବନାର ନୀତିମାର୍ଗକୁ ଆୟତ୍ତ କରି ବିଷୟ ଜଗତକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆୟତ୍ତ କରିପାରିଥାଉଁ, ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିପାରି ଶରୀର ତତ୍ତ୍ୱ ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝିପାରି ଥାଉଁ । ନିତ୍ୟ ବସ୍ତୁରେ ନିବିଷ୍ଟ ରହି ଅନିତ୍ୟର ମୋହ ଏଡ଼ିପାରି ଥାଉଁ ।

ପଦାର୍ଥ-ପଦାର୍ଥ ମୂଲ୍ୟ ନିରୂପଣ ପଦାର୍ଥ-ପଦାର୍ଥର ସ୍ଥାନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକରଣ ଶିକ୍ଷାର କାର୍ଯ୍ୟ । କପା-ଚଷିବା, ସୂତା କାଟିବା, କଣ୍ଢେଇ ଗଢିବା ପ୍ରଭୃତି ଶିକ୍ଷାର ଅଙ୍ଗ ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଏଇତିକି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଦେଲେ, ସେହି ସେହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦକ୍ଷ ହୋଇପଡିଲେ, ଶିକ୍ଷାର କର୍ମଶେଷ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏପରି ବସ୍ତୁର ଉତ୍ପାଦନରେ ନିଯୁକ୍ତି ରହି, ମାନସିକ ଏକାଗ୍ରତା, ଚିତ୍ତର ପବିତ୍ରତା, ମାନସିକ ଉଚ୍ଚତା ସାଧିପାରିଲେ ଶିକ୍ଷାର ଧର୍ମ ପାଳିତ ହୁଏ । ଏହି ଏହି ବୃତ୍ତିର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ଦୁଇ ଚାରି ପଇସା ଆସିପାରେ, ପ୍ରାଣୀ ଶରୀର ବଞ୍ଚି ରହିପାରେ, କିନ୍ତୁ ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ମାନବର ଆତ୍ମା ପରିତୃପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷାକୁ ଆହାର ପରିଧାନ ପ୍ରତି, ଶାରୀରିକ ପ୍ରୟୋଜନ ପ୍ରତି ଉପାଦାନ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ଶିକ୍ଷାର ପରିସର କ୍ଷୁଦ୍ର ହୋଇଯାଏ । ଶିକ୍ଷାର ମୁଖ୍ୟବସ୍ତୁରେ ବାଧା ଆସିଥାଏ । ଶିକ୍ଷାର ନିଯୋଜନ ଶିକ୍ଷାପାଇଁ, ମାନବ ଜୀବନର ସମୃଦ୍ଧି ପାଇଁ । ଶିକ୍ଷା ଫଳରେ ଧନାଗମ, କ୍ଷମତା ଅର୍ଜନ ଘଟିପାରେ; କିନ୍ତୁ ଏଣୁ ତେଣୁ ବସ୍ତୁପାଇ; ସାର ପଦାର୍ଥକୁ ହରାଇ କେହି କେବେ ଯଥାର୍ଥ ସୁଖ ଶାନ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ନପାରେ । ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଖଶାନ୍ତି ନ ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷାର

କାର୍ଯ୍ୟ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଯାଏ । ଜୀବନର ସାରତତ୍ତ୍ୱରେ ଭାଗୀଦାର ହେବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର କାମନା । ନଚିକେତା ଏହି ପଦାର୍ଥର ଦାବିଦାର ।

ଯାହା ଜୀବନ ସମସ୍ତ ସାଧନାର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ନିର୍ଯ୍ୟାସ, ତାହା ମାନବର ଅନ୍ୟତମ ପଦାର୍ଥ । ଏହି ପଦାର୍ଥ ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ି ନଥାଏ ବା ଏଠି ସେଠି ବିଞ୍ଚି ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । ଏହି ପଦାର୍ଥକୁ ଅଳ୍ପ ଲୋକ ପାଇପାରି ଥାଆନ୍ତି, ଦେଇ ନେଇ ପାରିଥାଆନ୍ତି । ଦେଇପାରିବା ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟରେ ଯମ, ନେଇପାରିବା ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟରେ ନଚିକେତା । ଗୁରୁଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟତା, ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟତା, ଅନୁଶୀଳନ ମାର୍ଗର ଯୋଗ୍ୟତା ଏହି ତିନି ବସ୍ତୁର ଯଥାଯଥ ନିୟୁକ୍ତି ଉପରେ ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ଭର କରେ । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ ଦୁଇ ବସ୍ତୁରେ ପ୍ରୟୋଜନ ଅଧିକ; କାରଣ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ଉଭୟଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍ତମତା ଥିଲେ, ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ସ୍ୱତଃ ଉତ୍ତମ ହୋଇଉଠେ । ନଚିକେତା ଉପଯୁକ୍ତ ଶିଷ୍ୟ । ଯମ ଏବଂବିଧ ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଉପଯୁକ୍ତ ଗୁରୁ । ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଏପରି ପଦ୍ଧତି ଯେ, ଏତଦ୍ୱାରା ପଦାର୍ଥକୁ ଦାନକରି ପଦାର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇଥାଏ, ପଦାର୍ଥକୁ ବିତରଣ କରିବାରେ ପଦାର୍ଥର ବୃଦ୍ଧି ଘଟିଥାଏ । ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ ଏପରି ସମ୍ବନ୍ଧ ଯେ ତାହା ଏକକାଳରେ ଘଟିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସେହିପରି ରହିଥାଏ । ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟ-ଜୀବନ ଏପରି ଜୀବନ ଯେ, ତହିଁରେ ଜଣେ ଅନ୍ୟକୁ ବଡ଼ କରିବାକୁ ଯାଇ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ହୋଇଯାଏ । ଯମ-ନଚିକେତାଙ୍କର ପାରସ୍ପରିକ ତତ୍ତ୍ୱାଲୋଚନା ଶିକ୍ଷକତାର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ନିଦର୍ଶନ । ଶିକ୍ଷାନିମିତ୍ତ ଏହି ହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଅବଲମ୍ବନ ।

ମନ୍ତବ୍ୟ-ପ୍ରକାଶ

ଶ୍ରୀ ରତ୍ନାକର ପତି

ସଂସାରରେ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଆଲୋଚନା କରି ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଷରୂକର ଅଭିମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ମନ୍ତବ୍ୟ-ପ୍ରକାଶ କହନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ମାନବ ତାହାର ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ମୂଲ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସମାଜର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଅଭିମତ ଆବଶ୍ୟକ କରିଥାଏ । ପୁଣି କୌଣସି ବିଷୟର ସମାଲୋଚନା କରି ତାହା ଉପରେ ନିଜର ଯଥାଶକ୍ତି ଅଭିମତ ପ୍ରକାଶ କରିବା ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବର ଗୋଟିଏ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକୃତି । ଇତିହାସ, ବିଜ୍ଞାନ, ନ୍ୟାୟ, ଦର୍ଶନ ପ୍ରଭୃତି ସକଳ ବିଷୟରେ ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସମ୍ୟକ୍ ଚାଲିଅଛି । ସେପରି ସାମାଜିକ ଓ ଜାତିଗତ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଲୋକେ ନାନାଭାବରେ ପରସ୍ପର ଉପରେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଲାଗିଅଛନ୍ତି, ବଡ଼ ଆନନ୍ଦର କଥା; କାରଣ ସମାଲୋଚନା ବା ମନ୍ତବ୍ୟ-ପ୍ରକାଶ ବ୍ୟତୀତ ମାନବର ଜୀବନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଭ୍ରମପ୍ରମାଦ ସଙ୍କୁଳ, ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଓ ଅଦୂରଦର୍ଶୀ ହୋଇପଡ଼େ । ସ୍ୱଭାବତଃ ମାନବ ପ୍ରଶଂସାପ୍ରିୟ । ଏହି ପ୍ରଶଂସାପ୍ରିୟତାରେ ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ସେ ନିଜର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଭ୍ରମପ୍ରମାଦଶୂନ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରିଥାଏ । ଯଦି ସମାଲୋଚନା ରୂପ କଷଟି ପଥରରେ ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କଷା ନ ଯାଏ, ତାହା ହେଲେ ସେ ନିଜକୁ ସର୍ବଜ୍ଞ ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିବ, ସଂସାରଟାକୁ ତୃଣବତ୍ ସାମାନ୍ୟ ମନେ କରିବାକୁ ଆଦୌ କୁଣ୍ଠିତ ହେବ ନାହିଁ । ମନ୍ତବ୍ୟ-ପ୍ରକାଶ ମାନବର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଉପରେ ଏହି ସମାଲୋଚନାର ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର ।

ଏହି ସମାଲୋଚନା ବା ମନ୍ତବ୍ୟ-ପ୍ରକାଶ ବଳରେ ଆଜି ମାନବ ସମାଜ ସୁଶୃଙ୍ଖଳ ଭାବରେ ନିଜର ବିକାଶ ଦିଗରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ, ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳତା ଓ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତାରେ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଓ ସମସ୍ତ ସୌଷ୍ଠବ ହରାଇ, ଏକ ମହାବିପ୍ଳବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତା । ଶାସନ ସୃଷ୍ଟିର ନିୟମ । ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ କତିପୟ ନିୟମରେ ଚାଳିତ ହୋଇ ବିଶ୍ୱର ସୌଷ୍ଠବ ରକ୍ଷା କରୁଅଛି । ଏହି ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରତିକ୍ରିୟାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ରହି ତାହାର ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି

ଦେଉଅଛି, ଏପରିକି ସେହି ସୀମାର ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟିଲେ ସମସ୍ତ ବିନାଶ ଆଡ଼କୁ ଗତିକରିବ । ମାନବର ଜୀବନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହି କଥା । ଜାତି ଓ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନାନା ସମ୍ବନ୍ଧର ଅଧୀନ ରହିଅଛି । ତେଣୁ ତାହାକୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନିୟମର ଅଧୀନ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ହେବ । ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ହୋଇ ଯାହା ତାହା କରିଗଲେ, କେହି ସମାଜ ବା ଜାତିରେ ତିଷ୍ଠି ପାରିବ ନାହିଁ । ଏହି ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବଦା ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରର ସୀମାନିର୍ଦ୍ଦେଶକ କହିଲେ ଚଳେ । ଏହି ସୀମ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ମାନବ ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରି ନାନାବିଧ କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ କରିପାରେ । ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ସେ ଏହି ନିୟମ ସୂଚିତ ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରି ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ସେତେବେଳେ ସେ ସମାଜଗତ ବା ଜାତିଗତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ବିରାଗଭାଜନ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ନାନା ଭାବରେ ସମାଲୋଚିତ ଓ ତିରସ୍କୃତ ହୁଏ । ଏହିପରି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ଅବୈଧ କର୍ମର ନିରାକରଣ ବା ସଂଶୋଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଅଭିମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାଉଁ । ତେଣୁ କହୁଁ, ମନ୍ତବ୍ୟ-ପ୍ରକାଶ ଜୀବନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଉପାଦେୟ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହି ଉପାଦେୟତା ଆଜି ଜନସମାଜରେ ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ବସିଅଛି । ଇତିହାସ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କଲେ ଦେଖାଯାଏ, ସବୁ ଯୁଗରେ ଏବଂ ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଲୋକମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଅଳ୍ପାଧିକ ପରିମାଣରେ ସମାଲୋଚିତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଭିନ୍ନ ମତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ସମାଲୋଚନା ଶକ୍ତିଟି ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଏତେ ଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇଅଛି ଯେ ଏହାର ପରିସର ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକତର ବୃଦ୍ଧି ପାଇ ଜନସମାଜର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ଅଧିକାର କରି ବସିଅଛି । ସୁତରାଂ ପୃଥିବୀରେ ଏପରି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ନାହିଁ କି ତାହାର ଏପରି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ, ଯାହାକି ସମାଲୋଚନା ବା ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇପାରେ । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ସୁଖର କଥା; ମାତ୍ର ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଅନେକେ ନିଜ ନିଜ ଅଭିମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ସମୟରେ କୌଣସି ନିୟମ ବା ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ଚାଳିତ ନ ହୋଇ, ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ଭାବରେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କରିପକାନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ନାନା କୁପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅଧୀନ ହୋଇ ସମାଲୋଚ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ବିଷୟ ଉପରେ ଅନେକେ ଅଯଥା କଟାକ୍ଷ କରି ନିଜ ନିଜର ଦୁର୍ବଳତା ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟ-ପ୍ରକାଶର ପ୍ରକୃତ ବିଧି କ'ଣ ଏବଂ କୌଣସି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଗଲେ ମନୁଷ୍ୟକୁ କେତେଦୂର ସାବଧାନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଏହିସବୁ ବିଷୟରେ କେତୋଟି ସୂଚନା ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ସର୍ବପ୍ରଥମେ କୌଣସି ବିଷୟ ବା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ସମାଲୋଚନା କରିବାକୁ ହେଲେ, ସେହି ବିଷୟ ବା ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ଉଚିତ । କାରଣ ନିଜର ଗବେଷଣା ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପରିଚାଳିତ ନ ହୋଇ ଅବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଭାବରେ କୌଣସି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଦେଲେ, ଅନେକ ସମୟରେ ବହୁ ଭ୍ରମ-ପ୍ରମାଦରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ । ବ୍ୟକ୍ତି-ବିଶେଷ ବା ବସ୍ତୁବିଶେଷର ଆଂଶିକ ଅବସ୍ଥା ବା ଗୁଣ ନେଇ ଜନ ସମକ୍ଷରେ ନିଜର ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଲୋକେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ବା ବସ୍ତୁର ପ୍ରକୃତ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଏପରି ଅନ୍ଧ ସମାଲୋଚନା, ସମାଲୋଚକ ଓ ସମାଲୋଚ୍ୟ ଉଭୟଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ ସାଧନ କରିଥାଏ । କଥିତ ଅଛି, କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅନ୍ଧ ହାତୀ ଦେଖିବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିଜ ନିଜର ଦୃଷ୍ଟିହୀନତାବଶତଃ ହାତୀଟିର ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥା ଅବାସ୍ତବ ଚିତ୍ର ଦେଇଥିଲେ । ମନ୍ତବ୍ୟ-ପ୍ରକାଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହି କଥା । କୌଣସି ବସ୍ତୁ ବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ୟକ୍ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ନ କରି, ତାହାର କେତେକ ଆଂଶିକ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ ପୂର୍ବକ କୌଣସି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବା, କେବଳ ଅନ୍ଧମାନଙ୍କର ହାତୀ ଦେଖା ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ପରନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ସ୍ୱଳ୍ପଦର୍ଶୀ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କ ମନ୍ତବ୍ୟକୁ ସତ୍ୟ ଓ ଯଥାର୍ଥ ମନେ କରି ନିର୍ବିଘ୍ନର ଭାବେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପରିଶେଷରେ ଅନ୍ଧଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ହୋଇ ପଙ୍କରେ ପତିତ ହେଲପରି ନାନା ଭାବରେ ବିପଦଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ, ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା, ଲୋକେ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ବା ବସ୍ତୁବିଶେଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ନ କରି, ଏଣୁ ତେଣୁ ଦି' କଥା ଶୁଣି, ସେହି ଶୁଣିବା କଥାକୁ ଲୋକ ସମାଜରେ ପ୍ରକାଶ କରିପକାନ୍ତି । ଏହି ଅନ୍ଧ ସମାଲୋଚନା ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ଲୋକେ ଶୁଭ ଚରିତ୍ରକୁ ବିକୃତ ଭାବରେ ଚିତ୍ର କରିପାରନ୍ତି, ଓ ନିତାନ୍ତ ଜଘନ୍ୟ ସ୍ୱଭାବର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସମାଜ ସମ୍ମୁଖରେ ଅତି ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ପ୍ରଦାନ କରିପାରନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଏପରି ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ, ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସାବଧାନ ହୋଇ ଆଲୋଚ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ବିଷୟକୁ ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନା କର, ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଂଶ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କରି ଗଢ଼ ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ବିବେକ ଶକ୍ତି ବଳରେ ତୁମେ କୌଣସି ଅଭ୍ରାନ୍ତ ମତରେ ଉପନୀତ ହୋଇଅଛ ବୋଲି ମନେକର, ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସେହି ମତଟାକୁ ଲୋକ ସମକ୍ଷରେ ପ୍ରକାଶ କର । ନଚେତ୍ ତୁମ୍ଭେ ଅଦୂରଦର୍ଶୀ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେବା ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ, କିଛୁକାଳ ତୁମ୍ଭ କଥାରେ ଲୋକମାନେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସ୍ଥାପନ କରିପାରନ୍ତି; ମାତ୍ର ଶୀଘ୍ର ହେଉ ବା ବିଳମ୍ବରେ ହେଉ, ଦିନ ଆସିବ, ଯେତେବେଳେ ତୁମ୍ଭର ମତଟି ଘୃଣାର ସହିତ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହେବ ଏବଂ ତୁମ୍ଭେ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ତୁମ୍ଭର ଆପାତ ଉତ୍କର୍ଷ ହରାଇ

ବସିବ । ସ୍ୱଳ୍ପଦର୍ଶୀ ସମାଲୋଚକ ରଜ୍ଜୁକୁ ସର୍ପ ମନେକରି ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଉତ୍ପାଦନ କରିଥାଏ । ଏହି ଅନ୍ଧ ସମାଲୋଚନାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ଅସତ୍ୟ ମନ୍ତବ୍ୟରେ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ ସର୍ବଦା ସତ୍ୟ ପଥରେ ପ୍ରଧାବିତ ହେବା ସକାଶେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ନାନା ଭାବରେ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ—

"ଅବିଦ୍ୟାୟାମନ୍ତରେ ବର୍ତ୍ତମାନାଃ
ସ୍ୱୟଂ ଧୀରାଃ ପଣ୍ଡିତମ୍ମନ୍ୟମାନାଃ
ଜଘନ୍ୟମାନାଃ ପରିୟନ୍ତି ମୂଢ଼ା
ଅନ୍ଧେନୈବ ନୀୟମାନା ଯଥାନ୍ଧାଃ ।"

ଏହା ଛଡ଼ା ଅନେକେ କୁପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅଧୀନ ହୋଇ ଲୋକମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅମୂଳକ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ଦେଖାଯାଏ, ମାନବ ସ୍ୱାର୍ଥସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ନାନାଭାବରେ ପ୍ରଶଂସା କରିଥାଏ । ଏହି ତୋଷାମଦରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ଅନେକ ନିଜ ନିଜକୁ ଏପରି କୃତାର୍ଥ ମନେ କରନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ ସେହି ପ୍ରଶଂସାକାରୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅତି ଉତ୍ତମ ଲୋକ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । ପୁଣି ଏପରି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅଭିମାନୀ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କଠାରୁ କୌଣସି ପ୍ରତିକୂଳ ମତ ଶୁଣିଲେ ମାତ୍ରକେ ହଠାତ୍ ଖଡ୍ଗହସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି, ଯେପରିକି ସେମାନଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ସାରବତ୍ତା ଏହି ଅମୂଳକ ପ୍ରଶଂସାବାଦରେ ରହିଅଛି । ସୁତରାଂ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଉତ୍କର୍ଷ ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହି ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ୱେଷୀ ପ୍ରତାରକମାନଙ୍କର ଆପାତ ମଧୁର, ଅଥଚ ପ୍ରକୃତରେ ଅମୂଳକ ପ୍ରଶଂସାଗାନର ସମ୍ମୁଖରେ ନିଜ ନିଜର ବିବେକ ଶକ୍ତିକୁ ବଳିଦେଇ ସର୍ବଦା ଉତ୍ତେଜିତ, ଉଦ୍ବେଳିତ ଓ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହି ସ୍ୱାର୍ଥମୂଳକ ସମାଲୋଚନା ଓ ମନ୍ତବ୍ୟ ଏବଂ ସେଥିରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟୟ ସ୍ଥାପନ, ସର୍ବଦା ଜାତିଗତ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉତ୍କର୍ଷର ପ୍ରଧାନ ଅନ୍ତରାୟ । ଏହି ପ୍ରଶଂସାପ୍ରିୟତା ଯେଉଁ ଜାତିର ଯେତେ ଅଧିକ ଆଦୃତ, ସେହି ଜାତିର ଜୀବନ ସେତେ ପରିମାଣରେ ଶିଥିଳ ଓ ଦୂଷିତ ଏବଂ ଯେଉଁଦିନଠାରୁ ଏହି ବିଷକୀଟ କୌଣସି ଜାତିର ହୃତ୍ପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରବେଶ କରିଅଛି, ସେହିଦିନଠାରୁ ସେହି ଜାତି କ୍ରମଶଃ ଅବନତିର କବଳରେ ପତିତ ହୋଇଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ଜୀବନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଶଂସାର ସ୍ଥାନ ଅଛି; ମାତ୍ର ତାହା ବୋଲି ଅଯଥା ପ୍ରଶଂସା କୌଣସିମତେ ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ । ମାନବର ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନ ଏତେ ଜଟିଳ ଯେ, ସେ

ସହଜରେ ଏହି ଅସତ୍ୟ, ପ୍ରଶଂସାକୁ ଚିହ୍ନିପାରେ ନାହିଁ; ଫଳତଃ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ସର୍ପପରି ସେ ସର୍ବଦା ନିଜର ସମସ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତା ପରିତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ଅକାତର ଭାବରେ ତହିଁରେ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇପଡ଼େ । ଏହିସବୁ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମିତ୍ତ ମାନବ ନିଜେ ନିଜକୁ ଭଲ କରି ଚିହ୍ନିବା ଉଚିତ । କେବଳ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଓ ଆତ୍ମପରୀକ୍ଷା ହିଁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାର ପ୍ରଧାନ ଅବଲମ୍ବନ ଏବଂ ଏହାରି ବଳରେ ସେ ସର୍ବଦା ଧୀର ସ୍ଥିର ଭାବରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ମତଗୁଡ଼ିକର ସତ୍ୟତା ନିରୂପଣ କରିପାରେ । ତେଣୁ କହୁ, ତୋଷାମଦର ମାୟାଜାଲରେ ନ ପଡ଼ି ସର୍ବଦା ସତ୍ୟପ୍ରିୟ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର ।

ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ତୁଲ୍ୟ ପ୍ରତିହିଂସା ମଧ୍ୟ ମାନବକୁ ଅମୂଳକ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ପ୍ରତିହିଂସା ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ କେତେକ ଲୋକ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ଅବାସ୍ତବ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରତିହିଂସା ଗ୍ରହଣ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ସେମାନଙ୍କୁ ଏତେଦୂର ଅନ୍ଧୀଭୂତ କରିପକାଏ ଯେ, ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର କେତେକ ସାମାନ୍ୟ ଦୁର୍ଗୁଣ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ, ସେହି ବଳରେ ସେମାନଙ୍କ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ବିକଳ ଚିତ୍ର ଦେବାକୁ ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି, ପୁଣି ପରଶ୍ରୀକାତରତା ପ୍ରଭୃତି ଜଘନ୍ୟ ବ୍ୟାଧିର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ସେମାନେ ପରର ଉନ୍ନତିରେ ଏତେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି ଯେ, ନିଜର ମହତ୍ତ୍ୱ ଲୋପ ଭୟରେ ସେମାନେ ସର୍ବଦା ଉନ୍ନତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଗତିପଥରେ କଣ୍ଟକ ନିକ୍ଷେପ କରନ୍ତି ଏବଂ ଉନ୍ନତିଶୀଳ ଲୋକର ପ୍ରତିପତ୍ତି ନଷ୍ଟକରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନିନ୍ଦୁକତା ଅବଲମ୍ବନ ପୂର୍ବକ ତାହାର ଅଯଥା ନିନ୍ଦା ରଟନା କରି ବୁଲନ୍ତି । ମାତ୍ର ସର୍ବଦା ମନେରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ପ୍ରତିହିଂସା, ପରଶ୍ରୀକାତରତା ଓ ନିନ୍ଦୁକତା ବଳରେ କୌଣସି ଲୋକ ଅପରର ପ୍ରତିପତ୍ତି ନଷ୍ଟ କରିବାରେ ସଫଳକାମ ହୋଇପାରି ନାହିଁ କି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ିକର ସାମୟିକ ଉତ୍ତେଜନା ତାହାର ମଙ୍ଗଳ ନିମିତ୍ତ ନୁହେଁ; ବରଂ ତାହାର ଜୀବନକୁ କଳୁଷିତ କରିବାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଉପାୟ । ପ୍ରକୃତ ପ୍ରତିହିଂସା କୌଣସି ଶତ୍ରୁର ଅଯଥା ଦୋଷ ଦେଖାଇ ତାହାର ପ୍ରତିପତ୍ତି ନଷ୍ଟ କରିବାରେ ନାହିଁ-ଅଛି କେବଳ ତାହାକୁ ସଂଶୋଧନ କରି ନିଜର ମିତ୍ରରୂପରେ ପରିଣତ କରିବାରେ । ପୁଣି ପରଶ୍ରୀକାତରତାରେ ଅନ୍ଧୀଭୂତ ହୋଇ ତୁମ୍ଭେ ପରର ଅନିଷ୍ଟ ସାଧନ କରିପାର, ମାତ୍ର ମନେରଖ, ତାହା କରିବା ଦ୍ୱାରା ତୁମ୍ଭର ନିଜର କୌଣସି କଲ୍ୟାଣ ସାଧିତ ହେବ ନାହିଁ । ବରଂ ଏହି ପାପ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ଘୃଣା ରୂପରେ ତୁମ୍ଭର ସମସ୍ତ ସରସତା ନଷ୍ଟ କରି, ପରିଶେଷରେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁରେ ପରିଣତ କରିଦେବ ଏବଂ ତଜ୍ଜନିତ ବ୍ୟାକୁଳତା ବଳରେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଉନ୍ମତ୍ତପ୍ରାୟ କରି

ତୁମ୍ଭର ବିନାଶ ସାଧନ କରିବ । ସେହିପରି ନିନ୍ଦୁକତା ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କୁତ୍ସିତ ବ୍ୟାଧି । ଲୋକମାନଙ୍କର ସୁଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ କେବଳ ସେମାନଙ୍କର କୁତ୍ସା ଗାଇବୁଲିବା, ମକ୍ଷିକାମାନଙ୍କର କୌଣସି କ୍ଷତ ଉପରେ ବସିରହିବା ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ପୁଣି ଯେଉଁ ନିନ୍ଦୁକତା ବଳରେ ତୁମ୍ଭେ ଅପରର ଦୁର୍ଗୁଣ ଗାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ତାହା କ'ଣ ତୁମ୍ଭର ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଗୁଣ ନୁହେଁ ? ସ୍ୱୀକାର କରୁଅଛୁଁ, ଜୀବନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିନ୍ଦାର ସ୍ଥାନ ଅଛି; ମାତ୍ର ତାହାବୋଲି କହୁନାହୁଁ ଯେ, କୁପ୍ରବୃତ୍ତିରେ ପ୍ରକୃତ ନିନ୍ଦାଗାନ କୌଣସି ସମୟରେ ହେଲେ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଓ ହିତକର । ଏହିପରି ନାନା କୁପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅଧୀନ ହୋଇ ମାନବ ଅନେକ ସମୟରେ ଅପରର ଓ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜର ମାନମର୍ଯ୍ୟାଦା ନଷ୍ଟ କରୁଅଛି । ସୁତରାଂ ତାହାର ଏଥିପ୍ରତି ସର୍ବତୋଭାବରେ ସାବଧାନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ପୁଣି ଦେଖାଯାଏ, କେହି କେହି ସ୍ନେହ ଓ ମମତାର ଅଧୀନ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ନେହାସ୍ପଦ ବା ମମତାବଦ୍ଧ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଅନୁକୂଳ ଭାବରେ ସମାଲୋଚନା କରନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ନ କରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକସମାଜରୁ ଲୁଚାଇ ରଖନ୍ତି । ମାତ୍ର ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ସର୍ବଦା ଅନୁକୂଳ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଏବଂ ବିଶେଷତଃ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଅସତ୍ୟ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିବାବେଳେ ହୀନତା ଛଡ଼ା କିଛି ନୁହେଁ । ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଯେତେ ମହତ୍ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅପ୍ରଶଂସନୀୟ, ଏହିପରି ମତ ପ୍ରକାଶ କରି ସମାଲୋଚକମାନେ ସ୍ଥୂଳ ମସ୍ତିଷ୍କତାର ପରିଚୟ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଏହି ହୀନତା, ଏହି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ଯେତେ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ସ୍ଥାନ ପାଉଥିବ, ତାହାର ବିକାଶ ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁଦୂର ପରାହତ ହୋଇ ରହିଥିବ ।

ଏହାଛଡ଼ା ଆଉ କେତେକ ଲୋକ ଏତେ ଭୀରୁ ଓ ଦୁର୍ବଳ ଯେ, ସେମାନେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ବଡ଼ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଆସ୍ଥା ଏତେ ଅଧିକ ଯେ, ସେମାନେ ଭୟରେ ବିବେକ-ବାଣୀର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ବନ୍ଦ କରି ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶିଥିଳ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ଶିଥିଳତାବଶତଃ ଅନେକ ସମୟରେ ଅସତ୍ୟକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏପରି ଦୁର୍ବଳତା ସର୍ବଥା ପରିତ୍ୟାଜ୍ୟ । ଅବଶ୍ୟ ଏଥିରୁ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ ଯେ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଯଥା ଲଘୁମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ହେବ । ଦୋଷର

ସମାଲୋଚନା ଶ୍ରେୟସ୍କର; ମାତ୍ର ଏହା ବୋଲି ଅଭକ୍ତି, ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଅହଂକାରରେ ଗର୍ବିତ ହୋଇ ଲୋକମାନଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ନଷ୍ଟ କରିବା ସର୍ବଥା ଅବିଧେୟ ।

ଉପରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିପରି ମତ ଦେବାକୁ ହେବ, ତାହା ଆଲୋଚନା କରିଅଛୁ । ମାତ୍ର ଏହାଛଡ଼ା ମାନବ ସ୍ୱୟଂ ନିଜର ଜ୍ଞାନ, ଧର୍ମ ଓ ଚରିତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଆଲୋଚନା କରି ନିଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ଏହାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ୱଗତ ମନ୍ତବ୍ୟ-ପ୍ରକାଶ ବୋଲି କହିପାରୁଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯାଉ, ଏହି ସ୍ୱଗତ-ମନ୍ତବ୍ୟ-ପ୍ରକାଶରେ କି କି ପ୍ରଣାଳୀରେ ଗତି କରିବାକୁ ହେବ ।

ଏହି ସ୍ୱଗତ-ମନ୍ତବ୍ୟ-ପ୍ରକାଶ ଜଗତରେ ଆତ୍ମ ପରିଚୟ ପ୍ରଥାଟି ବିଶେଷତଃ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଅବଲମ୍ବିତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ଲୋକ ସମାଜରେ ନିଜର ପରିଚୟ ଦେଇଥାଏ ଏବଂ ଏହି ପରିଚୟ ବଳରେ ସେ ଅନେକ ସମୟରେ ଲୋକ ସମାଜରେ ପରିଗୃହୀତ ହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ, କେହି କେହି ସାଧୁପୁରୁଷ ଆତ୍ମ ପରିଚୟ ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇଥାନ୍ତି; ତଥାପି ଆତ୍ମ ପ୍ରଖ୍ୟାପନ ଏକାବେଳକେ ଘୃଣ୍ୟ ନୁହେଁ, କାରଣ ବିବେକ ରୂପ ମାନଦଣ୍ଡରେ ନିଜର ଶକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଭୃତି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଥିରକରି ସେଗୁଡ଼ିକର ଯଥାର୍ଥ ପରିଚୟପ୍ରଦାନ ନକଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ ବନରେ କୁସୁମତୁଲ୍ୟ ଅନାଦୃତ ଭାବରେ ଲୋପ ପାଏ । ସେଥିପାଇଁ ନିଜକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ, ନିଜର ପରିଚୟ ଦେବାରେ ମାନବର ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକାର ଅଛି । ମାତ୍ର ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା ଅନେକେ ନିଜ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଥାର୍ଥ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତରେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରଶଂସାପ୍ରିୟତାବଶତଃ ଅନେକ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ଅଥଚ ଅମୂଳକ ଓ ଅସତ୍ୟ ଅଭିମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ସଂସାରକୁ ପ୍ରତାରଣା ଜାଲରେ ନିବଦ୍ଧ କରନ୍ତି । ଜଗତର ମନଃପ୍ରାଣ ଆକର୍ଷଣ କରି କିପରି ନିଜର ବାହାଦୁରୀ ତାହାର ସମ୍ମୁଖରେ ଦେଖାଇବାକୁ ହେବ, ଏ ବିଷୟରେ ସେମାନେ ବଡ଼ ଯତ୍ନଶୀଳ ଦେଖାଯା'ନ୍ତି — ନିଜେ ଭଲ ହୋଇଥିଲେ ସାଧାରଣଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ 'ଭଲ, ଭଲ' ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରିବାକୁ ସେମାନେ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ପୁଣି ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଏପରି ଅହଂକାରୀ ଓ ଗର୍ବୀ ପୁରୁଷ ଅଛନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ବିଷୟରେ ଲଘୁ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଆଦୌ ଭଲପାଆନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ସବୁବେଳେ 'ହାମ୍‌ବଡ଼ା, ହାମ୍‌ବଡ଼ା' ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରି ଚାରିଆଡ଼େ ନିଜେ ନିଜର ମିଥ୍ୟା ତେଜୋବୀର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଚାର କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିଶକ୍ତିର ଅଭାବ; ତଥାପି ଚିତ୍କାର କରନ୍ତି,

ସେମାନଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରପରି ଆକାଶମାର୍ଗ ଦେଖିପାରେ । ଏହିପରି ଶତ ଶତ ଲୋକ ନିଜ ନିଜର ଅଯଥା ପ୍ରଶଂସା ବିସ୍ତାର କରି ସମାଜରେ ନାନା ପ୍ରମାଦ ଆନୟନ କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେମାନେ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଏହି ଅସତ୍ୟ ପରିଚୟ ସେମାନଙ୍କ ଅବନତିର କାରଣ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ହୋଇପାରେ ସେମାନେ ଆଡ଼ମ୍ବରର ଉହାଡ଼ରେ କିଛି କାଳ ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରି ନିଜ ନିଜର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରିପାରନ୍ତି; ମାତ୍ର ସମୟ ଆସିବ, ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ମୟୂରପୁଚ୍ଛଧାରୀ କାକତୁଲ୍ୟ ପରିଶେଷରେ ଲାଞ୍ଛିତ, ଅବମାନିତ ଓ ଘୃଣିତ ହୋଇ ଜୀବନର ସରସତା ନଷ୍ଟ କରିବେ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର "ଦୂରତଃ ଶୋଭତେ ମୂର୍ଖୋ ଯାବତ କିଞ୍ଚିନ୍ନଭାଷତେ"—ଏହି ନୀତିଟି ମନେରଖି ସର୍ବଦା ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବରେ ସମସ୍ତ ବିଚାରଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗପୂର୍ବକ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ମୂଲ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିବା ଉଚିତ ଏବଂ ସଂସାର ନିଜ ନିଜର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କର ଅଯଥା ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିବା ଅନୁଚିତ । ଦିନଥିଲା ଯେବେ ଲୋକ ଯଥାର୍ଥ ବିନୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି ନିଜ ନିଜର ବିଦ୍ୱତ୍ତା ବା ଶକ୍ତିମତ୍ତା ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉଥିଲେ; ମାତ୍ର ଆଜି ଆଉ ସେ ଦିନ ନାହିଁ । ଏହି ନବଯୁଗରେ ଆତ୍ମ-ପ୍ରଖ୍ୟାପନ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ-ନୀତି ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉଅଛି । ତଥାପି ନିଜର ପ୍ରକୃତ ଶକ୍ତି ବା ଗୁଣରେ ଅମୂଳକ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିବା ମିଥ୍ୟାଚାର ମାତ୍ର । ତେଣୁ କହୁଁ, ନିଜକୁ ପଣ୍ଡିତ ମନେକରି ସଂସାରକୁ ହେୟଜ୍ଞାନ କରିବା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିପକ୍ଷରେ ସମୀଚୀନ ନୁହେଁ ।

ଏହାଛଡ଼ା ଅହୁରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରମାଦ ମଧ୍ୟ ଏହି ଆତ୍ମଗତ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ତାହା ଏହି—ଅନେକ ସମୟରେ ମାନବ ନିଜକୁ ଦୀନହୀନ ମନେକରି, ନିଜର ଶକ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ନିତାନ୍ତ ଅଶକ୍ତ ଓ ନିଜର ଜ୍ଞାନ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ନିତାନ୍ତ ଅଜ୍ଞାନ ବୋଲି ଜନସମାଜରେ ଘୋଷଣା କରିଥାଏ । ଅତି ନମ୍ରତା ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ମୂଳ ନିଦାନ । କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକ ବିନୟ ଓ ଶାନ୍ତ ସ୍ୱଭାବର ଅତିମାତ୍ରା ଅବଲମ୍ବନରେ ନିଜ ନିଜର ଗୁଣ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ବଡ଼ ଶଙ୍କିତ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ସମାଜ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦୌ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଅତି ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷତା ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଅନିଷ୍ଟକର, ଅତି ନମ୍ରତା ମଧ୍ୟ ସେହି ପରିମାଣରେ ମାନବର ବିକାଶ ପଥରେ ଅନ୍ତରାୟ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ 'ମୁଁ ହୀନ, ମୁଁ ସାମାନ୍ୟ, ମୁଁ ନଗଣ୍ୟ' ଏବଂ 'ମୋର ସ୍ଥାନ ବା ସଂସାରରେ କେଉଁଠାରେ' ଏହିପରି ଭାବି ନିଜକୁ ଲୋକ ସମକ୍ଷରୁ ଦୂରରେ ରଖିବା କେବଳ କାପୁରୁଷତା ଛଡ଼ା କିଛି ନୁହେଁ । କହିପାରି, 'ପୃଥିବୀର ନିତ୍ୟ ସ୍ମରଣୀୟ ମନୀଷୀଗଣ ସର୍ବଦା ବିନୟ ଅବଲମ୍ବନ

କରି ନିଜ ନିଜକୁ ସାମାନ୍ୟ କର୍ମୀ ବୋଲି ମନେ କରି ଅଛନ୍ତି । ମହାତ୍ମା ନିଉଟନ୍ ବିଜ୍ଞାନ-ରାଜ୍ୟରେ ସୁନ୍ଦର ତତ୍ତ୍ୱମାନ ଆବିଷ୍କାର କରି ମଧ୍ୟ ନିଜର ସେହି ଅସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନ ମହାର୍ଣ୍ଣବର ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ବେଳାଭୂମି ଉପରୁ ସାମାନ୍ୟ କେତେ ଖଣ୍ଡ ଉପଲ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସମାନ ବୋଲି ମନେ କରିଅଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସର୍ବଦା ବିନୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜକୁ ଚଳାଇବା ଉଚିତ । ଏହା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସତ୍ୟ; ମାତ୍ର ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ନିଉଟନ୍ ପ୍ରଭୃତି ମନୀଷୀମାନଙ୍କ ନମ୍ରବାଣୀ ଅତି ନମ୍ର ଓ ସ୍ୱଭାବ ଭୀରୁ ଲୋକମାନଙ୍କର କାତର ବାଣୀ ନୁହେଁ । ନିଉଟନ୍ଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ଜଗତ୍ ସାରା ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଶଂସା ଦ୍ୱାର ଖୋଲି ଦେଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କପରି ମହାତ୍ମା ସେହି ପ୍ରଶଂସାରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ନହୋଇ ଜନସମାଜରେ ନମ୍ରତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେ ଜ୍ଞାନରାଜ୍ୟର ପରିସର ଯେତେଦୂର ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିଥିଲେ ତାହା ତୁଳନାରେ ତାଙ୍କର ଅଗ୍ରସରତା ଖୁବ୍ ସାମାନ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରି ସେ ଏହି ନମ୍ରବାଣୀ ଉଚ୍ଚାର କରିଥିଲେ । ତଥାପି ସେ ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିଥିବେ ଯେ, ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ସଂସାରସ୍ଥ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ପୁନଶ୍ଚ କୌଣସି ଅନନ୍ତ ଆଦର୍ଶର ସମ୍ମୁଖରେ ଯତ୍ପରୋନାସ୍ତି ଚେଷ୍ଟାରୁ ଉପଲବ୍ଧ ଉନ୍ନତିକୁ ସାମାନ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରି ନମ୍ରତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଏକକଥା; ଆଉ କୌଣସି ଆଦର୍ଶକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ନରଖି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ନିଜକୁ ଦୀନହୀନ ବୋଲି ମନେ କରିବା ଗୋଟିଏ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ୍ କଥା । ତେଣୁ କହୁଁ, ନିଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ହେଲେ, ମାନବ ନିଜେ ସାବଧାନ ହୋଇ ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବରେ ନିଜର ବିବେକ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗଠ କରିବା ଉଚିତ, ଅନ୍ୟଥା ଏକଅଡ଼େ ଆତ୍ମଶ୍ଲାଘା ଏବଂ ଅନ୍ୟଅଡ଼େ ଆତ୍ମଗ୍ଲାନି ତାହାର ଏବଂ ତାହାର ସମାଜ ବା ଜାତିର ସମସ୍ତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ନଷ୍ଟ କରି ପକାଇବ ।

ଉପରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ମନ୍ତବ୍ୟ-ପ୍ରକାଶର କେତୋଟିଏ ଧାରା ଦେଖାଇଲୁ । ଏହିଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସରଣ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବା ବସ୍ତୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ଉଚିତ । କେବଳ ଅନ୍ଧଭାବରେ ଚାଳିତ ହୋଇ ଅମୂଳକ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଗଲେ, କୌଣସି ଫଳ ଫଳେ ନାହିଁ, ଯାହାର ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସୁତରାଂ ଏପରି ଭାବରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ହେବ, ଯହିଁରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ସଂଶୋଧିତ ଓ ଉପକୃତ ହୋଇପାରିବେ ।

(ଲେଖକଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ ପୁସ୍ତକରୁ ସଂଗୃହୀତ)

ଅସୀମର ଆହ୍ୱାନ

କପିଳେଶ୍ୱର ଦାଶ

ମୁକ୍ତିପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ । ସସୀମର ଅସୀମରେ ପହଞ୍ଚିବା ହିଁ ମୁକ୍ତି । ଅସୀମ ଆମର ଅତି ପରିଚିତ, ଅତି ନିକଟ, ଅତି ଘନିଷ୍ଠ; ତଥାପି ଅତି ଅଜ୍ଞାତ, ଅତି ଦୂର, ଅତି ଅପରିଚିତ । ଅସୀମରେ ଆମର ଜନ୍ମ, ବର୍ଦ୍ଧନ, ଅବସାନ; ଅସୀମକୁ ଆମେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଦେଖୁଛୁ, ଅନୁଭବ କରୁଛୁ, ସ୍ପର୍ଶ କରୁଛୁ, ଅସୀମ ସହିତ ଖେଳୁଛୁ । ତଥାପି ମନେହୁଏ, ଅସୀମ ଯେପରି କୌଣସି ଦୂରାଗତ ଅତିଥି, ସ୍ୱପ୍ନପୁରୀର ମାୟା, ସ୍ୱର୍ଗଲୋକର କଳ୍ପନା । ଏଠାରେହିଁ ସୃଷ୍ଟିର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ, ଜୀବନର ରହସ୍ୟ ।

ଅସୀମ ପ୍ରତି ମନୁଷ୍ୟର ଆକାଂକ୍ଷା, ତୃଷ୍ଣା, ଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରବଳ । ଜାଣିଶୁଣି ବା ନଜାଣି ନଶୁଣି ମନୁଷ୍ୟ ଅସୀମ ଆଡ଼କୁ ଚିର ଆକୃଷ୍ଟ । ଏହି ଆକର୍ଷଣ ବା ଇଚ୍ଛାହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ କ୍ରିୟାକଳାପରେ, ବିଭିନ୍ନ ଉଦ୍ୟମର ମୂଳରେ ଥାଏ । ଧର୍ମ ସସୀମଠାରୁ ଅସୀମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାର୍ଗକୁ ସୁଗମ, ସମତ, ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରେ; କଳା ତାହାକୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ସମ୍ମୋହନ ରୂପ ଦିଏ, ବିଜ୍ଞାନ ତାହାର କେତୋଟି ଅଦୃଷ୍ଟ ସଂକେତ ଦିଏ; ଜୀବନ ତାହାର ପ୍ରତିରୂପ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରେ । ସବୁ ସେହି ଅସୀମର ଦ୍ୟୋତକ, ପ୍ରକାଶକ; ଅସୀମର ଆହ୍ୱାନରେ ସମସ୍ତେ ଚଞ୍ଚଳ, ଅଗ୍ରଗାମୀ ।

ବାସ୍ତବ ସାଂସାରିକ ଜୀବନରେ ମନୁଷ୍ୟର ତୃପ୍ତି ନାହିଁ । ସେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ପଦାର୍ଥ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ, ତାହା ପାଏ; କିନ୍ତୁ ତହିଁରେ ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆଉ କିଛି ପାଇବାକୁ ପୁଣି ବ୍ୟଗ୍ର, ଅଧୀର ହୋଇଉଠେ । ସେ ଭାବନା କରେ, ଗୋଟିଏ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ସେ ନିତ୍ୟସୁଖ ଲାଭ କରିବ । ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚେ; କିନ୍ତୁ ଦେଖେ ତହିଁରେ ସୁଖର ସତ୍ତା ନାହିଁ, ତାହା ଯେପରି ଗୋଟିଏ ରିକ୍ତ ଶୂନ୍ୟତା । ସେ ପୁଣି ଅନ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଉପନୀତ ହେବାର ଉପକ୍ରମ କରେ । ଏହିପରି ତାହାର ଲାଗିଥାଏ ଚିର ଅସୁଖ-ଅଶାନ୍ତଜନିତ ନିରବଧି ସଂଘର୍ଷ । ଏ ସଂଘର୍ଷର ମୌଳିକ ତଥ୍ୟ ସେ ହୃଦୟ ବୁଝେ ନାହିଁ, ଏଣୁ ବିଶେଷ କ୍ଲେଶ ଅନୁଭବ କରେ । ଏହାହିଁ ସଂସାର ମାର୍ଗର ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଲକ୍ଷଣ ।

ଏ ସଂଘର୍ଷ ହିଁ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦିଏ, ମନୁଷ୍ୟ ମୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ସେ ଅଳ୍ପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନୁହେଁ, ଅଧିକ ଅଧିକ ଆଶା କରେ । ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଆଉ ଆଶା କରିବାକୁ କିଛି ନଥିବ; ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ହେବ, ସେ ଅବସ୍ଥାରୁ ଊଣାରେ ମନୁଷ୍ୟ କେବେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନୋହିବ । ସେ ଅବସ୍ଥା ବା ଠିକ୍ କହିଲେ ଅବସ୍ଥାତୀତ ଅବସ୍ଥା ହିଁ ଅସୀମ । କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ସସୀମ ଜଗତକୁ ଭ୍ରମରେ ଅସୀମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରେ । ଏହା କିନ୍ତୁ ଅସମ୍ଭବ; ସେଥିପାଇଁ ତାହାର କଷ୍ଟ । ଜ୍ଞାନୀ ଲୋକେ ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଅସମ୍ଭାବନା, ବ୍ୟର୍ଥତା ବୁଝନ୍ତି; ଏଣୁ ସାଧାରଣଠାରୁ ଭିନ୍ନ ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହା ବୋଲି ସାଧାରଣ ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଅସୀମ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ନ ହୁଅନ୍ତି, ଏ କଥା କହି ହେବ ନାହିଁ । ତେବେ ପ୍ରଭେଦ ଏତିକି ହୋଇପାରେ, ଜ୍ଞାନୀ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରତି ସଚେତ, ସାଧାରଣ ଅଚେତ, ଜ୍ଞାନୀର ପଥ ସରଳ, ସାଧାରଣର କୁଟିଳ; ଜ୍ଞାନୀ ଦ୍ରୁତଗାମୀ, ସାଧାରଣ ଆଳସ୍ୟ ପରାୟଣ; ଜ୍ଞାନୀ ଏବେ, ଏହିଠାରେ; ଏହି ଜୀବନରେ ମୁକ୍ତ, ସାଧାରଣର ମୁକ୍ତି ବହୁଜୀବନ, ବହୁ ଆୟାସ ସାପେକ୍ଷ । ତଥାପି ସେହି ଅଖଣ୍ଡ ଆନନ୍ଦରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସଞ୍ଚାର, ଶେଷରେ ସେହି ଆନନ୍ଦରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରବେଶ । ସେଥିପାଇଁ ପରା ଉପନିଷଦ ବଜ୍ରଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ କହୁଛି, "ମହତ୍ ଆନନ୍ଦରୁ ଜଗତର ସୃଷ୍ଟି, ମହତ୍ ଆନନ୍ଦରେ ଜଗତର ସ୍ଥିତି, ସେହି ମହତ୍ ଆନନ୍ଦରେ ପୁଣି ତାହାର ଲୟ" ।

କିନ୍ତୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେ, ମନୁଷ୍ୟ କାହିଁକି ଭୌତିକ ସଂସାରରେ ସୁଖୀ ନ ହେବ ? ଜଗତର ସୀମାକୁ ମନୁଷ୍ୟ କିପରି ଅତିକ୍ରମ କରିବ ? ଏ ଶିକ୍ଷା କି ବିଷାଦ-ବାଦ Pessimism ନୁହେଁ ? କଠୋର ଅନୁଭୂତି ଉତ୍ତର ଦିଏ, ନା, ଏ ଶିକ୍ଷା ବିଷାଦବାଦ ନୁହେଁ, ଏହା ନିପଟ ବାସ୍ତବ । ମନୁଷ୍ୟ ବାହାରେ ମନମତାଣିଆ ଭାବରେ ଯାହା କହୁନା କାହିଁକି, ହୃଦୟର ଗଭୀର ଅନ୍ତରାଳରେ ଏ ସତ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରେ । ଜୀବନରେ ସୁଖ ଗୁଣେ ବଢ଼ିଲେ ଦୁଃଖ ଦଶଗୁଣ ବଢ଼େ । ଫୁଲରେ କୀଟ ଥାଏ ଚନ୍ଦ୍ରରେ କଳଙ୍କ ଥାଏ । ଆମର ଶାନ୍ତି, ସୁଖ ଭଙ୍ଗ କରିବାପାଇଁ କୌଣସି ନା କୌଣସି କାରଣ ଅହେତୁକ ଭାବରେ ଆମ ଆଗରେ ଠିଆହୁଏ । ମନୁଷ୍ୟ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ବର୍ଷ ହେଲା ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ ବଞ୍ଚି ଆସିଛି, ବିରାଟ ସଭ୍ୟତାର ଦୃଢ଼ ଦୁର୍ଗ ତୋଳିଛି ବୋଲି ଦମ୍ଭ ଧରୁଛି; ତଥାପି ଏ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଦେଖୁଛି, ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀ ଅପେକ୍ଷା ତାହାର ଜୀବନ କୌଣସି ପ୍ରକାର ନିରାପଦ ନୁହେଁ । ଧନୀର ଅଭାବ ନାହିଁ; ବିଳାସରେ ସେ ମାତିଛି । ତଥାପି ଅଭାବ ଅପେକ୍ଷା ବିଳାସର ଆତିଶଯ୍ୟ ଅଧିକ ବାଧା ଦେଉଛି । ସମର ହୁଙ୍କାର ଶୁଭୁଛି । ସେତେବେଳେ ତାହାର ବିଳାସର, ସୁଖର ସ୍ୱପ୍ନ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ ଯାଉଛି, ସେ ଦରିଦ୍ରରୁ ଦରିଦ୍ରତମ ହେଉଛି । ଆଧୁନିକ

ଜୀବନରେ ନାନା ସୁବିଧାର ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି, ଜୀବନକୁ ସୁଖମୟ କରିବା ପାଇଁ ବିଜ୍ଞାନ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଆବିଷ୍କାର କରୁଛି । ତଥାପି ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆବିଷ୍କାର ଏପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମସ୍ୟା ଆଣି ଥୋଇଛି, ଯାହାର ସମାଧାନରେ ଜଗତ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହେଉଛି । ପରମାଣୁ ବୋମା ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । 'ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଯଦି କିଏ କହେ, ଜଗତରେ ମନୁଷ୍ୟ ଅସୁଖୀ ନୁହେଁ, ତେବେ ସେ କି ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ନୁହେଁ ?

ଶେଷ ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ଏ ଅସୁଖର କାରଣ କ'ଣ ? ପ୍ରାଚୀନମାନେ ବହୁପୂର୍ବରୁ ଏହା କହିଛନ୍ତି । ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ ମନୁଷ୍ୟର ମନର ଅବସ୍ଥାନ୍ତର ମାତ୍ର । ବିଖ୍ୟାତ ଇଂରେଜ କବି ମିଲ୍‌ଟନ ସେଥିପାଇଁ ପଦ୍ୟ ଗାଇଛନ୍ତି; "ମନହିଁ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ନରକରେ, ନରକକୁ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ପରିଣତ କରେ !" ମନୁଷ୍ୟ, ଶରୀର ଓ ମନକୁ ସର୍ବସ୍ୱ ମନେକରେ । ଶରୀର ଓ ମନ ତ ସ୍ଥିରବସ୍ତୁ ନୁହେଁ, ଏଣୁ ସେ କଷ୍ଟ ଭୋଗକରେ । ଆଜି ଅଛି ଶରୀର ସୁନ୍ଦର, କାଲି କିନ୍ତୁ କ୍ଷୀଣ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ । ଅଲଟାଣ ଘୋଡ଼ା ପରି ମନର ଦ୍ରୁତ ଅସ୍ଥିର ଅବସ୍ଥା କିଏ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅନୁଭବ ନକରୁଛି ? ସେଥିପାଇଁ ପଦ୍ୟ କବି ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗାଇଛନ୍ତି, 'ପ୍ରଭଞ୍ଜନର ବେଗ, ଆଲୋକର ଗତି' ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ, କ୍ଷୟଶୀଳ ପଦାର୍ଥ ଉପରେ ନିର୍ଭର କଲେ, ବାଧା ଛଡ଼ା ଆଉ କ'ଣ ମିଳିପାରେ ? ସେଥିପାଇଁ ଅଖଣ୍ଡ ଶାନ୍ତି ଲଭିବାକୁ ହେଲେ, ମନାତୀତ ହେବାକୁ ହେବ ।

ଏଠାରେ ପୁଣି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେ, ମନାତୀତ କିପରି ? ମନ ବାହାରେ ଆଉ କ'ଣ ଥାଇପାରେ ? ତାହା କି କେବଳ ଶୂନ୍ୟ ନୁହେଁ, ଅପରିକଳ୍ପିତ ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ନୁହେଁ ? ତାହା କିପରି ଶ୍ରେୟ ? ଏଠାରେ ହିଁ ଆସ୍ତିକତା-ନାସ୍ତିକତାର ମୌଳିକ ମତଭେଦ । ମନାତୀତ ରାଜ୍ୟ ଅଛି । ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରାକ୍‌କାଳରୁ ପ୍ରକୃତ ଯୋଗୀ, ସିଦ୍ଧ, ସାଧକ ସେହି ରାଜ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାୟୀ ନିତ୍ୟ ଶାନ୍ତିସୁଖ ଲଭ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ଲୌକିକ ଜୀବନ ଉପରେ ସେହିମାନେ ହିଁ ଅପରିମିତ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଛନ୍ତି ଓ କରୁଛନ୍ତି । ପୁଣି ଅନେକେ, ଯେଉଁମାନେ ଶେଷ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହୋଇନାହାନ୍ତି ଅଥଚ ଅସୀମ ପଥରେ ପଥିକ ହୋଇଛନ୍ତି —ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନକୁସୁମ ଯେଉଁ ସୌରଭ ବିକୀରଣ କରୁଛି, ଅପରୋକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ତହିଁରେ କିଏ ସେ ସନ୍ଦେହ କରିବ ? ପରୋକ୍ଷ ଅନୁଭୂତିରେ, ଶ୍ରବଣରେ, ଦୂରଦର୍ଶନରେ ସଂଶୟ ଜନ୍ମିପାରେ । କିନ୍ତୁ ସମ୍ମୁଖରେ ନିର୍ମଳ ଭାବରେ ଅସନ୍ଦିଗ୍ଧ ଚିତ୍ତରେ ଅନୁଭବ କରୁଥିବାବେଳେ ଅବିଶ୍ୱାସର ପ୍ରଶ୍ରୟ କାହିଁ ?

ସଂସାରବାଦୀ ଏଠାରେ ପୁଣି ପଚାରିପାରେ, ଆଚ୍ଛା, ଏ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଅପ୍ରାକୃତ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଚେତନ ବିଷୟ ନେଇ ଆମେ ଏତେ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହେବାର ପ୍ରୟୋଜନ କଅଣ ? ସଂସାର ଜଞ୍ଜାଳ ତ ଆମକୁ ବଳେଇ ପଡ଼ୁଛି, ଆଉ ଅଖଣ୍ଡ 'ଶାନ୍ତି' ଅନ୍ୱେଷଣ କାହିଁକି ? ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଘୁଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ଆମେ ଆଗେ ଲଢ଼େଇ କରିବା, ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକର ଅବତରଣ ପାଇଁ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ିବା; ମର୍ତ୍ତ୍ୟରୁ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ପଳାଇଯିବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେବା କାହିଁକି ? କଥାଟା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବୀରତ୍ୱବ୍ୟଞ୍ଜକ ବୋଧ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ଅସଲ କଥା, ଯୁଗଯୁଗ ଧରି ତାହା ପରୀକ୍ଷିତ ହୋଇଛି, ତହିଁରେ ଅଭାବ ଦେଖାଯାଉଛି । ଜଗତ ସେ ପଥ ବହୁକାଳ ଅବଲମ୍ବନ କରିଛି, କିନ୍ତୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଜଗତରେ ଯେଉଁ ଘୋର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଦେଖାଯାଉଛି, ତହିଁରୁ ଶାନ୍ତି ପାଇବାର ବାଟ ଦିଶୁ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଅସୀମ ପଥରେ ଚାଲିଛନ୍ତି, ସେମାନେ 'ପଳାତକବାଦୀ' ନୁହନ୍ତି । ଆନ୍ତରିକ ଆଦର୍ଶମୂଳକ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ପଥରେ ଚଳାଏ । ସେହି ଆଦର୍ଶ ଲାଗି ସେମାନେ ସର୍ବସ୍ୱ ତ୍ୟାଗ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ସାଂସାରିକ ଲାଭାଲାଭ ପ୍ରତି ସେମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରୁଦ୍‌ବେଗ । ପ୍ରକୃତ କବି, ବୈଜ୍ଞାନିକ, ଆବିଷ୍କାରକ—ଯେଉଁମାନେ ମାନବର ଇତିହାସ ପୃଷ୍ଠାରେ ସଙ୍କେତ ରଖି ଯାଇଛନ୍ତି, ନୂଆ ନୂଆ ମାର୍ଗରେ ମାନବକୁ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଆଲୋକ ସମ୍ପାତ କରିଛନ୍ତି—ସେମାନେ ଏହି କୋଟୀର ଲୋକ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଅସୀମ ପଥର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ । ଲକ୍ଷ୍ୟ ଆହୁରି ବହୁ ଦୂରରେ ।

ମୁକ୍ତି ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ତଥାପି ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱଭାବ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିସ୍ଥିତି ଭେଦରେ ଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନର ପ୍ରକାର ଓ ମାର୍ଗ ବିଭିନ୍ନ । 'ମୁଁ ଚଞ୍ଚଳ ପ୍ରକୃତିର ଲୋକ । ଚଞ୍ଚଳତାକୁ ମୁଁ ଭଲପାଏ; ଅନ୍ୟର ସେବାରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିବା ପାଇଁ ଭଲପାଏ । ଅନ୍ୟକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାରେ ମୋର ଆନନ୍ଦ, ଅନ୍ୟର ସ୍ୱାର୍ଥ-ସାଧନ ଲାଗି ମୋର ସ୍ୱାର୍ଥ ବଳିଦେବା ପାଇଁ ତତ୍ପର । ସକଳ ମାନବିକତା ମୋର ବନ୍ଧୁ । ମୋର ଦୃଷ୍ଟିରେ ବଡ଼ସାନ କିଏ ନାହିଁ । ଏହି ପଥରେ ପଥିକ ହୋଇ କ୍ରମେ ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ଅହଙ୍କାର ସେବା ଯଜ୍ଞର ପୂତ ଅଗ୍ନିରେ ଦଗ୍‌ଧୀଭୂତ ହୁଏ, ମୁଁ ଜଗତ୍‌ ବିଜୟୀ ହୁଏ । କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥ ହିଁ ମତେ ସଂସାର ରଜ୍ଜୁରେ ବାନ୍ଧି ରଖେ, ତାହା ନଥିଲେ ଆଉ ଭୟ କାହିଁ ? ଏପରି ଭାବରେ ମୁଁ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ହୁଏ ।" ଏହା ହିଁ ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ଶାସ୍ତ୍ର କଥିତ କର୍ମଯୋଗ । ଦୈନିକ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଦେଖୁଁ ଜଣେ ଜଣେ ଲୋକର ଅସାଧାରଣ ତ୍ୟାଗ ଆମର ଗୌରବାସ୍ପଦ ହୁଏ । ଏ ତ୍ୟାଗ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବଢ଼ି ଯେତେବେଳେ ଶେଷ ସୀମାରେ ପହଞ୍ଚେ, ସେତେବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବୁଦ୍‌ବୁଦ ଅସୀମ-ସାଗରର ଅଗାଧ ଜଳରାଶିରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହୁଏ । କର୍ମଯୋଗର ଏ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।

ଆଉ କେତେକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ବିଚାରବନ୍ତ । ସେମାନଙ୍କର କର୍ମରେ ସେତେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନ୍ମେ ନାହିଁ, ଗମ୍ଭୀର ଚିନ୍ତାହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଲକ୍ଷଣ । ସେମାନେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ଜଗତ କ୍ଷଣିକ; କିଛି ନୁହେଁ, ସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ସବୁର ଉପରେ ରାଜା—ମୃତ୍ୟୁ । ବନ୍ଧୁ-ବାନ୍ଧବ, ମିତ୍ର-କୁଟୁମ୍ବ ସମସ୍ତେ ଦିନେ ଦିନେ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ଯାହା ରହିବ ନାହିଁ ତାହା ଉପରେ ସୁଖ ପାଇଁ ନିର୍ଭର କରିବା କି ବାତୁଳତା ! ସେଥିପାଇଁ ସେପରି ଲୋକେ 'ନେତି ନେତି' ନ୍ୟାୟରେ ସବୁ ପରିହାର କରି ଶାଶ୍ୱତ, ଅକ୍ଷୟ, ଅମର ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଯାହାକୁ ଅଗ୍ନି ଦଗ୍ଧ କରିପାରେ ନାହିଁ, ସଲିଳ ଆର୍ଦ୍ର କରିପାରେ ନାହିଁ, କାଳ ଧ୍ୱଂସ କରିପାରେ ନାହିଁ —ଏହାହିଁ ମୁକ୍ତି । ଏହାହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।

ପୁଣି କେତେକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି, ଆତ୍ମ-ବିଶ୍ଳେଷଣମୂଳକ । ସେମାନେ ଦେଖନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟ ସୁଖ ପଛରେ ଧାଏ, କିନ୍ତୁ ସୁଖ କେବେ ଧରା ଦିଏନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ତନ୍ନ ତନ୍ନ ଆଲୋଚନା କରି ସେମାନେ ବୁଝନ୍ତି; 'ମନର ମୂଳେ ଏ ଜଗତ', ବାହ୍ୟ ଘଟଣାର ପ୍ରାପ୍ୟ ତହିଁରେ କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ବାହ୍ୟ ଘଟଣା ସହିତ ଆମେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କରୁ, ସେପରି ଭାବରେ ସୁଖୀ ବା ଅସୁଖୀ ହେଉ । ମନକୁ ଆୟତ୍ତ କଲେ ଜଗତ ଆୟତ୍ତ ହୁଏ, ଯେହେତୁ ଦୃଷ୍ଟ ଜଗତ ମନର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ମାତ୍ର । ତେବେ ମନକୁ କିପରି ଆୟତ୍ତ କରାଯିବ ? ଧ୍ୟାନ ଧାରଣା ଦ୍ୱାରା ତାହା କରିହେବ । ମନ ଡିଆଁ ମାରୁଥିବା ମାଙ୍କଡ଼ ପରି; ସବୁବେଳେ ଏଣେତେଣେ ଧାଉଁଥାଏ । ତାକୁ ଧରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ପ୍ରଥମେ ସେ ଆହୁରି ଅମାନିଆ ହୋଇ ନାନା ଉପଦ୍ରବ କରାଏ । ତଥାପି ଦୃଢ଼ ଅଭ୍ୟାସ, କଠୋର ସଂଯମ, ଗମ୍ଭୀର ଧାରଣା ବଳରେ ମନକୁ ଏକାଗ୍ର କରାଯାଇପାରେ । ମନ ଏକାଗ୍ର ହେଲେ ବିଶ୍ୱର ମୌଳିକ ସତ୍ତା ଉପଲବ୍ଧି ହୁଏ । ସର୍ବଲୋକର ରହସ୍ୟ-ଗଣ୍ଠି ଫିଟିଯାଏ । ଯୋଗୀ ଏପରି ଭାବରେ ଜଗତକୁ ଜିଣେ, ନିଜର ଅଧିକାରୀ ହୁଏ, ମୁକ୍ତହୁଏ । ଏହାହିଁ ରାଜଯୋଗର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।

ପୁଣି କେତେକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଭାବପ୍ରବଣ । ସେମାନେ ଦେଖନ୍ତି ଜଗତର ଅନ୍ତରାଳରେ କୌଣସି ଅଦୃଷ୍ଟ ଇଙ୍ଗିତ ଅଛି । ଘଟଣାର ପ୍ରତିଘାତରେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜକୁ ନିଃସହାୟ ମନେ କରେ । ସେ ଦେଖେ ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥାରେ ତାହାର ସକଳ ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ, ବୁଦ୍ଧି, କୌଶଳ, ବଳ କାହିଁ ଉଭେଇ ଯାଇଛି । ସେଥିପାଇଁ ସେ ବୋଧକରେ ବାସ୍ତବିକ ଏପରି କୌଣସି ଅଦୃଷ୍ଟ ହସ୍ତ ଅଛି—ଯାହାକି ତାହାର ଭାଗ୍ୟ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରୁଛି । ସେ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ

କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଜଗତ ଇତିହାସ ପୃଷ୍ଠାରେ ସେ ପଢ଼େ, କିପରି ଜଣେ ନେପୋଲିଅନର ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସାମରିକତା ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଜଣେ କାଇଜରର ଗର୍ବ ଖର୍ବ ହୋଇଥିଲା । ଜଣେ ହିଟ୍ଲର ଧୂଳିରେ ମିଶିଯାଇଛି, ଉଦ୍ଧତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ହିଂସ୍ରକ ମୁକୁଟ ତଳକୁ ଖସିପଡ଼ୁଛି । ବାସ୍ତବିକ ଏପରି କୌଣସି ମହାପ୍ରାଣ ଶକ୍ତି ଅଛି ଯାହାର ଆଜ୍ଞାରେ ହିଁ ଆମେ ବଞ୍ଚୁଛୁ, କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ହେଉଛୁ । ସେ ଆଜ୍ଞାକୁ ଲଙ୍ଘି ଆମେ ଏକପାଦ ମଧ ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରିବୁ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ବା ନ ହୋଇ ବଳ, ସାହାଯ୍ୟ ରକ୍ଷାପାଇଁ ସେହି ଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସେ ଦେଖେ, ସେ ଯେତେଦୂର ନିଜର କ୍ଷୁଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଭୁଲି ସେହି ଶକ୍ତି ସଙ୍ଗେ ନିଜକୁ ସଂଯୋଜିତ କରିପାରିବ, ସେତେଦୂର ସେ ପରମ ସୁଖ ପାଇବ । ବିରାଟ କଳାକାରର ସୃଜନମୂଳକ କାମନାରୁ ଜଗତର ସୃଷ୍ଟି । ସେ ସୃଜନର ଅଭିପ୍ରାପ୍ତ-ସୀମା ଭିତରେ ହିଁ ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ ? ନା ଏପରି ବୁଝିବା ଭୁଲ । ସ୍ରଷ୍ଟାର ଏକୀକରଣରେ ହିଁ ତାହାର ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଫୁଟି ଉଠେ । ସ୍ରଷ୍ଟାର ପଦପଙ୍କଜରେ ହିଁ ତାହାର ସକଳ ଆଶା ଭରସା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । ସେ ପଦପଙ୍କଜରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେବାର ଔଦ୍ଧତ୍ୟହିଁ ମନୁଷ୍ୟକୁ କଷ୍ଟ ଦିଏ । ନିର୍ଝରିଣୀ ଝରଝର ନାଦରେ ଅବିରାମ ଗତିରେ ସମୁଦ୍ରରେ ନିଜକୁ ମିଶାଇ ଦେବାପାଇଁ ବହୁଥାଏ । ସେତେବେଳେ ତାହାର ଜଳ ସ୍ୱଚ୍ଛ, ଜୀବନ ସଚଳ । କିନ୍ତୁ ତହିଁରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ଯେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ପଲ୍ୱଳ ନିଜକୁ ସର୍ବେସର୍ବା ମନେ କରେ, ସେତେବେଳେ ସେ ହୁଏ ଅଚଳ, ମୃତ, ଦୁର୍ଗନ୍ଧ । ସେହିପରି ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ବିରାଟ ଭୂମାର ଅପ୍ରତିହତ ବିଚାର ଗତିରେ ମିଶାଇଦେଲେ ହିଁ ଆମେ ସେହି ଭୂମାର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେଉ, ବଳବନ୍ତ ହେଉ, ମୁକ୍ତି-ସୁଧା ଆସ୍ୱାଦନ କରୁ । ପୁଣି ଉପାସନା ମାର୍ଗରେ ଦେଖୁ ସେହି ଶକ୍ତି, ସେହି ଭୂମା କେବଳ ବାହାରେ ନାହିଁ, ଆମର ଅନ୍ତରରେ ତାହା ସର୍ବଦା ବିରାଜିତ । ଏହାହିଁ ଭକ୍ତିଯୋଗର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।

ଅସୀମର ପ୍ରରୋଚନାରେ ସବୁ ଧର୍ମର ସୃଷ୍ଟି । ଅସୀମର ଆହ୍ୱାନ ଚିରନ୍ତନ, ମଧୁର, ସାନ୍ତ୍ୱନାଦାୟକ, ଅଭୟକାରକ । ସେ ଆହ୍ୱାନ କି ଆମେ ଶୁଣିବା ନାହିଁ ?

(ଜୀବନଚନ୍ଦ୍ରାରୁ ଗୃହୀତ)

ସମାଲୋଚନା ଓ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ

❀ ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜବିହାରୀ ମହାନ୍ତି

ସଭ୍ୟତାର କ୍ରମବିକାଶ ଓ ସମାଜର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧନରେ ସମାଲୋଚନାର ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ବସ୍ତୁ ମାତ୍ରେ ପରିଣାମଧର୍ମୀ । ସୁତରାଂ ଖରାପ ଅଂଶଟିକୁ ଦେଖି ଭଲଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ ଦେବା ସମାଲୋଚକର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏପରି ଯେଉଁମାନେ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମତ ଉପେକ୍ଷଣୀୟ । ସମାଜର ମଙ୍ଗଳକାମୀ, ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ଓ ସାହସୀ ପୁରୁଷ ସମାଲୋଚକର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲେ କୌଣସି ଭୟର କାରଣ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଆଜିକାଲି ସେମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟାର ଅଳ୍ପତା ହେତୁ ଅନେକ ସାମାଜିକ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ସମସ୍ତ ସମୟରେ ଦଳଗତ ମତରେ ପୁଷ୍ଟିସାଧନ କରି ଦେଶର ଅକଲ୍ୟାଣ କରେ । ନୈତିକ ଅବନତିରୁ ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତି ।

ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ସର୍ବବିଧ କର୍ମକୁ ସମାଲୋଚନାର ଦ୍ୱାହି ଦେଇ ସେମାନଙ୍କର ଅପୁଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖାଇବା ସତ୍ ସାହସ ନୁହେଁ । ଅନେକ ସଦନୁଷ୍ଠାନ ବୃଥା ନିନ୍ଦାବାଦରେ ଅକାଳରେ ବିଲୀନ ହୋଇଯାଇଛି । ଦେଶର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଆସିଲେ ବାହ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ସମାଜରେ ପ୍ରବଳ ହୋଇଉଠେ । କର୍ମୀର କର୍ମ ଓ ଚରିତ୍ର ପ୍ରତି କାହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସହଜରେ ରହେ ନାହିଁ । ଛିଦ୍ରାନ୍ୱେଷଣଦ୍ୱାରା ଅନେକ ସମୟରେ ଚରିତ୍ର-ଗଠନ ପକ୍ଷେ ବାଧା ଜନ୍ମେ । "Call one a thief and he will steal", ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚରିତ୍ର ଦୋଷକୁ ସମାଜ ଆଗରେ ଆଙ୍କିଦେବା ବୁଦ୍ଧିମାନର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ସମାଜରେ ଯେଉଁମାନେ ହିତସାଧନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଦୋଷ ଥାଇପାରେ ଓ ସେଥିସକାଶେ ସେମାନେ ଦାୟୀ ହେବେ । ସମାଲୋଚକ ଯେଉଁ ଉତ୍ସାହଟିକ ସମାଲୋଚିତର ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣରେ ନଷ୍ଟ କରନ୍ତି, ତାକୁ ଯଦି ତାଙ୍କର ଆତ୍ମୋନ୍ନତିରେ ଲଗାଇ ପାରନ୍ତେ, ତା'ହେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତା । ବାହ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ନୈତିକ ଉନ୍ନତି ସହଜ ନୁହେଁ । କେବଳ ଲୋକମାନଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା ଉପରେ ଯେଉଁ ଚରିତ୍ରର ପବିତ୍ରତା ନିର୍ଭର କରେ, ତାହା ନିଷ୍ଠାପର ଚରିତ୍ର ନୁହେଁ—ତାହା କେବଳ ଦୁର୍ବଳତାପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ମନୁଷ୍ୟର ବାହ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ସଙ୍ଗେ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ବିଷୟମାନଙ୍କର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଏହି ମହା ଜାଗରଣରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ

ବିବେକାନୁମୋଦିତ ହୋଇ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ପଡିବ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ସଙ୍ଗେ କର୍ମମନ୍ତ୍ରର କିଛି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଖାଦ୍ୟପେୟର ବିଚାର କରିବାକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କର ଅମୂଲ୍ୟ ଉପଦେଶ ବାଣୀ ବିସ୍ମୃତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ପଙ୍କିଳ ସରୋବରରେ ଜନ୍ମ ବୋଲି ପଦ୍ମକୁ କେହି ଅନାଦର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମୃତଜନ୍ତୁର ଅସ୍ଥି ସ୍ପର୍ଶରେ ଭାରତୀୟ ହିନ୍ଦୁ ନିଜକୁ ଅପବିତ୍ର ମନେ କରେ, କିନ୍ତୁ ୟୁରୋପୀୟ ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇ ଧନବାନ୍ ହୁଏ । ଯେଉଁ ନାମୋଚ୍ଚାରଣ କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ମନରେ ପବିତ୍ର ଭାବ ଆଣୁ, ସେହି ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ନରପତି ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଲଙ୍କା ବିଜୟ ସମୟରେ ସାମାନ୍ୟ ମର୍କଟ ସେନାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରିଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ଧାର୍ମିକମାନଙ୍କ ସହିତ ଶାନ୍ତିରେ ରହିପାରିବେ; କିନ୍ତୁ ମହତ୍ତ୍ୱର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ହେଲେ ନୀଚ ଓ ଅଧର୍ମାଚାରୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଉପଲବ୍ଧିରେ ପ୍ରେମର ବିକାଶ । ଅନ୍ତର ଆଲୋକିତ କରି କୁତ୍ସିତ ଓ ଅନ୍ଧକାର ଦୃଶ୍ୟକୁ ଲୋପକଲେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସତ୍ତା ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ଯେଉଁମାନେ କହନ୍ତି, ପାପକୁ ଘୃଣା କରି ପାପୀକୁ ପ୍ରେମ ଦାନ କରିବାକୁ ହେବ, ସେମାନେ ବୋଧହୁଏ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, କଦର୍ଯ୍ୟ ଭାବ ମନରେ ଆଶ୍ରୟ କରିଥିବା ଯାଏ ପ୍ରେମର ସ୍ଫୁରଣ ଅସମ୍ଭବ । ମନର ମଳିନତାକୁ ଦୂର କରି ସଦ୍‌ଗୁଣର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରତିପାଦନ କଲେ ସମାଲୋଚନାର ବିଶେଷତ୍ୱ ସହଜରେ ଜଣାପଡ଼େ ।

ପୃଥିବୀର ନିନ୍ଦାବାଦ କାହିଁକି ଏତେ ପ୍ରବଳ ? ବୋଧହୁଏ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ଏହାର ସୃଷ୍ଟି । କୌଣସି କୁକ୍ରିୟାକୁ ପ୍ରତିବାଦ କରିବା ଦ୍ୱାରା ତାର ବିସ୍ତାରରେ ପ୍ରତିରୋଧ କରାଯାଏ, ଭବିଷ୍ୟତ ଅନିଷ୍ଟରୁ ମଧ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରିଦିଆ ହୁଏ । ଯେଉଁମାନେ ନିନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ କେହି ସମର୍ଥନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି କରିବା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ବେଶି ଶୀଘ୍ର ପତନ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଏହି ସମୟରେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିବା ଉଚିତ । ଶିଳାବନ୍ଧୁର ନଦୀ ଗର୍ଭରେ ନିଜ କ୍ଷୁଦ୍ର ତରଣୀଟି ବାହିନେବା ବେଳେ ହଠାତ୍ କୌଣସି ଆଘାତ ଲାଗିଲେ ଯେପରି ନାବିକ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇଉଠେ, ସେହିପରି କୁକ୍ରିୟାର ନିନ୍ଦା ଶୁଣି ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହେବା ଉଚିତ । ଶତ୍ରୁଠାରୁ କିମ୍ବା ମିତ୍ରଠାରୁ ନିଜ କୁକ୍ରିୟାର କଠୋର ଅପବାଦ ଶୁଣି ଆତ୍ମବୋଧ ଆଣିବାକୁ ସତତ ଚେଷ୍ଟିତ ହେବା ନିନ୍ଦିତର କାର୍ଯ୍ୟ । ଥରେ ଆତ୍ମବିକାଶ ହେଲେ ପତନର ଭୟ ନଥାଏ ।

ପତିତ ଚରିତ୍ରକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ହେଲେ, ସଂସ୍କାରକଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତ ହୃଦୟ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରେମ ଓ ଆତ୍ମବଳଦ୍ୱାରା ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକର ଅନ୍ତଃକରଣ ବୃତ୍ତି ପ୍ରବାହକୁ କୁମାର୍ଗ ପରିତ୍ୟାଗ କରାଇ ଆତ୍ମାଭିମୁଖୀ କରାଇବା କଷ୍ଟକର ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଥରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପାରିଲେ ନୂତନତ୍ୱ ଓ ପବିତ୍ରତା ସେହି ଦୂଷିତ ଚରିତ୍ରରେ ଶୀଘ୍ର ଫୁଟି ଉଠେ । କର୍କଶଭାବ ଧରି କୁମାର୍ଗଗାମୀ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ କୁଫଳ ଜନ୍ମିଥାଏ । ଅନେକେ ନିଜ ନିଜ ଚରିତ୍ରହାନି ଭୟରେ ଦୁଷ୍ଟଲୋକର ସଂସର୍ଗ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥାନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ନିନ୍ଦନୀୟ ନୁହେଁ । ନିଜର ଚରିତ୍ର ଗଠନ କରୁଥିବାବେଳେ ସାବଧାନ ହେବା ଉଚିତ । ମହତ୍ ଚରିତ୍ରରେ କୌଣସି ପତନର କାରଣ ନଥାଏ । ହୃଦୟକୁ ଉଦାର କଲେ ମହତ୍ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ, ବରଂ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନପକ୍ଷେ ବାଧା ଜନ୍ମେ ।

ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଚରିତ୍ର ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ କରେ, ତାହା କେବଳ ପ୍ରେମ ଚିନ୍ମୟରେ ନୀଚତାକୁ ଲୋପ କରିଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ସାଧନା ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ଦ୍ୱାରା ପୁଣ୍ୟଭାଗ ହୃଦୟରେ ଜନ୍ମାଇପାରେ । ବାହ୍ୟ ଶୁଚି ଓ ଅନ୍ୟ ପ୍ରତି ବିଜାତୀୟ ଭାବ ମନରେ ସ୍ଥାନ ଦେଲେ, ଏ ମହତ୍ ଭାବର ବିକାଶ ହୁଏ ନାହିଁ । ପାଶବିକତା ପ୍ରବଳ ହେଲେ, ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟ ସ୍ୱତଃ ଦେବଭାବରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୁଏ । ଏଥିରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ହେବାକୁ ହେଲେ, ମନକୁ ସର୍ବଦା ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ରଖି ଉତ୍ସାହକୁ ସୁକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନରେ ଲଗାଇବାକୁ ହେବ । ଅନ୍ୟ ଜଣେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ମିଠାବାଣୀ ଶୁଣାଇଲେ କିମ୍ବା ଧର୍ମଶିକ୍ଷା କରିବାର ଗୋଟିଏ ନିର୍ଘଣ୍ଟ କରିଦେଲେ ଉପଯୁକ୍ତ ଫଳ ମିଳିବାର ଆଶା କରାଯାଏ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମେ ଗୁପ୍ତରତ୍ନୋଦ୍ଧାର କରିବା ପରି ମନୁଷ୍ୟ ନିଜେ ତାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିକୁ ଉନ୍ମେଷ କରି ଦେଖିବ—ତାର ପତନର କାରଣ କେଉଁଠି ? ଯେତେବେଳେ ମନ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ହୋଇ ବାହ୍ୟ ପାର୍ଥିବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ନ ହୋଇ ଚଞ୍ଚଳତାକୁ କ୍ରମଶଃ ଲୋପ କରିବାକୁ ଶିଖେ ଓ ଅନ୍ୟର ନିନ୍ଦା କିମ୍ବା ପ୍ରଶଂସାରେ ନିଜକୁ ପୂର୍ବପରି ହେୟ ମନେ ନକରି ନିଜ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ, ସେତେବେଳେ ତାର ସ୍ୱାଧୀନତା ଜନ୍ମେ । ଏହି ସ୍ୱାଧୀନତା କିମ୍ବା ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ବିକାଶରେ ଯେଉଁମାନେ ସହାୟ ହୁଅନ୍ତି, ସେହିମାନେ ପତିତର ଗୁରୁ ବୋଲି ସମାଜରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆସନ ଅଧିକାର କରନ୍ତି । ସଚ୍ଚରିତ୍ରର ଅଙ୍କୁରୋଦ୍‌ଗମ ହେବାବେଳେ ପ୍ରେମ ମନ୍ଦାକିନୀର ଶୀତଳ ବାରି ବିକିରଣ କରନ୍ତି, ଏହି ଧ୍ରୁବତାରାରୂପୀ ସମାଜ ନାୟକମାନେ । ଏହିମାନେ ପ୍ରକୃତ ସମାଲୋଚକ

ଓ ସମାଜ ସଂସ୍କାରକ । ସମାଜ, ଜାତି ଓ ଧର୍ମର ଉତ୍ଥାନ ଏମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସାଧିତ ହୁଏ । ଯେବେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଦେବ ପତନଶୀଳ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜକୁ ପ୍ରେମମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରାଇ ଦେବତ୍ୱର ପରାକାଷ୍ଠା ଦେଖାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଆଲୋକ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଦେଶରୁ ଲିଭି ନାହିଁ । ପୁଣ୍ୟଭୂମି ଭାରତ ! ତୋର ନାମୋଚ୍ଚାରଣରେ କେତେ ମନୀଷୀ, ଭକ୍ତ ଓ ବୀରମାନଙ୍କର ନାମ ସ୍ୱତଃ ମନରେ ଉଦିତ ହୁଏ । ବୁଭୁକ୍ଷୁ କୋଟି କୋଟି ସନ୍ତାନ ତୋର ନୈରାଶ୍ୟର ଅତଳ ସ୍ପର୍ଶରେ ପଡ଼ି ଧର୍ମ-କର୍ମ ସବୁ ଭୁଲିଗଲେଣି, ପୀଡ଼ିତ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ ବହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । ଜଗତ୍‌ବାସୀଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମ, ଧନ ଓ ପୁରୁଷତ୍ୱ ନାହିଁ । ଅଛି କେବଳ ଗୋଟାଏ ଆଶ୍ୱାସନା—ସେମାନେ ଭାରତୀୟ । ଏହି ନାମଟି ମାତ୍ର ଜୀବନର ଶେଷ ଯବନିକାରେ ଆଶାର ଆଲୋକ । ଏ ତ ମାୟାବିହୀନ ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲିକ ଆଲୋକ ନୁହେଁ, ଅଥବା ମୁମୂର୍ଷୁର ଭ୍ରମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ଜନ୍ମ ନୁହେଁ । ତେବେ ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତି କେଉଁଠୁ ? କାହିଁକି ଅବା ଏ ନାମମାଧୁରୀ ଏତେ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ? ନିର୍ଯାତନା ଓ ଲାଞ୍ଛନାର ସୀମା ନାହିଁ, ତଥାପି ଭାରତୀୟ ବୋଲି ସ୍ମରଣ କଲେ କାହିଁକି କ୍ଷୁବ୍ଧ, ହୃଦୟ ଶାନ୍ତଭାବ ଧାରଣ କରି ସେହି ଶେଷ ଯବନିକାଟାକୁ ହଠାତ୍ ନ ପକାଇ ଉତ୍ତାଳ ଜୀବନ ସମୁଦ୍ରରେ ନିଜର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ ।

ଭାରତର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ତା'ର ସାମାଜିକ ସଂସ୍କାରପ୍ରୟାସୀ କେହି ଆଧୁନିକ ସମାଲୋଚକ କହିପାରନ୍ତି, ତାର ପତନ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ନିପୀଡ଼ିତ ଭାରତ ଆଜି ତାର ପତନର କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଦେଶ ମାତୃକାର ପବିତ୍ର ନାମୋଚ୍ଚାରଣ କରି ସେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିପାରେ । ତାର ସବୁ ଯାଇଛି, ଅଛି କେବଳ ଧର୍ମର ଆଶ୍ୱାସନା । ସ୍ଥୂଳ ଶରୀର ନଷ୍ଟ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ମନୁଷ୍ୟର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଶକ୍ତି ମନ ସହିତ ଅନ୍ୟ ଦେହ ଧାରଣ କରେ । ପଞ୍ଚଭୂତ ଦେହ ଧାରଣ କରି କର୍ମସୂତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ହୁଏ । ତେଣୁ ଜୀବନର ଶେଷ ଯବନିକା ପତନରେ ଭାରତୀୟ ତାର ବିଶେଷତ୍ୱ ଜଗତ ସମ୍ମୁଖରେ ଦେଖାଇବାକୁ ଚାହେ । ସେ ଚିରଦିନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ରଖି ଆସିଛି ଓ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ ରଖିବ । ଲୌକିକ ଚରିତ୍ରର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଦେଖାଇ ଭାରତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶର ଆଦର୍ଶ ହୋଇପାରିଲେ ଲୁପ୍ତ ଗୌରବ ପୁଣି ଆସିବ ।

ଯେଉଁମାନେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ମତର ପୋଷକତା କରି ଭବିଷ୍ୟତ ଭାରତକୁ କେବଳ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଦର୍ଶରେ ଗଢ଼ିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମତ ପ୍ରଶସ୍ତ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁ ନାହୁଁ ଯେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ସମ୍ମିଳନ

ଅସମ୍ଭବ, ବରଂ ଉଭୟର ମିଳନରେ ଜଗତର ପ୍ରଭୂତ ଉପକାର ହୋଇପାରେ । ଜାତି-ଧର୍ମନିର୍ବିରୋଧରେ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଲୋପ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ସାମ୍ୟଭାବ ସ୍ଥାପନ କେବଳ ଅବଲମ୍ବନୀୟ । ଯେଉଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଜ୍ଞାନର ତତ୍ତ୍ୱରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଭାରତର ଆଧ୍ୟାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱକୁ ତୁଚ୍ଛ ମନେ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ କ୍ରମଶଃ ସେମାନଙ୍କର ବୈଜ୍ଞାନିକ ତତ୍ତ୍ୱର ସାରହୀନତା ଉପଲବ୍ଧି କଲେଣି ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନର ଯେପରି ଗତି ହେଉଛି, ସେଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ, ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ତତ୍ରତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନଲିପ୍ସା ତୃପ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ଆଶ୍ରୟ ନେବେ ।

ସେହିହେତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ, ଆମର ଯାହା ଅଛି, ତାକୁ ନଦେଖି ବାହାରକୁ ଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କେବଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ-ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇ ଦେଶର ଯାବତୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କୁ ପୁରାତନ କହି ବର୍ଜନ କରିବା ସଂସ୍କାରକର ନିଦର୍ଶନ ନୁହେଁ । ଅଧିକାଂଶ ସାମୟିକ ଉତ୍ତେଜନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସମାଜରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନତ୍ୱ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଏପରି କରିଥାନ୍ତି । ଭାରତର ଜାତି ଓ ଧର୍ମ ସନାତନ, ସେମାନଙ୍କର ଉଚ୍ଛେଦ ସାଧନ କରି, ଦେଶକୁ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ନେବା କେବଳ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା । ଜାତୀୟତା ଗଠନର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ସର୍ବାଦୌ ରକ୍ଷଣୀୟ । ହିନ୍ଦୁର କୁଳାଗତ ପ୍ରଥାମାନଙ୍କୁ ଅକାତରରେ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଆମ ଜାତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ଆମ ଧର୍ମ ଓ କର୍ମରୁ ଦେଖାଦେବ ।

★

ମନ୍ଦୀ ଘଡ଼ିଘଡ଼ିକେ ଆନ

ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ

ଲୋକେ କହନ୍ତି—"ଦୁଃଖ କହିବ କ ସୁଖ କହିବ ? ଯାହା ଅଙ୍ଗେ ନଭେଇଛି ତାହା କହିବ; ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେ କଥା ଅଙ୍ଗେ ନଭୋଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ଅନୁଭବକୁ ଆଣେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିଲେ ଫି ଜଣକେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ପୋଥି ହୋଇଥାନ୍ତା ଓ ଉକ୍ତ ଅନୁଭବମାନଙ୍କର ଯାହା ଶିକ୍ଷଣୀୟ କଥାଥାଏ, ମନୁଷ୍ୟ ଯେବେ ସବୁବେଳେ ସେହି କଥାକୁ ଚେଢ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାବଧାନ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ସଂସାରରେ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସୁଖମୟ, ଶାନ୍ତିମୟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଫଳତଃ ଏହି କଥା ହୁଏ ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳ ଜୀବ, ସବୁବେଳେ ସବୁକଥା ହେଜି କାମ କରିପାରେ ନାହିଁ, ମନୁଷ୍ୟର ମନ ସବୁବେଳେ ଏକ ନ ଥାଏ । ଘଡ଼ିଘଡ଼ିକେ ଘଟଣାଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି ମନୁଷ୍ୟର ବହୁରୂପୀ ଏଣ୍ଡୁଅ ଭଳି ହରରଙ୍ଗି ହୋଇଥାଏ । ଏ ଘଡ଼ିକ ମୋ ମନ ଓ ମିଜାଜ ଭଲ ଅଛି, ସଂସାର ମତେ ଭଲ ଲାଗୁଅଛି, ହଳଳ ପାଣିକୁ ଗୋଡ଼ ବଢ଼ାଇବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ହେଉନାହିଁ, ପରର ଉପକାର କରିବି, ଗରିବର ଦୁଃଖ ଲାଘବ କରିବି, ନିରନ୍ନକୁ ଅନ୍ନ ଦେବି, ନିରାଶ୍ରୟକୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେବି, ବସ୍ତ୍ରହୀନକୁ ବସ୍ତ୍ର ଦେବି, ନିର୍ବଳକୁ ବଳଦେବି, ନିର୍ଧନକୁ ଧନ ଦେବି ବୋଲି ମନରେ ବଗୁରୁଅଛି । ଫେର୍ ଆରଘଡ଼ିକ ଦେଖିଲି ବେଳକୁ ମୁଁ ବେବାକ୍ ବେଚହ୍ନଟ୍ ବଦଳିଗଲିଣି—ସେ ଘଡ଼ିକ ମୋ ମନ ଖରାପ, ମିଜାଜ୍ କଡ଼ା ହେଉଅଛି, ଗଳଲ ଶଗଡ଼ରେ ହାତ ପୂରାଇବାକୁ ମୋ ମନ ଖୁଜୁ ବୁଜୁ ହେଉଅଛି, ପରର ଅନିଷ୍ଟ କରିବି, ଗରିବ ବିଚରାର ଦୁଃଖର ବୋଝ ଉପରେ ବୋଝ ଦେଇ ତାକୁ ଉହାଳ ବିକଳ କରିବି, ଯାହାକୁ ଦି ଓଳିରେ ମୁଠାଏ ଦାନା ପେଟ ପୂରି ମିଳୁ ନାହିଁ, ତା ଆଗର ତା ପଖାଳ କଂସାଟି ଅଦାୟ ଜବରଦସ୍ତ ଉଠାଇ ଆଣିବି, ଯାହାର କେହି ଆଶ୍ରୟ ନାହିଁ, ତା ପତ୍ରକୁଡ଼ିଆ ଖଣ୍ଡି ଭାଙ୍ଗି ଭସ୍ମସାତ୍ କରିଦେବି । ଯାହାର ଚିରାକନା ପଟା ଦ୍ୱାରା ଗୁଜୁରାନ୍ ମେଣ୍ଟୁଅଛି, ତା କନ୍ଥା ଦରବା ଖଣ୍ଡିକରେ ମୁନ୍ଦାଏ ପାଣି ଢାଳି ଦେବି, ଯାହାର କେହି ବଳ ନାହିଁ, ତାର ଉପରେ ଜମାଏତ ବସ୍ତରେ ଜୁଲୁମ କରିବି, ଯାହାର ଧନ ନାହିଁ, ତାହାର ରକ୍ତ ଶୋଷଣ କରିବି ବୋଲି ମୁଁ ବଦ୍ଧପରିକର ହେଉଅଛି । ଏ ସବୁ ହରରଙ୍ଗି କାରଖାନା ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେ ଦେଖୁଅଛି, ସେତିକି ବେଶୀ ଅଜ୍ଞାନ, ସେତିକି ବେଶୀ ଅନ୍ଧ ଓ ବାଉଳା ହୋଇଯାଉଅଛି । ବେଳେ ବେଳେ ମୁଁ ମନେ

ମନେହୁଏ ଯେ, ସମସ୍ତ ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ସତ୍ ସଂକଳ୍ପର ଉଦୟ ହୁଏ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେବେ ମନୁଷ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରି ପାରୁଥାନ୍ତା, ତେବେ ଏ ସଂସାରଟା କେତେ ମଧୁମୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ? ମୁଁ ଦେଖିଅଛି ଯେ, ଆପଣା ହାତରେ ପଇସା ନଥିବାବେଳେ ଓ ଆପଣାର ଶକ୍ତି ନ ଥିଲାବେଳେ ପରର ଦୁଃଖ, ଅଭାବ ଦେଖି ମୋ ମନେ ମନେ ମୁଁ କହୁହୁଏଁ--"ଆହା ! ଏ ପ୍ରାଣୀଟି କେତେ କଷ୍ଟ ପାଉଅଛି, ମୋ ହାତରେ ପଇସା ବା ଶକ୍ତି ଥାଆନ୍ତା କି, ମୁଁ ଏହାର ଏ କଷ୍ଟକୁ ଲାଘବ କରିଦିଅନ୍ତି ।" କିନ୍ତୁ ଫଳତଃ ଦେଖିଅଛି, ହାତକୁ ପଇସା ବା ଶକ୍ତି ଆସିବା ମାତ୍ରକେ ମୁଁ ବୃଦ୍ଧି ଜଳକା ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ପରର ଦୁଃଖ, ପରର ଅଭାବ ମୋ ଆଖିରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ମନ ଥିଲାବେଳେ ଧନ ନ ଥାଏ, ଧନ ଥିବାବେଳେ ମନ ନାହିଁ ।" ଅମୁକ ଲୋକ ତାହା ଶକ୍ତିର ଅପବ୍ୟବହାର କରୁଅଛି, କ୍ଷମତା ଓ ସୁବିଧାର ଅପବ୍ୟବହାର କରୁଛି । ମୋ ହାତକୁ ଏତିକି ଶକ୍ତି, ଧନ ବା କ୍ଷମତା ଆସନ୍ତା କି, ମୁଁ ଦୁନିଆଟାକୁ ସୁଖରେ ବୁଡ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତି; ଅମୁକ ଲୋକ ଏ ଗୃହର, ଏ ଅଞ୍ଚଳର, ଏ ରାଜ୍ୟର କର୍ତ୍ତା ହୋଇ କିଛି କାମ କରୁ ନାହିଁ, ମୋ ଠାରେ ଏ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଥାଆନ୍ତା କି ମୁଁ ଘଡ଼ିକେ ଏ ସ୍ଥାନକୁ ରାମରାଜ୍ୟ ବନାଇ ଦିଅନ୍ତି ।" ଅନେକ ସମୟରେ ମୋ ମନରେ ଏହିପରି ଭାବ ଉଦୟ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିଅଛି, ପରର ଉପକାର କରିବା ଭଳି ଶକ୍ତି, ଧନ, କ୍ଷମତା ଓ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ମୋତେ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲାବେଳକୁ ଏ ସବୁ ସତ୍ସଂକଳ୍ପ କେଉଁଆଡ଼େ ପାଣି ଫୋଟକା ଭଳି ଉଭେଇ ଯାଉଅଛି ? ଏସବୁ କି ପ୍ରହେଳିକା ? ଗୋଟାଏ ପାଖର ଚିତ୍ର ଦେଖିଲେଣି ଏହିତା । ଆର ପାଖର ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ତହୁଁ ବଳି । ବେଳେ ବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ ଯେଉଁ ଆସୁରିକ ଭାବର ଉଦ୍ରେକ ହୁଏ 'ପରର ସର୍ବନାଶ କରି ମୋ ଘର କରିବି, ପରର ଧନ ବୁହାଇ ଆଣି ମୋ ଲୁହା ସିନ୍ଦୁକରେ ରଖିବି, ପର ଉପରେ ଜୁଲମ କରି ଏ ଦୁନିଆକୁ ମୋ ମୁଠା ତଳେ ରଖିବି, ଅମୁକ ନାମରେ ମାମଲା ମକଦ୍ଦମା କରି ତାର ନାନା ସ୍ଥାନ ଉଠାଇ ଦେବି, ତା ଉଦ୍ୱରେ ବଲୁଆ ଡିଆଁଇ ଦେବି, ତା ଦୁଆର ମୁହଁରେ କଣ୍ଟା ଛଟାଇ ଦେବି, ତାକୁ ବେଇଜ୍ଜତ କରାଇବି, ଯେନତେନ ଉପାୟରେ ମୁଁ ବଡ଼ ଲୋକ, ନାମଜାଦା, ଧନୀ ହେବି, ଏ ସଂସାରଟାକୁ ଉଜଜାମସ୍ତ କରିବି; ଇତ୍ୟାଦି ଯେଉଁ ରାକ୍ଷସୀ କଳ୍ପନା ସବୁ ବେଳେବେଳେ ମନରେ ଉଙ୍କି ଉଠେ, ସେଗୁଡ଼ାକ ଯେବେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ଦୁନିଆଁଟା କେତେ ବିଷମୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ? ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏ ସବୁ ନ କରାଇଦିଏ କିଏ ? କେଉଁ ଶକ୍ତି କରାମତରେ ପୃଥିବୀରେ ପାପର ଭାର ବଢ଼େ ନାହିଁ ? ଏସବୁ ଭାବିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣାର ଅକିଞ୍ଚନତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରେ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ କାହାଣୀ ଶୁଣିଥିଲି । ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବିତ କାଳରେ ମନଚିନ୍ତା

ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ । 'ଅମୁକର ଅନିଷ୍ଟ କରିବି, ଅମୁକର ଗଳା କାଟିବି, ଅମୁକର ଘର ଭାଙ୍ଗିବି, ଦିନରାତି ଏହିପରି ଅନିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତାରେ କାଳ କାଟୁଥାଏ । ତାହାର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲାରୁ ଯମଦୂତମାନେ ଆସି ତାହାକୁ ବାନ୍ଧି ନେଲେ । ବାନ୍ଧି ନେଉଥିବା ସମୟରେ ସେ ବାଟରେ ଭାବିଲା ଯେ, ମତେ ମୋର ପାପାଂକେ ଦୁଃଷ୍କ୍ରିୟା ନିମନ୍ତେ ଯମରାଜା ଅବଶ୍ୟ ଦଣ୍ଡଦେବେ । ସେଥିପାଇଁ, ଦୂତମାନେ ମତେ ନେଇଯାଉ ଅଛନ୍ତି । ସଞ୍ଜୀବନୀପୁରୀକୁ ଗଲାବେଳେ ବାଟରେ ଦେଖିଲା ଯେ, ଧାର୍ମିକ ମହାପୁରୁଷମାନେ କେଉଁଠାରେ ଅନ୍ନଛତ୍ର, କେଉଁଠାରେ କୂଅ, ପୋଖରୀ, କେଉଁଠାରେ ଦେଉଳ ସଦାବର୍ତ୍ତ ଏହିପରି କରୁଅଛନ୍ତି । ଏହା ଦେଖି ସେ ବାଟଯାକ ଡ଼ାକି ହାକି ଯମଦୂତମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ ଶୁଣାଇ କହୁକହୁକା ଗଲା—'ମୁଁ ଅମୁକ ସ୍ଥାନରେ ଅନ୍ନଛତ୍ର ଦେଇଥାନ୍ତି, ଅମୁକ ସ୍ଥାନରେ ଜଳଛତ୍ର, ସଦାବର୍ତ୍ତ ଦେଇଥାନ୍ତି, ଅମୁକ ସ୍ଥାନରେ ପୋଖରୀ ଖୋଳାଇଥାନ୍ତି, ଅମୁକ ସ୍ଥାନରେ ଦେଉଳ ତୋଳାଇଥାନ୍ତି, ତୁମେମାନେ ମତେ ଆଉ କିଛିଦିନ ଛାଡ଼ିଯାଅ, ମୁଁ ଏସବୁ ମନସ୍କାମନାତକ ପୂରଣ କରିପାରେଁ, ତା ପରେ ତୁମ୍ଭେମାନେ ମତ ନେବ ।' କାଳ ବିକାଳ ଆଦି ଯମଦୂତମାନେ କହିଲେ, 'ଆମେ ହୁକୁମ ବରଦାର୍, ଆମେ ତତେ ନେବାକୁ ଆସିଅଛୁଁ, ଛାଡ଼ି ଦେଇ ନ ପାରୁଁ । ଏହିପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଁ ହେଉଁ ସେମାନେ ଯାଇ ଯମରାଜଙ୍କ ଛାମୁରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଥିରୁ ଚିତ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ଡ଼ାକରା ହେଲା, ସେ ଆସି ପାଞ୍ଜି ଲେଉଟାଇ ଆସାମୀର ଇହଲୋକର ସୀହା, ଉଆରିଜା, ଜମାକାତ, ହିସାବ ମେଳଦେଲେ, ଆସାମୀ ମହାପାପୀ ଘୋର ଅପରାଧୀ, ଏ କେବଳ ପରର ଅନିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତାରେ କାଳଯାପନ କରିଅଛି; ଦଫା—୫୪୩; ସଜା—ସିମିଳି ଗଛରେ ଘୋଷରା ଓ ନାକ କାନରେ ତେନ୍ତୁଳିଆ ବିଚ୍ଛୁ ଛାଡ଼ିବା, ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି ।' ଆସାମୀ ଏହା ଶୁଣି ଚିତ୍କାର କରି କହିଲା, 'ଧର୍ମାବତାର ! ଛାମୁକରଣେ ମୋ ବଦନାମୀ କଥାଗୁଡ଼ାକ ପାଞ୍ଜିରେ ଗୁଞ୍ଜି ଦେଇ ଅଛନ୍ତି, ଭଲ କଥାଗୁଡ଼ାକ ବିବାକ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅଛନ୍ତି ! ମୁଁ ଯେତେ ଯେତେ ମନ୍ଦ କଥା ପାଞ୍ଚିଥିଲି, ସେ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଗାରେଇ ପକାଇ ଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେତେ ଭଲ କଥା କରିବାକୁ ବସିଥିଲି, କିନ୍ତୁ ସେ କାମ ନ ସରୁଣୁ ମତେ ଛାମୁଙ୍କ ଦୂତମାନେ ଉଆରଣ୍ଟରେ ଧେନି ଅଇଲେ, ମୋର ସାକ୍ଷୀ ଖୋଦ୍ ଛାମୁଙ୍କ ପିଆଦାମାନେ ।' ସେଥିରୁ ପିଆଦାମାନଙ୍କୁ ତଲବ ହେବାରୁ ସେମାନେ ବାଟରୁ ଯାହା ଯାହା ଶୁଣିଥିଲେ, ତାହା ସବୁ ହୁବ୍‌ହୁ ବାଚନ କରିଗଲେ । ଆସାମୀର ସଫେଇ ସଫଳ ହୋଇଗଲା, ଆସାମୀ ସନ୍ଦେହରେ ଖଲାସ ହେଲା । ତେଣୁ ଫେରିଆସି ଦିନା କେତେ ଫେର୍ ଘର ଦୁଆର କରି କେତେଗୁଡ଼ାଏ ଭଲ କାମ କଲା ।

ଯାହା ହେଉ, ମୁଁ କହୁଥିଲି ଯେ, ଏକ ଦିନରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେ ସାଧୁ ସଂକଳ୍ପ ମନରେ କରେ, ସେଗୁଡ଼ିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଉଥିଲେ, ସଂସାର

ଯେପରି ପ୍ରେମମୟ, ଆନନ୍ଦମୟ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ପାପଚିନ୍ତା କରେ, ସେଗୁଡ଼ିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲେ ଏ ସଂସାରଟା ତତୋଽଧିକ କଷ୍ଟମୟ, କ୍ରନ୍ଦନମୟ ହୋଇ ଉଠୁଥାନ୍ତା ଏ ସବୁର ଫଳକୁ ଏ ସଂସାରରେ ଧାରଣ ପାରଣ କରେ କିଏ ? ଏଥିରେ ନିୟାମକ, ଶାସ୍ତା, ଅନୁମନ୍ତା, କେଉଁ ଶକ୍ତି ?

କଥାରେ ଅଛି-'କାଣି ଘୋଡ଼ାର ଶିଙ୍ଗ ନାହିଁ, ଶିଙ୍ଗ ଥିଲେ ଘୋଡ଼ା(ଏ ସଂସାର) ରଖନ୍ତା ନାହିଁ ।' ଘୋଡ଼ାକୁ ଶିଙ୍ଗ ନ ଦେଇଛି କେଉଁ କର୍ତ୍ତା ? ଏ ସବୁ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତିକି ଭାବେ, ସେତିକି ସେତିକି ଜାଲଜାଲୁଆ କୁହୁଡ଼ିମଧ୍ୟରେ ଜଳକା ହୋଇଯାଏ ଓ ଶେଷରେ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠେ—"କିମାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମତଃ ପରଂ ।" କବିମାନେ, ଭାବୁକମାନେ କହି ଅଛନ୍ତି, 'ଦୁନିଆ ଦୋ ରଙ୍ଗ', ଅର୍ଥାତ୍ ଏ ଦୁନିଆରେ ସବୁ ପଦାର୍ଥର ଦୁଇଟା ପାଖ ଅଛି, ସବୁ ଜିନିଷକୁ ଦେଖିବାପାଇଁ ଦୁଇଟା ମଞ୍ଚ Stand Point ଅଛି । ସେହି ଜିନିଷଟାକୁ ଏକ ଦିଗରୁ ଦେଖିଲେ ତାହା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶେ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରୁ ଦେଖିଲେ ତାହା ଅନ୍ଧକାରମୟ ଦିଶେ ।

ମତେ ଜଣେ ଲୋକ ବୃଥାରେ ଚଟକଣାଟିଏ ବଜାଇଲା । ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁବାକୁ ଗଲେ ମୋର 'ଉଧାର ମାଣକ ପାଞ୍ଚ ପାଆ' କହିବା ଉଚିତ୍—ସେ ମତେ ଚଟକଣାଟିଏ ମାରି ଦେଇ ବର୍ତ୍ତିବ କିଆଁ ? ମୋ କଉଡ଼ି କଣ କାଣି ? ସେ ମୋତେ ଚଟକଣାଟିଏ ମାରିଲା ସେ ମରଦ ପୁଅ, ମୁଁ କ'ଣ ମାଇପିଲା ? ମୁଁ ତାକୁ ତହିଁ ପ୍ରତି ଓଟେଁ ଚପୁଡ଼ାଏ ନ ବଜାଇଲେ ମୋର ମନୁଷ୍ୟପଣିଆ ରହିବ ନାହିଁ, ମୋ କରାମତ ଜାହିର ହେବ ନାହିଁ, ସଂସାରରେ ଲୋକେ ମତେ ହସିବେ; ଅତଏବ ମୁଁ ତା ଗାଲରେ ଉତ୍ତମ ବାଇଶ ପଲିଆ ପାଞ୍ଚ ଆଙ୍ଗୁଠିଆ ଚପୁଡ଼ାଟିଏ ଚପାଇ ଦେବା ଏକାନ୍ତ ଦରକାର । ତାର ବଳ ଅଛି 'ମୁଁ କ'ଣ ନିବଳୁଆ' ଏପରି ଲୋକକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଦରକାର । ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏ ଏକପ୍ରକାର 'ଶିକ୍ଷା' ।

ଏହି ବିଷୟଟାକୁ ଅନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଦେଖିପାରିବା ଯେ, ସେ ମୋତେ ଚଟକଣାଟିଏ ମାରିବା ଦ୍ୱାରା ତାର ଅମନୁଷ୍ୟତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା, ମୋର କଣ ଗଲା ? ସେ ମତେ ମାରିବା ଦ୍ୱାରା ତା'ର ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟତା ପ୍ରକାଶ ହେଲା, ଏହାହିଁ ଚଟକଣା ମାରିବା ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ସଜା । ସେ ଅମନୁଷ୍ୟ ହେଲା ବୋଲି ମୋ' ମନୁଷ୍ୟପଣିଆ ମୁଁ ହରାଇ ବସିବ କିଆଁ ? ତାକୁ ଓଲଟି କରି ମୁଁ ଚଟକଣାଟିଏ ମାରିଦେଲେ ମୁଁ ଖାଇଥିବା ଚଟକଣା ତ ଆଉ ଫେରି ଆସିବ ନାହିଁ, କିମ୍ବା ମୋ

ଗାଲପାଟି ଦରଜ ତ କମିଯିବ ନାହିଁ ? ସେ ଯେବେ ଚଟକଣାଟିଏ ମାରି ଦେଇ ତା ମନର ଓରମାନ ମେଣ୍ଟିଗଲା, ତା ଚିତ୍ତ ଥଣ୍ଡା ହୋଇଗଲା, ହେଉ; ମତେ ଚଟକଣା ମାରି ଯେବେ ସୁଖ ପାଇଲା, ପାଉ; ସେ ସୁଖରୁ ତାକୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବାକୁ ମୁଁ କିଏ ? ମୁଁ ତାକୁ ମାଇଲେ ତା ମନରେ ରାଗ ବଢ଼ିବ; ସଂସାରରେ ଗୋଟିଏ ଦୁଷ୍ଟ ଜୀବ ଥିଲା, ମୁଁ ଆଉ ସେ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ାଇବି କାହିଁକି ? ବରଞ୍ଚ ମୁଁ ଯେବେ ତା ଚଟକଣାଟି ସହିଯିବି, ତେବେ ସେ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷା ପାଇବ, ତା ମନରେ ଦିନେ ଅନୁତାପ ବହ୍ନି ଜଳି ଉଠିବ; ଏପରି ସ୍ଥଳରେ ଚଟକଣା ମାରିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଚଟକଣାଟିଏ ମାରିବା କଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ତାକୁ ମୋର ଆର ଗାଲଟି ଦେଖାଇଦେବା ଉଚିତ; ସେ ମତେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚଟକଣା ମାରି ତାର ମୋ ଉପରେ ଥିବା ଅବଶିଷ୍ଟ ରାଗତକ ସେ ଶାନ୍ତ କରୁ, ମତେ ଗୋଟିଏ ଚଟକଣା ମାରିବା ଦ୍ୱାରା ଦିନେ ତା ମନରେ ଅନୁତାପର ଉଦୟ ହେବ, ଦିଓଟି ମାରିବା ଦ୍ୱାରା ସେ ଅନୁତାପର ମାତ୍ରା ନିଶ୍ଚେ ଦ୍ୱିଗୁଣ ବଢ଼ିବ ।' ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମହାତ୍ମା ଈଶା, ମହାତ୍ମା ବୁଦ୍ଧ ଆଦି ମହାପୁରୁଷମାନେ ତ ଉପଦେଶ ଦେଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି ଯେ ତୁମକୁ ଗୋଇଠାଟିଏ ମାରିବ, ତା ଶ୍ରୀପଦକୁ କେଡ଼େଯାଏଁ ବାଧୁଥିବ, ତା ପାଆ ତଳକୁ ତୁମେ ଆଉଁସି ଦେବା ଉଚିତ ।

ଫଳତଃ ଦେଖିଲେଇଁ ଯେ, ମାଡ଼କୁ ମାଡ଼ ଖାଇଲା, ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏତକ ଉପରି ଲାଭ ।

ଏଥିପାଇଁ ସବୁ କଥାରେ ଦେଖୁଥାଇଁ ଯେ, ସାଂସାରିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯାହା ଏକରକମ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାହା ଅନ୍ୟ ରକମ ଦେଖାଯାଏ । ବୈଷୟିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଧନ, ଜନ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଅଧିକାର, ଯେପରି ଆଦରଣୀୟ ଓ ସ୍ପୃହଣୀୟ ବସ୍ତୁ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ସେହିପରି ହେୟ ଓ ବର୍ଜନୀୟ । ତୁମେ ଧନକୁ ହେୟ ବୋଲି ମନେ କରୁଅଛ, ମୁଁ ତାକୁ ଅତି ଆଦରଣୀୟ ବୋଲି ପୂଜା କରୁଅଛି । ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ସେହି ବସ୍ତୁକୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି । ସଂସାରୀ ଆଖିରେ ସୁନା 'ମହୁଡ଼ଠା' ଯେପରି ମୂଲ୍ୟବାନ, ବୈରାଗୀ ଆଖିରେ ସେ ତାହା ନୁହେଁ । ଯେପରି ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୃଷ୍ଟି ପୃଥକ୍ ସେହିପରି ଜାତି ଜାତି, ଦେଶ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏହିତା । କେଉଁ ଜାତି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉନ୍ନତିକୁ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତି, କେଉଁ ଜାତି ବୈଷୟିକ ଉନ୍ନତିକୁ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତି । ଏପରି ଦୃଷ୍ଟିଭେଦ ଘଟିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଏହା ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ ମୋହର ମନରେ ଆଜି ଏକ ବସ୍ତୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଭାବର ଉଦୟ ହେଉଅଛି, କାଲି ସେହି ବସ୍ତୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିପରୀତ ଭାବର ଉଦୟ ହେଉଅଛି କିଆଁ ? ଦିନେ କାହିଁକି ସଂସାରଟା ମତେ

ଚୁପଚକଣିଆ, ମସୃଣ, ମନୋହର ଦେଖାଯାଉଅଛି, ଫେର ଅରଦନ ସେହି 'ମୁଁ' ଅଛି, ସେହି ଦରଦୁଆର ଅଛି, ଏ ସଂସାରଟା ପାଣ୍ଡୁର ପାଉଁସିଆ, ଆବାଖାବା ଓ ଦୃଷ୍ଟିକଟୁ କଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଉଅଛି କିଆଁ ? ଆଜି କେହି ମତେ ଚଟକଣାଟିଏ ମାରିଲେ ତାକୁ ଆର ଗାଲଟିଏ ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ମନ ହେଉଅଛି, କିନ୍ତୁ କାଲି ସେହି ମନୁଷ୍ୟ ମତେ ଚଟକଣାଟିଏ ମାରିଲେ ତାକୁ ମୁଁ ବିଧାଟିଏ ମାରିବାକୁ ଉତ୍ତେଜ ହେଉଅଛି କିଆଁ ? ଗତକାଲି ମୋ ଆଗରେ କୁଢ଼କୁଢ଼ ଅସରପା ଗଦା ହୋଇଗଲା, କିନ୍ତୁ ଆଜି ପରର ବଟୁଆରେ ପଇସା ଦି' ଅଣା ଦେଖି ମୁଁ ଲୋଭ ସମ୍ବରଣ କରି ନପାରି ତାହା ଚୋରି କଲି କିଆଁ ? ଏହା ପ୍ରହେଳିକା ନୁହେଁ ଆଉ କଣ ? ଫଳତଃ ମନୁଷ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଷମ ବିପରୀତ ମାନସିକ ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ାଭୂମି ଅଟେ । ଏହି ଅବୋଧ ମାନବ ପ୍ରକୃତି ଈଶ୍ୱରସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରଧାନ ଉପକରଣ; ଏହା କ୍ଷଣକ୍ଷଣକେ ବଦଳୁ ଅଛି; କେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ନେଇ ସ୍ୱର୍ଗରେ, କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠରେ ଦୋଳ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଉଅଛି, ଫେର ଆଉ ଘଡ଼ିକ ସେହି ମନୁଷ୍ୟକୁ ପଛମୁଆ କରି ବାନ୍ଧି ହାବୁକା ମାରି ମାରି ନରକରେ, କୁମ୍ଭୀପାକରେ, ସିମିଳି ଗଛରେ ପିଟୁ ଘଷାଇ ଦେଉଅଛି । ଏଥିପାଇଁ 'ବେଙ୍ଗ କହେ, ବେଙ୍ଗୁଲି ଲୋ ! ମଣିଷ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣକେ ଆନ ।' ଆଜି ଥାଉ ।

(ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ—୨୩ଶ ଭାଗ, ପୌଷ ୧୩୨୭/ ୯ମ ସଂଖ୍ୟା)

*

ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱ

ମାୟାଧର ମାନସିଂହ

ବୃକ୍ଷଲତା ଓ ଜୀବଜନ୍ତୁ ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକତା ଓ ବଂଶାନୁକ୍ରମ-ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ । ଛେଳି ବା ଆମ୍ବଗଛ ନିଜେ ଚେଷ୍ଟା କରି ନିଜର ଉନ୍ନତି କରିପାରିବେ ନାହିଁ; କେବଳ ମନୁଷ୍ୟ ହିଁ ତାହା କରିପାରେ । ଆମେରିକାର ଉଦ୍‌ଭିଦବିଜ୍ଞାନୀ ବରବାଙ୍କ୍ ନାନା ଅପକୃଷ୍ଟ ଅକାମୀ ଗଛରୁ ଅନେକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ନୂତନ ଉପକାରୀ ଗଛଲତା ସୃଷ୍ଟି କରିଯାଇଛନ୍ତି । ବିଜ୍ଞାନ ମେଣ୍ଢା, ଘୁଷୁରି, ଗାଈ, ଘୋଡ଼ା, କୁକୁର ଉପରେ ନାନା ପରୀକ୍ଷା କରି ନୂତନ ନୂତନ ଗୁଣର ଜନ୍ତୁ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରୁଛି; କିନ୍ତୁ ଏହି ଉତ୍କର୍ଷରେ ସେହି ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କ ସଂଜ୍ଞ ଚେଷ୍ଟା ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ହାତରେ ଏମାନେ ଉପାଦାନ ମାତ୍ର; କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜକୁ ଗଢ଼ିବା ଭାଙ୍ଗିବାର ଉପାଦାନ ନିଜ ହାତରେ ନିଜେ ରଖିଛି । ବିଧାତା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏଇ ଏକ ଗୁରୁଦାୟିତ୍ୱ ଦେଇ, ମାନବିକ ସଂସାରକୁ ସୁଖ-ଦୁଃଖର ଛାୟାଲୋକରେ ବିଚରଣ କରି ରଖିଛି । ଯାହାର ଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ପର୍ବତ ଗୁହା ଛାଡ଼ି ଆଜି ବିଦ୍ୟୁତ୍-ସେବିତ ପ୍ରାସାଦରେ ବାସ କରୁଛି ଏବଂ ସେଦିନର ଚର୍ମ ଓ ବଲ୍‌କଲ ଛାଡ଼ି ରେଶମ, ପଶମର ବିଳାସ-ପରିଧାନରେ ଆବୃତ ।

ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଏହା ନିତାନ୍ତ ସତ୍ୟ ହେଲେ ହେଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବା ପାରିବାରିକ ଜୀବନରେ ଆମେ ଆମର ଏହି ବିଧାତୃଦତ୍ତ କଲ୍ୟାଣକର ଦାୟିତ୍ୱ ଅଧିକାରକୁ ସଂସାରର ଫାଶୀକାଠରେ ଝୁଲେଇ ଦେଇ ଗତାନୁଗତିକ ଜୀବନଯାପନ କରିବାକୁ ସୁଖ ପାଉ ଓ ସମସ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଓ ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଅଦୃଷ୍ଟ ହାତରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରି ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ରହୁ । ଭାରତବର୍ଷର ଯୁଗ-ଯୁଗବ୍ୟାପୀ ଛାଣୁତ୍ୱର ମୂଳରେ ଏହି ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟଭାବ । ଦିନେ ମଣିଷ ନିଜର ସରଞ୍ଜାମ କେବଳ ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ବା କାନ୍ଧରେ ବୋହୁଥିଲା । ପରେ ବୋଝ ବେଶୀ ହେବାରୁ ତାକୁ ଘୋଡ଼ା ଓ ବଳଦ ପିଠିରେ ଲଦିଲା । ବୋଝ ପୁଣି ଅଧିକ ହେବାରୁ ଦୁଇଟି ବଳଦ ବା ଦୁଇଟି ଘୋଡ଼ାକୁ ଏକାଠି କରି ଗାଡ଼ିର ସୃଷ୍ଟି କଲା; କିନ୍ତୁ ସେହି ଗାଡ଼ି ରହିଲା ସନାତନ ହୋଇ । ତା'ର ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା ନାହିଁ ତା'ର ସମସ୍ତ ଅସୁବିଧା ସତ୍ତ୍ୱେ । ତରକାରିରେ ସ୍ୱାଦ ପାଇଁ ଲୁଣ ଦେବା ବା ବଘାରିବା ଏକ ଏକ ବିପ୍ଳବକାରୀ

ଆବିଷ୍କାର; କିନ୍ତୁ ଏବର ଗୃହିଣୀ ଭୁଲିଯାନ୍ତି ଯେ ସେମାନଙ୍କର ମଧ ଗୃହସ୍ଥାଳୀରେ ସେହିପରି ନୂତନ ଆବିଷ୍କାର କରିବାର, ନୂତନ ଉନ୍ନତି ଆଣିବାର ଅଧିକାର ଅଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ଅଧିକାର ଅପେକ୍ଷା ଗତାନୁଗତିକ ହିଁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ବରଣୀୟ; କାରଣ ସେ ବାଟରେ କଷ୍ଟ ନାହିଁ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ଅମେ ଅଧିକାଂଶ ଭାବରେ ଗତାନୁଗତିକ ଜୀବନ-ଯାପନ କରୁ ଓ ନିଜର ଦୁଃଖ-ଦୁର୍ବିପାକ ପାଇଁ ଭାଗ୍ୟ ବା ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକତାକୁ ଦାୟୀ କରିଥାଉ । ଅଦୃଷ୍ଟ ଓ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକତାର ପ୍ରଭାବକୁ ସୃଷ୍ଟିର ନିୟମ-ପରମ୍ପରାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏକାବେଳକେ ବାଦ୍ ଦେଇ ନ ପାରୁ; କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ଆତ୍ମଶକ୍ତି ଯେ ଏହି ପ୍ରଭାବଗୁଡ଼ିକ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ଦିଆଯାଇଛି ଏକଥା ଭୁଲିଯିବା ଏକାନ୍ତ ଅଯୌକ୍ତିକ ହେବ । ଦୈନ୍ୟକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏକ ନଦୀ ସ୍ରୋତ ରୂପେ କଳ୍ପନା କରିପାରୁ । ଯେଉଁ ନଦୀର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରବାହ ଆମେ ରୋଧି ନ ପାରୁଁ; କିନ୍ତୁ ପହଁରି ବା ନୌକା ସାହାଯ୍ୟରେ ତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାର ବୁଦ୍ଧି ଓ ଶକ୍ତି ମନୁଷ୍ୟର ଅଛି । ମନୁଷ୍ୟ ତା'ର ପ୍ରୟୋଗ ନ କରି କେବଳ କୂଳରେ ଠିଆ ରହି ନିଜର ଅସହାୟତା ଘେନି ବିଳାପ କରିବା ଠିକ୍ ହେବ କି ? ମନୁଷ୍ୟ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ମାନୁ ବା ନମାନୁ ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଯେ କେହି ଜୀବନର କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତାକୁ ଏକ ଆତ୍ମ-ଶକ୍ତିକୁ ସକ୍ରିୟ କରିବାକୁ ହେବ । ଅଭାବ, ପରାଭବର ବିରୁଦ୍ଧ ଶକ୍ତି ସଙ୍ଗେ ତାକୁ ଲଢ଼ିବାକୁ ହେବ । ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରି, ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତ ଓ ଏକାଗ୍ରଚେଷ୍ଟ ହୋଇ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ନ ପହଞ୍ଚିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ରାମ ଯେପରି ନ ରହେ । ଏପରି ଅକ୍ଲାନ୍ତ ସଂଗ୍ରାମରେ ଜୟ ନିଶ୍ଚିତ । ବଡ଼ ଲୋକର ପୁଅ ହୋଇ ଜନ୍ମ ହେବାର ନୁହେଁ, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ି ବଡ଼ ଲୋକ ହେବାର ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ପୁରୁଷକାର ।

ଆମର ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟତା ପାଇଁ ଆମେ ନାନା ଅଭାବ-ଅସୁବିଧାର ଦୋହାଇ ଦେଇଥାଉ; କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମ-ପ୍ରେରଣା ନ ଥିଲେ ସବୁ ସୁବିଧା ସତ୍ତ୍ୱେ ବି ସଫଳତା ଆସେ ନାହିଁ । ଜଣେ ମାର୍କିନ୍ ଲେଖକ ତାଙ୍କର କଲେଜ ପଢ଼ା କାଳର ଜଣଙ୍କ ସହାଧ୍ୟାୟୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ମଜାର ଘଟଣା ଲେଖିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସହାଧ୍ୟାୟୀ ଖୁବ୍ ଆରାମରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଆରାମଚୌକି କିଣିଲା । ସେଥିରେ ପୁଣି ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା ରଖାଗଲା ଯେ ଆଲୁଅ ଓ ଖାତାପତ୍ର ସେହି ଚୌକିରେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ରଖାଥିବ । ପଢ଼ିଲାବେଳେ ଯେପରି ଶୀତ ବି ଲାଗିବନି ଅଥଚ ଆରାମ ଦେବ, ଏପରି ଏକ ନୂଆ ଢିଲା କୋଟ୍ ବି କିଣିଲା; କିନ୍ତୁ

ଦେଖାଗଲା ଯେ, ସହାଧ୍ୟାୟୀଟି ପ୍ରତ୍ୟହ ସାନ୍ଧ୍ୟ ଭୋଜନ ପରେ ନୂଆ ପୋଷାକି ପିନ୍ଧି ଯେମିତ ଆରାମ ଚୌକିରେ ଢଳି ପଡ଼ନ୍ତି, ସେ ଗମ୍ଭୀର ମନୋଯୋଗରେ ପଢ଼ିବେ କ'ଣ, ବେଶ୍ ଘୁଙ୍ଗୁଡ଼ି ମାରି ନିଦ୍ରାଯାଆନ୍ତି । ଏ ଦୃଶ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରାଯାଉ ଯେ, ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟର ଅନେକ ଅମର ଗ୍ରନ୍ଥ ଜେଲରେ, ଦରିଦ୍ର କୁଟୀରରେ, ନିର୍ବାସନରେ, ଅଭାବରେ ଏବଂ ରୁଗ୍ଣତାର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭିତରେ ହିଁ ଲେଖାଯାଇଛି । ସେଇଥିରୁ ଆମେ ବୁଝି ପାରିବା ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକତାର କ୍ରୀଡ଼ନକ ମାତ୍ର ହେବା ବିଧାତାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନୁହେଁ । ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକତାକୁ ଜୟ କରି ସତ୍ୟ ଓ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟର ଆବିଷ୍କାର ପଥରେ ଅବାଧ ଅଗ୍ରସର ହେବା ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରତି ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ।

ଗ୍ଲେନ୍ କନିଂହାମ୍ ଏକ ମାଇଲ ଦୂରତାକୁ ଶୀଘ୍ରତମ କାଳରେ ଦୌଡ଼ିଛନ୍ତି—୪ ମିନିଟରେ । ଏଇ ମାର୍କିନ ଭଦ୍ରଲୋକ ପିଲାଦିନେ ତାଙ୍କ ଇସ୍କୁଲ ଘରେ ନିଆଁ ଲାଗିବା ଫଳରେ ଏପରି ଛୋଟା ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ଯେ, ଡାକ୍ତର ମାନେ ମତ ଦେଇଥିଲେ ସେ ଆଉ ଚାଲିପାରିବେନ । ଗ୍ଲେନ୍ କିନ୍ତୁ ଦବି ଯିବାର ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ସେ ପ୍ରଥମେ ବଳରେ ଗୋଟିଏ ଲଙ୍ଗଳକୁ ଧରି ଚାଲିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତା' ପରେ ଅକ୍ଲାନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ଚାଲିଲା ନିଜ ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟିର ଶକ୍ତି ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ । ଫଳରେ ସେଦିନର ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଛୋଟା, ଦୌଡ଼ିବା ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ସମସ୍ତ ପୂର୍ବ ରେକର୍ଡକୁ ଭାଙ୍ଗି ପାରିଲେ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିପଦକୁ କିପରି ଉପୁଡ଼ା ଯାଇପାରେ; ଗ୍ଲେନ୍ ତାର ଏକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ବଡ଼ ଲୋକର ଜୀବନୀ ପଢ଼ିବାକୁ ଯିବା ଦରକାର ନାହିଁ—ନିଜର ସାହି ବା ଗାଆଁରେ ଯେ କୌଣସି ଲୋକ କୌଣସି ଦିଗରେ ସଫଳକାମ ହୋଇଛି, ତାକୁ ଯାଇ ପଚାର, ତା' ନିକଟରୁ ଏହିପରି ଆତ୍ମ-ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ଗୋଟାଏ ଦି'ଟା କାହାଣୀ ଶୁଣିବ ଇ ଶୁଣିବ ।

ବାହାରର ଅଭାବ, ଅସୁବିଧା, ପରାଭବ ଓ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ସହିତ ଲଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଏକ ଲଢ଼େଇରେ ସଦା ଜାଗ୍ରତ ସୈନିକ ହେବା ମଧ୍ୟ ବିଧାତାର ନିଗୂଢ଼ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ । ବସ୍ତୁତଃ ବାହାର ସଂଗ୍ରାମ ଭିତର ସଂଗ୍ରାମର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ମାତ୍ର । ଯିଏ ଭିତର ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟୀ, ତାହା ପ୍ରତି ବାହାରର ଯୁଦ୍ଧ କଷ୍ଟ ହିଁ ନୁହେଁ । ବାହାର ସଂଗ୍ରାମରେ ବହୁ ବିଜୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ ହେଁ ଯିଏ ଭିତର ଲଢ଼େଇରେ କ୍ଷତ ବିକ୍ଷତ ଓ ପଙ୍ଗୁ ତା'ର ଜୀବନରେ ସାଫଲ୍ୟ ଥାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ନାହିଁ ଶାନ୍ତି, ନାହିଁ ସୁଖ । ସେଥିପାଇଁ ଜଗତର ଧର୍ମାଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦାର୍ଶନିକମାନେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସର୍ବାଦୌ ନିଜ ଭିତରର ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ନିପାତ କରିବାକୁ ବରାବର ଉପଦେଶ ଦେଇ

ଆସିଛନ୍ତି । ଏହି ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ବଶୀଭୂତ ନ କଲା ଯାଏ ମନୁଷ୍ୟର ଆତ୍ମଶକ୍ତିର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ଅସମ୍ଭବ ଏବଂ ଜୀବନ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରହିବ ହିଁ ରହିବ । ଯାର ଜୀବନ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ, ତାର ଜମାଖାତାରେ କିଛି ସାଫଲ୍ୟ ଥାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ବିକଶିତ, ଏକୀଭୂତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ, ତାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ତାହା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ।

ହିନ୍ଦୁ ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ଯାହାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଯାଇଛନ୍ତି ମନୁଷ୍ୟର ଷଡ଼ରିପୁ ବୋଲି ସେହି କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଏବେ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକମାନେ ନାମ ଦେଇଛନ୍ତି ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଙ୍କ୍‌ଟ୍ ବା ପ୍ରବୃତ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରବୃତ୍ତି ନେଇ ଜନ୍ମ ହୁଏ, ଠିକ୍ ଯେପରି ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନେ । ଜୀବର ବଂଶବୃଦ୍ଧି ଓ ଆତ୍ମରକ୍ଷଣ ପାଇଁ ପ୍ରକୃତି ପ୍ରତି ଜୀବ ଦେହରେ ଏଇ ସବୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଖଞ୍ଜି ପଠାଇଥାଏ । କ୍ଷୁଧା, ତୃଷ୍ଣା, ମୈଥୁନ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରବୃତ୍ତି, ଜୀବନର ରକ୍ଷଣ ଓ ସଂପ୍ରସାରଣ ପାଇଁ ଯେ ନିତାନ୍ତ ଦରକାର, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ଚାଳିତ ହେବା ଲକ୍ଷଣ ହୋଇପାରେ; ମନୁଷ୍ୟର ନୁହେଁ । ବିଧାତା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଜନ୍ତୁମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଏକ ଅଧିକା ଜଥା ଦେଇଛନ୍ତି—ତାହା ହେଉଛି ବିବେକ । ଈଶ୍ୱରର ଚାବୁକ ଧରି ବିବେକ ବସିଛି ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଭିତରେ । ତା' ଚାବୁକକୁ ଆମେ ଯେତିକି ସମ୍ମାନ ଦେବା, ସେହି ପରିମାଣରେ ଆମେ ଜନ୍ତୁରୁ ହେବୁ ମନୁଷ୍ୟ ଏବଂ ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ତା'ର ଚାବୁକକୁ ଖାତିର ନ କରି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପ୍ରେରଣାରେ ଭାସିଯିବୁ, ସେହି ପରିମାଣରେ ହେବୁ ମନୁଷ୍ୟରୁ ଜନ୍ତୁ ।

ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନ ମାନି କାମ କରିଗଲେ ପରେ ଆସେ ଆତ୍ମ-ଗ୍ଲାନି । ଗଛ, ଲତା, ନଦୀ, ପାହାଡ଼ ବା ଜୀବଜନ୍ତୁର ଆତ୍ମ-ଗ୍ଲାନି ନାହିଁ, କେବଳ ଅଛି ମନୁଷ୍ୟର । "ଛି, ଏ କି କାମ କଲି !" "ଛି, ଆଉ ଏପରି କାମ ଯେପରି ନ କରେ !" "ଏ କଥା ଶୁଣିଲେ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ, ବା ବାପା-ବୋଉ ବା ଲୋକେ କ'ଣ କହିବେ ।"—ଏପରି ଆତ୍ମ ନିନ୍ଦା ଓ ଆତ୍ମ-ଭର୍ତ୍ସନା କାହାର ଜୀବନରେ ବାରମ୍ବାର ନ ଘଟିଛି ? ହେ ପାଠକ ଓ ପାଠିକା, ବିବେକର ଏହି ପ୍ରାକୃତିକ କ୍ରିୟାକୁ କ୍ରମେକ୍ରମେ ବଳବତ୍ତର କର । ଏହି ଆତ୍ମ-ଗ୍ଲାନିକୁ କର୍ଣ୍ଣପାତ ନକରି ମାଡ଼ିଚାଲିଗଲେ ବିବେକ କ୍ରମେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଆସେ । ଲୋକ ଦୁରଭ୍ୟାସ ଓ ଦୁଷ୍କର୍ମର ପଙ୍କରେ ଲଟପଟ ହୋଇ ଘୁଷୁରି ପାଲଟି ଯାଏ । ଆତ୍ମ-ଗ୍ଲାନିକୁ ବଳବାନ୍ ଓ ଜୀବନ୍ତ ରଖିପାରିଲେ ଭଲ ବାଟରେ ପାଦକୁ ଫେରିବା ସହଜ ହୁଏ ।

ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଈଶ୍ୱର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନ ହେଲେ ଏହି ଆତ୍ମ-ଗ୍ଲାନି ମଧ୍ୟ ଏକ ବିଶ୍ରୀ ଆକାରେ ପରିଣତ ହେବ । 'ଈଶ୍ୱର'ର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପ୍ରତିଯୋଗ ଅର୍ଥରେ 'ଆତୁର'

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରେ । ଏହି ଆଚାରର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ହିଁ କୋଟି କୋଟି ହିନ୍ଦୁ ବହୁ ଯୁଗଧରି 'ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ' ରହିଥିଲେ; କୋଟି କୋଟି ନାରୀ ମୃତସ୍ୱାମୀର ଚିତାରେ ଅନିଚ୍ଛାରେ ଜଳି ମରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶିଶୁଙ୍କୁ ଗଙ୍ଗା ସାଗରରେ ଛୁଡ଼େଇ ମାରି ଦିଆ ହୋଇଛି । ବ୍ରାହ୍ମଣ ପାଣିକୁ ଛୁଇଁଲେ ଆତ୍ମ-ଗ୍ଲାନି ଭୋଗ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମୁସଲମାନ ଗୋରୁକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବରେ ହତ୍ୟା କଲେ ମନରେ ତା'ର କିଛି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଆସିବନି; ଅଥଚ ଶୂକର ମାଂସ ଖାଇ ପକାଇଲେ ତା'ର ହେବ ଆତ୍ମଗ୍ଲାନି । ଏ ପ୍ରକାର ଆତ୍ମଗ୍ଲାନି କେବଳ 'ଆଚାର'ର ଅତ୍ୟାଚାର, ବିଚାର ପ୍ରୟୋଗ କରି ଏପରି ଆତ୍ମଗ୍ଲାନିର ଫାଶରୁ ନିଜକୁ ଯେତେ ମୁକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ, ସେତେ ଭଲ । ଏହି ବିଚାରର ପ୍ରୟୋଗ ଫଳରେ ହିଁ ଆତାତୁର୍କ କେମାଲ ପାଶା ଆଚାର ଅଧ୍ୟୁଷିତ ତୁର୍କ ଜାତିକୁ ରାତାରାତି ଜନ୍ମାନ୍ତର ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ନାରୀର ପର୍ଦ୍ଦା । ମୁସଲିମ୍ ପୁରୁଷର ଫେଜ ଟୋପି, ଆରବିକ୍ ଲିପି, ଇସ୍‌ଲମିକ ରୀତିର ବର୍ଷଗଣନା, ଖଲିଫାଙ୍କୁ ଆଲ୍ଲାର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ସମ୍ମାନ କରିବାର ଭାବ—ଏ ସବୁ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ହୋଇ ବହୁ ଯୁଗଧରି ଧରାହୋଇ ଆସୁଥିଲା; ଯେପରି ବ୍ରାହ୍ମଣର ଉପବୀତ । ପୂର୍ବେ ଏସବୁ ଆଚାରର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହେଲେ ତୁର୍କର ଚିତ୍ତରେ ଆତ୍ମଗ୍ଲାନି ଆସୁଥିବ ନିଶ୍ଚୟ; କିନ୍ତୁ ଆଜି ତୁର୍କୀସ୍ଥାନ ପୂରାପୂରି ଇଉରୋପୀୟ—ଖାଇବା-ପିଇବା, ବସନ-ଭୂଷଣ, ଚାଲିଚଳନ, ସବୁଥିରେ । ଆଚାର ଜନିତ ଆତ୍ମଗ୍ଲାନିର ଯୁଗ ତୁର୍କୀସ୍ଥାନରୁ ଚାଲିଯାଇଛି । ଭାରତ ବର୍ଷରେ ପଙ୍କିଳ ଆଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଥମ ଓ ପ୍ରଧାନ ସଂଗ୍ରାମ ଚଳାଇଥିଲେ ବୁଦ୍ଧ । ବେଦକୁ ସାମାନ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ-ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ମାତ୍ର ବୋଲି ମନେ କରିବା, ସବୁ ଜାତିକୁ ସମାନ ମନେ କରିବା ବହୁ ଯୁଗ-ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଯାଗଯଜ୍ଞର ନିନ୍ଦାବାଦ କରିବା—ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଉତ୍ତମ ବିଚାର ଓ ଅସାଧାରଣ ସାହସ ବିନା ଅସମ୍ଭବ ।

ପ୍ରବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ବଶୀଭୂତ କରିବାର ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ପନ୍ଥା ହେଉଛି ସଂଯମ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସ । ଏ ପନ୍ଥାର ମୂଳନୀତି ହେଉଛି ପ୍ରଲୋଭନଠାରୁ ନିଜକୁ ଦୂରରେ ରଖିବା । ଏଥିପାଇଁ ପୁରୁଷପିଲାଙ୍କୁ ଲୋକାଳୟରୁ ନେଇ ଦୂରରେ ପ୍ରଲୋଭନଶୂନ୍ୟ ଗୁରୁ ଗୃହରେ ଛାଡ଼ି ଆସିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା । ଏ ଏକ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଯଦି ସେପରି ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ଗୁରୁ ବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ସୁଲଭ ହୁଏ । ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ୍ ଓ ଆର୍ଯ୍ୟ-ସମାଜ ପକ୍ଷରୁ ଏପରି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏବେ ବି ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିବାରୁ ମୁଁ କାଗଜରେ ପଢ଼ିଛି; ମାତ୍ର ମୋର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଭିଜ୍ଞତା ନାହିଁ । ବାଲ୍ୟ ଓ କୈଶୋର ପରେ ବିବାହିତ ଓ ଗୃହସ୍ଥ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ସଂଯତ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଓ

ଚେଷ୍ଟା ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି । ସେଥିରେ ବ ମୂଳକଥା ବିଳାସ ଓ ପ୍ରଲୋଭନଠାରୁ ନିଜକୁ ଯେତେ ଦୂରରେ ରଖାଯାଇପାରେ, ତା'ର ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ଆମର ଦୁର୍ବଳତା ଯୋଗୁଁ ଆମେ କୌଣସି ଉପଦେଶ ରକ୍ଷା କରି ନ ପାରିଲୁ ବୋଲି ତାକୁ ନିନ୍ଦା କରିବାର କୌଣସି ଯୁକ୍ତି ନାହିଁ ।

ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ 'ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ' ଏବେ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକମାନଙ୍କ ଭାଷାରେ ନୂଆ ନାମ ଧରି ବାହାରିଛି । ଇଂରାଜୀରେ ତାକୁ କହୁଛନ୍ତି 'ସବ୍ଲିମେଶନ୍' । ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ କହନ୍ତି ଯେ, ଇନ୍ଷ୍ଟିଙ୍କ୍ଟ୍ ବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନ୍ତୁର ଲକ୍ଷଣ । ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ଉଦ୍ବୋଧନ ପାଇଁ ଏହି ସବୁ ଇନ୍ଷ୍ଟିଙ୍କ୍ଟ୍ ଗୁଡ଼ିକର ଉନ୍ନୟନ, ରୂପାନ୍ତରୀକରଣ ଦରକାର । ପ୍ରବୃତ୍ତି ଭାବରେ କ୍ରୋଧ ମଣିଷ ଓ ଜନ୍ତୁ ଭିତରେ ସମାନ ! ନିଜର ସାମାନ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ବାଧା ଆସିଲେ, ବାଘ, କୁକୁର ପରି ମଣିଷ ବି କାମୁଡ଼ି ଗୋଡ଼ାନ୍ତି, କଳି ତକରାଳ, ମୁଣ୍ଡଫଟାଫଟି ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଏହି କ୍ରୋଧ-ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ମନୁଷ୍ୟ ହିଁ କେବଳ ପରାର୍ଥ ସେବାରେ ଲଗାଇପାରେ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନରନାୟକ ବା କବିମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଅଗ୍ନି ବର୍ଷଣ, ତାହା ଏହି କ୍ରୋଧ ପ୍ରବୃତ୍ତିର କଲ୍ୟାଣକର ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର । ଆମ ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ଯୌନ-ପ୍ରବୃତ୍ତିର ସଂଯମ ହୋଇପାରିଲେ ଅନ୍ୟ ସବୁ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ବଶୀଭୂତ ଓ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିବା ସହଜ ହୋଇଆସେ । ସେମାନେ ଏକାନ୍ତ ଠିକ୍ । ବାପୁଜୀ ନିଜ ଜୀବନରେ ତାହା ପ୍ରମାଣ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ପୁରୁଷର ବୀର୍ଯ୍ୟର ଅପଚୟ ନ ହେଲେ ତାହା ରକ୍ତରେ ମିଶି ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ବୋଲି ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ମାନୁଛି । ଅଭିଜ୍ଞ ଧର୍ମାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ବରାବର କହି ଆସିଛନ୍ତି ଯେ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ଶରୀର ଓ ମନ ପରିଷ୍କୃତ ହୋଇ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଭାବ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଜୀବନ ଲୋକର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉ ବା ନ ହେଉ, ଜୀବନର ସାଫଲ୍ୟ ପାଇଁ ଚିତ୍ତକୁ ନାନା ପ୍ରବୃତ୍ତି, ନାନା ପ୍ରଲୋଭନ, ନାନା ଚିନ୍ତାରେ ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନ କରି ଏକୀଭୂତ କରିବା ସର୍ବଦା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ନିଜର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ନିଜର ବିଫଳତା ପାଇଁ ପରକୁ ବା ବାହାରର ଘଟଣାବଳୀକୁ ଦୋଷ ଦେଇ ପାର ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା କେବଳ ନିଜକୁ ଫାଙ୍କିବା । ନିଜର ବାଧା ବିଘ୍ନକୁ ନିଜେଇ ଘୁଞ୍ଚାଇବାକୁ ହେବ; ନିଜର ବୋଝ ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ହିଁ ବୋହିବାକୁ ହେବ । ଏଥିପାଇଁ ନିତାନ୍ତ ଦରକାର ଚିତ୍ତରେ ଏକୀକରଣ । ଇଂରାଜୀରେ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାଷାରେ ଯାହାକୁ କହନ୍ତି, Self·integration—ଗୀତାରେ ଏହି ସେଲ୍ଫ୍-ଇଣ୍ଟିଗ୍ରେସନର ବର୍ଣ୍ଣନା ହେଉଛି ବ୍ୟାବସାୟାତ୍ମିକା ବୁଦ୍ଧି । ଅବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ବହୁଶାଖ ଓ ଅନନ୍ତ ।

ଇଣ୍ଟିଗ୍ରେଶନ୍ ଆଣି ପାରିଥିବା ଲୋକକୁ ହିଁ ଗୀତାରେ କୁହାଯାଇଛି ସ୍ଥିତଧୀ, ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞ । ବାପୁଜୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯେ କେହି ଆସୁଥିଲେ, ସେ ତାଙ୍କର ଏହି ସ୍ଥିତଧୀ ଗୁଣରେ ଅବାକ୍ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନ ଥିଲା ଆକର୍ଷଣ, ନ ଥିଲା ଘୃଣା; ତାଙ୍କର ନ ଥିଲେ ଶତ୍ରୁ, ଥିଲେ କେବଳ ମିତ୍ର; ତାଙ୍କର ଦୁଃଖ ତ ନ ଥିଲା, ସୁଖ ବି ନ ଥିଲା । ଭଗବାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ସେ କେବଳ ଆଗେଇ ଚାଲିଥିଲେ ସତ୍ୟର ରୁକ୍ଷ ପଥରେ ।

ଯଦି ଜୀବନରେ ଆମେ ଶାନ୍ତି, ସୁଖ ଓ ପ୍ରକୃତ ବିଜୟ ଚାହୁଁ, ତେବେ ଆମକୁ ବାପୁଜୀଙ୍କ ପରି ନିଜକୁ ଇଣ୍ଟିଗ୍ରେଟେଡ୍ ବା ଏକୀଭୂତ କରିବାକୁ ହେବ । ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ବାହାର ଦ୍ରବ୍ୟରୁ ସୁଖ ପାଇବୁ ବୋଲି ଆଶା ରଖିଛୁ ସେତେଦିନ ଯାଏ ଆମ ଜୀବନର ଶାନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ସେତେଦିନ ଯାଏ ଆମେ ମଣିଷ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ଅନ୍ୟ କଥାରେ, ସେତେଦିନ ଯାଏ ଆମର ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଫୁଟି ପାରିବ ନାହିଁ । କୋଠା ଗାଡ଼ି, ଟଙ୍କା ପଇସା, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର କନ୍ୟା, ସାମାଜିକ କିମ୍ବା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଏଇ ସବୁ ବାହାରର ଦ୍ରବ୍ୟ ବା ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ଆଶା ରଖି ଲୋକ ଜୀବନ-ପଥରେ ଯାତ୍ରା କରେ । ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଦେଖ, ଆମର ଅଧିକାଂଶ ଦୁଃଖ ଓ ଦୁଃଶ୍ଚିନ୍ତା ଏଇ ସବୁଥିରୁ ଜାତ । ଏସବୁ ଜୀବନ-ପଥର ପାଥେୟ, ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ଆତ୍ମାର ପ୍ରଭୁ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏ ସବୁର ଲଗାମକୁ ହାତ ମୁଠାରେ ରଖି ଯେଉଁ ଲୋକ ନିରାସକ୍ତ ଭାବରେ ଜୀବନ ଚଳାଏ, ସେ ମୁକ୍ତ, ସେ ସ୍ୱାଧୀନ, ସେ ସୁଖୀ ।

ଗୀତା କହେ—

"ଯେ ହି ସଂସ୍ପର୍ଶଜା ଭୋଗାଃ, ଦୁଃଖ ଯୋନୟଃ ଏବ ତେ;
ଆଦ୍ୟନ୍ତବନ୍ତ କୌନ୍ତେୟ ନ ତେଷୁ ରମତେ ବୁଧଃ ।"

ଯେଉଁ ଭୋଗ ସଂସ୍ପର୍ଶରୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ବାହାର ଦ୍ରବ୍ୟର ସମ୍ପର୍କରୁ ଜାତ, ତାହା ଦୁଃଖର କାରଣ । ସେ ସବୁର ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷ ଅଛି; ଅର୍ଥାତ୍ ସେସବୁ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ । ପଣ୍ଡିତ ଲୋକ ସେଥିପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ଭାଷାରେ ଯିଏ ଆତ୍ମାକୁ ହରାଇପାରେ, ସେହି କେବଳ ଆତ୍ମାକୁ ଫେରିପାଇବ । ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ, ପ୍ରବୃତ୍ତି ପରିଚାଳିତ, ଅହଂମତ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଜୀବନକୁ ଆମେ ବିଲୋପ କରିପାରିଲେ, ଆମ ଭିତରେ ଉଚ୍ଚତର ଆତ୍ମାର ଉଦ୍ଭବ ହେବ । ଧର୍ମର କଥା ଛାଡ଼ିଦେଲେ ହେଁ କଳା, କବିତ୍ୱ, ବିଜ୍ଞାନ, ଦେଶସେବାରେ ମଧ୍ୟ ଏହି କଲ୍ୟାଣକର

ନିୟମ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ନିତାନ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପଙ୍କିଳ ସ୍ୱାର୍ଥଜଡ଼ିତ ଆତ୍ମାକୁ ନ ଦ୍ୱକେଇଲେ କବି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କବିତା, ଶିଳ୍ପୀ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କଳା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବେନି କି ଦେଶସେବକ ପ୍ରକୃତ ଦେଶସେବା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । କେବଳ ବାହ୍ୱାବା ପାଇବାର ଦୁର୍ବାର ଲାଳସା ଘେନି କେହି ପ୍ରକୃତ କବି ବା ଶିଳ୍ପୀଙ୍କୁ ନିଜ ଅନୁଭୂତିରେ ଓ ନିଜ କଳାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମଜ୍ଜିତ ହେବାକୁ ହେବ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଆଇନ୍‌ଷ୍ଟାଇନ୍ ନିଜର ଗବେଷଣା ଛଡ଼ା ଜଗତର ଘଟଣାବଳୀ ସମ୍ପର୍କରେ ନିସ୍ପୃହ । ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନକ୍ଷତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ପାଇଁ ନିଦ୍ରା ଓ କ୍ଷୁଧା ଭୁଲିଯାଉଥିଲେ ।

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୁର୍ବଳତା ବହୁତ । କେତେବେଳେ ଜୀବନରେ ସମସ୍ତ ସିଦ୍ଧି ତ୍ପାକ ମାଟେଯାଏ, ହୁଏତ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦୁରଭ୍ୟାସ ଯୋଗୁଁ । ବାରମ୍ବାର ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବି ସେ ଅଭ୍ୟାସ ଛୁଟି ହୁଏନା । ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକମାନେ ବି କହୁଛନ୍ତି ଯେ, ଏପରି ସ୍ଥଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ବୃହତ୍ତର ଶକ୍ତିରୁ ଉଦ୍‌ଭୂତ, ସେହି ଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ଦୁର୍ବଳ ଆତ୍ମଶକ୍ତି କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବଳଶାଳୀ ହୁଏ । ବାପୁଜୀ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ବରାବର ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ, ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପରି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପ୍ରଚୁର ଆତ୍ମଶକ୍ତି ଅଛି ବୋଲି ଯେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଆଦୌ ପ୍ରାର୍ଥନା ନ କରିପାରନ୍ତି ! କିନ୍ତୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ମାନୁ ବା ନମାନୁ, ଜୀବନକୁ ସୁଖୀ ଓ ଶାନ୍ତିମୟ କରିବାର ଏକମାତ୍ର ପନ୍ଥା ହେଉଛି, ଜନ୍ତୁର ସ୍ୱାର୍ଥକେନ୍ଦ୍ରିକ ଜୀବନକୁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ନିଜକୁ ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ପରାର୍ଥପରାୟଣ କରିବା । ସେଥିପାଇଁ ଦରକାର ପ୍ରବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ବଶୀକରଣ ଓ ରୂପାନ୍ତରୀକରଣ । ସେଥିପାଇଁ ଦରକାର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟେ । ଏହି ମାର୍ଗରେ ହିଁ ହେବ ଆତ୍ମଶକ୍ତିର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ବିକାଶ ।

☆

ଜନ୍ମଭୂମି

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ

କାହାକୁ ମୋର ଜନ୍ମଭୂମି ବୋଲି କହିବି—ଏହି ବିଶାଳ ପୃଥିବୀ, ବିଶାଳ ଏସିଆ ମହାଦେଶ, ବିଶାଳ ଭାରତବର୍ଷ, ଓଡ଼ିଶାଦେଶ ବା ମୋର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମ ? ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କାହାଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥରେ ଏ ସମସ୍ତ ମୋର ଜନ୍ମଭୂମି ହେଲେ ହେଁ ମାତୃଗର୍ଭରୁ ପଡ଼ି ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରଥମେ ଭୂମି ସ୍ପର୍ଶ କଲି—ଯେଉଁଠାରେ ରୂପ, ରସ, ଗନ୍ଧ, ସ୍ପର୍ଶର ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ ପାଇଲି—ବିଷମ ବିପାକ ବେଳେ ଯେ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଫଳ, ପୁଷ୍ପ, ଶାକ, ତଣ୍ଡୁଳ ଢାଳି ଦେଇ ଶିଶୁ ପ୍ରାଣକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କଲା, ସେହି ପଲ୍ଲୀ ହିଁ ମୋର ଜନ୍ମଭୂମି; ସେହି ମୋର ମାତା, ଧାତ୍ରୀ ଓ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ। ଆୟୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେତେ ବେଶୀ ଗଡ଼ିଚାଲିଛି, ତା ସହିତ ମୋର ସମ୍ବନ୍ଧ ସେତେ ବେଶୀ ଘନିଷ୍ଠ ହେବାର କଥା; କିନ୍ତୁ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧ ଦିନକୁ ଦିନ କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ଯେପରି କି ଲୀନ ହେବାକୁ ବସିଛି। ସମୟ ସ୍ରୋତରେ ନିଃସହାୟ ଶୁଷ୍କ ତୃଣ ପରି ମୁଁ ଭାସିଚାଲିଛି। ମୋର ଜନ୍ମଭୂମିକୁ ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ମୋର ନୈତିକ ସାହସ ନାହିଁ। ଏହା ଭିତରେ ମୋର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଘଟିଯାଇଛି। ଆଜି ମୁଁ ତାର ରୂପକୁ ଜାତିସ୍ମର ପରି ଖାଲି ସ୍ମରଣ କରେ। ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ଶାଳତରୁ ମଧ୍ୟରେ ତଟିନୀ-ବେଷ୍ଟିତ ଭଞ୍ଜ କୀର୍ତ୍ତି-କିରୀଟିନୀ ମୋର ଜନ୍ମଭୂମି ମୋ ଆଖି ଆଗରେ ଭାସିଯାଏ; କିନ୍ତୁ ତାର କୋଳକୁ ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ମୋର ସାହସ ହୁଏ ନାହିଁ।

ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମସ୍ୟା ନୁହେଁ, ଏହା ସମଗ୍ର ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜର ସମସ୍ୟା। ଧର୍ମାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ କଲାପରେ ବହୁ ଧର୍ମାନ୍ତର ଦୀକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେପରି ଧର୍ମ ପାଖରେ ସମସ୍ତ ମାନବିକତାକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ସେମାନଙ୍କ ନାମ, ପଦବୀ, ଭାଷା, ଆହାର, ବ୍ୟବହାର, ବେଶଭୂଷା ଇତ୍ୟାଦି ସମସ୍ତ ବଦଳାଇ ଦିଅନ୍ତି ଓ ଶେଷବେଳକୁ ଜାତୀୟତା ଭୁଲି ଯେପରି ନିଜ ଜନ୍ମଭୂମିକୁ ସୁଦ୍ଧା ଅସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସଂଖ୍ୟାତୀତ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ପାଖରେ ସେମାନଙ୍କ ସମସ୍ତ ମାନବିକତାକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଶେଷବେଳକୁ ନିଜର ଜନ୍ମଭୂମିକୁ ସୁଦ୍ଧା ପାଶୋରି ପକାନ୍ତି। ଶିକ୍ଷା ସମାପନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କର ଏକପ୍ରକାର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଘଟିଯାଏ। ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମକୁ

ଫେରିଯାଇ ଜୀବିକାର୍ଜନ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ ସେଠାରେ କିଛିକାଳ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବପର ହୁଏ ନାହିଁ । ଏଣୁ ଅନେକରେ ଭାବିବେ—ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇ କଅଣ କରିବି ? ଯଦି ଗ୍ରାମର ଉନ୍ନତିକର କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଅର୍ଥଦାନ ହିଁ ମୋର ଏକମାତ୍ର ଅବଶେଷ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଗ୍ରାମକୁ ନ ଯାଇ ମଧ୍ୟ ତାହା କରାଯାଇପାରେ । ଜନ୍ମଭୂମି ସହିତ ମୋର ଆଉ କି ପ୍ରକାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି ?

ବହୁବାଦ ବିସମ୍ବାଦ ସତ୍ତ୍ୱେ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମର ନରନାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜାତି-ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଗୋଟାଏ ଏକପରିବାରଭୁକ୍ତର ପରମ୍ପରା ଗଢ଼ି ଉଠିଥାଏ । କେହି ଭାଇ ଭଉଣୀ, କେହି କକା, କେହି ଖୁଡ଼ୀ ଇତ୍ୟାଦି ଭାବରେ ସମସ୍ତ ଗ୍ରାମବାସୀ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ପରିଚିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ମୋ ଜନ୍ମଭୂମି ସହିତ ଏ ମଧୁର ସମ୍ପର୍କ ମୋର ଆଉ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମଟିଯାକର ଭାଇଭଉଣୀ, କକାଖୁଡ଼ୀ, ମାମୁଁ ମାଇଁ, ମଉସା ମାଉସୀ ଇତ୍ୟାଦି ସବୁ ପର ହୋଇଗଲେଣି । ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ଏ ମଧୁର ସମ୍ବନ୍ଧ ଆଉ ଫେରି ପାଇବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଗ୍ରାମ ମୁଣ୍ଡରେ 'ସାର ମାଉସୀ' ତାର ଶ୍ଳେଟ ପିଣ୍ଡାଟିରେ ବହୁ ବର୍ଷ ଧରି ପ୍ରସ୍ତର ମୂର୍ତ୍ତିଟି ପରି ବସି ଆସିଛି; ଆଜି ମଧ୍ୟ ବସିଥାଏ । ଆଗେ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ପଚାରୁଥିଲା 'କେବେ ଆସିଲୁ ବାପା'' ? ଆଜିକାଲି କିନ୍ତୁ କହେ ''କେବେ ଆସିଲ ବାବୁ'' ? ଗ୍ରାମର ମଝିରେ ଗୋବିନ୍ଦା ଭାଇର କ୍ଷୁଦ୍ର କୁଟୀର । ଆଜୀବନ ଅକର୍ମା ଓ ଅବିବାହିତ ରହି ସେ ତାର ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ରକୁଟୀରକୁ ଦୁର୍ଗ କରି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ ଘୋଷଣା କରିଆସିଛି । ଆଗେ ଦେଖାହେଲେ ବହୁମାନ ସହିତ ସେ ମୋତେ ତାର କୁଟୀରରେ ବସାଇ ମନବୋଧ ଚଉତିଶାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରୁଥିଲା । ଆଜି ମୁଁ ଶତଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ତାର ପୂର୍ବ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆଉ ଫେରିପାଏ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମଟିଯାକ ନବାଗତ ଅତିଥିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲାଣି । ଯେଉଁ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ ଶୀର୍ଣ୍ଣ, ମଳିନ, ଉଲଗ୍ନ, କୃଶୋଦର, ଲମ୍ବୋଦର, ଅବାଞ୍ଛିତ, ଅବହେଳିତ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ସମାବେଶ ଦେଖାଯାଏ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ସୁଦ୍ଧା ମୋତେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । କେବେ କେବେ ଦେଖାହେଲେ ଆଫ୍ରିକାରୁ ନବାଗତ ନେଗ୍ରୋ ବା ଜିରାଫକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା ପରି ସେମାନେ ମୋତେ ଖାଲି ଚାହିଁ ରହନ୍ତି । ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ ନବଯୁବକମାନେ ଚାକିରି ନ ପାଇ ଜନ୍ମଭୂମି ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ରାଜନୀତିର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଅଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କଂଗ୍ରେସୀ, କେହି ଗଣତନ୍ତ୍ରୀ, କେହି କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଓ କେହି ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ । ଯଦି କେହି ଏହି ରାଜନୈତିକ ମତବାଦ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ନୁହେଁ, ତାହା ହେଲେ ସେ ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ନୁହେ । ଅନ୍ୟ କଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ପଲ୍ଲୀ ପ୍ରକୃତିର ଶୋଭା ଉପଭୋଗ

କରିବା କିମ୍ବା ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବପର ନୁହେ । ରାଜନୈତିକ ମତବାଦ ଅନୁସାରେ ଏମାନଙ୍କ ମାନସିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ ଘଟିଯାଇଛି । ଏମାନେ ପୁଷ୍ପିତ ପଲାଶ ବନରେ ଦେଖନ୍ତି ବିଦ୍ରୋହର ବହ୍ନି, ସ୍ଥଳପଦ୍ମରେ ଦେଖନ୍ତି ଆହବର ରକ୍ତ ଓ ଅନନ୍ତ କୃଷ୍ଣଚୂଡ଼ାରେ ଦେଖନ୍ତି ଅନାଗତ ଯୁଗର ରକ୍ତକେତନ ! ଏଣୁ ଏମାନଙ୍କ ମନ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ଚାଲିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଏହିପରି ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ମନରେ ମୋର ଆଉ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କ କର୍ମ-ଯୋଜନାରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ସମ୍ଭବ ନୁହେ । ସ୍ୱାର୍ଥର ବିଭେଦ ସତ୍ତ୍ୱେ କର୍ମ ଓ କ୍ଳେଶ ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅନ୍ୟ ଏକପ୍ରକାର ଏକ ପରିବାରତ୍ୱର ଭାବ ଆପେ ଆପେ ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ନିଦାଘର ନିରୀଠ ଝାଞ୍ଜିରେ ଲଙ୍ଗଳ ମୁନରେ ଧରଣୀର ବକ୍ଷ ଚିରି ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ନୂଆ ମେଘକୁ ଚାହିଁ ରହନ୍ତି । ଜ୍ୟେଷ୍ଠର ଶେଷବେଳକୁ ସ୍ତୂପୀକୃତ ମେଘ ଘନଶ୍ୟାମ ଗିରିରାଜର ମସ୍ତକକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଗଣିତ ଢାଳଭରୁ ଉପରକୁ ଆନତ ହୋଇ ଆସେ ଓ ଗର୍ଜ୍ଜନ ତର୍ଜ୍ଜନରେ ଦିଗନ୍ତ କମ୍ପାଇ ବାରିପାତରେ ପଲ୍ଲୀଭୂମିକୁ ସିକ୍ତ କରିଯାଏ । ସିକ୍ତ ଭୂମିର ସୁଗନ୍ଧ ଓ ବନ୍ୟଯୂଥିର ପରିମଳରେ ରଜପର୍ବର ଆରମ୍ଭ ହୁଏ; ଉଦ୍‌ବେଳ ମନରେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ଦୋଳି ଖେଳରେ ରତ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ମହାସମାରୋହରେ ରଜପର୍ବ ଶେଷ ହେବା ପରେ ନିଷ୍ଠୁର ବାସ୍ତବତା ଆସି ପଡ଼େ । କ୍ଳାନ୍ତ, ସିକ୍ତ ଓ ଧାରାହତ ଶ୍ରମଜୀବୀମାନଙ୍କ ସମବେତ ଯତ୍ନରେ ଧରଣୀ ଶସ୍ୟଶ୍ୟାମଳା ହୋଇ ଉଠେ ଓ ହେମନ୍ତର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଶୀର୍ଷ ଧାନ୍ୟରେ ଗ୍ରାମଭୂମି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ । ଗ୍ରାମର ଏହି ଯେ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କର୍ମ-ଯୋଜନା ଅଛି, ସେଥି ମଧ୍ୟରେ ମୋର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଗ୍ରୀଷ୍ମର ଝାଞ୍ଜିରେ, ବର୍ଷାର ବୃଷ୍ଟିରେ ବା ହେମନ୍ତର ଶୀତରେ ଏହି କର୍ମ-ଯୋଜନାରେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଅଂଶ ନେବାପାଇଁ ମୋର ଭୌତିକ ଶକ୍ତିର ଅଭାବ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନୈତିକ ଶକ୍ତିର ଅଭାବ ରହିଛି । ଏଣୁ ମୁଁ ମୋର ଜନ୍ମଭୂମିର ଖାଲି ମନରୁ ନୁହେ କର୍ମରୁ ମଧ୍ୟ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି ।

ମନୁଷ୍ୟକୁ ସବୁବେଳ ଯୁକ୍ତିବାଦୀ ଜୀବ ବୋଲି କହିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ; ସେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଗତାନୁଗତିକତାର ଦାସ । ଆଭିଜାତ୍ୟର ଚିହ୍ନ ବିବେଚିତ ହେଲେ ସେ ଅଜାଗଲ ସ୍ତନ ପରି ନିରର୍ଥକ ନେକ୍‌ଟାଇକୁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼େ ନାହିଁ । କାୟ-କ୍ଳେଶ ନ ସହିବା ଯଦି ଆଭିଜାତ୍ୟର ଚିହ୍ନ, ତାହାହେଲେ ଏପରି ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଭିଜାତ୍ୟର ଚିହ୍ନକୁ କିଏ ବା କାହିଁକି ଛାଡ଼ିବ ? ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷିତ କାୟ-କ୍ଳେଶ ସହିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ନୁହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷିତ ଆଭିଜାତ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ଆଭିଜାତ୍ୟ ଛାଡ଼ିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେ । ଏଣୁ ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ ଛାଡ଼ିବା ହିଁ ସମ୍ଭବ ନୁହେ । ତା ଛଡ଼ା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୈନିକ ଆୟ ପାଞ୍ଚ ଅଣା ବା ପଚିଶ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ହୋଇପାରେ; ସେଥିପାଇଁ ଆଇନର ବାଧା ନାହିଁ, କିମ୍ବା ଧର୍ମ ବା ସମାଜର ନିନ୍ଦା ନାହିଁ । ବରଂ ମାନବର ସମସ୍ତ ନୀତିକୁ ପଦତଳେ ଦଳି ଦେଇ, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସରେ ଧାଇଁ, ଯେ ଯେତେ ବେଶୀ ଏହି ଦୀର୍ଘ ବ୍ୟବଧାନକୁ କମ୍ କରିପାରେ, ସେ ସେତେ ବେଶୀ ଜୀବନ ଯୁଦ୍ଧର ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ବୀର ବୋଲି ପରିଚିତ ହୁଏ । ସେତେ ବେଶୀ ଆଦର ଓ ପ୍ରଶଂସାର ପାତ୍ର ହୁଏ । ଅଭିଜାତ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ନହୋଇ ଖାଲି ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମରେ ଏହି ଦୀର୍ଘ ବ୍ୟବଧାନକୁ କିଞ୍ଚିତ ମାତ୍ର କମ୍ କରିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ଏହିସବୁ କାରଣରୁ ବହୁ ପଲ୍ଲୀ-ଜନନୀ ଆଜି ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷିତ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ହରାଇ ବସିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥବଳରେ ହେଉ, ଭାଗ୍ୟବଳରେ ହେଉ ବା ଅଧ୍ୟବସାୟ ବଳରେ ହେଉ, ଯେଉଁମାନେ ଶିକ୍ଷିତ ରୂପେ ଉଦୀୟମାନ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମରେ ବହୁ କଳ୍ପନା ଚାଲେ । ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଜୀବନରେ ସେମାନେ ପିତା-ମାତାଙ୍କ ଆଶା ଭରସାର ସ୍ଥଳ ହୋଇ, ଗ୍ରାମ ବୃଦ୍ଧମାନଙ୍କ ପ୍ରଶଂସାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ଓ କୁମାରୀମାନଙ୍କ ଅପାଙ୍ଗର କେନ୍ଦ୍ର ହୋଇ, ଗ୍ରାମଭୂମି ମଣ୍ଡନ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସମୟ ଆସେ, ଯେତେବେଳେ କି ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାର ସୁଦ୍ଧା ସୁବିଧା ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । କୃଷ୍ଣ ତିନି ଦିନକୁ କହିକରି ମଥୁରାକୁ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଚାଲିଗଲା ପରି ସେମାନେ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଗ୍ରାମଭୂମି ଛାଡ଼ି ଚାଲିଆସନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କେହି ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ଏହି ଅନୈତିକତା ବା ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରି ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ସୁଦ୍ଧା ପାର ପାଇ ନଥିଲା । ନନ୍ଦ, ଯଶୋଦା ଓ ଗୋପୀ-ଗୋପାଳଙ୍କ ଅସୀମ ସ୍ନେହରେ ପରିପାଳିତ ହୋଇ ଶେଷବେଳକୁ ପ୍ରବଞ୍ଚନା କରି କୃଷ୍ଣ ଗୋପପୁର ଛାଡ଼ି ଆସିଲେ । ନନ୍ଦ ଯଶୋଦାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଅନ୍ଧୀଭୂତ ହୋଇଗଲା, ପ୍ରେମମୟୀ ରାଧା ଶଶିକଳା ପରି ଦୀନା ଓ କ୍ଷୀଣା ହୋଇଗଲେ; କିନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣ ଆଉ ଫେରିଲେ ନାହିଁ । ମହାଭାରତର ମହା-ସମରକୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଚଳାଇ; ମଥୁରାଠାରୁ ଦ୍ୱାରକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୀର୍ଘପଥ ଅତିକ୍ରମ କରି ସେ ବିପୁଳ ରାଜ୍ୟ, ଅପରିସୀମ ବିଭବ, ଅଭ୍ରଂକଷ ପ୍ରାସାଦ, ଅଷ୍ଟପାଟବଂଶୀ ଓ ଅଗଣିତ ପୁତ୍ରକନ୍ୟାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ଦ୍ୱାରକାରେ ବସିଗଲେ ! କିନ୍ତୁ ପରିଣାମ କଅଣ ଭଲ ହେଲ ? କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଭ୍ରଂକଷ ପ୍ରାସାଦ ଅତଳ ଜଳଧି ଜଳରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇଗଲା, ଆଉ ତାଙ୍କ ନବପରିବାରର ମଦ୍ୟପ ବଂଶଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ସାଙ୍ଗସାଥୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାସ ତୀର୍ଥର ଏରକାର ବନରେ ପରସ୍ପରକୁ ହାଣି ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଗଲେ ! ରାଜ୍ୟହୀନ, ଗୃହହୀନ, ଧନହୀନ ଓ ପୁତ୍ରକନ୍ୟାହୀନ ହୋଇ ଶେଷବେଳକୁ ମହାଭାରତର

କର୍ଣ୍ଣଧାର ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟର ଲତିକା ଦୋଳାରେ ଅବଶ ଅଙ୍ଗକୁ ଢାଳିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ସୁଦ୍ଧା ଶାନ୍ତିରେ ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ପରେ ତାଙ୍କର ଦୋଳାୟମାନ ପଦ ପଲ୍ଲବରେ ଅଭିଶାପ ପରି ନିଷ୍ଠୁର ଲୌହ-ଶରଟିଏ ଆସି ପଡ଼ିଲା ! ଏହା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର କୃତକର୍ମର ପରିଣାମ । ଯେଉଁ ପାଦ ଗୋପପୁରରେ ଗୋ-ଚାରଣ ଦ୍ୱାରା ଚର୍ମପାଦୁକା ପରି କଠିନ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଦ୍ୱାରକାର ରାଜବୈଭବରେ ନବପଲ୍ଲବ ପରି ରକ୍ତାଭ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଏଣୁ ନିର୍ବୋଧ ବ୍ୟାଧ ମନରେ ଯେ ତାହା ହରିଣ କର୍ଣ୍ଣର ଭ୍ରମ ଆଣିଦେବ, ଏଥିରେ ବିଚିତ୍ରତା ବା କଅଣ ଥିଲା ?

ଏହି ପୁରାତନ ଗାଥାରେ ସତ୍ୟ ରହିଛି । ଏଣୁ ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବ୍ୟୂହ ଭେଦ କରି ତାହା ଆଜି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିଛି । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନବରାଜ୍ୟର ଅଭ୍ରଂକଷ ପ୍ରାସାଦ ଆଜି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମାତୃଭୂମିର ଗୋପ ବୃନ୍ଦାବନ, ଯମୁନା, ଗୋପୀ, ଗୋପାଳ ଇତ୍ୟାଦି ସବୁ ପୂର୍ବପରି ରହିଛନ୍ତି । ପୂର୍ବପରି ଆଜିମଧ୍ୟ ଯମୁନା ବହି ଚାଲିଛି, ବୃନ୍ଦାବନର ପୁଷ୍ପିତ କଦମ୍ବରେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ମୟୂରର ଉଦ୍ଧତ ନୃତ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ଓ ଆଜିମଧ୍ୟ ଦୂର ବଂଶୀ ସ୍ୱନରେ ଅନୂଢ଼ା ଗୋପକନ୍ୟାର ମନ ଅହେତୁକ ଓ ଅନାହୂତ ବ୍ୟଥାରେ ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଉଠେ । କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ଅମର ଗାଥାରୁ ବହୁ କଥା ଶିଖିବାର ଅଛି । ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ, ଭାରତୀୟ ଅର୍ଥନୈତିକ ଦେଷ୍ଟନର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିକୁ ଯୋଗାଇ ଦିଆ ହୋଇଛି । ଏଣୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାରେ ଶିକ୍ଷିତମାନେ ଯେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜୀବନ ଧାରଣର ମାନ ଅନୁସରଣ କରିବେ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା, ତଥାପି ବହୁ ସହସ୍ର ଶିକ୍ଷିତ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ମହାନୁଭବତାର ପରିଧିକୁ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମରୁ ପ୍ରଥମେ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଶ୍ୱପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପ୍ତ କରିପାରିଛନ୍ତି, ସେହିମାନେହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନମସ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଏହି ସ୍ୱାଭାବିକ ପନ୍ଥା ଛାଡ଼ି ଯେଉଁମାନେ ଗ୍ରୀସୀୟ ଦେବତା ଏଟ୍‌ଲାସ୍ ପରି ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱର ଭାର ବହନ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କୁବ୍‌ଜ ହୋଇ ଚାଲନ୍ତି, ସେମାନେ ଖାଲି ପ୍ରବଞ୍ଚନା କରିଥାନ୍ତି । ଯେ ଭଲ ଗ୍ରାମବାସୀ ନୁହେଁ ସେ ଭଲ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ନୁହେ; ଯେ ଭଲ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ନୁହେ ସେ ଭଲ ଭାରତବାସୀ ନୁହେ ଓ ଯେ ଭଲ ଭାରତବାସୀ ନୁହେ ସେ ଭଲ ବିଶ୍ୱବାସୀ ହୋଇ ନପାରେ । ଯେଉଁମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ସମସ୍ତ ନିଗଡ଼ ଛିନ୍ନ କରି ସେମାନଙ୍କ ମହାନୁଭବତାର ପରିଧିକୁ ପ୍ରଥମେ ପଲ୍ଲୀରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ଓ ଭାରତବର୍ଷକୁ ବ୍ୟାପ୍ତ କରିପାରନ୍ତି, ସେମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ନମସ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି ।

ସମନ୍ୱୟ

ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର

‘‘ନନ୍ଦିଘୋଷ ରଥର କି ସାର୍ଥକତା—ଯଦି ସାତ ସମୁଦ୍ର ସେପାରିରୁ ତାର ନିଶାଣ ନ ଦିଶିଲ ?’’ ଚମତ୍କାର କଥା । ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ଢେର । ମାତ୍ର ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ତୁ ନିଜେ ନିଜେ ଦେଇ ସାରିଛୁ । ‘‘ଭାବ ବିନା ଭଣ୍ଡାର ମୂଲ୍ୟ କଣ ? ବୋଲି ପଚାରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତୁ ନିଜେ ମାନିଛୁ—‘‘ଭାବ ହିଁ ସବୁ କିନ୍ତୁ ଭଣ୍ଡାର ମୋହ ତ ଛାଡ଼ି ହୁଏ ନାହିଁ ।’’ ଅର୍ଥାତ୍ ରଥ ହିଁ ସବୁ—କିନ୍ତୁ ନିଶାଣରେ ମୋହ ତ ଛାଡ଼ି ହୁଏ ନାହିଁ;—ଈଶ୍ୱର ଏକ କଳ୍ପନା ତଥାପି ବାସ୍ତବ ମନୁଷ୍ୟ ତାର ଉପାସନା କରେ—ନିରାକାରକୁ ଆକାର ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ରଖେ ସାକାର ଉପାସକ । ସାଧନ (Means) କୁ ଛାଡ଼ିଲେ (End) ସାଧ୍ୟବସ୍ତୁ ପ୍ରାପ୍ତି ଅସମ୍ଭବ ।

ଜଡ଼ବାଦୀଙ୍କ ମତରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ (end) ଯଦି ସାଧୁ ତେବେ ଯେ କୌଣସି ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ମଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟସିଦ୍ଧି ସୁନିଶ୍ଚିତ । କଲିକତା ଗାଡ଼ି ଚଢ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚି ହେବ ପୁରୀ ଟିକେଟ ଧରି । ପୁଣି କେତେକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମବାଦୀଙ୍କ ମତରେ କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ଥାଇ କେବଳ ସାଧୁ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ଯଥେଷ୍ଟ । ଟିକେଟ ନ କାଟି ଗାଡ଼ିରେ ବସି ଗଲେ ଠା ମିଳିଯିବ ଚଳେଚଳେ ।

ମାତ୍ର ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାଧ୍ୟକୁ ଛାଡ଼ି ସାଧନ ନାହିଁ କିମ୍ବା ସାଧନକୁ ଛାଡ଼ି ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ସାଧ୍ୟ ଓ ସାଧନର ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଜାଣିଲେ କର୍ମ ନିରର୍ଥକ ହୋଇଯାଏ । ସୁନ୍ଦର ଗଳ୍ପଟିଏ ମନେ ପଡ଼ୁଛି—ପଢ଼ିଥିଲି ‘ଦାର୍ଢ୍ୟତା ଭକ୍ତି’’ରେ ।

ସାଧୁମାନେ ବହୁ ସୌଭାଗ୍ୟରେ ଅତିଥି ହୋଇଛନ୍ତି । ଦରିଦ୍ର ଗୃହସ୍ଥର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର ଓ ପତ୍ନୀ । ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧୁ ସେବା । ମାତ୍ର ସାଧନ ନାହିଁ, ଆବଶ୍ୟକ ଉପକରଣ ନାହିଁ; ଉପାୟ କ’ଣ ? ପିତା ପୁତ୍ର ଗଲେ ଶ୍ରେଷ୍ଠୀ ଘରୁ ସିନ୍ଧି କରି ଅପହରଣ କରିବାକୁ ନିଶାର୍ଦ୍ଧରେ । ପୁତ୍ର ସାମଗ୍ରୀ ଧରି ସିନ୍ଧିବାଟେ ମୁଣ୍ଡ ବାହାରକୁ କାଢ଼ିବା ସମୟରେ ଧନୀ ଗୃହକର୍ତ୍ତା ଉଠି ଘର ଭିତରୁ ତା’ର ଗୋଡ଼କୁ ଧରି ପକାଇଛି । ତେଣୁ ସାଧୁ ସେବା ପଣ୍ଡ—ଅପମାନର ମଧ୍ୟ ସୀମା ରହିବ ନାହିଁ ।

ପୁଅର ପରାମର୍ଶକ୍ରମେ ବନ୍ଧ୍ୟଦେଶସ୍ଥ ପିତା ପୁତ୍ରର ମୁଣ୍ଡଟିକୁ କାଟି ସାମଗ୍ରୀ ସହ ଗୃହକୁ ଫେରି ଯାଇ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ସାଧୁସେବା କଲେ । ମସ୍ତକହୀନ ଶବର ପରିଚୟ କେହୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ ।

ଗୃହସ୍ଥ ସାଧୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅସାଧୁ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାରୁ ମହାର୍ଘ ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିଲେ । ମାତ୍ର ଏ ମୂଲ୍ୟ କେତେଜଣ ଦେଇ ପାରିବେ ? ଏ ତ୍ୟାଗ କେତେଜଣ କରିପାରିବେ ? ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯାହାର ଦେହ ମନ ପ୍ରାଣକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ରଖିଥାଏ, ଉପାୟ ତା' ପକ୍ଷରେ ଗୌଣ । ସାଧୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଘେନି ଜାଣି ଶୁଣି ଅସାଧୁ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାରେ ଭୟଙ୍କର ବିପଦ ଅଛି । ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ଆତ୍ମ-ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ଉପାୟର ସାଧୁତା ବା ଅସାଧୁତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଚିନ୍ତା କରିପାରି ନଥିବା ହେତୁ ଉପାଖ୍ୟାନର ନାୟକଙ୍କୁ ଏତେ ବଡ଼ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧୁ ହେଲେ ହେଁ ଯିଏ ଜାଣିଶୁଣି ଅସାଧୁ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରେ ତା'ର ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିବା ଏକାବେଳେ ଅସମ୍ଭବ । କାରଣ ତୋ'ର କଥାରେ 'ଖଞ୍ଚାରେ ହିଁ ମୋହ ଆସେ' । ଖବାମୋହ ଏକ ଦୁଃସାଧ୍ୟ ସାଧନା । ଶେଷରେ ହିଁ ଆସକ୍ତି ହୁଏ । ଆତ୍ମାରେ ଅନୁରକ୍ତି ବଡ଼ ଆୟାସସାଧ୍ୟ । ଅହିଂସା ସମାଜ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ହିଂସାର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ମଣିଷ ହିଂସ୍ର ହୋଇଯାଏ । ସେ ହିଂସାକୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ହିଂସା ତାକୁ ଛାଡ଼େ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଉପାଖ୍ୟାନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଗୃହସ୍ଥ ପରି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ତ୍ୟାଗ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ ତା'ର ପ୍ରତ୍ୟେକ କର୍ମହିଁ ଶୁଦ୍ଧ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ । ଗୃହସ୍ଥର ମୃତ ପୁତ୍ର ସାଧୁ ଆଜ୍ଞାରେ ପୁନର୍ବାର ବଞ୍ଚିଉଠେ । ଭାବାରୂଢ଼ ବ୍ୟକ୍ତିର ଭ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ ଆର୍ଷ ବାକ୍ୟ ହୋଇ ଠିଆ ହୁଏ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ କଳାକାରର ଅଳ୍ପବଳ୍ପ ଗାରଚଣା ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ-ଶିବ-ସୁନ୍ଦରର ସନ୍ଧାନ ମିଳେ । ବ୍ରହ୍ମା ବୋବଲେଇଲେ ବେଦ ହୁଏ । ମୋହ ଲୋପ ହେଲେ, ଅହଂନାଶ ହେଲେ ଭ୍ରାନ୍ତି ଆଉ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ପହଁରି ଶିଖିଥିବା ଲୋକ ଇଚ୍ଛାକରି ବୁଡ଼ି ମରିପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ବୁଡ଼ିଗଲା ପରି ଉପରକୁ ବେଳେ ବେଳେ ଦିଶିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା କେବଳ ବୁଡ଼ି ଉଠିବା ପାଇଁ—ତାହା ମଧ୍ୟ ପହଁରିବାର ଏକ କୌଶଳ । ହାତରେ ତେଲ ଲଗାଇଲେ ପଣସ କଟାର ଅଠା ଆଉ ଲାଗେ ନାହିଁ—ସହଜରେ କାଟି ହୁଏ । ମାତ୍ର ଏହି ତେଲ ଲଗାଇବା କ୍ରିୟା ସହଜ ନୁହେଁ । ପଦ୍ମପତ୍ର ହେଲେ ଯାଇ ଜଳରେ ଢଳ ଢଳ ହେବ—ଲିପ୍ୟତେ ନ ସ ପାପେନ ପଦ୍ମପତ୍ରମିବାମ୍ଭସା । ତାହା କେବଳ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସାଧକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ । 'ଏ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କର ମତ, ଏହାଙ୍କ କର୍ମ ପବିତ୍ର, ଯେଣୁ ସେ ତେତେ ବଳବନ୍ତ ।' ଯେଣୁ ଯେ ବାଙ୍ଗା ଖାଇପାରେ ତା' ପକ୍ଷରେ ଅମେଧ୍ୟ ଭକ୍ଷଣ ସମ୍ଭବ; ମାତ୍ର 'ଏହାଙ୍କ ମତ ଯେ ଆଚରି, ମନ ବଚନେ ଦେହଧରି, ଯେବେ କରିବେ

ମୂର୍ଖପଣେ, ନାଶ ହୋଇବେ ତତକ୍ଷଣେ ।' କାରଣ ସେମାନେ 'ଅଗ୍ନି ଯେସନେ ସର୍ବ ଖାଇ, ବହ୍ନିରେ ଗୁଣ ଦୋଷ ନାହିଁ ।'

ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟର ଏକମାତ୍ର ମାପକାଠି—ତ୍ୟାଗ । ନିଜପାଇଁ ଯାହା କରାଯାଏ ତାହା ଭୋଗ—ଯଜ୍ଞ । ଗୃହସ୍ଥ ପରାର୍ଥରେ କର୍ମ କରୁଥିବା ହେତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ କରିପାରିଲେ, 'ଯଜ୍ଞଶିଷ୍ଟାଶିନଃ ସନ୍ତୋ ମୁଚ୍ୟନ୍ତେ ସର୍ବ କିଲ୍ବିଷୈଃ, ଭୁଞ୍ଜତେ ତେ ତ୍ୱଘଂ ପାପା ଯେ ପଚନ୍ତ୍ୟାତ୍ମକାରଣାତ୍ ।' ଏହାହିଁ ଯଜ୍ଞ— ତେଣୁ ସେ ନିଷ୍ପାପ ।

ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଉପାସନା କଲେ ମଧ୍ୟ ବିଷୟରସରୁ ମନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନାସକ୍ତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ 'ରସୋବର୍ଜଂ ରସୋଽପ୍ୟସ୍ୟ ପରଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ନିବର୍ତ୍ତତେ' । ଈଶ୍ୱର ଦର୍ଶନ କଲାଯାଏ ବିଷୟ ଭୋଗଲିପ୍ସା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୂରୀଭୂତ ହୁଏ ନାହିଁ । ତାହା ବୋଲି ଆମେ ଚେଷ୍ଟାରୁ ବିରତ ହେବା ଅନ୍ୟାୟ । କାରଣ ମନୋଦୁର୍ନିଗ୍ରହଂ ଚଳଂ; 'ଅଭ୍ୟାସେନ ତୁ କୌନ୍ତେୟ ବୈରାଗ୍ୟେଣ ଚ ଗୃହ୍ୟତେ'— ଅଭ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା, ତପଦ୍ୱାରା, ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରାହିଁ ଏହା ସମ୍ଭବ । ମନୁଷ୍ୟ ବିଷୟଭୋଗ— ଶୂନ୍ୟ ହେବା ଦୁଃସାଧ୍ୟ ବୋଲି ବିପଥରେ ମଜ୍ଜିଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସାଧୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରିବାକୁ ଯାଇ ସାଧୁ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ ବେଳେ ଅତର୍କିତରେ ଅସାଧୁତା ଆସିଲେ ବିଚଳିତ ନହୋଇ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରି ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ଆଗେଇବାକୁ ହେବ । ବାଟରେ ରହିଗଲେ ଆଉ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିବା ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ ।

ସେଥିପାଇଁ 'ଭାଷାରେ ମୋହ ଆସିବା' କଲ୍ୟାଣକର ନୁହେଁ, ଭାଷାରେ ମୋହ ଆସିଲେ ଭାବ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଅନେକ ପୁରୁଣା ସାହିତ୍ୟ ତାର ଉଦାହରଣ ଦେବ । ପୁଣି ଭାବପାଇଁ ଭାଷାକୁ ହତ୍ୟା କଲେ ଆଧୁନିକ ଗଦ୍ୟ କାବ୍ୟ ହୋଇଯିବ । ଭାଷାର ଆସକ୍ତି ତ୍ୟାଗକରି ଭାବରେ ଅନୁରକ୍ତି ଆଣିବା ପାଇଁ ଭାଷାର ଶକ୍ତିପୂଜା ହିଁ କଲ୍ୟାଣକର ।

ସେମିତି ସାକାରକୁ ଧରି ନିରାକାର ବା ନିରାକାରକୁ ଧରି ସାକାରକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ଭୁଲ । ସ୍ଥୂଳ ବିନା ସୂକ୍ଷ୍ମର କଳ୍ପନା ଅସମ୍ଭବ । ଏବଂ ସୂକ୍ଷ୍ମ କଳ୍ପନା ବିନା ସ୍ଥୂଳତ୍ୱର ମୃତ୍ୟୁ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ଶରୀର ବିନା ଆତ୍ମାର ବିହାର ଅସମ୍ଭବ ଏବଂ ଆତ୍ମା ବିନା ଶରୀର ପୂତିଗନ୍ଧମୟ ।

ଜଣେ ଯୁବକ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ପତ୍ର ଏଇ ପାଇଲି । ସେ ପଚାରିଛନ୍ତି ଗୋଟେ ବଡ଼ ପ୍ରଶ୍ନ । ବରଂ ମାଗିଛନ୍ତି ଉପଦେଶ । ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏକ ବିରାଟ ସମସ୍ୟା !

ଉପସ୍ଥିତ । ପ୍ରଥମା ସ୍ତ୍ରୀର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସେ ଏବେ ଦ୍ୱିତୀୟଦାର ପରିଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ଏକ ତୃତୀୟା ନାୟିକାର ଆବିର୍ଭାବ ତାଙ୍କୁ ବିବ୍ରତ କରିଛି ।

ଏଥିରେ ଅନ୍ୟାୟ କେଉଁଠି ସେ ବୁଝିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ ସ୍ଥିର କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମୁହଁରୁ ମନେ ହେଲା ଯେ ସେପରି ଭାବୁଛନ୍ତି ଭଲ ପାଇବା ହିଁ ସବୁ । ଭଲ ପାଇବା ପାଇଁ ଯେ କୌଣସି ପାତ୍ର ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଗ୍ରହଣୀୟ । ସେ ଭଲ ପାଇବାକୁ ହିଁ ଭଲ ପାଇଛନ୍ତି—ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପାତ୍ର ବା ପାତ୍ରୀକୁ ନୁହେଁ । ସେ ନିରାକାରକୁ ହିଁ ଉପାସନା କରିଛନ୍ତି—ଯେ କୌଣସି ଆକାରରେ ତାଙ୍କୁ ଆରୋପ କରିବାରେ ତାଙ୍କ ପୂଜାରେ ବ୍ୟାଘାତ ଘଟିବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ ।

ମୁଁ ଲେଖିଲି—'ବନ୍ଧୁ, ଆପଣ ସାକାର ନିରାକାରକୁ କାହାକୁ ଭଲ ପାଇ ନାହାନ୍ତି—ଆପଣ ଭଲ ପାଇବାକୁ ଭଲ ପାଇନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ଭଲ ପାଇବାର ପାତ୍ରୀକୁ ଭଲ ପାଇ ନାହାନ୍ତି—ଆପଣ ଭଲ ପାଇଛନ୍ତି—ନିଜର ଲାଳସାକୁ । ଆତ୍ମ-ଭୋଗକୁ ।'

ଯିଏ ସ୍ତ୍ରୀ ଭିତରେ ଭୋଗ ହିଁ ଦେଖେ—ତା ପକ୍ଷରେ ବହୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବରଣ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଯେ ସ୍ତ୍ରୀ ଭିତରେ ଭଲ ପାଇବା ବା ପ୍ରେମର ଉପାସନା କରେ ସ୍ତ୍ରୀର ଅବର୍ତ୍ତମାନରେ ମଧ୍ୟ ତାର ପ୍ରେମ ମଳିନ ହୁଏ ନାହିଁ । ବରଂ ରୂପ ଯେତେବେଳେ ଅରୂପ ହୁଏ ସେତେବେଳେ ହିଁ ଅପରୂପର ବିକାଶ । ଘଟ ଓ ପଟ ଏକ—ଚିତ୍ର ଓ ଗୀତ ଏକ—ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ କାନ୍ତା ଭିତରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ । ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖେ କେବଳ ଭେଦ ବୁଦ୍ଧି—ଆତ୍ମସ୍ୱାର୍ଥ--ଭୋଗଲିପ୍ସା-ଇନ୍ଦ୍ରିୟ—ଆସକ୍ତି ।

ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ସାକାର ଓ ନିରାକାର ଉଭୟଙ୍କୁ ମାନେ । ଶରୀର ଓ ଆତ୍ମା ଉଭୟରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖେଁ । ଧର୍ମ ଓ ଧ୍ୱଜା ଉଭୟଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରେଁ । ସ୍ୱୀକାର କରେ ନାହିଁ କେବଳ ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ ବା ଧ୍ୱଜାଧର୍ମୀଙ୍କୁ । ନିରାକାରକୁ ବିକାରରୁ ରକ୍ଷା ନ କଲେ, ସାକାରକୁ ସ୍ୱାକାରରୁ ମୁକ୍ତି ନ ଦେଲେ ଅହଂକାରହିଁ ସାର ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ଅନାମକୁ ନାମ ଦେଇ ସଦାସର୍ବଦା ପ୍ରଣାମ ହିଁ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟକୁ ବର୍ଣ୍ଣ ଭିତରେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ତେଜରେ ପ୍ରତିଭାତ କରିବାକୁ ହେଲେ ନିଜକୁ ବି ବର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅକ୍ଷରର ପରିଚୟ ବିନା 'କ୍ଷର' 'ଅକ୍ଷର'ର ସନ୍ଧାନ କାହିଁ ? ଦର୍ଶନରେ ହିଁ ଅଦର୍ଶନୀୟର ସତ୍ୟ—ଦର୍ଶନ—ସୁଦର୍ଶନ ସମ୍ଭବ ।

ଏକଥା ସତ ଯେ ଏହା ଏକ ପରସ୍ପରବିରୋଧୀ କଥା । ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ—ଆକାର ଓ ନିରାକାର ଯଦି ଉଭୟ ସତ୍ୟ, ତେବେ ଏ ଦୁଇ ବିପରୀତ ବସ୍ତୁର ସଂଯୋଗ କେଉଁଠି ? ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଉଭୟ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁର ସଂବନ୍ଧସୂତ୍ର କଣ ଜୀବନ ?

ଠିକ୍ ଏଇ ପ୍ରଶ୍ନ ମୋ ମନକୁ ଉଠିଥିଲା —ସେଦିନ ଯେତେବେଳେ ବାପା ମୋର ଦେହ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ । ଶେଷଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି, ଖବର ପାଇ ମୁଁ ଗଲି । ସେ ଅଚେତ । ପ୍ରଥମ ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ଦେହ ଭିତରକୁ ଥରେ ଫେରି ଆସନ୍ତି । ଖାଇବାକୁ ଦେଲେ ଖାଆନ୍ତି—ସାମାନ୍ୟ ଫଳରସ । ପଚାରିଲେ ପଦେ ଅଧେ କହନ୍ତି— ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ । କହିବାକୁ ଯେପରି ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । ଦିନେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ— 'ଓଁ ! ଜୀବ କେତେବେଳେ ଯିବ ।' ମୁଁ କହିଲି ବାବା —କାମ ଯେ ଅନେକ ବାକି ।' ମାତ୍ର ଏ ଦାବି ତାଙ୍କୁ ଏଥର ଟଳାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ—ଯଦିଓ ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ଛଳ ଛଳ ହୋଇ ଆସିଲା । ଏମିତି ଦିନେ ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବିରକ୍ତ କଣ୍ଠରୁ ସେ କହିଉଠିଲେ—'ଓଁ ! ରାମ ରାମ !' ସେଇ ତାଙ୍କର ଶେଷ ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ । ତା' ପରେ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଆରାମ ।

କେତେବର୍ଷ ତଳେ ଏମିତି ତାଙ୍କର ଚେତା ଅଟେର ବୁଡ଼ିଗଲା । ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଶା ଛାଡ଼ି ଦେଇ ବସିଥିଲୁଁ । ମାତ୍ର ତିନି ଚାରି ଦିନ ପରେ ସଂଜ୍ଞା ଲାଭ କଲେ । ସେଇ ଅଚେତ ଅବସ୍ଥାର ଅନୁଭୂତି ସେ କହିଥିଲେ ଜଣକୁ—ସେ ମୋ ପିଉସୀ । ବାପାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ସେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କଲେ । କାରଣ ବାପା ମନା କରିଥିଲେ, ଅବିଶ୍ୱାସୀ ଦୁନିଆ ଆଗରେ ସେ କଥା କହିବାକୁ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ହେବା ଭୟରେ । ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ଦେଖି ପାରୁଥିଲେ ଶୁଣିପାରୁଥିଲେ ସବୁ—ଏ ଦୁନିଆଟା ହୋଇଥିଲା ଏକ ସ୍ୱପ୍ନର ଦୁନିଆ । ଆଖି କାନ ନାକ ମୁଖର କ୍ଷମତା ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ହୃଦୟରେ ଗଭୀର ବୋଧଶକ୍ତି ଥିଲା । ଆମ ଦୁଃଖ ତାଙ୍କୁ ବାଧୁଥିଲା—କିନ୍ତୁ ଆମ ପାଖକୁ ସେ ଫେରିଆସି ପାରୁ ନଥିଲେ । କାରଣ ଅନ୍ୟ ଏକ ଦୁନିଆର ଆକର୍ଷଣ ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିଲା । ସେ ଥିଲେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦ ଧାମରେ । ସେ ବନ୍ଧନ ଛିଡ଼ାଇ ଏ ସଂସାର ଫାଶ ଗଳାରେ ପିନ୍ଧିବା ବଡ଼ କଷ୍ଟ । ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ —ସେ ଧାମ ବ୍ରଜ ଧାମ—ଯେଉଁଠି ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନିତ୍ୟଲୀଳା ।

ସେଦିନ ସେ ତାର ଆଭାସ ପାଉଥିଲେ ଏବେ ସେହି ନିତ୍ୟଲୀଳାରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ।

ସେଥର ସେ ଫେରି ଆସିଲେ ଆମର ଦୁଃଖ ଦେଖି—ଆମର ନିଃସହାୟ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି—ନିଜର ସୁଖ ଛାଡ଼ି ଆମ ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ ହେବା ପାଇଁ—ଆମ ପାଇଁ ପୁଣି ସଂସାରରେ ଘାଣ୍ଟି ହେବାକୁ । କିନ୍ତୁ ଏଥର ଆଉ ସେ ଫେରନ୍ତେ କାହିଁକି ? ସେ ଇଚ୍ଛା କରି ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ଅପସାରଣ କରି ନାହାନ୍ତି । ଆମର ଅହଂକାରହିଁ ତାଙ୍କୁ ଆମପାଖରୁ ଅନ୍ତର କରି ଦେଇଛି—କାରଣ ଆମର ଆନ୍ତରିକତା ଅଭାବ ।

ଶୁଣିଛୁ ଯେଉଁମାନେ ଆତ୍ମାନନ୍ଦର ସନ୍ଧାନ ପାଇଲେଣି – ଥରେ ହେଲେ ନିର୍ବିକଳ୍ପ ସମାଧିରେ ପ୍ରବେଶ କଲେଣି, ଦେହଧରି ରହିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟ; ମାତ୍ର ସେମାନେ ଏହି ଆବଦ୍ଧ ଜୀବର କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରି ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରନ୍ତି, ଏଇ ମଳ ମୂତ୍ର ଜରାବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ ଦେହଟାକୁ ଧରିବା ଫଳରେ ।

ଜନ୍ମ ଆଉ ମୃତ୍ୟୁ, ତା ଭିତରେ ଜୀବନଟା ଗୋଟିଏ ମଧ୍ୟପଦଲୋପୀ ବିଭକ୍ତି, ଭାଗକରି ମଧ୍ୟ ଅବିଭାଜ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଏ । ମଣିଷ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମରୁଥାଏ । ଆଖି ସେଟାକୁ ଦେଖିପାରେ ନାହିଁ । ତଥାପି ମଣିଷ ଶୈଶବ, କୈଶୋର, ଯୌବନ, ପ୍ରୌଢ଼ତା ଆଉ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଏମିତି ଗୋଟିଏ ଜନ୍ମଭିତରେ ପାଞ୍ଚ ଛ'ଟା ଜନ୍ମ—ମୃତ୍ୟୁର ବନ୍ଧ ବାନ୍ଧି ଦେଇଛି । ଶୈଶବ ମରେ, କୈଶୋର ଜନ୍ମ ନିଏ । କିନ୍ତୁ ଏ ଦୁଇ ମଝିରେ ସୀମାରେଖା କାଟି ହୁଏ ନାହିଁ । ଯେଉଁ କୈଶୋର ମୋର ମରିଗଲାଣି, ତାକୁ ମୁଁ ମୋର ବୋଲି କହିବାର କିଛି ଲାଭ ନାହିଁ । ତଥାପି ପିଲାଦିନକୁ ମଣିଷ ଝୁରେ । ଆଇଲା ଦିନକୁ ବି ଡରେ । ପୁଣି ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଯାଏ । ସବୁ ଚାଲିଯାଏ ।

ଅଚଳ ହୁଏ କେବଳ ଏଇ ଦେଖାର କାରାମତି ଯେତିକି ଅଭାବ ସେତିକି । ପିଲାଦିନର ଦେହଟା ତ ମଲଣି । ମରଣ ଆସି ବୁଢ଼ା ଦେହଟାକୁ ବି ମାରିଦେବ । ପିଲାଦିନର ମରିବାଟା ବି ଦେହସୁହା ହେଲଣି । ଆଜିର ଜୀଇଁବାଟା ମରିଗଲେ ସେଇଆ ହେବ । ତଥାପି ଦେଖି ପାରୁନାହିଁ —ବୁଝିହୁଏ ନାହିଁ— ସେଥିପାଇଁ ମରଣର ସେପାରିଟା ଏତେ ଅନ୍ଧାରୁଆ ।

ଏଇ ଅନ୍ଧାରୁଆ ବାଟରେ ଯେ ଆଲୁଅ ଜାଳି ଦେଖେ— ସେ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ; ସେଇ ଏକା ଜୀବନ ଓ ମରଣର ରହସ୍ୟ ଭେଦ କରେ —ସାକାର ଓ ନିରାକାର ଭିତରେ ଶାକ୍ତାକାରର ଦର୍ଶନ ପାଏ—ଘଟ ଓ ପଟ ଭିତରେ ବିରାଟ ରୂପ ବିରାଜମାନ୍ ଦେଖେ —ସାଧ୍ୟସାଧନର ସମ୍ବନ୍ଧ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ସିଦ୍ଧି ହୋଇଯାଏ ।

ଯେ ବଞ୍ଚିଥାଇ ମରଣକୁ ଚାହେଁ — ସେ ଜୀଇ ଥାଇମଧ୍ୟ ମରଣର ଆଶୀର୍ବାଦ ପାଏ; ସେଟା ତା'ର ଜୀବନ ନୁହେଁ, କି ମରଣ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ମରି ମଧ୍ୟ ଯେ ଜୀବନ ଭୋଗକରେ ସେ ମୃତ ନୁହେଁ କି ଜୀବନ୍ତ ନୁହେଁ । ଜୀଇଁଥାଇ ମରଣ ନାସ୍ତିକା ବରତ୍ନମାଳା ଯେ ପାଏ ତାର ସଙ୍କଳ୍ପ ବିକଳ୍ପ ମନ ଭିତରେ ସେ ନେବା ଦେବାଟି ହୋଇଥାଏ ସବିକଳ୍ପ କିନ୍ତୁ ଯିଏ ମରି ମଧ୍ୟ ଜୀବନର ଆସ୍ୱାଦ ପାଏ, ସେ କଳ୍ପନାର ଅତୀତ ରାଜ୍ୟରେ ନିର୍ବିକଳ୍ପ ହୋଇଯାଏ ।

ଜନ୍ମ ଆଉ ମୃତ୍ୟୁ—ଜନ୍ମର ଭାବ ଏଇ 'ଜୀବନ' ମୃତ୍ୟୁର ଭାବ 'ମରଣ'କୁ ଦୁଇଟି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାତ୍ମକ ବସ୍ତୁ ରୂପେ ଧରି ନେଲେ ତାର ସମାଧାନ ହିଁ ସମାଧି—ନିର୍ବିକଳ୍ପ ସମାଧି ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ସମାଧାନରେ ଏଇ ସମାଧିର ସାମାନ୍ୟ ଆଭାସ ଥାଏ । ପାର୍ଥକ୍ୟ—ବାସ୍ତବ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘାତ ପରେ ଯେଉଁ ସମାଧାନ, ନୂତନ ନିପାତନରେ ତାହା ଅନ୍ୱୟ ହୋଇ ପ୍ରତ୍ୟନ୍ୱୟ ଖୋଜି ନିଏ । ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ଆଉ ସମାପ୍ତି ନ ଥାଏ । ମାତ୍ର ସମାଧିରେ ଯେଉଁ ସମନ୍ୱୟ ତାହା ଆଉ ନୂତନ ଅନନ୍ୱୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ ନାହିଁ । ଦୀର୍ଘ, ପ୍ରସ୍ଥ, ବେଧ ଓ ସମୟର ଚତୁଃସୀମାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଗଲେ ଆଉ ସଂଘର୍ଷ ନ ଥାଏ । ସମାଧି ସଂଘର୍ଷହୀନ ଏକ ନିତ୍ୟବର୍ତ୍ତମାନ ନିରବଧି ସଦାନନ୍ଦମୟ ଭାବ ମାତ୍ର । ତାହା ହିଁ ସତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ।

ଏହି ସମାଧି ବା ଶାଶ୍ୱତ ସମାଧାନ ପାଇଁ ସାଧ୍ୟ ଓ ସାଧନର ସନ୍ଧାନ ଖୋଜି ନେବାକୁ ହେବ; ଆକାର ଓ ନିରାକାର ଉଭୟକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନିର୍ବିକାର ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ; ଏହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ଦଶବର୍ଷ ତଳେ 'ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ' ଲେଖିବାବେଳେ ମୋର ଯେଉଁ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା—ଏବଂ ଯେଉଁ ଭୂଲକଥା ପଦକ ମନେ ପକାଇ ଦେଇ ତୁ ମୋତେ ମୋ ଜୀବନର ସୁକୃତ୍ ଅନୁଭୂତ ଏକ ଗୌରବ ଦେଇଛୁ, ସେ ଯେ କେଉଁଠି ପଡ଼ିଗଲାଣି କହିପାରିବ ନାହିଁ । ଆଜି ମୋର ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏଇ ସମାଧି । ଶୁଣିଛୁ, ତ୍ୟାଗ ହିଁ ଏହାର ସାଧନ । ପାରୁନାହିଁ । ମନ ଆଉ ଦେହ ଦହେଁ ଡାକୁ ସାଧୁଛନ୍ତି । ମନଟାର ଭାର ଜଣକୁ ଦେଇଛୁ । ତୁ ତାଙ୍କୁ ଜାଣୁ ।

ଭୁଲ୍

ଶ୍ରୀ ଭୁବନେଶ୍ୱର ବେହେରା

ମଣିଷ ବେଳେବେଳେ ଭୁଲ୍ କରେ, ଆଉ ଏମିତି ଭୁଲ୍ କରେ ବୋଲି ହିଁ ସେ ମଣିଷ ହୋଇ ରହେ । ପୁରାଣ ଓ ଇତିହାସରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ମଣିଷ ଚିରଦିନ ହିଁ ମଝିରେ ମଝିରେ ଭୁଲ୍ କରି ଆସିଛି ।

ସତ୍ୟ ଯୁଗର କଥା । ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର କୁଆଡ଼େ ଭୁଲ୍ କରିଥିଲେ ଓ ସେ ଭୁଲ୍‌ରୁ ଜନ୍ମ ନେଇଥିଲେ ଶକୁନ୍ତଳା । ତା' ପରେ ତ୍ରେତୟା—ରାମାୟଣ ଯୁଗ ପ୍ରଜାବତ୍ସଳତାର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ଓ ଜନମତର ଖାତିର୍‌ରେ କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସୀତାଙ୍କ ବନବାସ ଗୋଟାଏ ଭୁଲ୍ ପରି ହିଁ ମନେହୁଏ । ଦ୍ୱାପର ତଥା ମହାଭାରତ ଯୁଗ । ଧର୍ମର ପ୍ରତୀକ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମଧ୍ୟ ଶକୁନି ସଙ୍ଗରେ ପଶା ଖେଳି ନିଜ ରାଜ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ହରାଇଥିଲେ । ଆଉ ଆଜିର ଏ କଳିଯୁଗ କଥା, ତା' ଛାଡ଼ ! ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରି ମହାତ୍ମା ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ୧୯୨୧-୨୨ରେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଇଁ ଡାକରା ଦେଇଥିବାରୁ ଗୋଟାଏ ମସ୍ତବଡ଼ ଭୁଲ କଲେ ବୋଲି କହିଲେ ଏବ ତାକୁ ସେ "ହିମାଳୟାନ୍ ବ୍ଲଣ୍ଡର" ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । କଥାରେ ଅଛି ଯେ ମୁନିମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମତିଭ୍ରମ ହୁଏ ଓ ଋଷିମାନେ ବେଳେବେଳେ ଆର୍ଷ ପ୍ରୟୋଗ କରନ୍ତି । ପୁରାଣ ଅନୁସାରେ ଦେବଦେବ ମହାଦେବ ମଧ୍ୟ ଭୁଲରେ ତାଙ୍କ ପୁଅ ଗଣେଶଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କାଟି ଦେଇଥିଲେ ଓ ଭୁଲ ଜାଣି ପାରିଲା ପରେ ଗୋଟାଏ ହାତୀ ମୁଣ୍ଡ ଆଣି ଯୋଡ଼ି ଦେଲେ ।

ଏ ସବୁ ଭୁଲର ବର୍ଣ୍ଣନା କେବଳ ଯେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପୁରାଣ ଓ ଇତିହାସରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ତାହା ନୁହେଁ, ବାଇବେଲ୍‌ରେ ଆଦମ୍ ଓ ଇଭ୍‌ଙ୍କ ଚରିତ୍ର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେଇ ଧରଣର ।

ଆଦମ୍ ଓ ଇଭ୍‌ଙ୍କୁ ଇଡ଼େନ୍ ଉପବନରେ ଛାଡ଼ିଦେଲା ବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ପରମେଶ୍ୱର କୁଆଡ଼େ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ବଗିଚାର ଗୋଟାଏ ସୁନ୍ଦର ଫଳ ଭୁଲରେ

ମଧ୍ୟ ନ ଖାଇବାକୁ ସତର୍କ କରିଦେଇ ଯାଇଥିଲେ । ଶଇତାନ କିନ୍ତୁ ସବୁବେଳେ କାନେ କାନେ ଇଭ୍‌ଙ୍କୁ ସେହି ରସଭରା ଜ୍ଞାନ-ଫଳ ରଖିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ଶେଷରେ ସଫଳକାମ ହୋଇଥିଲ । ପରିଣାମରେ ଇଭ୍‌ର କ୍ରମାଗତ ପ୍ରରୋଚନା ଯୋଗୁଁ ଆଦମ୍ ମଧ୍ୟ ସେହି ଫଳ ଖାଇବାକୁ ରାଜି ହେଲେ । ତା' ପରେ କେମିତି ଲଜ୍ଜାର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲ, କାମନା ଜନ୍ମ ନେଲ ଓ ଅବିନାଶୀ ପ୍ରକୃତ ମଧ୍ୟରେ ନାଶଶୀଳ ଜରାକ୍ଲିଷ୍ଟ ମନୁଷ୍ୟ ମୁଣ୍ଡଟେକି ଉଠିଲ, ତା'ର ସୁନ୍ଦର ବର୍ଣ୍ଣନା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣା ।

ଦେବତାମାନେ କୁଆଡ଼େ ଭୁଲ କରନ୍ତିନ ! କିନ୍ତୁ ଭୁଲ ନ କରି କ'ଣ ଯେ ସେମାନେ ଅଧିକ ପାଆନ୍ତି, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଭଲ କରି ବୁଝି ହୁଏନା । ସବୁ ଦିନେ ସକାଳ, ସଞ୍ଜ, ଦେଇ ଅମୃତପିଇ, ସବୁବେଳେ ସେ ରମ୍ଭା, ମେନକା, ଉର୍ବଶୀଙ୍କ ନାଚ ଦେଖି ଦେଖି ନିଶ୍ଚୟ ଆମ କଲେଜ ପିଲଙ୍କ ଭାଷାରେ 'ବୋର୍' ହୋଇ ଯାଉଥିବେ । ଟିକିଏ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ନ ସହିଲେ, ଭୋକ ଉପାସରେ ଦିନେ ଅଧେ ନ ରହିଲେ, ଋଷିକଙ୍କ ଗାଳି କିଛି ନ ଶୁଣିଲେ, ବୁଟା-ଛୋକା ଭେଦଭାବ କିଛି ନ ଥିଲେ ଜୀବନ ଦୁର୍ବିସହ ହେବା କଥା । ସେଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ମଝିରେ ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ଅଧେ ଭୁଲ କରି ଦିଅନ୍ତି, ଆଉ ଭୁଲ କଲା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ପୃଥିବୀକୁ ଟପ୍-ଟାପ୍ ଖସି ପଡ଼ନ୍ତି ବର୍ଷ । କିମ୍ବା କୁଆ ପଥର ପରି ଏବଂ ଏମିତି 'ଅଭିଶପ୍ତ' ଜଣେ ଅଧେ କୁଆଡ଼େ ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟାଙ୍କ ପାଖକୁ କ'ଣ ସବୁ ଚିଠି ଲେଖି କାହାକୁ ନ ପାଇଲେ ମେଘକୁ ଦୂତକରି ପଠାନ୍ତି ।

କୁହାଯାଇଥାଏ ଯେ ରାକ୍ଷସମାନେ ଭୁଲ ପରେ ଭୁଲ କରି ଚାଲିଥାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଯଦି ଏ ବିଷୟରେ କିଛି ପଚରା ଯାଆନ୍ତା, ସେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଏଥିର ପ୍ରତିବାଦ କରି କହନ୍ତେ ଯେ ଏ ସବୁ କେବଳ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପ୍ରୋପାଗାଣ୍ଡା, ଅପପ୍ରଚାର, ଚକ୍ରାନ୍ତ । ସେମାନେ ବୋଧହୁଏ ଓଲଟା ଅଭିଯୋଗ କରନ୍ତେ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ଦେବତାମାନେ ହିଁ ଥରକୁ ଥର ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ଓ ନିର୍ଭୟରେ ଭୁଲ କରି ଯାଆନ୍ତି । ମହାଦାନୀ ବଳୀକୁ କୌଶଳରେ ପାତାଳକୁ ଠେଲିବାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେବତା ଓ ଅସୁରମାନଙ୍କର ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମରେ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ କରି ତହିଁରୁ ବାହାରିଥିବା ହାତୀ, ଘୋଡ଼ାଠାରୁ ଅମୃତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ଦେବତାମାନେ କପଟ ଚକ୍ରାନ୍ତ କରି ନେଇଗଲେ, ତହିଁର ଉଦାହରଣ ଦିଅନ୍ତେ ।

ଏ ସବୁଥିରୁ ମନେହୁଏ ଯେ କେବଳ ମଣିଷ ନୁହେଁ, ଦେବତା ଓ ଅସୁର ସମସ୍ତେ ଭୁଲ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଖାଲି ଭୁଲ କରିବାଟା ଯେ ଘୃଣ୍ୟ, ସେପରି

ବିବେଚନା କରିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ଜାଣିଶୁଣି ଭୁଲ୍ କରିବା, ଭୁଲ କରି ଭୁଲ ସ୍ୱୀକାର ନ କରିବା ଅଥବା ଭୁଲ୍ କରି ସାରିଲା ପରେ ସେଥିପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଫଳଭୋଗ କରିବାରେ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରିବା କିନ୍ତୁ ନିନ୍ଦନୀୟ ।

ଭୁଲ୍ କ'ଣ ଓ ତାହାର ନିଦାନ କିପରି କରାଯିବ, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏଠାରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ ।

ଆମ ଭାରତରେ ରାସ୍ତାର ବାଁ ପାଖରେ ଗାଡ଼ି ଚଳାଇବା ଠିକ୍ ବୋଲି ଧରାଗଲାବେଳେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାରେ ଡାହାଣ ପାଖରେ ଗାଡ଼ି ଚଳାଇବା ଠିକ୍ ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ତେଣୁ ନଈ, ଦେଶ ଦେଶକୁ ବାଙ୍କ ପରି, ଭୁଲର ସଂଜ୍ଞା ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

ଭୁଲ୍ କିମ୍ବା ଭଲ ଏହି ଧାରଣା ତେଣୁ ଗୋଟାଏ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବୋଲି ମନେହୁଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶରେ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିରେ ଭୁଲ ଓ ଭଲ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜ ନିଜ ସଂଜ୍ଞା ତଥା ନିୟମ-କାନୁନ୍ ରହିଥାଏ ।

ଆଗେ ଆମ ଦେଶରେ ଏହି ଭୁଲ ଓ ଭଲ ବିଷୟରେ ସମାଜହିଁ ମୁଖ୍ୟତଃ ମାନ ନିରୂପଣ କରୁଥିଲା । ସେହି ମାନ ଅନୁସାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ପ୍ରଭୃତି ବର୍ଣ୍ଣ ବିଭାଗ ଅନୁଯାୟୀ ସମସ୍ତଙ୍କ ନୀତି ନିୟମର ରୂପରେଖ ସ୍ଥିର କରାଯାଉଥିଲା । ସମାଜରେ ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀର ସ୍ଥାନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବାପା, ମା, ପୁଅ, ଝିଅ, ଗୁରୁ, ଶିଷ୍ୟ, ରାଜା, ପ୍ରଜା ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ଥାନ ନିରୂପିତ ହେଉଥିଲା ଓ ସେମାନଙ୍କ ଯଥାଯଥ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାମା ହିଁ ଥିଲା ମାପକାଠି । ଏହି ମାପକାଠି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଚ୍ୟୁତି, ଭୁଲର ପରିଣାମ ଓ ସେଥିପାଇଁ ଦଣ୍ଡବିଧାନ ଇଙ୍ଗିତ କରୁଥିଲା । ସମାଜ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ ସଂସ୍ଥା ପରି କାମ କରୁଥିଲା ।

ସମୟର ଗତି ଅନୁସାରେ ସମାଜର ଏହି ଭୂମିକା ଏବେ ପୁରାପୁରି ବଦଳି ଯାଇଛି । ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ସମାଜ କିମ୍ବା ହିନ୍ଦୁ ସମାଜ, ମୁସଲମାନ ସମାଜ ପରି ସମାଜ ବିଭାଗ ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠିଯାଇ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦେଖା ଦେଇଛି—ଭାରତୀୟ ସମାଜ । ଏହି ସମାଜରେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମାନ—ସମସ୍ତଙ୍କ ସମାନ ଅଧିକାର ।

ଦୁଃଖର କଥା—ଏ ନୂତନ ସମାଜର କର୍ମକର୍ତ୍ତାମାନେ ନାଗରିକମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ବିଶଦ ଭାବରେ ଦର୍ଶାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଗରିକର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରି ଦେଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଫଳରେ ଭୁଲ ଓ ଭଲର ମାପକାଠି ଆଜି ହଜି ଯାଇଛି ଓ ଯିଏ ଯାହା କରି ପାରିଲା, ତାହା କରି ଯାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଦରକାର

ବେଳେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେଶରେ ମାପକାଠି ଆଡ଼କୁ ଆଙ୍ଗୁଠି ଦେଖାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ନିଜର ଯେ କିଛି ଭୁଲ ହୋଇପାରେ, ତାହା କେହି କଳ୍ପନା ହିଁ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ଅନ୍ୟର ଭୁଲ ବାଛିବାକୁ ସବୁବେଳେ ଆଗଭର ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଏ ରୋଗ ବାପା, ମା' ପୁଅ, ଝିଅ, ଶିକ୍ଷକ, ଛାତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କରିଛି । ଫଳରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାବୁଛନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ଜଣେ ଜଣେ ଦେବତା ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ସମସ୍ତେ ଅସୁର ।

ଆମ ଦେଶର ସାଧାରଣ ପ୍ରଥା ଅନୁସାରେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଭର୍ତ୍ତି କରି ଦେଇ ଟିକିଏ ଗୁଡ଼, କାଣିଚାଏ ଦୁଧସର ଅଥବା କଦଳୀରୁ ଆଙ୍ଗୁଳାଏ ଭୋଗ ଲଗାଇ ଦିଆଯାଏ । ଧୂପ ନାଆଁରେ ଟିକିଏ ଧୂଆଁ, ଦୀପ ନାଆଁରେ ଠୋପାଏ ଘିଅରେ ସଳିତା ଜଳାଇ ଦେଇ ଗୋଟାଏ ଦୁ'ଟା ଥାପୁଡ଼ି ସହ ଘଣ୍ଟି ହଲାଇ ଦିଆଯାଏ ଓ ଶେଷରେ କବାଟ କିଳି ଦିଆଯାଏ । ଦେବତା ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ପଥର ପାଲଟି ଏବଂ ତାଙ୍କର ପାଟି ଫିଟାଇବାକୁ ବି ଜୁ' ନଥାଏ ।

ବାପା, ମା' ଓ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଯଦି ନିଜ ନିଜ ଭୁଲ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ବେଳରୁ ହୁସିଆର ନ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଦେବତାମାନଙ୍କ ଦଶା ଭୋଗ କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ରହୁଛି ।

☆

କଳିଙ୍ଗର ପ୍ରତିଶୋଧ

ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି

ଏଠାରେ ଯେଉଁ ସମୟର ଘଟଣା ବିବୃତ ହେଉଅଛି ସେ ସମୟରେ ମଗଧ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ପରେ ବିଶାଳ ମୌର୍ଯ୍ୟ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ୁଥିଲା । ନରହତ୍ୟା, ରକ୍ତପାତ ଓ ଆସୁରିକ ଶକ୍ତି ଉପରେ ଯେଉଁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା ତାହା ବା କେତେ କାଳ ତିଷ୍ଠନ୍ତା ? ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ହୋଇ ବିଜିତ ରାଜ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଯାଉଥିଲା । ମୌର୍ଯ୍ୟବଂଶର ଶେଷ ରାଜା ବୃହଦ୍ରଥଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରି ସେନାପତି ପୁଷ୍ୟମିତ୍ର ମଗଧ ସିଂହାସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ । ମଗଧ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନର ସୁଯୋଗ ନେଇ, ଭାରତର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ଆଡ଼ୁ ଗ୍ରୀକ୍ ଆଣ୍ଟିଓକସ୍ ଭାରତ ଉପରେ ପୁଣି ଆକ୍ରମଣ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ବହୁକାଳ ପୂର୍ବେ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡରଙ୍କ ସେନାପତି ସେଲ୍ୟୁକସ୍ ଉତ୍ତର ଭାରତର ଗ୍ରୀକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ । ମାତ୍ର ମୌର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରାସ୍ତ ହୋଇ ଗ୍ରୀକ୍ ଶକ୍ତି ଭାରତରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଆଶା ହରାଇ ସାରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅଶୋକଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ମଗଧର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଦୁର୍ବଳତାର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନେ ପୁଣି ଭାରତ ଅଧିକାର ପାଇଁ ଅଭିଯାନ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ।

X X X

ସେ ଦିନ "କଳିଙ୍ଗ-ନଗର"ର ଗଣସଭା-ଭବନ କଳିଙ୍ଗର ବହୁ ସାମନ୍ତ, ସେନାପତି ଓ ଜନନେତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । କଳିଙ୍ଗ ନଗରର ଶ୍ରେଷ୍ଠୀ ଓ ବଣିକଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାଧାରଣ କୃଷକ ଓ ଶିଳ୍ପୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଗଣଭବନ ଗୃହକକ୍ଷେ ସମବେତ ହୋଇଥିଲେ । ମଗଧର ଦାସତ୍ୱରୁ କଳିଙ୍ଗ ପୁଣି କିପରି ସ୍ୱାଧୀନ ହେବ, ସେହି ଆଲୋଚନା ଦିନ ଦିନ ଧରି ଗଣସଭାରେ ଚାଲିଥିଲା ।

ଜଣେ ବୃଦ୍ଧ ସେନାପତି ଉଠି କହିଲେ—ହେଇ ସେଦିନ ପରି ମନେ ପଡ଼ୁଛି ଆଜି ମୋତେ ଆସି ଅଶୀ ବର୍ଷ ହେଲା । ଅଶୋକ ଯେତେବେଳେ କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧରେ ଆସିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ମୋର ବୟସ ଥିଲା ପଚିଶ । ଏଇ ଦୟାନଦୀର ପାଣି ସେ ଦିନ କଳିଙ୍ଗୀ ପାଇକର ରକ୍ତରେ ନାଲି ହୋଇ ଉଠିଥିଲା ।

କଳିଙ୍ଗର ବୀର ପାଇକକୁଳ ସେହି ଲଢେଇରେ ମରି ଶେଷ ହୋଇଥିଲେ । ତା' ପରେ ଏ ପଞ୍ଚାବନ ବର୍ଷ ପରାଧୀନତା ଭିତରେ କଳିଙ୍ଗର ଅଣ୍ଟା ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଛି । ମନରେ ବଳ ଅଛି, ହେଲେ ମଗଧକୁ ଜୟ କରିବା ପାଇଁ ମନବଳ ସାଙ୍ଗକୁ ଦେହ ବଳ କାହିଁ ?''

ଆଉ ଜଣେ ସେନାପତି ଉଠି କହିଲେ—''ମଗଧ ଜୟ ପାଇଁ ବାହାରିଛ ଯେ, ଏଣେ ତମ ଘରଆଡ଼େ ତ ଶତ୍ରୁ ! ସମସ୍ତେ ଗୁହାଁ ବସିଛନ୍ତି କଳିଙ୍ଗକୁ ଗ୍ରାସ କରିବା ପାଇଁ ।'' ଦକ୍ଷିଣାପଥର ସାତବାହନ ସାତକର୍ଣ୍ଣୀ, କୃଷ୍ଣାକୂଳର ମୂଷିକ ପୁଣି ବିନ୍ଧ୍ୟର ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ ରାଷ୍ଟ୍ରିକ ଓ ଭୋଜକ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖି କଳିଙ୍ଗ ଉପରେ । ତେଣେ ତମେ ପାଟଳୀପୁତ୍ରରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ, ଏଣେ ତମ ଚୂଲିଚୁଲ ନଥିବ । ଏସବୁ କ'ଣ ପିଲାଖେଳ କଥା ହୋଇଛି ?''

ଏହାଙ୍କ କଥା ଓ କହିବା ଭଙ୍ଗୀରେ ଗଣ-ସଭା ଭବନ ସମବେତ ଜନତାର ଅଟ୍ଟହାସ୍ୟରେ ଫାଟି ପଡ଼ିଲା ।

ଜଣେ ଯୁବକ ଗଣସେବା ଭବନର ଗୋଟିଏ କଣରେ ନୀରବରେ ବସି ଏ ସମସ୍ତ ଆଲୋଚନା ଶୁଣୁଥିଲେ । କଳିଙ୍ଗ ନଗରର ଚେଦୀ ବଂଶୀୟ ସେ ଜଣେ ସାମନ୍ତ ପୁତ୍ର । ରୂପରେ, ବିଦ୍ୟାରେ, ସମର କୁଶଳତାରେ କେହି ତାଙ୍କର ସମକକ୍ଷ ନଥିଲେ । ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ବୟସ ବେଳକୁ ସେ ''ଲେଖ'', ''ରୂପ'', ''ଗଣନ'', ''ବ୍ୟବହାର'' ଓ ''ବିଧି'' (୧) ପ୍ରଭୃତି ବିଦ୍ୟାରେ ପାରଙ୍ଗମ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ନାମ ଖାରବେଳ ।

ଜନତାର ଦାସତ୍ୱ ଓ କ୍ଲୀବତ୍ୱ ବିପୀଡ଼ିତ ଅଟ୍ଟହାସ୍ୟ ନୀରବ ହେଲା ପରେ, ସେ ଉଠି ଠିଆ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରଶସ୍ତ କପାଳରେ, ଖଣ୍ଡାଧାର ପରି ଋଜୁ ନାସିକାରେ, ପୁଣି କୁଞ୍ଚିତ ଭ୍ରୂଲତା ତଳେ, ବୁଦ୍ଧିଦୀପ୍ତ ଦୁଇ ଆଖିରେ କଳିଙ୍ଗ ଆକାଶରେ ଏକ ନୂତନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ନୈରାଶ୍ୟ ଓ ଜଡ଼ତାର ଅନ୍ଧକାର କାଟି ଦେଇ ଉଠିଲା ।

ଖାରବେଳ କହିଲେ, ''ଆପଣମାନେ ନମସ୍ୟ କିନ୍ତୁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରେ ଆପଣମାନଙ୍କର କେବଳ ଦେହର ବଳ ଭାଙ୍ଗି ନାହିଁ, ମନର ବଳମଧ୍ୟ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଛି ।

---

(୧) ଲେଖ = ଲେଖନ, ରୂପ = ଚିତ୍ରାଙ୍କନ, ଗଣନ = ଅଙ୍କ, ବ୍ୟବହାର = ଆଇନ, ବିଧି = ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର (ହାତୀଗୁମ୍ଫା ଶିଳାଲେଖରେ ଏ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବହାର ଅଛି) ।

ଆପଣମାନେ ପଛରେ ରହି ଆମକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦିଅନ୍ତୁ । ଆମେ ଆଜି ଚାହୁଁଛୁ । 'ସର୍ବକ୍ଷତ୍ରାନ୍ତକ' ମହାପଦ୍ମ ନନ୍ଦଙ୍କଠାରୁ ଅଶୋକଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଗଧ, କଳିଙ୍ଗ ଉପରେ ଯେଉଁ ଅତ୍ୟାଚାର କରି ଆସିଛି, କଳିଙ୍ଗକୁ ତା'ର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାପାଇଁ ପଡ଼ିବ । ଆଜି ସେଥିପାଇଁ ସୁଯୋଗ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି । ଏତେବେଳେ ଆପଣମାନେ ଉତ୍ସାହ ଦିଅନ୍ତୁ—କଳିଙ୍ଗର ଲଲାଟରୁ ଦାସତ୍ୱର କଳଙ୍କ ଲିଭିଯାଉ ।"

ଖାରବେଳଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଗଣସଭା ଏକ ନୂତନ ଉତ୍ତେଜନା ଓ ନୂତନ ଉଦ୍ୟମରେ ମାତି ଉଠିଲା । "ଜୟ ଖାରବେଳଙ୍କର ଜୟ" "ଜୟ କଳିଙ୍ଗର ଜୟ" ନାଦରେ କଳିଙ୍ଗ ନଗରର ଗଣସଭା ଭବନ ମୁଖରିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେହିଦିନ ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ କଳିଙ୍ଗର ନବୀନ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଓ ନବୀନ ଜାଗରଣରେ ଖାରବେଳ ନେତାରୂପରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲେ ।

ତା'ର ତିନି ବର୍ଷ ପରେ……

କଳିଙ୍ଗ ନଗରର ଘରେ ଘରେ, ଭଲକରି ସକାଳ ନ ହେଉଣୁ କୁଳବଧୂମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭ ଓ ତୋରଣ ବସାଇ ଅଛନ୍ତି । ଆଜି ମହାମେଘବାହନ ଖାରବେଳ ଦକ୍ଷିଣାପଥ ଅଭିମୁଖରେ ବିଜୟ ଅଭିଯାନରେ ବାହାରିବେ । କଳିଙ୍ଗର ଚଉଆଡ଼ୁ ପାଇକମାନେ ଆସି କଳିଙ୍ଗ ନଗରରେ ଠୁଳ ହୋଇଛନ୍ତି । କଳିଙ୍ଗ ନଗରର ଦୁର୍ଗପ୍ରାଚୀର ଚୂଡ଼ାରେ ସକାଳର ଖରା ପଡ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ, ମାଦଳ, ଭେରୀ, ତୂରୀ ଓ କାହାଳୀର ଶବ୍ଦରେ ଚଉଆଡ଼ କମ୍ପି ଉଠିଲା । କଳିଙ୍ଗ ନଗରର ପାଇକମାନେ ରାଜପଥ ଦୁଇକଡ଼େ ଆସି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ପାଇକବଧୂମାନଙ୍କର ହୁଳହୁଳି ଯୁଦ୍ଧବାଦ୍ୟର ଶବ୍ଦକୁ ସୁଦ୍ଧା ବୁଡ଼ାଇ ଦେଲା । ବୃଦ୍ଧ ପିତା ବିଦାୟୋନ୍ମୁଖ ପୁତ୍ରକୁ ପାଦତଳୁ ଉଠାଇ ଆଣି ତା' ମୁଣ୍ଡରେ ସ୍ନେହ ଓ ଆଶୀର୍ବାଦରେ ହାତ ବୁଲାଇ ଆଣିଲେ । ଜନନୀ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛୁ ଅନ୍ୟ ହାତରେ ପୁତ୍ରର କପାଳରେ ସିନ୍ଦୁରର ଟୀକା ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲେ । ପାଇକବଧୂ ହସିହସି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଗଳାରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଫୁଲମାଳ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲେ ।……କ୍ରମେ ଦେଖାଗଲା, ହସ୍ତୀପୃଷ୍ଠରେ ଆସୀନ ଛତ୍ରଧାରୀଙ୍କ ହାତରେ କଳିଙ୍ଗର ଧର୍ମଚକ୍ର ଲାଞ୍ଛିତ ପତାକା । ତାଙ୍କ ପଛରେ ଗଜବାହିନୀ । ଗଜବାହିନୀ ପଛରେ ଏକ ସୁସଜ୍ଜିତ ରଥ ଉପରେ ମହାମେଘବାହନ ଖାରବେଳ । ଶିରସ୍ତ୍ରାଣର ମଣିମୁକ୍ତା ଉପରେ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଆଲୋକ, ଶତଶତ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଦ୍ୟୁତିରେ ଝଲମଲ ହଉଛି । ଖାରବେଳଙ୍କ ଦୁଇ ପାଖରେ ସେନାପତିମାନେ ଅଶ୍ୱପୃଷ୍ଠରେ ଆସୁଛନ୍ତି ଯୁଦ୍ଧବେଶରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ । ଅଶ୍ୱବାହିନୀ ପଛରେ ଆସୁଛନ୍ତି ପାଞ୍ଚଲକ୍ଷ ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ, ଢାଲ, ତରବାରି, ଧନୁ, ଶର ଓ ତୂଣୀରରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ।

ଜନନୀ ପୁଅକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ କହିଲେ..... 'ଧର୍ମର ଜୟ ହେଉ', କୁଳବଧୂ ସ୍ୱାମୀକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ କହିଲେ·· 'ପ୍ରାଣ ଯାଉ ପଛେ ମାନ ଦେବ ନାହିଁ' ପିତା ପୁଅକୁ ସ୍ନେହାଶିଷ ଦେଇ କହିଲେ···'କଳିଙ୍ଗର ଜୟ ହେଉ' ।

ଏ ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା, ଏ ଉନ୍ମାଦନା, ମୁକ୍ତିର ଆକାଙ୍କ୍ଷାର ଏ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶ କଳିଙ୍ଗ ନଗର କେବେ ଦେଖି ନଥିଲା ।

ସେ ବର୍ଷ ସାତବାହନ ଆନ୍ଧ୍ରରାଜା ଶ୍ରୀ ସାତକର୍ଣ୍ଣୀ ଓ କୃଷ୍ଣାକୂଳର ମୂଷିକମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ଖାରବେଳ କଳିଙ୍ଗ ନଗର ଫେରି ଆସିଲେ । ତା' ପରବର୍ଷ ପୁଣି କଳିଙ୍ଗର ଅଭିଯାନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ମଧ୍ୟଦେଶର ରାଷ୍ଟ୍ରିକ ଓ ଭୋଜକମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ । ରାଷ୍ଟ୍ରିକ ଓ ଭୋଜକମାନେ ମଧ୍ୟ ପରାସ୍ତ ହୋଇ କଳିଙ୍ଗର ଆଧିପତ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଏହା ପରେ ମହାମେଘବାହନ ଖାରବେଳ କଳିଙ୍ଗ ନଗରରେ ଏକ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭ କଲେ, କଳିଙ୍ଗର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ବିଶ୍ୱରେ ଘୋଷଣା କରିବା ପାଇଁ । ଏ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞକୁ ଆସିଲେ ଦକ୍ଷିଣାପଥ ଓ ମଧ୍ୟଦେଶର ବିଜିତ ରାଜାମାନେ, ନବଜାଗ୍ରତ କଳିଙ୍ଗକୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇବା ପାଇଁ । ଏଥର କଳିଙ୍ଗ ନିରାପଦ । ଏହା ପରେ ଉତ୍ତରାପଥ ଆକ୍ରମଣ କରି, ମଗଧ ଜୟ କରିବାର ପଥ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ହୋଇଗଲା ।

ରାଜତ୍ୱର ଅଷ୍ଟମ ବର୍ଷରେ ଖାରବେଳ ମଗଧ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆରମ୍ଭ କଲେ, କଳିଙ୍ଗର ବହୁ ବାଂଛିତ ଅଭିଯାନ । ମଗଧ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଦ୍ୱାର ପ୍ରଦେଶ ଗୋରଥଗିରିଠାରେ ଏକ ଭୀଷଣ ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା । ସେଥିରେ ଝଡ଼ ମୁହଁରେ ଶୁଖିଲା ପତ୍ର ପରି ମଗଧବାହିନୀ କେଉଁଆଡ଼େ ଯେ ଉଡ଼ିଗଲେ, ତା'ର ପତ୍ତା ରହିଲା ନାହିଁ । ଗୋରଥଗିରି ପରେ ରାଜଗୃହ ମଧ୍ୟ କଳିଙ୍ଗ ସେନା ଆଗରେ ତିଷ୍ଠି ରହିପାରିଲା ନାହିଁ । ରାଜଗୃହ ଜୟ କରିବା ପରେ ଖାରବେଳ ବାହାରିଲେ ପାଟଳୀପୁତ୍ର ଅଭିମୁଖରେ ।

ପାଟଳୀପୁତ୍ରର ଭାଗ୍ୟାକାଶରେ ସେ ଏକ ନିରନ୍ଧ୍ର ଅନ୍ଧକାରର ରାତି ! ପାଟଳୀପୁତ୍ର ଉପକଣ୍ଠରେ ଖାରବେଳ ଶିବିର ପକାଇ ଆକ୍ରମଣ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛନ୍ତି । ତେଣେ ଡିମିତ୍ରିୟସ୍ ଗ୍ରୀକ୍-ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଧରି ଜଗି ବସିଛନ୍ତି ପାଟଳୀପୁତ୍ର ଅଧିକାର ପାଇଁ । ବୃହସ୍ପତି ମିତ୍ର ପାଟଳୀ ଦୁର୍ଗ ଭିତରେ ବନ୍ଦୀପରି ଚରମ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଅପେକ୍ଷାରେ ପଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି ।

ଜଣେ ସେନାପତି, ବୃହସ୍ପତିମିତ୍ରଙ୍କୁ ସମ୍ବାଦ ଦେଲେ···· "ମହାମେଘବାହନ ଖାରବେଳ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ପାଇଁ ଦୁର୍ଗ ବାହାରେ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି" !

“କିଏ ମହାମେଘବାହନ ଭାରତ-ବିଜୟୀ ଖାରବେଳ ? ସେ ତ ଆଦେଶ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ, ଆଉ ବୃହସ୍ପତି ମିତ୍ର ଆସିଥାନ୍ତେ ନତ ମସ୍ତକରେ ଆଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରି । ପୁଷ୍ପମିତ୍ର କହିଲେ—ତାହାଙ୍କୁ ସସମ୍ମାନେ ଏଠାକୁ ନେଇ ଆସ । ମୁଁ ଜାଣେ ସେ ଆସିଛନ୍ତି ମୋତେ ବନ୍ଦୀ କରିବା ପାଇଁ । ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାର ଶକ୍ତି ଆଜି ମଗଧର ନାହିଁ ।”

ଖାରବେଳ ବୃହସ୍ପତି ମିତ୍ରଙ୍କ କକ୍ଷରେ ପ୍ରବେଶ କଲାମାତ୍ରେ ବୃହସ୍ପତିମିତ୍ର ମଗଧର ରାଜମୁକୁଟ ଖାରବେଳଙ୍କ ପାଦତଳେ ସମର୍ପଣ କରି କହିଲେ ‘ମୁଁ ଜାଣେ ମହାପଦ୍ମ ନନ୍ଦଙ୍କଠାରୁ ଅଶୋକଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଗଧର ସବୁ ଅବିଚାର, ସବୁ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିଶୋଧ ପାଇଁ ଆପଣ ଆଜି ମଗଧ ଅଭିଯାନରେ ଆସିଛନ୍ତି । ମଗଧ ହାରିଛି, କଳିଙ୍ଗ ଜିଣିଛି । ମୋତେ ଆପଣ ବନ୍ଦୀ କରିପାରନ୍ତି ।’

ଖାରବେଳ ସ୍ମିତ ହସି କହିଲେ, ……“ମଗଧରାଜ, କଳିଙ୍ଗ ଏତେ ନୀଚ ସୁବିଧାବାଦୀ ଓ ଦୁର୍ବଳ ନୁହେଁ ଯେ ଆଜି ଡିମିଟ୍ରିୟସ୍‌ର ସୁଯୋଗ ନେଇ କଳିଙ୍ଗ ମଗଧ ଆକ୍ରମଣ କରିବ ।”

ତା’ ପରେ ବୃହସ୍ପତି ମିତ୍ରଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ରାଜମୁକୁଟ ପିନ୍ଧାଇ ପୁଣି ତାଙ୍କ ହାତରେ ନିଜର ତରବାରି ଦେଇ ଖାରବେଳ କହିଲେ “ଭାରତର ଶତ୍ରୁ ଆଜି ଗ୍ରୀକ୍ ଡିମିଟ୍ରିୟସ୍ । ଭାରତରେ ପୁଣି ସେ ଗ୍ରୀକ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛି । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା, ଭାରତର ମାନଠାରୁ, କଳିଙ୍ଗର ମାନ, ଅପମାନ ବଡ଼ ନୁହେଁ । ଭାରତର ସ୍ୱାର୍ଥପାଇଁ କଳିଙ୍ଗ ଅକାତରେ ଆତ୍ମଦାନ କରିପାରେ । ଆପଣ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହନ୍ତୁ ମଗଧରାଜ, ଡିମିଟ୍ରିୟସ୍‌କୁ ଭାରତ ଭୂମିରୁ ଦୂର ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଳିଙ୍ଗ ମଗଧ ଆକ୍ରମଣ କରିବ ନାହିଁ ।”

ବିସ୍ମୟରେ ବୃହସ୍ପତି ମିତ୍ର ହତବାକ୍ ହୋଇଗଲେ ।

+ + + +

ସେଥର ଡିମିଟ୍ରିୟସ୍‌କୁ ପରାସ୍ତ କରି, ଗ୍ରୀକ୍ ଆକ୍ରମଣରୁ ଉତ୍ତର ଭାରତକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରାପଦ ରଖି, ଖାରବେଳ କଳିଙ୍ଗ ଫେରି ଆସିଲେ । ତା’ର ପୁଣି ତିନି ବର୍ଷ ପରେ ଖାରବେଳ ମଗଧ ଅଭିଯାନରେ ବୃହସ୍ପତି ମିତ୍ରଙ୍କୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ । ବହୁ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ମଗଧରାଜ ମହାପଦ୍ମ ନନ୍ଦ କଳିଙ୍ଗର ଇଷ୍ଟଦେବ

କଳିଙ୍ଗ ଜିନଙ୍କୁ, କଳିଙ୍ଗ ଅଧିକାର ପରେ ମଗଧ ଘେନି ଯାଇଥିଲେ । ଖାରବେଳ ମଗଧ ବିଜୟ ପରେ କଳିଙ୍ଗର ସେହି ଇଷ୍ଟଦେବ କଳିଙ୍ଗ ଜିନଙ୍କୁ କଳିଙ୍ଗ ଫେରାଇ ଆଣି ଖଣ୍ଡଗିରିର ଏକ ଗୁହା-ମନ୍ଦିରରେ ପୁଣି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇଥିଲେ । କଳିଙ୍ଗର ଇତିହାସରେ ସେ ଅଙ୍କ ଗୋଟିଏ ଦିନ । ସେ ଦିନ ଯେପରି କି କୁରୁସଭା ତଳେ ଲାଞ୍ଛିତା ଦ୍ରୌପଦୀର ପୁଣି ଥରେ ବେଣୀ ବନ୍ଧନ ହୋଇଥିଲା । 'ମଞ୍ଚପୁରୀ' ଗୁହାରେ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା କଳିଙ୍ଗ ଜିନଙ୍କ ସେହି ପବିତ୍ର ପୀଠ ରହିଛି । ସେ ପୀଠ ଦେହରେ କଳିଙ୍ଗ ଜିନଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ସହିତ ଖାରବେଳଙ୍କ କଳିଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନର ଚିତ୍ର ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଉତ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଅଛି । କଳିଙ୍ଗ ଜିନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନର ସେହି ପାଷାଣ-ଚିତ୍ରରେ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା କଳିଙ୍ଗର ମର୍ମବାଣୀ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଅଛି । ..“ବିଶ୍ୱର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ଯେଉଁ କଳିଙ୍ଗ ଆତ୍ମଦାନ ଦେଇପାରେ, ସେ କଳିଙ୍ଗର ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ । ଶତ ଲାଞ୍ଛନା ଓ ପରାଜୟ ଭିତରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ କଳିଙ୍ଗର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହେବ ।”

ତୁମେ କେବେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ଖଣ୍ଡଗିରିର ନିର୍ଜନ ଗୁହା ଭିତରେ ଏହାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ହୁଏତ ଶୁଣିପାରିବ ।

★

ରାମରାଜ୍ୟ ଓ ରାମାୟଣ

ଗୋଲୋକ ବିହାରୀ ଧଳ

ଉପାସରେ ଓଡ଼ିଆ ନିଦଗଲା ପର ଦେଢ଼ଶହ ବର୍ଷ ହେଲା ଆମ ଗାଁ ଲୋକେ ଘୁମେଇ ପଡ଼ି ରହିଥିଲେ । ସହର ବଜାରରେ ରେଲମଟର ଚାଲୁଥିଲା, ଡାକତାର ଚାଲୁଥିଲା, ବିଜୁଳିବତୀ ଜଳୁଥିଲା, କୋଠାମହଲ ଉଠୁଥିଲା । ସତେ ଯେମିତି ବେଲ ପାଚିଲେ କାଉର କି ଯାଏ, ଗାଁ ଲୋକଙ୍କର ସେଥିରେ କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନ ଥିଲା । ନିଜ ଭାଗ୍ୟକୁ ନେଇ ସେମାନେ ପଡ଼ି ରହିଥିଲେ । ପୁଲିସ, ପିଆଦା, ଅମୀନ, ହାକିମ କେହି କେବେ ଗାଁ ଗହଳିକୁ ଓହ୍ଲାଇଗଲେ, ସେମାନେ ଜାଣୁଥିଲେ ସର୍ବମୟ ସରକାର ଅଛନ୍ତି । ଜାତିର ଜୀବନସ୍ରୋତ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ସେମାନଙ୍କର ଥିଲା ସେତିକି ।

ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଆମ ଗାଁ ଲୋକେ ଯାହା ଦେଖି ନଥିଲେ ଏବେ ମାତ୍ର ଷୋଳ ବର୍ଷ ଭିତରେ ସବୁ ଦେଖିଗଲେ । ଆଗ ଦେଖିଲେ ଜିପ୍ ଗାଡ଼ି, ତା ପରେ ଦେଖିଲେ ଯୋଜନା । ଜିପ୍ ଓ ଯୋଜନା ଏବେ ଏମିତି ଭାବରେ ସଂପୃକ୍ତ ଯେ, ଗୋଟିଏ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନାହିଁ । ଏହି ଯୋଜନା ସୂତ୍ରରେ ଦଣ୍ଡା ବାଟରେ ଏବେ ପକ୍‌କା ସଡ଼କ, ଭାଗବତ ଟୁଙ୍ଗୀ ଜାଗାରେ କ୍ଲବ ଘର, ଦଳ ପୋଖରୀ ଜାଗାରେ ମାଛ ପୋଖରୀ, ହାତତନ୍ତ ଜାଗାରେ କଳତନ୍ତ, କେଉଁଠି ଅବା ବିଜୁଳିବତୀର ଆଲୁଅ । ଆଗେ ଯେଉଁ ହାକିମମାନେ ପୂରାପୂରି ସହର ବଜାରରେ ରହି ଜୀବନ କାଟି ଦେଉଥିଲେ, ଏବେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକ ଆସି ଗାଁ ଗହଳରେ ରହିଲେଣି । ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କ ଭାଷା ଓ ପୋଷାକ ଗାଁ ବାଲାଙ୍କଠାରୁ ଭିନ୍ନ ରହିଛି । ସହରର ଆଶା ପୂରାପୂରି ଯାଇନ ।

ଗାଁ ଲୋକେ ଆଗେ ବେଶୀ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ପାଉ ନ ଥିଲେ କିମ୍ବା ତାଙ୍କୁ କହିବା ପାଇଁ କେହି ଦରକାର ବି ମନେ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଏବେ କିନ୍ତୁ ଏକା ଲହମାରେ ଏତେ କଥା ଆସୁଛି ଯେ, ଶୁଣିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ବେଳ ନାହିଁ । ସଞ୍ଜେ ସକାଳେ ରେଡ଼ିଓ ଓ ଅନ୍ୟବେଳେ ଗାଁ ଗହଳରେ ରାମରାଜ୍ୟ ବାଣ୍ଟୁଥିବା ହାକିମମାନଙ୍କର କଣ୍ଠ ରେକର୍ଡ଼ । ଯୋଜନା ସଭ୍ୟତାର ନୂତନ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ 'ରାମରାଜ୍ୟ ବାଣ୍ଟିବା' ଏକ ଇଡ଼ିୟମରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି; ତାର

ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଟଙ୍କା ପକାଇ ଲାଭ ଉଠାଇବା । ଲୋକେ ଯେତେ କଥା ବୁଝୁଛନ୍ତି, ତାର ଖୁବ୍ କମ୍ ଅଂଶ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି । ତା ଛଡ଼ା ଯେତକ କରୁଛନ୍ତି ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ନାହିଁ କିମ୍ବା ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ଯେ କୌଣସି ଯୋଜନା ପାଇଁ ଜନତାର ପ୍ରାଣ ଓ ବିଶ୍ୱାସ କେତେ ଦରକାର ତା କାହାକୁ ବୁଝାଇବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେ ଲୋକେ ଯେଉଁ ଜାତି ପାଣି, ପବନ, ଆକାଶ, ପୃଥିବୀ ପ୍ରଭୃତି ନିର୍ଜୀବ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ଦେବତା ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିଆସିଛୁ, ଇନ୍ଦ୍ର, ରୁଦ୍ର, ବରୁଣ ଭବିଷ୍ୟତରେ କେବେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେବେ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆସ୍ଥା ରଖି ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଆସିଛୁ, ସେହି ଜାତିର ଲୋକେ ହାତକୁ ହାତ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଅର୍ଥ, ଆଶ୍ୱାସନା ଓ ଆଶୀର୍ବାଦ ପାଉଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ଏଥି ଭିତରେ ନିଶ୍ଚୟ ଗୋଟାଏ କେଉଁଠି କିଛି ଥିବ । ହୋଇପାରେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ଯେତେବେଳେ ଖାଲି କୁଡ଼ିଆ ଘର କଥା କହୁଥିଲେ, ଆଜି କୋଠା ମହଲ କଥା ଶୁଣି ସେମାନେ ଚମକୁଥିବେ । ଯେଉଁମାନେ ମାଛକାଢ଼ିକୁ ଖାଇଯାନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କଠାରୁ 'ମତ୍ସ୍ୟପାଳନ ଯୋଜନା' ଶୁଣି ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନ ଥିବେ ।

କିନ୍ତୁ ତଳେଇ ଦେଖିଲେ ଦୁଇଟି କଥା ମନକୁ ଆସେ । ଏକରେ ପ୍ରାଚୀନ ପଦ୍ଧତି ଉପରେ ଗାଁ ଲୋକଙ୍କର ଗଭୀର ବିଶ୍ୱାସ, ଦୁଇରେ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ଓ ଶାସନ ପ୍ରତି ଘୋର ସନ୍ଦେହ । ଗଲା ଦୁଇ ଶହ ବର୍ଷ ଭିତରେ ଯଦି କାହାର କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ, ତା' ହେଲେ କେବଳ ହୋଇଛି ଆମ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କର, ଅମ ଉପର ବାଳଙ୍କର । ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ରାମାୟଣ ଛାଡ଼ି ଯେତେବେଳେ ବାଇବେଲ ପଢ଼ୁଥିଲେ । ପୋଥି ଛାଡ଼ି ଧ୍ୟାଙ୍କ ଶିଖୁଥିଲେ, ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ଛାଡ଼ି ମଡ଼ନ କବିତା ପଢ଼ୁଥିଲେ, ଦେଶୀ ଛାଡ଼ି ବିଦେଶୀ ଗୃହୁଁଥିଲେ, ଚୂଡ଼ା ଛାଡ଼ି ଗୃ' ଖୋଜୁଥିଲେ । ଏବେ ପୁଣି ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଆଣ୍ଠୁ ଠେକା ଖଦି ଦେଖି, ଗୀତା ଶୁଣି ଟିକିଏ ପଛକୁ ଫେରି ଆସିଛନ୍ତି । ଏବେ ରେଡ଼ିଓ ପୁଣି ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ଗାଇଲଣି, ତନ୍ତବୁଣା ଇଣ୍ଡଷ୍ଟ୍ରି ଲୁଗା ପସନ୍ଦ ହେଲଣି । ମୋଟ ଉପରେ ଆମେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ସାହେବ ହେବା ନିଶାରେ ଆଗେଇ ଯାଇଥିଲୁ, ଏବେ ଟିକିଏ ପଛୁଆ ଆସିଛୁ । କିନ୍ତୁ ଗାଁ ଯେମିତି ପଡ଼ିଥିଲା ସେମିତି ପଡ଼ିଛି । ମଡ଼ନ୍ କବିତା ସେଠି ପଶି ନାହିଁ । ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ଗୁଞ୍ଜରୁଛି; ଚଣ୍ଡୀପୁରାଣ, ମହାଭାରତ ଓ ରାମାୟଣରେ ଚର୍ଚ୍ଚା ଗୁଞ୍ଜୁଛି । ଇନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି, ରୁଦ୍ର, ବରୁଣ ଦେବତା ଏବେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଗାଁ ଲୋକଙ୍କର ଯେଉଁ ଧର୍ମଧାରଣା, ଯେଉଁ ଅଖଣ୍ଡ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବିଶ୍ୱାସ, ତାକୁ ଛାଡ଼ି ସାହେବୀ ଶାସକମାନଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ମୋଟେ ଆରମ୍ଭ କରି ନାହାନ୍ତି । ସରକାର କହୁଲେ

ସାଧାରଣ ଲୋକଠାରୁ ଭିନ୍ନ; ବହୁତ କାଗଜପତ୍ର, ମିଛ ସତ, ଭିତରି କାରବାର, ସେମାନଙ୍କର ଏହିଭଳି ଗୋଟାଏ ଅବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ଏମିତିକି ଆଖି ଆଗରେ ରାସ୍ତାଘାଟ କଳକାରଖାନା ଦେଖି ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ରାଜି ନୁହନ୍ତି । ସେମାନେ ଭାବୁଛନ୍ତି ଏହା ଭିତରେ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଅଛି । ସବୁଠୁଁ ଅସୁବିଧା କଥା ହେଉଛି, ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲାଉଛନ୍ତି ସେହିମାନଙ୍କୁ ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁନାହାନ୍ତି ।

ତାଙ୍କର ଧର୍ମଧାରଣା, ପୋଥି ପୁରାଣ ତାଙ୍କୁ କେମିତି ସାହସ ଦେଉଛି ଦେଖିବାର କଥା । ରାମାୟଣରେ ଅଛି ସୀତା ସତୀ ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ଜଣେ ତା ନିଜ ଘରେ ତା ସ୍ତ୍ରୀକୁ କହିଲା ! ଏଟା ତାର ଅତି ପ୍ରାଇଭେଟ୍ । ଏଥିରେ କାହାର କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । ମନ ନିର୍ମଳ ଥିଲେ କାଠୁଆ ଗଙ୍ଗା । ସୀତାଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ଅଗ୍ନି ପରୀକ୍ଷା କରିସାରି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ନିଜେ ଆଣିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ବାହାରେ କିଏ କେଉଁଠି ଫୁସ୍ ଫାସ୍ ହେଲା, ସେ କଥା କାହିଁକି ଶୁଣି ଯାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଶୁଣିଲେ । ଏହି ସାମାନ୍ୟ କଥାରେ ସୀତାଙ୍କୁ ବଣକୁ ପଠାଇଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ବଡ଼ଲୋକଙ୍କ ବିଷୟରେ ବହୁତ ଅନାଚାରର କାହାଣୀ ଶୁଣାଯାଉଛି । ସେମାନେ ନିଜକୁ ନିଜେ ଶୁଦ୍ଧ କରିବା ତ ଦୂରର କଥା, ସେମାନଙ୍କୁ ଛୁଇଁବାକୁ କାହାର ସାହସ ହେଉନାହିଁ । ଓଲଟା ଶାପମୁକ୍ତି ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରମୋସନ ମିଳୁଛି । ଆଚ୍ଛା ଯେଉଁ ଲୋକଙ୍କର ରକ୍ତମାଂସରେ ରାମାୟଣର ଆଦର୍ଶ ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ମିଶିଗଲାଣି, ଦୋଷୀକୁ ପୁରସ୍କାର ଦେଉଥିବା ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସେମାନେ କ'ଣ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବେ ? ବୋଧହୁଏ ନୁହେଁ । ବିଶ୍ୱାସରେ ବିଷ ଖାଇଲେ ମଧ୍ୟ ପାର ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଅବିଶ୍ୱାସରେ ଅମୃତ ମଧ୍ୟ ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ସେଇ ହୋଇଛି ଆମର ଅବସ୍ଥା । ରାଜତନ୍ତ୍ରରେ ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଅବିଶ୍ୱାସର ବିଶେଷ କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ଯେଉଁଠି ଜନତା ହିଁ ଶାସନର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ, ସେଠି ଯଦି ତାର ବିଶ୍ୱାସ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇ ନ ପାରିଲା, ତେବେ ଦେଶ, ଜାତି ଓ ଯୋଜନା ଯାହା କହ, କିଛି ଆଗେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କଳ୍ପନାମୂଳେ କାଳ ଥିଲା ପରି ସବୁ ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଯିବ ।

ଆମ ଗାଁ ଲୋକଙ୍କର ଖାଇବାକୁ ନାହିଁ, ସେମାନେ ଯେମିତି ଅଳସୁଆ ସେମିତି ଦରିଦ୍ର । ସେମାନଙ୍କର ପିଲାପିଲିଙ୍କୁ ସୁସ୍ଥ ସବଳ କରିବା ପାଇଁ ଗୁଣ୍ଡ ଦୁଧ, ଅଣ୍ଡା, ମାଛ ମାହାଳିଆ ବଣ୍ଟା ହେଉଛି । ଲୋକେ ଯାହା ପାଉଛନ୍ତି, ଖାଉଛନ୍ତି; ବାକି ଆଖି ଆଗରେ ଗୁଣ୍ଡଦୁଧର ଖୋଲା କାରବାର ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଏମିତିକି ଗୋଷ୍ଠୀ ବିଦ୍ୟାରେ ନିତାନ୍ତ ଅପାରଗ ନିର୍ବୋଧ ଶିକ୍ଷକମାନେ ମଧ୍ୟ ବେଳେ ବେଳେ ଲୋଭ

ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ଏଥିରେ ପଡ଼ିଯାଉଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି ଗୁଣ୍ଡଦୁଧ ଖାଇ ଚମଡ଼ା ଚିକ୍‌କଣ ହେଉ ବା ନ ହେଉ ଆତ୍ମା ତେଣେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କଳୁଷିତ ହୋଇ ଯାଉଛି । ସାଧାରଣ ଲୋକ ଦୁଃଖୀ ହୋଇପାରେ, ଦରିଦ୍ର ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ତା'ର ଆତ୍ମା ଏତେ ପତିତ ନୁହେଁ । କଷ୍ଟରେ ପଡ଼ି ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ଭୁଲ କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ଭୁଲ ବୁଝିପାରେ । ଯେତେବେଳେ ତା'ର ଆତ୍ମଚେତନା ଆସେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଭାରତରେ ଯଦି ଦାନ, ଧର୍ମ, ଧ୍ୟାନ ବୋଲି କିଛି ଆଉ ବାକି ରହିଯାଇଥାଏ, ତାହା କେବଳ ତା'ର ଧର୍ମଜ୍ଞାନ ଓ ସଂସ୍କୃତି ଯୋଗୁ । ପୁଣି ଏହି ସଂସ୍କୃତି ରହିଛି ଗାଁ ଗହଳରେ । ପୁନର୍ଜନ୍ମରେ ଆମ ଗାଁ ଲୋକଙ୍କ ପୂରା ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ଏହି ବିଶ୍ୱାସଟି ନଥିଲେ ବୋଧହୁଏ ଦେଶରେ ଆଉ ଧର୍ମର ନାଁ ଗନ୍ଧ ନ ଥାନ୍ତା । ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ଏହି ଜୀବନରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ୟଠୁ ଋଣ ଖାଇଦେଇ, ମୃତ୍ୟୁରେ ହାତ ବୁଲାଇ ଚୁପ୍ କରି ଚାଲିଯିବା ସହଜ । କିନ୍ତୁ ଯାହାର ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି, ଋଣ ଶୁଝି ନ ପାରିଲେ ସାହୁକାରର ବାଡ଼ିରେ ତାକୁ ଲଙ୍କା ମରିଚ ଗଛ ହୋଇ ଜନ୍ମ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ତା'ର ଶୁଝିବା କ୍ଷମତା ନ ଥିଲେ ତାକୁ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଋଣ ନେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ତା ପକ୍ଷରେ ଖାଇ ମୁହଁ ପୋଛିନେବାର ପ୍ରଶ୍ନ ମଧ୍ୟ ଉଠେ ନାହିଁ ।

ଆମ ବିଶ୍ୱାସ, ଆମ ସଂସ୍କୃତି ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମକୁ ଏମିତି ଏକ ସନ୍ଦେହାତ୍ମକ ଛକ ରାସ୍ତାରେ ଛିଡ଼ା କରାଇଛି ଯେ ଆମେ ଆଗକୁ ହେଉନାହୁଁ କି ପଛକୁ ହେଉନାହୁଁ । ମହିଳା ସମିତି କୁକୁଡ଼ା ପାଳୁଛି । ମହିଳାମାନଙ୍କର ଅଣ୍ଡା ମାଂସ ଖାଇବା କଥା । ଆଜିକୁ ଦଶ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ତଳେ ଗାଁ ଭିତରେ କୁକୁଡ଼ାଟିଏ ମାରିଖାଇଲେ ଲୁଚାଇ କରି କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅଣ୍ଡା, କୁକୁଡ଼ା ଛୁଇଁବା କଥା ନୁହେଁ । ଯଦି ବା ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଲୋଭରେ ଆଜି ଖାଇବାକୁ ହେଉଛି, ମାଣବସା ଗୁରୁବାର ଦିନ ତାକୁ ଛୁଇଁବ କିଏ ? ଆମର କର୍ମଫଳ ଉପରେ ଏମିତି ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି ଯେ, ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଯାହା ଘଟୁଛି ତାକୁ ବି ଆମେ କର୍ମଫଳ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛୁ । ଗର୍ଭବତୀ ନାରୀ ଗର୍ଭାବସ୍ଥାରେ ଅଣ୍ଡା ଖାଇଲାବେଳେ କୁକୁଡ଼ା ବଂଶର ଗର୍ଭ ନଷ୍ଟ କରୁଛି ବୋଲି ଡରୁଛି । ଡରିଲା ବେଳେ ଯେଉଁମାନେ ଡରନା ବୋଲି ତାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁନାହିଁ । କାରଣ ଯେଉଁ ଡାକ୍ତର ଜନ୍ମନିରୋଧ ପାଇଁ ଔଷଧ ବଣ୍ଟନ କରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଖାଲେଇଏ ଛୁଆ ଦେଖି ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁନାହାନ୍ତି । ଗାଁ ଗଣ୍ଡା ପରିଷ୍କାର ରଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରଚାରପତ୍ର ବଣ୍ଟା ହେଉଥିବା ବେଳେ ନିଆଁ ଖୁଣ୍ଟାରୁ

ଓଡ଼ିଶାର ସଭ୍ୟତାର କେନ୍ଦ୍ର 'କଟକ ସହର' କବିତା ପଢ଼ି ଲୋକେ ନିରାଲମ୍ବ ହୋଇ ବସିଯାଉଛନ୍ତି । 'ହରିବୋଲ ବାଣିଜ' ହସ୍ପିଟାଲକୁ ଯାଇ କଟକ ସହରରେ ମଣିଷ ଦେଖିନାହିଁ । ତେଣୁ କଟକ ସହରଠାରୁ ଛୋଟ ସହରରେ ଯେଉଁମାନେ ଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ କାହିଁକି ?

ମୋଟ ଉପରେ ଯୋଜନା ବା ସଂପ୍ରସାରଣ ଖାଲି ବାହାରର କଥା ନୁହେଁ । ପଇସାପତ୍ର କିମ୍ବା ଜପ୍‌ ଓ ଜାଲ୍‌ କାଗଜର ଖେଳ ନୁହେଁ । ତାହା ଜନତାର ଅନ୍ତରର ଆହ୍ୱାନର କଥା । ସେଥିପାଇଁ ଏପରି ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ହେବ ଯେଉଁଥିରେ ଜନତାର ଯୁଗ ଯୁଗର ବିଶ୍ୱାସର ପରିପୁଷ୍ଟି ହେବ । ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ ହେବ । ହାକିମଙ୍କର କାଗଜ ଜାଲରେ ଗଢ଼ି ଯୋଜନା ଫାଶରେ ଚତୁର ଗ୍ରାମବାସୀ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଆଦର୍ଶ ଓ ବିଶ୍ୱାସର ଆକର୍ଷଣରେ ହିଁ ତାକୁ ଜୟ କରାଯାଇ ପାରେ । ସୁନା ପିତଳ ଚିହ୍ନିବାକୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଆଉ ସମୟ ଲାଗୁନାହିଁ । ରାମରାଜ୍ୟ ଗଢ଼ିବାକୁ ହେଲେ ରାମାୟଣର ଆଦର୍ଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ହେବ ।

ଜନ-ଜୀବନ ଓ ଜନ-ସାହିତ୍ୟ

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ଜନସାହିତ୍ୟ ଅର୍ଥାତ ଜନଗଣର ସାହିତ୍ୟ । ଆଗେ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଜନଗଣଙ୍କର ସ୍ଥାନ ନ ଥିଲା । ରାଜପ୍ରାସାଦର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ପାଇଁ କେତେକ ଇତର ଲୋକଙ୍କୁ ଯେପରି ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଭୃତ୍ୟରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କରି ରଖାଯାଏ, ସେହିପରି ଆମର ପ୍ରାଚୀନ କବି ଓ ମହାକବିମାନେ ହୁଏତ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସାଧାରଣ ଇତର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ କାବ୍ୟ ଓ ନାଟକମାନଙ୍କରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ମାତ୍ର ସ୍ଥାନ ଦେଉଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ହାନି ଘଟିବା ଭୟରେ ସେମାନେ ଏହି ସାଧାରଣ ପାମପାମୀଙ୍କୁ ରାଜା ଓ ରାଜଗଣଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ୍ କରି ଦେଖାଇବା ଲାଗି ସବୁମତେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ନାଟକର ନାୟକ-ନାୟିକା, ସେତେବେଳେ ରାଜା ରାଣୀ, ରାଜକୁମାର ଓ ରାଜକନ୍ୟାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେହି କବି କଳ୍ପନାର ନାୟକ-ନାୟିକା ହୋଇପାରୁ ନ ଥିଲେ, ଶୁଦ୍ଧ କାବ୍ୟାଳଙ୍କାର ମଣ୍ଡିତ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ହିଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ । ଦାସଦାସୀମାନେ ଅଣ-ସଂସ୍କୃତ ଏବଂ କଥିତ ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ । କଥିତ ଭାଷାରେ ଅଳଙ୍କାର ଓ ରସ ଖଞ୍ଜିବା ସମ୍ଭବ ବୋଲି ସେ କାଳର କବିମାନେ ହୁଏତ କଳ୍ପନା ହିଁ କରିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଇଉରୋପର ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ବି ସାହିତ୍ୟ ସୃଜନର ସ୍ୱୀକୃତି ସତ୍ତ୍ୱରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ନୀତି ଚାଲିଥିଲା । ସେତେବେଳେ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ, ଗଣିତ ଓ ଦର୍ଶନ ସବୁ ଲାଟିନ୍ ଭାଷାରେ ଲେଖା ହେଉଥିଲା । ଲାଟିନ୍ ଭାଷାରେ ନ ଡାକିଲେ ଗୀର୍ଜାରେ ଭଗବାନ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ଲାଟିନ୍ ନ ଜାଣିଥିବା ଜନଗଣ କେବଳ ଲାଟିନ୍ ବୁଝୁଥିବା ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଆପଣାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୁଃଖ ସୁଖ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ କେବଳ କେତେଜଣ ଉଚ୍ଚବଂଶୀୟ ଓ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ଭାଗ୍ୟବାନ୍‌ଙ୍କର ଅବସର ବିନୋଦନକୁ ହିଁ ମାନି ନିଆ ଯାଉଥିଲା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଏହି କାରଣରୁ ସେତେବେଳେ ଭାଗ୍ୟ ହିଁ ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବପରମ ନାୟକ ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ଜନ-ସାହିତ୍ୟ ଏବର କଥା । ନାଟକ ଓ ଉପନ୍ୟାସରେ ଜନଗଣଙ୍କ ଲାଗି ଜାଗା ଛାଡ଼ି ଦେବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ସାହିତ୍ୟର ଜଗତରେ ଅତି ଏବର ପ୍ରବୃତ୍ତି । ସାହିତ୍ୟରେ

ଜନଗଣଙ୍କର ଋଚିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସ୍ୱୀକୃତ ଦେବା ମଧ୍ୟ ଅତି ଏବର କଥା । ତଥାପି, ଅନ୍ତତଃ ଆମ ଦେଶରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ଜନ-ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଜନଗଣଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝାଇବ ନାହିଁ । କାରଣ, ଆମ ଦେଶରେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଜନତା (ଓଡ଼ିଶାରେ ଶହେରେ ପ୍ରାୟ ଅଶୀ ଜଣ) ପକ୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟ କଥା ତେଣିକି ଥାଉ, ଯେ କୌଣସି ଛପା ଅକ୍ଷର ପଢ଼ିବା ମଧ୍ୟ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ । କାରଣ ସେମାନେ ପଢ଼ି ଜାଣି ନାହାନ୍ତି । ଚଷମାଟାକୁ ଆମେ ଯେତେ ଶସ୍ତା, ସୁଲଭ ବା ସୁଦୃଶ୍ୟ ଚକଚକ କରି ଗଢ଼ି ଥୋଇଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ଧ ମଣିଷ ତାହା ଦ୍ୱାରା କିପରି ଉପକୃତ ହୋଇପାରିବ ? ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିବା ବେଳେ ଆମେ ଗୋଟାଏ ଜନତା ଚଷମା ଷ୍ଟୋର୍ ଖୋଲିଦେଲେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆଉ ଯିଏ ଉପକୃତ ହେଉଥାଉ ପଛକେ, ଜନତା ବା ଜନଗଣ କଦାପି ଉପକୃତ ହେବେ ନାହିଁ । ଆଗେ ଆମ ଦେଶର ଲୋକମାନେ କୁଆଡ଼େ ବେଦ ଆଉ ପୁରାଣକୁ ଶୁଣି ଶୁଣି ମନେ ରଖି ପାରୁଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ବେଦକୁ ଶ୍ରୁତି ବୋଲି କହନ୍ତି । ଆମ ଦେଶରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି କେବଳ ଶୁଣି ଶୁଣି ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ଚମ୍ପୂମାନ ମନେ ରଖିପାରନ୍ତି । ତୁଳସୀ ଦାସଙ୍କର ରାମାୟଣକୁ ପଇଟାଇ ଦେଇପାରନ୍ତି । ଜ୍ଞାନଦେବଙ୍କର ଜ୍ଞାନେଶ୍ୱରୀକୁ ମଧ୍ୟ ଆବୃତ୍ତି କରି ଥୋଇ ଦେଇପାରନ୍ତି । ଆମ ସଂସ୍କୃତ ପରମ୍ପରାର ନାନା ଶ୍ରେୟଃ ଭିତରୁ ଏଇଟି ହେଉଛି ଗୋଟିଏ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ ଏହି ଦେଶର ସାହିତ୍ୟକୁ ଶ୍ରୁତି ବୋଲି କହିପାରିବା । ଅନ୍ତତଃ ଏ ଦେଶର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଲୋକଙ୍କ ଲାଗି ସାହିତ୍ୟ ଆଜି ମଧ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ଶ୍ରୁତି ହୋଇରହିଛି ।

ତେଣୁ, ଏପରି ଏକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଜନସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଆମେ ଆପାତତଃ ଜନଗଣର ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝିବା ନାହିଁ । ଆମେ ଏହାକୁ ଜନଗଣଙ୍କ ଲାଗି ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝିବା । ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଜରିଆରେ ଆମେ ଜନଗଣଙ୍କ ଲାଗି କ'ଣ ସବୁ ଆଣିଦେବାର ବା ବାଣ୍ଟିଦେବାର ବାସନା ରଖିବା ? ଜନଗଣଙ୍କୁ ହିଁ ଆପଣାର ଯଜମାନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ସାହିତ୍ୟିକ ଆପଣା ସାହିତ୍ୟରେ କାହାକୁ ଧ୍ୟେୟ ବୋଲି ମାନିବ ? ସିଏ ଜନଗଣଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନତଃ କେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବ, ତାହାରି ଉପରେ ହିଁ ଏହି ଧ୍ୟେୟଟିର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ନିର୍ଭର କରୁଛି । ସବୁ ଦେଶର ବା ସବୁ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବା ଜନଗଣଙ୍କୁ ସମାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଆମ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ପଢ଼ୁଥିବା ପିଲାଙ୍କ ଲାଗି ହିଁ ଭୂଗୋଳ ଓ ଭୂଗୋଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଭୂତ ବହି ଲେଖାଯାଏ । ଭୂଗୋଳ ଗ୍ରନ୍ଥ ପିଲାର ଆଗ୍ରହ ଓ ଉତ୍ସୁକତା ବଢ଼ାଇବା ଲାଗି ଜଣେ ଭୂଗୋଳ ବହି ଲେଖିପାରେ । ଗଧ ବା ଅତି

ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପରୀକ୍ଷାର ନମ୍ବରକୁ ଅନୁସରଣ କରିବା ଲାଗି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କ ଲାଗି ଭୂଗୋଳର ସହାୟକ ବହି ଲେଖାଯାଇପାରେ । ଏହି ଦୁଇ ସ୍ତରର ଲେଖକ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସମାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନର ଆଗ୍ରହ ବଢ଼ାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲେଖକ ବହି ଲେଖନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଜ୍ଞାନର ବୋଝକୁ ଯେନତେନ ପ୍ରକାରେଣ ଗ୍ରାହକର ମୁଣ୍ଡ ଉପରୁ ଉତାରି ଦେବାକୁ ହିଁ ବହି ଲେଖନ୍ତି । ଜଣେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଭିତରେ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନର ସ୍ପୃହା ବଢ଼ାଏ, ବେଗ ବଢ଼ାଏ, ଅଧିକ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବା ଲାଗି ତାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରାଏ । ଆଉ ଜଣେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଭିତରେ ରହି ଛାତ୍ରକୁ କୁମନ୍ତ୍ରଣା ଦେଉଥିବା ଆଳସ୍ୟ ଏବଂ ଆତ୍ମର ନାନାବିଧ ଓ ଦୁର୍ବଳତା ଓ ଅସହାୟତାର ବେଶ୍ ଫାଇଦା ଉଠାଏ । ଜଣେ ଆତ୍ମକୁ ଅଧିକ ଜାଣିବା ଲାଗି ଏକ ଅସନ୍ତୋଷ ଆଣି ଦିଏ । ଆଉ ଜଣେ ଅଳପକେ କାମ ସାରିଦେବାର ଫିକର ବଢ଼ାଇ ଦିଏ, ଶିଥିଳ କରିଦିଏ । ଆମ ସାହିତ୍ୟକ ମନ କଲେ ଏଇଟା କରିପାରେ ଅଥବା ସେଇଟା ମଧ୍ୟ କରିପାରେ । ନିଆଁ ଲଗାଇ ଦେଇପାରେ, ଶୀତଳ ବି କରି ଦେଇପାରେ ।

ସ୍ୱାଧୀନତାର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଆମ ଦେଶରେ ମଣିଷ ହେବାର ସାଧନ ଯେତିକି ବଢ଼ିଛି, ମଜା କରିବାର ସାଧନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସେତିକି ବଢ଼ିଛି । ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ ଆମେ ମଜା କରିବାର ସାଧନଗୁଡ଼ିକୁ ଯେ ଆମେ ବ୍ୟବହାରରେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଆମେ ଲଗାଇଛୁ, ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଚାର କଲେ ଆମ ମନରେ ହୁଏତ ଏଇଭଳି ଗୋଟିଏ ସଂଶୟ ବି ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥାଏ । ଗତ ସେହି କାଳଟିର ପଢ଼ା, ନେତୃତ୍ୱ ଓ ରାଜନୀତି ପରି ସେହି କାଳଟିର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆମ ଦେଶରେ ମଣିଷ ଗଢ଼ିବାର ସାଧନ ଅପେକ୍ଷା ମଜା ବଢ଼ାଇବା ସାଧନ ହିସାବରେ ହିଁ ଅଧିକତର ପରିମାଣରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି । ଆପଣାର ଏକ ନାଟକରେ ସେକ୍ସପିଅର 'ସର୍କସ୍' ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ କରି ଆମକୁ ଯାହା ବୁଝାଇବା ଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି, ଏଠାରେ ମଜା କହିଲେ ମୁଁ ସାଧାରଣତଃ ତାହାକୁ ହିଁ ବୁଝୁଛି । ଭୋଜନ ଓ ସର୍କସକୁ ସିଏ ମଣିଷ ମନର ନାନା ଅସନ୍ତୋଷକୁ ଶାନ୍ତ କରିଦେବାର ସାଧନ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ପେଟକ ଜାଗାରେ ମଣିଷକୁ ଦୁଇପେଟ ଭୋଜନ ଦିଅ, ମୁଣ୍ଡାଏ ଜାଗାରେ ଦୁଇମୁଣ୍ଡା ସର୍କସ ଅର୍ଥାତ୍ ମଉଜ କରିବାର ସାଧନ ଯୋଗାଇ ଦିଅ । ତେବେ ମଣିଷ ତୁମ ଆସନର ଦାସ ହୋଇ ରହିବ । ଆପଣା ଭିତରର ମଣିଷଟା ଉପବାସୀ ପଡ଼ିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସିଏ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅସନ୍ତୋଷ ଅନୁଭବ ହିଁ କରିବ ନାହିଁ । ସିଏ ଅଧିକ କିଛି ମୋଟେ ଇଚ୍ଛା କରିବ ନାହିଁ । କୌଣସି ବିଦ୍ରୋହ କିମ୍ବା ଅଶାନ୍ତିକୁ ମନ କରିବ ନାହିଁ । ଅଫିମ ଖାଇଥିବା

ନେଉଳ ପରି ସିଏ ତୁମର ପିଣ୍ଡା ଓ ତୁମର ଗୋହିରୀର ସୀମା ଭିତରେ ହିଁ ପଡ଼ି ରହିଥିବ । ଜନଗଣ କହିଲେ ଆମ ଦେଶର ଯେଉଁ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ଉଚିତ୍, ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ପେଟ ପୂରୁନାହିଁ । ତେଣୁ, କେବଳ ମଣିଷ ହେବାର ଭୋକକୁ ନୁହେଁ, ପେଟର ଭୋକଟାକୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲାଇ ରଖିବା ଲଗି ଆଜି ଆମ ଦେଶରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ମଜାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ବୋଲି ହୁଏତ ଅନେକେ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛନ୍ତି । ସମାଜରେ ଯେଉଁ ବର୍ଗ ବା ଯେଉଁ ବେବର୍ତ୍ତୀମାନେ ସମାଜକୁ ସବୁଦିନ ସକାଶେ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ରଖିବାକୁ ଆପଣାର ସ୍ୱାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉଚିତ ବୋଲି ମନେ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଉଜ ବଢ଼ାଇବାର ଏହି ଅଭିଯାନରେ ଅଗ୍ରଣୀ ହୋଇ ବାହାରିବା କଥା । ଅମେ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ସେମାନଙ୍କର ପେଷଣିଆ ହୋଇ ବାହାରି ନାହୁଁ ତ ?

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଆମର ସଙ୍ଗୀତ, ଆମର ସିନେମା ଓ ଆମର ତଥାକଥିତ ଲୋକପ୍ରିୟ ସାହିତ୍ୟର ବେପାର ପ୍ରଧାନତଃ ଯେଉଁ ମାର୍ଗରେ ଗତି କରି ଆସିଛି, ସେଥିରୁ ଆମେ ଏହିପରି ଏକ ମନ୍ତବ୍ୟ କରି ବସିଲେ କାହାର ମନରେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଆଘାତ ଲାଗିବ ନାହିଁ ତ ?

ମୁଁ ଭାବେ, ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ପ୍ରଧାନତଃ ଭୋକ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ, ଭୋକ ମାରିଦେବା ପାଇଁ ନୁହେଁ । ନିଆଁ ଲଗାଇଦେବା ପାଇଁ, ଶୀତଳ କରିଦେବା ପାଇଁ ନୁହେଁ । ତା' ନହେଲେ ନାନା ନୂତନ ଭୋକର ସନ୍ଦେଶ ବହନ କରି ଆସିଥିବା ଆମର ଜାତୀୟତା ଆମ ସାମୂହିକ ଜୀବନର ଏକାଧିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଆମର ଭୋକକୁ ଭୁଲାଇ ରଖିବାର ଏକ ସାଧନ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ପରି ଆମର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ବିଡ଼ମ୍ବନାରେ ପଡ଼ିଯିବ । ଆମ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ବି ବଡ଼ ବିଡ଼ମ୍ବନାରେ ପଡ଼ିଯିବେ । ଏହି ଜାଲଟି ଭିତରେ ପଡ଼ିଗଲେ ସେମାନେ ଆପଣାର ଧର୍ମ ହରାଇ ବସିବେ, ଏବଂ ଧର୍ମ ହରାଇ ବସିଲେ ସେମାନେ ହୁଏତ ପୂଜା ବା ପୁରସ୍କାର ପାଇବେ ପଛକେ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ବାଣୀ ଅମର ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ଜୀବନର ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ କୌଣସି ସହଯୋଗ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଆମଦେଶର ଜାତୀୟପତାକା ପରି ସେମାନେ ଲମ୍ବା ବାଉଁଶ ଅଗରେ ବନ୍ଧାହୋଇ ଉଡ଼ିବେ ସତ, ମାତ୍ର ଭୂଇଁ ଉପରେ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ମଣିଷ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ ଟେକି ଅନାଇବାର ଆବଶ୍ୟକତା ହିଁ ଅନୁଭବ କରିବ ନାହିଁ । ଆମ ଜନ-ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଭୋକ ଭୁଲାଇବାର ଫନ୍ଦରେ ପଡ଼ି ଯାଇପାରେ, ଜନଗଣର ନାମକୁ ଆପଣା ସହିତ ଯୋଡ଼ି କରି ରଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ତାହା

ଜନଗଣର ମନକୁ ଶୀତଳ ଓ ଦହଡ଼ା କରିଦେବାରେ ବେଶ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ଯେତେବେଳେ ଦେଶର ନାମ ନେଇ ଆମ ଦେଶରେ ଆଜି ଦେଶବାସୀଙ୍କର ଭୋକ ଭୁଲାଇବା ସମ୍ଭବ ହେଉଛି । ଜନତାର ନାମ ନେଇ ସେହିପରି ଜନଗଣରେ ଭୋକ ଭୁଲାଇବା ସମ୍ଭବ ନ ହେବ ବା କାହିଁକି ? ସିଆଣିଆ ମଣିଷ ସବୁ କରିପାରେ । ବିଶେଷତଃ, ଏହି ଦେଶ ଓ ଏହି ସଂସ୍କୃତିକୁ ଗଢିଥିବା ଜନଗଣ ଯେତେବେଳେ କର୍ମ ପର ହିଁ ଭାଗ୍ୟଂକୁ ମାନି ରହିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସିଆଣିଆ ମଣିଷ ଏଠି କ'ଣ କରି ନପାରେ ?

ସଭ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ସିଆଣିଆ ମଣିଷର ସାହିତ୍ୟ । ସଭ୍ୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ସୁଲଭ, ସରଳ ଓ ଚକଚକ କରିଦେଇ ହାଟବାଟରେ ଲଟକାଇ ଦେଲେ ତାହା ଜନସାହିତ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ । ଏଥିଲାଗି ଜନଗଣଙ୍କୁ ଏବଂ ଜନ-ମନକୁ ଆପଣାର ସ୍ୱଜନମାନ ବୋଲି ମାନିବାକୁ ହୁଏ । ଜନଗଣରେ ଭୋକ ବୁଝିବାକୁ ହୁଏ । ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ନୂଆ ଭୋକମାନ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ହୁଏ । ସେମାନଙ୍କର ଗାଆଁ ବା ବସ୍ତିର ସତ୍ତାକୁ ସାମୂହିକ ଜୀବନର ବଡ଼ ସତ୍ତାକଟି ସହିତ ମିଶାଇ ଦେବାକୁ ହୁଏ । ସେମାନଙ୍କର ଶାନ୍ତ, ସାନ ଓ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଘରଟିରେ ନୂଆ ଆହ୍ୱାନ ଓ ନୂଆ ଆବଶ୍ୟକତାର କବାଟ ଓ ଝରକାମାନ ଲଗାଇ ଦେବାକୁ ହୁଏ । ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ଏହିପରି କରିପାରେ, ଆମେ ତାହାକୁ ଜନ-ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିବା ବା ମଣିଷର ଜୀବନ ଅନିତ୍ୟ ମଣିଷର ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକ ଅପୂରଣୀୟ, ମଣିଷର ଆଶା ହେଉଛି ବୈତରଣୀ ନଦୀ— ତେଣୁ ଜୀବନ ଥିବା ତକ ଅଧିକ ଆଶା ନ କର ଓ ଅଧିକ ବାଟ ନ ଖୋଜ, ତୁମକୁ ଯେତିକି ମିଳୁଛି, ତୁମେ ସେତିକି ମଜା ମାରିନିଅ । ସେତିକି ଖୁସୀ କରିନିଅ ଓ ତାହାକୁ ହିଁ ସାର୍ଥକତା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କର, —ଏହିପରି କହୁଥିବା ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ଶୀତଳ କରିଦେବାର ସାହିତ୍ୟ । ଏଭଳି ସାହିତ୍ୟର ଦାନାଗୁଡ଼ାକ ପେଟ ଭିତରକୁ ଗଲେ ମଣିଷ ଗଧ ହୋଇଯାଏ । ତାର ହୃଦୟ ଦହଡ଼ା ହୋଇଯାଏ । ତା'ର ଜୀବନବାସନା ଡେଣା ହରାଇ ବସେ ।

ଜନସାହିତ୍ୟ ଜନଗଣଙ୍କୁ ନୂଆ ହେବାର ପ୍ରେରଣା ଦେଉ, ବର୍ଗ ସାହିତ୍ୟର ସୁଲଭ ନକଲମାନ ପ୍ରଚାର କରି ଜନଗଣରେ ମନକୁ ଭୁଲାଇ ନଦେଉ । ଜନସାହିତ୍ୟ ନୂତନ ବିଚାର ଦେଉ । ନୂତନ ମାର୍ଗ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜାଗ୍ରତ କରୁ । ନୂତନ ଅସନ୍ତୋଷର ଇଙ୍ଗିତ ଦେଇଯାଉ । ଏହି ଦେଶର ଜନତାଙ୍କୁ ଆଜି ଦୀର୍ଘ ଅନେକ ବାଟ ଯିବାକୁ ବାକି ରହିଛି । ଏ ଦେଶର ସଭ୍ୟତା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟ ସବୁ ଅଛି । ମାତ୍ର ତଥାପି ଏହି ଦେଶର ଜନଗଣ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

ନଜର କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ହୁଏତ ପ୍ରଧାନତଃ ସେଇଥିପାଇଁ ହିଁ ଆମ ସାହିତ୍ୟିକ ମଧ୍ୟ ତା'ର ଆପଣା ଦେଶରେ ପ୍ରାୟ ବିଦେଶୀ ପରି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଆମ ଦେଶରେ ଶାସନ ବି ବଦଳିଛି । ଆଜି ସେହି ଶାସନକୁ ତୁଲାଉଥିବା ସାଆନ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ ଜନଗଣଙ୍କ ଆଖିରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଜାଣିଆ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଆମ ଦେଶରେ ସଭା ହେଉଛି । ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟକ ନେଇ କେତେ ଉତ୍ସବ ଓ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନମାନ ହେଉଛି । ତଥାପି ଦେଶର ଜନଗଣ ଯେପରି ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ଏକ ପୋଷାକୀ କାରବାର ବୋଲି କହି ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଯାହାଲାଗି ଦେଶର ନବ ବିଧାନ ହେଉଛି, ଯାହାଲାଗି ଏହି ଦେଶକୁ ନୂଆ କରି ଗଢ଼ା ହେଉଛି, ସତେ ଯେମିତି ତାର ସେକଥା ମନେ ବି ନାହିଁ । ସଂସାରର ସବୁ ନୂଆ ବିଚାର, ନୂଆ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ନୂଆ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ରୋତ ପରି ହୋଇ ଆଜି ଜନଗଣରେ ଜୀବନ ପଦ୍ଧତି ଭିତରେ ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରବେଶ କରୁ । ଯେ କୌଣସି ଜନସାହିତ୍ୟର ମୂଳତଃ ଏହାହିଁ ଧେୟ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ୍ । ଏହି ସ୍ରୋତର ସ୍ପର୍ଶ ବାଜି ଜନଗଣର ବି ଜୀବନ ବିଶ୍ୱାସ ବଢ଼ୁ । ତା'ର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହେଉ । ଉଦାସୀନତା ଭାଙ୍ଗିଯାଉ । ନୂଆ ନାମରେ ଆମ ଦେଶରେ ଆଜଯାଏ ଯେଉଁ ସାଆନ୍ତିଆ ଅନ୍ୟାୟ ଗୁଡ଼ାକ ଚାଲିଛି, ତାହାକୁ ଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ମାନି ନ ନେବାକୁ ଜନଗଣ ଭିତରେ ନୂଆ ଆଖି ଖେଲିଯାଉ । ଏହା ଜନସାହିତ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ । ଆମଦେଶରେ ବା ପ୍ରଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେତେ କବିତା ବା ଉପନ୍ୟାସ ବା ଗଳ୍ପ ଛପା ହୋଇ ବାହାରୁଛି, ଏଣିକି ତାହାର ଦଶଗୁଣ ଅନୁଶୀଳନ ହେଉ, —ମାତ୍ର ଏହି ସବୁର ଜରିଆରେ ମଣିଷ ହିସାବରେ ମଣିଷର ଭେଦଗୁଡ଼ାକ କଦାପି ଭୁଲି ହୋଇ ନ ଯାଉ, ପୁରାତନ ଭାଗ୍ୟବାଦକୁ ଜିତି ଆସିଥିବାର ନିଶାରେ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟକ ଜନଗଣଙ୍କୁ ଯେପରି କୌଣସି ଆଧୁନିକ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ଅସହାୟତା ଭିତରେ ଆଣି ପକାଇ ନ ଦେଉ । ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଜନଗଣଙ୍କୁ ସବଳ କରାଉ, ତା' ମନରେ ବିଶ୍ୱାସ ଭରିଦେଉ । ଆମର ଭାଷା ଯେତେ ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ଓ ଯେତେ ଆଞ୍ଚଳିକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ମାଧ୍ୟମରେ ଯେପରି ବିଶ୍ୱର ସକଳ ବିପୁଳତା ଓ ପ୍ରାଣମୟତାକୁ ଆପଣା ମାଟିକୁ ଆମନ୍ତ୍ରିତ କରି ନେଇ ଆସିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଆମ ସାହିତ୍ୟଟି ଭିତରେ ଆସୁ ।

ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଧାନତଃ ବିନୋଦନ-ସାହିତ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି । ଏହାକୁ ଜନସାହିତ୍ୟରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିବାର କାମ ହେଉଛି ଏ ଯୁଗର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିତ୍ୟିକର । ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ଜନ-ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ହୋଇପାରିବା ଉଚିତ । ତେଣୁ ଜନ-ସାହିତ୍ୟ ଶବ୍ଦଟା ଅନେକ ସମୟରେ ଏକ ପୁନରାବୃତ୍ତି ପରି ହିଁ ମନେ ହୋଇପାରେ । ତଥାପି ଗତ ଅନେକ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଆମେ ମଣିଷକୁ

ସାହିତ୍ୟଠାରୁ ଏତେ ଦୂରରେ ରଖି ଆସିଛୁ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ହୁଏତ ସାହିତ୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟାଭିମୁଖୀ କରିବାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟକୁ ଆମେ ଏକ ବିଶେଷ ଆବଶ୍ୟକତା ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଛୁ । ଜନ-ସାହିତ୍ୟ ଜନଗଣର ମନକୁ ଉଦାର କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁ । କୌଣସି ଶାସନର ନିମିତ୍ତ ହେବା ଲାଗି ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ସବୁ ଶାସନକୁ ମଣିଷର ଓ ଜୀବନର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲଗାଇ ଧାରିବାର ଶକ୍ତି ହାସଲ କରିବା ସକାଶେ ଏହା ଜନଗଣର ମନକୁ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ଉଦାର କରୁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ତା'ର ଆପଣା ଭିତରେ ରହିଥିବା ଅତୁଳ ସମ୍ଭାବନାମୟ ମନୁଷ୍ୟଶକ୍ତିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରି ଶିଖୁ । ଏହା ହେଉଛି ଏ ଯୁଗର ସବଳତମ ଆହ୍ୱାନ ।

*

ମୁଁ ଏବଂ ସମାଜ

ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ରଥ

ମୁଁ ଏ ସମାଜ ଅପେକ୍ଷା ଢେର ପୁରୁଣା । ଆଜକୁ ଅନେକ ଦିନ ତଳେ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଅନ୍ଧ ଆଦିମ ମାଟିର ଗର୍ଭ ବିଦାରି ଉପରକୁ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଥିଲି ଓ ଆକାଶର ପ୍ରଥମ ଆଲୋକର ଛୁଆଁ ପାଇ ସେ ଆଡ଼କୁ ମୋର ଶାଖା ମେଲି ପ୍ରସରି ଯାଉଥିଲି, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥିଲି ଯେ, ମୋ ଭଳି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ମିଶି ରହିବା ମୋର ଧର୍ମ । ଶାଖାରେ ଶାଖାରେ ଛନ୍ଦାଛନ୍ଦି, ପତ୍ରରେ ପତ୍ରରେ ସବୁଜ ଗୁଚ୍ଛର ସ୍ପର୍ଶ ମୋତେ ଏକ ବିସ୍ତୃତ ପରିବେଶର ବିଷୟରେ ସଚେତନ କରିଦେଲା । ମୁଁ ତେଣିକି ମୋର ପତ୍ନୀ ପୁତ୍ରପରିବାର, ମୋର ଭାଇ ବନ୍ଧୁ । କୁଟୁମ୍ବମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅଭ୍ୟାସ କଲି । ସବା ଶେଷରେ ସମାଜ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ମଧ୍ୟ ନିଜର ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କଲି । ଅବଶ୍ୟ ମୋର କ୍ରମବିକାଶରେ ସମାଜ ଗୋଟିଏ ପରିଣତ ଅବସ୍ଥା ।

ମୂଳରୁ ଯେ ସେଇଟା ଏମିତି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ତା ନୁହେଁ । ତାକୁ ମୁଁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଗୋଟାଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାର ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ମୁଁ ତାକୁ ନିଜ ଭିତରୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ମୋର ଚେର ସବୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ମାଟି ଭିତରେ ବୁଡ଼ି ରହି ରସ ଶୋଷନ୍ତି । ବଞ୍ଚି ରହିବାର ମୌଳିକ ଉପାଦାନ ମୁଁ ସେଇଠୁ ପାଏ । ତଥାପି ଏକାଠି ରହିବାରେ କେତେଗୁଡ଼ାଏ ନୂଆ ସଂପର୍କ, ନୂଆ ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ନୂଆ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ମୋତେ ସମାଜରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼େ । ସମାଜ କହେ ଯେ ସେ ମୋ ବଞ୍ଚିବା ସହଜ, ନିରାପଦ, ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଏବଂ ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ କରିବ; ମୋର ଅନେକ ଫଳଫୁଲର ସମ୍ଭାବନାକୁ ବିକଶିତ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ମୁଁ ତାକୁ ସେଇ ସର୍ତ୍ତରେ ଗ୍ରହଣ କରେ । ପ୍ରତିଦାନରେ ମୋତେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟାଏ ସମୂହ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ମୁଁ ଆଉ ନିଛକ ସ୍ୱାର୍ଥପର ହୋଇ ରହି ପାରେନାହିଁ । ଟିକିଏ ଉଦାର ହୋଇଯାଇଛି । ସଂବେଦନ ସହାନୁଭୂତି ଇତ୍ୟାଦି ମୋର କେତୋଟି ନୂଆ ସାମାଜିକ ଗୁଣ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ସେହି ପରିମାଣରେ ମୋତେ ନିଜର ପକ୍ଷବିସ୍ତାରକୁ ମଧ୍ୟ ସାଙ୍କୁଡ଼ି ରଖିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ଏକାଠି ଦଳେ ପକ୍ଷୀ ମେଲି ଆକାଶରେ ଉଡ଼ୁଥିଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଡେଣାକୁ ଡେଣା ବାଜିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ସମାନ ମାତ୍ରାରେ ଉଡ଼ିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ବୋଲି, ଅନେକ ସମୟରେ ଟିକିଏ

ଉପରକୁ ବା ତଳକୁ ଘୁଞ୍ଚିବାକୁ ବାଧ । ଡ୍ରେଣ ଫଳେ ଗନ୍ତଠେ ସାକ୍ରନ୍ତି ଆଣିବାକୁ ବାଧି । ଏଇ ନିୟମରେ, ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକାର ନାବାଳକ ପାଠ ପଢ଼ିବ ଏବଂ ସାମାଜିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଅନୁସାରେ ପଢ଼ିବା ଉଚିତ ବୋଲି ହୁଏତ ଅସାମରେ ଜଣେ ଖାଇବା ଓଳିଏ ବନ୍ଦ ରହିପାରେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ବନ୍ୟା ମରୁଡ଼ିର ଦୁର୍ଯ୍ୟପ୍ରାର୍ତ୍ତି ପରେ ଲୋକେ ଖାଇବେ ବୋଲି ଆମେରିକା କାନାଡ଼ାରେ ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ହୁଏ । ଏ ନିୟମର ଗୋଟାଏ ଘନିଷ୍ଠ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମା' ନିଜେ ହେଲେ ରନ୍ଧା ଛୁଆ ମୁହଁରେ ଆହାର ଯୋଗେଇ ନିଏ । ଯେଉଁ ବିବର୍ତ୍ତରେ ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ମୋର ସନ୍ତାନ ପାଇଁ ସ୍ୱାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ କଲି, 'ମୋର' ପାଇଁ ମୁଁ ସାମଗ୍ରିକ ଭାବରେ ଗୌଣ ବୋଲି ସ୍ଥିର କଲି, ସେଇ ସମୟରୁ ଏଇ ବିସ୍ତୃତ ସ୍ୱାର୍ଥତନ୍ତ୍ରର ମଞ୍ଜି ପଡ଼ିଲାଣି, ତା' ମୋର ବିକାଶ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ବହୁ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ପାର ହୋଇ ଆସି ଆଧୁନିକ ସାମାଜିକ ରୂପ ନେଇଛି ।

ମୁଁ ଏ ସମାଜଠାରୁ ନିଶ୍ଚୟ ପୁରୁଣା । କିନ୍ତୁ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ସହାବସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ଢେର ଦିନରୁ, ତତ୍ ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନର ସମ୍ପର୍କ ବିଶେଷ ଶ୍ଲାଘ୍ୟ ନୁହେଁ । ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଭୂଗୋଳ ଏବଂ ଇତିହାସର ଜଟିଳତା ଭିତରେ ତାର ତିନୋଟି ରୂପ ଏବେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼ୁଛି । ଗୋଟିକରେ ହୁଏତ ମୋର ସତ୍ତା ପ୍ରାୟ ବିଲୁପ୍ତ । ସେଇଠି ସମାଜ ସାକ୍ଷାତ୍ ସିଦ୍ଧ, ଗୋଟାଏ ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ଦାନବ ପରି ଗର୍ଜୁଛି । ଗୋଟାଏ ଅତି ପ୍ରବଳ ଶାସନଦଣ୍ଡ ତା' ନିୟମାଣ ଅବୟବ । ସେଥିରେ ତଡ଼ା ଖାଇ ମୁଁ ଏବଂ ମୋଭଳି ଗୁଡ଼ିଏ ଅସହାୟ ଜୀବକୁ ବଳାତ୍କାର ସମର ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ । କୁହାଯାଏ ଯେ ଜାତି ବା ସମାଜ ହେଉଛି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସତ୍ୟ, ତା ପାଇଁ ମୋର ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ ହୋଇ ପାରିଲେ ସୌଭାଗ୍ୟ ମୋର । ମୁଁ ଗଛ ଡାଳରୁ ଫଳଟାଏ ବା ମୂଳରୁ କନ୍ଦାଟାଏ କେଉଁ ଆଦିମ ଯୁଗରେ ସିନା ଖାଉଥିଲି, କିନ୍ତୁ ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଗୋଟାଏ ବିରାଟ କଳା ଗର୍ଭ ଭିତରେ ବୋଝ ବୋଝ ଛିମା ପଥର କୋଇଲା ଦିନକୁ ଆଠଘଣ୍ଟା ଅନବରତ କୁଢ଼େଇବା ଦ୍ୱାରା ମୋ ଘର ଦୁଆରେ ଆସି ମୋ ଖାଦ୍ୟ ପହଞ୍ଚି ଯାଉଛି । ସମାଜ ମୋ ପାଇଁ ଅନ୍ନଛତ୍ର ଖୋଲିଛି, ଖାଦ୍ୟ ଭଣ୍ଡାର ଖୋଲିଛି । ଗୃହଆଡ଼େ ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ଅଜଗର ଯେମିତି ନିଶ୍ୱାସ ତୋଳୁଛି । କାହାକୁ କିଛି କହି ହେଉ ନାହିଁ । କିଏ ଅଛି ଯେ କିଏ ବା ଶୁଣିବ ? ଏଇଠି ସମାଜ ଧୂମରୂପୀ, କାମରୂପୀ । ମୋର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସେଠି ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଅତି ଦୟନୀୟ, ଅତି କରୁଣ ।

ସେଠି ମୋର ମନେପଡ଼େ ଯେ ଅନେକ ଦିନ ତଳେ ଆଜ୍ଟେକ୍ ଦେବ ମନ୍ଦିରର ଅତିକାୟ ବିଗ୍ରହ ଆଗରେ ମୋର ରକ୍ତର ପାରଣା ଦିଆ ହୋଇଥିଲି ।

ମୁଁ ସେ ମନ୍ଦିର ଗଢ଼ିଥିଲି । ସେ ବିଗ୍ରହର ଜନ୍ମଦାତା ମଧ୍ୟ ମୁଁ । କିନ୍ତୁ ପରିଶେଷରେ ଏମିତି ଏକ ବିଡ଼ମ୍ବନାରେ ସେ ମୋତେ ଗ୍ରାସ କରିଥିଲା । ଭାବିଥିଲି ମୁଁ ତା କବଳରୁ ମୁକୁଳି ଆସିଛି ବୋଲି । ଦେଖୁଛି ଯେ ସେ ବିଗ୍ରହ ଆହୁରି ଦୁର୍ମଦ ରୂପ ନେଇ ମୋତେ ଘେରି ରହିଛି । ମୁଁ ଦିନରାତି ତପସ୍ୟା କରି ବିଜୁଳି ସଂଗ୍ରହ କଲି । ସେଥିରେ କଳ ଚଳେଇଲି । ଜଳ ସ୍ଥଳ ଆକାଶକୁ ଜୟ କଲି ଭଳି ଉଦ୍ଭାବନ ଦେଲି ।

କିନ୍ତୁ ମୋର ଅଣୁବୋମା କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ମୋ'ର ବିଜୁଳି ଶକ୍ତିରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଚକ୍ରଦଣ୍ଡ ଘୂର୍ଣ୍ଣିତ କରି ମୋର ଦାନ ସ୍ୱରୂପ ସେଇ ଡ଼ାକବାଜି ଯନ୍ତ୍ରରେ ସେ ଦାନବ କୁହାଟ ଛାଡ଼ୁଛି । ମୋର ଛାପାଖାନାରେ ସେ ତାର ମିଥ୍ୟାର ବହୁଳ ପ୍ରଚାର ଚଳେଇ ମୋତେ ହିଁ ମୋର ଅଜସ୍ର ଉଦ୍ଭାବନ ଭିତରେ ପେଶି ମାରି ଦେଉଛି । ମୁଁ ବଞ୍ଚିଛି ସମାଜ ଦୟାରୁ, ସମାଜ ପାଇଁ, ସମାଜ ଚାହୁଁଥିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ସମାଜର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ୍ରମେ ମୋତେ ଯେ କେବଳ ଖାଇବାକୁ ବା ପିନ୍ଧିବାକୁ ହେବ ତା ନୁହେଁ, ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ, ସୁନ୍ଦର ଅସୁନ୍ଦର ଭଲମନ୍ଦ କହିବାକୁ ହେବ, ରୁଚି ଅରୁଚି ସବୁ ତାଲିମ୍ ନେଇ ଆୟତ୍ତ ଭିତରେ ରଖିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ମୋର ଶୈଶବାବସ୍ଥାରୁ ସମାଜର ପିଲାଘରେ ବଢ଼ି ଆସିଛି, ଅତଏବ ବାପା ମା' ମୋର କିଏ ମୁଁ ଜାଣେନା । ସେ ସଂପର୍କ ବିଷୟରେ ମୋତେ ସଚେତନ ହେବାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଆହୁଏ ନାହିଁ । ବୟସକ୍ରମେ ଗୋଟାଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନାରୀ ସହିତ ଏକତ୍ର ବାସ କରିବାର ଅନୁମତି ମୋତେ ମିଳିଥାଏ ଏବଂ ସେଥିରୁ ସନ୍ତାନ ଯଦି ହେଉଥାଏ, ତା'ର ଦାୟିତ୍ୱ ଏଇ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ସମାଜ ଗ୍ରହଣ କରେ । ଏକଛତ୍ର ସମାଜରେ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ବା ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ପର୍କ ଏକ ଅବାନ୍ତର ପ୍ରଶ୍ନ । ଆଧୁନିକ ସମାଜ ସହିତ ମୋର ସଂପର୍କର ଏହା ହିଁ ପ୍ରଥମ ଏବଂ ଭୟାବହ ରୂପ । ରାଷ୍ଟ୍ର ଗୋଷ୍ଠୀ ଜୀବନର ଏକ ଆଧୁନିକ ପରିଣତି । ଏଥିରେ ବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏତ ଅତି ନଗଣ୍ୟ ଅସହାୟ ହୋଇ ଶୁଖି ଶୁଖି ଝରିଯାଏ ।

—୨—

ଏଇ ସମାଜ କିନ୍ତୁ ଦିନେ ମୋର ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପରେ ଡ଼ରି ମରି ମୋର ଶରଣ ମଧ୍ୟ ପଶିଥିଲା । ଅମିତ ପରାକ୍ରମୀ ହାନିବଲ୍, ସିକନ୍ଦର, ଚାର୍ଲମେନ୍ ରୂପେ ମୁଁ ତାକୁ ମୋ ଇଚ୍ଛାମତେ ଧର୍ଷଣ କରୁଥିଲି । ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ମୋର ପ୍ରମୋଦ ଉଦ୍ୟାନ ପାଇଁ ବା ସୁରା ଓ ନହବତ୍ ପାଇଁ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ସମସ୍ତ ସମୟରେ ସେ ସମସ୍ତ ବ୍ୟୟ ହୋଇପାରୁ ନ ଥିଲେ ତା'କୁ ମୁଁ ମୋର କବର

ନିର୍ମାଣ କରିବାରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିନେଉଥିଲି । ମୋତେ ବା ମୋ ପରିବାରବର୍ଗଙ୍କୁ ସ୍ତୁତିଦେଲେ ବାକି ଯେତେ ଥିଲେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ବେଠିଆ ବା ଲଢୁଆ ପାଇକ । ସମସ୍ତେ ମୋର ଆଜ୍ଞାବହ ।

ମୁଁ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ମତେଇ ରଖୁଥିଲି, ଖଟେଇ ରଖୁଥିଲି । ମୋର ପଦେ ହୁକୁମ୍ ଉପରେ ବିନା ପ୍ରତିବାଦରେ କାହାରି ମଥା ଝଡ଼ି ପଡ଼ୁଥିଲା । ରାଜା'ର ଧାରେ ଧାରେ ଶତ୍ରୁ ସଂହାର କରି ରକ୍ତର ନଦୀ ବହି ଯାଇଥିଲା । ମୋର ଅନୁମତି ପାଇଲେ ମୋତେ କେନ୍ଦ୍ର କରି ସ୍ଥାପତ୍ୟ, ଚିତ୍ରକଳା, କାବ୍ୟକବିତା ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା । ମୁଁ ଅନୁଗ୍ରହ ବିତରଣ କରି ବନ୍ଧୁ କାଳିଦାସଙ୍କୁ କୃତାର୍ଥ କରିଛି, ବନ୍ଧୁ ଦାନ୍ତେ ମୋର ଅନୁଗ୍ରହ ନପାଇ ବିଦେଶରେ ଶୁଖି ଶୁଖି ଅନାହାରରେ ମରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ତା'ର ଖବର ରଖି ନାହିଁ । ରାଜତନ୍ତ୍ରରେ ଦିଲ୍ଲୀର ବାଦଶାରୂପେ ମୁଁ ଗୋଲାପ ଜଳରେ ତୁଷାର ତରଣୀରେ ସୁନାର ଆହୁଲା ମାରୁଥିବା ଷୋଡ଼ଶୀ ନାରୀମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ନୌବିହାର କରିଛି । ଇଚ୍ଛା ହେଲା ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଦୌଲତାବାଦକୁ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଘୋଷାଡ଼ି ନେଇ ଯାଇଛି । ମଝିରେ ମଝିରେ ଦିନ-ଇ-ଲହୀ ପ୍ରଚାର କରିଛି ବା ନବରତ୍ନଙ୍କୁ ମୋ ରାଜସଭାରେ ସମ୍ମାନିତ କରିଛି । ମୋଟ ଉପରେ ମୋର ଇଚ୍ଛା ଯାହା ହେଲା ମୁଁ ତାହା ନିର୍ବିରୋଧ କରିଯାଇଛି । ସମାଜ ଅନୁଭବ କରିଛି ଯେ ମୋତେ ହିଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରଖିବା ତା'ର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସମସ୍ତ ସମସ୍ୟାରେ ମୋର ସ୍ୱକୃତ ମୁଁ ଠିକଯାଇଛି । ଲୋକଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ଯେ ଏତେ ବିପଦ ତା ମୁଁ ଆଜି ଜାଣିଲି କିପରି ? ସମାଜରେ ଅସନ୍ତୋଷର ନିଆଁ ଲାଗିଯାଇଛି । ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ଜନତା ଚାର୍ଲସ୍‌ର ମୁଣ୍ଡ ହାଣି ତାକୁ ଟେଣ୍ଟା ଲଗେଇ ଟେକି ଧରିଛନ୍ତି । ଲୁଇ ଓ ତା ରାଣୀଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ଏମାନେ ତ ଆଜି ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡର ଭଳି ନୁହନ୍ତି, ଯାହାକୁ ଜନତା ବିଭୋର ହୋଇ ପୂଜା କରେ; ଯାହା ଚାରିପଟେ ଦେଶର ସମଗ୍ର ସୈନ୍ୟବଳ ବ୍ୟୂହ କରି ଘେରି ରହେ ।

ଚାର୍ଲସର ଶବ ଉପରେ ଗଢ଼ି ଉଠେ ଗଣତନ୍ତ୍ର । ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀସ୍‌ରେ ତାର ପରୀକ୍ଷା ସରିଛି । ଏବେ ପୁଣି ପରୀକ୍ଷା ଚାଲିଛି । କିନ୍ତୁ ଏ ସମଗ୍ର ଗୋଲଧାଣ୍ଡ ଭିତରେ ମୁଁ ପୁଣି ପହଁଚି ଆସେ କେନ୍ଦ୍ରକୁ । ମୁଁ କହେ ମୁଁ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି, ସେମାନଙ୍କର ନେତା, ସେମାନଙ୍କର ତ୍ରାତା ଓ ପିତା ମଧ୍ୟ । ତାଙ୍କରି କଥା ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଛଡ଼େଇ ଆଣି ମୁଁ ଡାକବାଜି ଯନ୍ତ୍ର ପଛରୁ ଚିତ୍କାର କରେ । ପ୍ରଥମେ ସେମାନେ ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଭଲେଇ ହୋଇଯାନ୍ତି । ତା'ପରେ ମୁଁ ମୋ କଥା କହେ ।

ସେମାନେ ବାରି ନ ପାରି ତାକୁ ମଧ ଚୋବି ନିଅନ୍ତି, ଫଳରେ ମୁଁ ହୋଇଯାଏ ଫମ୍ପର । ମୋ ଚାରିପଟେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗଛ ସବୁ ହାଣି ସଫା କରିଦିଏ । ମୁଁ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଦ୍ରୁମ । ବାକି ମୋ ଚାରିପଟେ କେବଳ ଦୂବଘାସ । ମୁଁ ହୁଏତ ବେଳ ପଡ଼ିଲେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ଖଣ୍ଡିଏ ଟ୍ରେଞ୍ଚିଆ ପିସ୍ତଲ ମୋ ମୁଣାରେ ଗଳେଇ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଆଜି ଯୁଦ୍ଧସାଜ୍ ପିନ୍ଧି ଖଣ୍ଡା ଧରି ସବା ଆଗରେ ଫୁତ୍କାର କରେ ନାହିଁ । ମୁଁ ରହେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପଛରେ । ମୋର ଅସ୍ତ୍ର ଗୋଟାଏ ଡ଼ାକବାକି ଯନ୍ତ୍ର ଓ ତା ଭିତରେ ରେଡ଼ିଓ ଏବଂ ଟେଲିଭିଜନ୍ । ସେଇଥିରେ ମୁଁ ଘୋଷିଯାଏ ଦେଶସାରା । ମୋର କାୟା ବିସ୍ତାର କରେ । ମୋର ଯଶୋଗାନ କରି, ମୋ କହିବା ମିଥ୍ୟାକୁ ଶହେଥର ଦୋହରେଇବାକୁ ମୁଁ ମୋର ଛାପାଖାନା ସବୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରେ । ସେଥିରେ ମୋର ନଚନ୍ଦର ସୈନ୍ୟ ରହି କାମ କରନ୍ତି । ପିଲାବେଳୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନୂଆ ମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରେ । ସବୁ ବୁଦ୍ଧିଆ ଲୋକଙ୍କୁ ଖୁଣ୍ଟିରେ ବାନ୍ଧି ଦିଏହେଁ, ତାଙ୍କୁ କହେ ସେମାନେ ମୋ ପାଇଁ ନୂଆ ମାରଣାସ୍ତ୍ର ଦିଅନ୍ତୁ — ନ ହେଲେ ସାଇବେରିଆରେ ମରନ୍ତୁ । ଗୁଡ଼ାଏ ଧୂଆଁ, ଗୁଡ଼ାଏ ଶବ, ଗୁଡ଼ାଏ ରଣହୁଙ୍କାର ଓ ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଭିତରେ ଦିନେ ହଠାତ୍ ମୁଁ ଚାଲିଯାଏ । ପୃଥିବୀ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରେ ନାହିଁ । ତେବେ ଆଜି ସବୁ ପରି ମୋର ମରିବା ବୋଧହୁଏ ଗୋଟାଏ ଚାଲ୍ । ପେଟ୍ରୋଲ୍‌ରେ ପୋଡ଼ି ଯାଇଥିବା ମୋର ପାଉଁଶକୁ ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ନାନା ଆଶଙ୍କାରେ କଳ୍ପନା ଜଳ୍ପନା କରନ୍ତି ।

ମୋର ଖୋଲ ଭିତରେ କେହି ଜଣେ ପକ୍ଷୀ ହୁଏତ ସମ୍ଭାଳି ପାରେ ନାହିଁ । ପାଞ୍ଚ ପଚିଶ ପକ୍ଷିଯାକ କହନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ 'ରାଷ୍ଟ୍ର' । ମୋର ସମସ୍ତ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ପ୍ରତିପତ୍ତି ସବୁ ରାଷ୍ଟ୍ର ନାଁରେ ଦଲିଲ୍ ଦସ୍ତାବିଜ୍ ହୋଇଯାଏ । ମୋର ଗୁପ୍ତଚର ସଂସ୍ଥା ରହେ । ମୋର ଛାପାଖାନା, ମୋର ସମସ୍ତ ଚାଲ୍, ରାଷ୍ଟ୍ରନୀତିରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ପିନ୍ଧିବାକୁ ଯାହା ମିଳିଲା ଦେଇଦେଲା ପରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ତେଣିକି ନିଜର ମହାକାଶ ଯୋଜନା ବା ଉଦ୍‌ଯାନ ବୋମା ଯୋଜନାରେ ଖଜଣା ସମ୍ପତ୍ତି ବିନିଯୋଗ କରିପାରେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତା ଦିଆଗଲା ବୋଲି ପ୍ରଚୁର ବାଦ୍ୟ ଅହରହ ସ୍ୱର ତୋଳି ଚିତ୍କାର କରେ । କିନ୍ତୁ ସବୁ ପଞ୍ଜୁରୀ ଭିତରେ ହୁଏ । ପଞ୍ଜୁରୀ ଟିକିଏ ବଡ଼ କରିଦେଲେ ପକ୍ଷୀ ଯେମିତି ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ ଯେ ସେ ପ୍ରକୃତରେ ବନ୍ଦୀ, ସେହିପରି ଶହେ ପ୍ରକାର ପରିଧେୟ ଓ ପଚିଶ ପ୍ରକାର ଖାଇବା ଓ ପାଞ୍ଚଶ ପ୍ରକାର କଥା ଭିତରୁ ବାଛିବାକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଳସା ମେଣ୍ଟିଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଯେ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ଯେ ପାଞ୍ଚଶ ଏକ ପ୍ରକାର କଥା କହିବାକୁ ଚାହେଁ, ସେ

ଅନୁଭବ କରେ ଯେ ସେ ସ୍ୱାଧୀନ ନୁହେଁ । ନୂତନ ଚିନ୍ତା କରିବା ଏ ପ୍ରକାର ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ମନା । ସାହିତ୍ୟ, ସ୍ଥାପତ୍ୟ, କଳା, ସଙ୍ଗୀତ ସବୁ ଫରମାଇସ୍ ଉପରେ ହୁଏ । ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଜରିଆରେ, କେବଳ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାର ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଦିଆଯାଏ । ଏ ସମସ୍ତ ପାଇଁ ମୁଁ ହିଁ ଦାୟୀ; ଏ ସମସ୍ତ ମୁଁ ହିଁ ଏମାନଙ୍କୁ ଶିଖେଇଛି—ଗୋଟାଏ ଅତିକାୟ 'ମୁଁ' ଠିଆ ହୋଇ ଦଣ୍ଡିତ ଲୋକେ ଭି ତାଙ୍କୁ ଘୋଷାରେ ।

ଆଜି ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ମୌକାରେ ମଧ୍ୟ ମୋ ଚାରିଆଡ଼େ ସହସ୍ର ଲୋକ ଘେରିହେବାର ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିଛି । ଏମିତି ଲୋକ ଘେରିଗଲେ ମୁଁ ଜନନାୟକ ହୋଇଯାଏ, ବଡ଼ ଲୋକ ହୋଇଯାଏ । ମୋ ଚାରିପଟେ ସ୍ତାବକ ଦେଖିଯାଆନ୍ତି, ମୁଁ ଅନୁଭବ କରେ ଯେ ସେମାନେ ହୁଏତ ମିଥ୍ୟାଗ୍ରସ୍ତ ! କିନ୍ତୁ ମନକୁ ଖୁବ୍ ସୁହାଇଲା ଭଳି ସେମାନଙ୍କର ମିଥ୍ୟା; ଅତିପ୍ରିୟ ସେ ଖବରଗୁଡ଼ିକ । ଏତିକ ଟିକିଏ ନ ହେଲେ ମୋର ଜୀବନରୁ ଅର୍ଥ ଚାଲିଗଲା ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଥାଏ । ବୋଧହୁଏ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ମନରେ ଏପରି ସ୍ତାବକତାର ନାୟକ ହେବାପାଇଁ, କିନ୍ତୁ ମିଥ୍ୟା ଖୋସାମଦ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ଦୁର୍ବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଲୁଚି ରହିଛି । ସେଇଟା ସ୍ଥାନ ବିଶେଷରେ ତା'ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପ ପ୍ରକାଶ କରିଦିଏ, ନଚେତ୍ ଯେମିତି ଲୁଚି ଲୁଚି ଥାଏ । ତାକୁ ଯେ ଅନ୍ୟଠାରେ ବୁଝିଛି ଓ ସେଥିରେ ତାକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିନେଇ ପାରିଛି, ସେ ହିଁ ଭକ୍ତଙ୍କ ମନ ବୁଝିଲା ଭଳି ଗୁରୁ ବା ଚାକରଙ୍କ ମନ ବୁଝିଲା ଭଳି ମାଲିକ । ପ୍ରଥମେ ଏମାନଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହାମ୍ବଡ଼ା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରୀଗିରି ନାଁରେ ଆଙ୍ଗୁଠି ଟେକେଇ ନଦେଲେ, ସେମାନେ କେଳି ସ୍ତବପାଠ କରିବେ ନାହିଁ । ଏଣୁ ସବୁଠୁଁ ବଡ଼ ହେବାର ନିୟମ ହେଲା ତଳିଆ ଲୋକଙ୍କୁ ସବୁଠୁ ଅଧିକ ଠେକ କରି କହିବା । ସେହିମାନଙ୍କୁ ଜାତିର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ବା ନୈତିକ ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର ବା ରାଷ୍ଟ୍ରର ମୂଳପିଣ୍ଡ ବା ଅଜର ଅମର, ଅବିନାଶୀ ଆତ୍ମା ଆଦି ସ୍ତୋକ ବାକ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଏ ନାୟକ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିକୁ ଖୋସାମଦ୍ କରିଦେଇ ପାରିଲେ ତେଣିକି ତାଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ଜୁଆଳି ପକାଇଲେ ସେମାନେ ଉଁ କି ଚୁଁ କରିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ତା ମନେ ମନେ ଗୋଟାଏ ବେଶ୍ ବଡ଼ ଲୋକ । ଏ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟାର ପରିପୋଷଣ ପାଇଁ ଯାବତୀୟ ପ୍ରଚାର, ସଭାସମିତି, ପତ୍ରପତ୍ରିକା ବ୍ୟବହାର କରାଯାପାରେ । ଏ ମୌଳିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟା ନଥିଲେ ହୁଏତ ଆଧିପତ୍ୟର ଇଚ୍ଛା ହିଁ ନଥାନ୍ତା; ଏଣୁ ଅନେକ ଜଟିଳତାରୁ ମଣିଷ ରକ୍ଷା ପାଇ ଯାଇଥାନ୍ତା ।

— ୩ —

ଶାସକ ଶାସିତର ବାଡ଼ ବନ୍ଧ ଆଜି ବୋଧହୁଏ ରହିପାରିବ ନାହିଁ; ରହିବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ମଣିଷର ଆତ୍ମାଭିମାନ ଉପରେ ଆଘାତ ଆସେ । ସେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ବୋଧକରେ, ବିଦ୍ରୋହ କରେ, ରକ୍ତପାତ କରେ । ଏଣୁ ସୁସ୍ଥ ସମ୍ପର୍କ ପାଇଁ ପରସ୍ପର ସମ୍ମାନବୋଧ ରକ୍ଷାକରି ପରସ୍ପରକୁ ସନ୍ଧି ସ୍ୱୀକାରି ଚାଲିଯିବା ଭଳି ସାମାଜିକ ଉଦାରତା ଥିବା ଦରକାର । ତା' ନହେଲେ ଏଇ ସାମାଜିକତା ଶିଖେଇବା ପାଇଁ ସହାବସ୍ଥାନର ଦାୟିତ୍ୱ ତାଙ୍କ ଉପରେ ବାଧ୍ୟକରି ଚପେଇ ରଖିବା ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ଶାସନ ସଂଗଠନ ନିତାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ । ଗୋଟାଏ ପୋଲିସ୍ ବା ତାଲିମ୍‌ପ୍ରାପ୍ତ ଗୋଟାଏ ସନ୍ତ୍ରୀବାହିନୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଜଗିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ଏଣୁ ଗୋଟିଏ ସୁସ୍ଥ ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଶୃଙ୍ଖଳା ପାଇଁ ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଥାଏ ।

ସମାଜର ଗୋଟିଏ ସଭ୍ୟ ଭାବରେ ମୋର ଅଧିକାର ଅନୁପାତରେ ଦାୟିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏଣୁ ମୋ'ର ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାର ପାଇଁ ଯଦି ସମାଜ ତାର ସାମୂହିକ କଲ୍ୟାଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୋତେ ଅନୁମତି ନ ଦେଲା, ସେଥିରେ ମୁଁ ଆଦୌ ଦୁଃଖିତ ହେବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । ରାସ୍ତାଘାଟ ସାଧାରଣଙ୍କର ଯାତାୟାତ ସୁବିଧା ପାଇଁ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମାନ ଅଧିକାର ଯେମିତି କ୍ଷୁଣ୍ଣ ନହୁଏ, ସେଥିପାଇଁ ନୀତିନିୟମ କିଛି ରହିବା ଦରକାର । ଏଣୁ ରାସ୍ତା ବର୍ତ୍ତମାନ ଓସାର ଓସାର କରି ରଖାଯାଇଛି । ଯେ ଯାହା ରାସ୍ତାରେ ଗଲେ, ଧକ୍କା ନଲାଗି, ସୁରୁଖୁରୁରେ ଯାଇହେବ । କେତେବେଳେ ଆଜି ଚଳନ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ ମୁହାଁମୁହିଁ ହେବାର ଅବକାଶ ରହିବ ନାହିଁ । ମୁହାଁମୁହିଁ ହେଲେ ପିଟାପିଟି ହେଇ ହୁଏତ ଗୋଟାଏ ଝଗଡ଼ାପଡ଼ିବ ବା ଉଭୟେ ରକ୍ତାକ୍ତ ହୋଇ ଶୋଇଯିବେ । ଅଗର ଏକଦାଣ୍ଡିଆ ରାସ୍ତା ଏବେ ଚଳାଚଳର ବିଭିନ୍ନ ରୂପ ନେଇ ଏତେ ପ୍ରଶସ୍ତ, ଏତେ ନିରଙ୍କୁଶ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟହୋଇଛି । ଥରେ କିନ୍ତୁ ଡାକ୍ତର ଜନସନ୍ ତାଙ୍କ ସମୟର ସେମିତି ସରୁ ଦଣ୍ଡାଟି ଉପରେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ହଠାତ୍ ଦେଖିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ନିଶ ମୋଡ଼ି ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ଭୁଷଣ୍ଡା ଲୋକ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଦଣ୍ଡାତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇଲେ କାଦୁଅ । ଅଥଚ ଦୁହେଁ ଦଣ୍ଡା ଉପର ଦେଇ ପାରି ହେବାକୁ ହେଲେ ଉଭୟଙ୍କୁ କିଛି କିଛି ତ୍ୟାଗ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ; ଜଣେ ଆରଜଣକ ପାଇଁ ଟିକିଏ ଆଡ଼େଇ ହୋଇଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେତିକି କରିବା ପାଇଁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲା । ବରଂ ଗୋଡ଼ ଫରକଟେଇ ବାହୁ ଫୁଲେଇ ସେ କହିଲା, "ମୁଁ କେବେହେଲେ ବଦମାସ୍‌ମାନଙ୍କୁ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦିଏ ନାହିଁ ।" ଡାକ୍ତର ଜନ୍‌ସନ୍ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ବିନା ବାକ୍ୟବ୍ୟୟରେ କାଦୁଅକୁ ଓହ୍ଲେଇପଡ଼ି କହିଲେ, "ମୁଁ କିନ୍ତୁ ସବୁବେଳେ ଛାଡ଼ିଦିଏ ।"

ଏହିପରି ଅବାଞ୍ଛନୀୟ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ି ଅଗତ୍ୟା କାନ୍ଦୁଅକୁ ଓହ୍ଲାଇଥିବା ଡାକ୍ତର ଜନ୍ସନ୍ ହୁଏତ ଅନେକ ଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେପରି ଅମାର୍ଜିକ ଭଦ୍ରଲୋକଗୁଡ଼ିକଙ୍କ ଅନବରତ ସେପରି କାନ୍ଦୁଅରେ ପଡ଼ିବାକୁ ନହୁଏ ସେଥିପାଇଁ ସମାଜ ସଚେତନ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ କି ? ଯଦି ସେଇ ଅବସ୍ଥାରେ ଜଣେ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସୈନିକ ଆସି ଡକ୍ଟର ଜନସନ୍ଙ୍କ ବନ୍ଧୁକକୁ କିଛି ସାମାଜିକ ଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ କୌଣସି ବିଚାରରେ ତାହା ଅନ୍ୟାୟ ହୋଇଥାନ୍ତା କି ? ଡକ୍ଟର ଜନ୍ସନ୍ଙ୍କ ଜବରଦସ୍ତି କାନ୍ଦୁଅକୁ ଓହ୍ଲେଇ ସମସ୍ତ ରାସ୍ତାର ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକାରରୂପେ ଚଳିବାର ସ୍ୱାଧୀନତା ତାଙ୍କର କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା କି ? ସ୍ୱାଧୀନତା କଣ ଏଇଆ ? ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତା କରିବା ଯଦି ସ୍ୱାଧୀନତା ତେବେ ଅନୁମାନ କରିଯାଉ ଯେ ମୋ ଘର ଗୁଟିଆଡ଼େ ମୁହଁ କରି ପୁଷ୍ଟାଏ ଡାକବାଜି ଯନ୍ତ୍ର ଦିନରାତି ଖାଲି ଗର୍ଜିଲେ । ସେଥିରେ ହୁଏତ ଉତ୍ସବକାରୀଙ୍କ ଉତ୍ସବ ପାଇଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିଆ ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ରାତିରେ ସାତଘଣ୍ଟା ଶୋଇବା ଯେ ମୋର ମୌଳିକ ଅଧିକାର । ଯଦି ମୁଁ ସେଥିରେ ଅକସ୍ମାତ୍ ପାଟି ଫିଟେଇଛି, ମୁଁ କୁଆଡ଼େ ଅସହିଷ୍ଣୁ, ଅସାମାଜିକ ଜୀବ । ମତେ ଖାତିର ନକରି ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମୋତେ କୁଦି ଚାଲିଯିବେ; ମୋ ପଡ଼ିଶା ଘର ନାଳପାଣି ମୋ ଦୁଆରେ ଜମା ରହିବ; ତାଙ୍କ ବାଛୁରୀ ମଝିରେ ମଝିରେ ଆସି ମୋ ଫୁଲଗଛଯାକ ମୁଣ୍ଡି ଦେବ; ତାଙ୍କ ଗେଲବସର ପୁଅ ଆମ ବାଡ଼ିରୁ ତଳମୁହାଁ କଦଳୀ ଭଣ୍ଡାଟାକୁ ପାଚୁଡ଼ା ଗ୍ରହିବା ଆଗରୁ ଭାଙ୍ଗି ନେଇଯିବ ଖେଳିବା ପାଇଁ; ତାଙ୍କ ଯିବା ଆସିବାରେ ଅସୁବିଧା ହେବ ବୋଲି ମୋ ଦୁଆରେ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ାଗାଡ଼ି ଥୁଆ ହେବ; ତାଙ୍କ ଅମ୍ବୁବହଳ ସବୁ ତଣା ହେବାପାଇଁ ପାଣି ଫିଟିକାରି ମାରିବାବେଳେ ଅଗଣାରେ ଢାଳିଆ ମାରି ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁକରୁ ମୁଁ ଉନ୍ନିଯିବି; ମୋ ରୋଗାପିଲା ରାତିଅଧକୁ ଶୋଇ ଆସିଲବେଳକୁ ତାଙ୍କ ଘରେ କୁଣିଆ ଆସି କାନ୍ଦୁରେ ପଞ୍ଚଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଶାଣି କଣ୍ଣା ବାଡ଼ିଆ ହେବ । ଏପ୍ରକାର ଅତ୍ୟାଚାରର ସୀମା ନାହିଁ ? ସ୍ୱାର ପ୍ରତିକାର ମଧ୍ୟ କିଛି ଦଣ୍ଡନାହିଁ । ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷ ତା'ର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାର୍ଥ ବନ୍ଧନରୁ ଉଚ୍ଛୁଳି ଯାଇ ଅନ୍ୟକୁ ତା ନିଜ ଭିତରେ ଅନୁଭବ ନ କରିଛି, ତା' ଅସୁବିଧାକୁ ନିଜ ଅସୁବିଧା ପରି ବୁଝି ନ ପାରିଛି ଏବଂ ସେହି ଅନୁପାତରେ ତା'ର ସୁବିଧାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ପ୍ରୟୋଜନ ବେଳେ ନିଜକୁ ନିଜେ ସଂଯତ ନ କରିଛି, ସମାଜରେ ବଞ୍ଚିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ନିଜେ ଜାଣିଶୁଣି ବାନ୍ଧି ହେବାକୁ ଯେ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ, ସେ ସମାଜରେ ଥାଇ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସ୍ୱାଦ ପାଇପାରିବ ନାହିଁ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଅବାଧ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ହୁଏତ ତାକୁ ଟିକିଏ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରି ଜଙ୍ଗଲକୁ ଚାଲିଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେଇଠି ନିରଙ୍କୁଶ ସ୍ୱାଧୀନତା ହୁଏତ ମିଳିପାରେ; କିନ୍ତୁ ଆଉ କିଛି ମିଳିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

❁

ଶିଳ୍ପୀ-ପରିଚୟ

ରାଧାନାଥ ରାୟ (୧୮୪୮-୧୯୦୮)

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଯୁଗପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ସ୍ରଷ୍ଟା କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ ଜଣେ ଯଶସ୍ୱୀ ଗଦ୍ୟଶିଳ୍ପୀ ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । ‘ବିବେକୀ’, ‘ଇଟାଲୀୟ ଯୁବା’, ‘ପାର୍ବତୀ କାବ୍ୟର ଉପସଂହାର’, ‘ଭ୍ରମଣକାରୀର ପତ୍ର’ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି’ ପ୍ରଭୃତି ଗଦ୍ୟ ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ‘ବିବେକୀ’ର ସ୍ଥାନ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ବିଚିତ୍ର ଜୀବନାନୁଭୂତିର ଲୀଳାଭୂମି ତାଙ୍କର ବିବେକୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ଯଥାର୍ଥରେ ‘ପ୍ରାଣର ଆକୁଳ ଅନୁଭୂତି ଓ ମସ୍ତିଷ୍କର ସାରବାନ୍ ଚିନ୍ତା’ରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ବିବେକୀ ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର, ଭାବ ସମ୍ବଳିତ, ଜୀବନ ନୀତି ନିର୍ଭର, ବିଚାରମୂଳକ, ଅନୁଭୂତି ସିଦ୍ଧ, ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ରଚନା । ସମତା ଓ ମମତାର ସ୍ନିଗ୍ଧ ସହାନୁଭୂତିରେ ସିକ୍ତ ସ୍ପର୍ଶକାତର ଜୀବନ-ବୋଧ ମାନବିକ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତାର ବିଷମ-ବଳୟ ଭେଦ କରି ପ୍ରାଣମୟ ଆବେଗରେ ବିଚ୍ଛୁରିତ ହୋଇଛି । କବି ପ୍ରତିଭାର ସ୍ପର୍ଶରେ ଉପଦେଶାତ୍ମକ ବିବେକୀର ଗଦ୍ୟଭାଷା ପଦ୍ୟାତ୍ମକ ହୋଇ ଉଠିଛି ।

‘ବୋଝ ବୋହିବା’ ବିବେକୀ ପ୍ରବନ୍ଧର ଶେଷ ଅଂଶ । ସଂସାରୀ ମନୁଷ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଭାର ବହନ କରି ଯାତ୍ରାପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା କାଳରେ ବାହ୍ୟ ଓ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ପ୍ରତିବନ୍ଧକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥାଏ । ଦୃଢ଼, ଅବିଚଳିତ ନିଷ୍ଠା ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ପ୍ରତ୍ୟୟ ପଥଯାତ୍ରୀ ମାନବର ସମ୍ବଳ । ମନୁଷ୍ୟଠାରେ ଶ୍ରେୟବୋଧ ଜାଗ୍ରତ କରି ପ୍ରେୟବସ୍ତୁଠାରୁ ତାକୁ ନିରାପଦ ଦୂରତାରେ ସ୍ଥାପନ କରିବାର ଯେଉଁ ସାଧୁ ସଙ୍କଳ୍ପ ରାଧାନାଥ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି, ତା’ର ଆନ୍ତରିକ ପରିଭାଷା ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ।

ବିଶ୍ୱନାଥ କର (୧୮୬୪-୧୯୩୪)

ବାଗ୍ମୀପ୍ରବର ବ୍ରାହ୍ମ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ସାଧନାର ଅଗ୍ରଲେଖା ହେଉଛି ‘ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ ’’ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ଜଣେ ବଳିଷ୍ଠ

ଗଦ୍ୟ ଲେଖକ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ । ସୁରୁଚି ଓ ସୁନୀତିର ମାନଦଣ୍ଡରେ ଜଗତ୍ ଓ ଜୀବନକୁ ଦେଖିବାର ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସେ ବ୍ରହ୍ମ-ସଂସର୍ଗରୁ ଲାଭ କରିଥିଲେ ତା'ର ସାର୍ଥକ ପ୍ରତିଲିପି ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଦୃଢ଼ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ, ତୀବ୍ର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ, ପବିତ୍ର ଜୀବନବୋଧ, ମାତୃଭାଷାର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ କଠୋର ସଂକଳ୍ପ, ଗତାନୁଗତିକତା ପ୍ରତି ପ୍ରବଳ ଅନାଗ୍ରହ ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିଶେଷତ୍ୱ । ସୃଷ୍ଟି ସାଧନା ଅପେକ୍ଷା ସ୍ରଷ୍ଟା-ନିର୍ମାଣରେ ତାଙ୍କର କର୍ମମୟ ଜୀବନ ଥିଲା ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ । 'ବିଜୁଳୀ-ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ' ମସୀ-ସମର ଅବସାନର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ପତ୍ରିକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା—ସମ୍ପାଦକ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରବୀଣ-ତରୁଣ-ନବୀନ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଅଭିନବ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଜାଗ୍ରତ କରି ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ କରିବାର ଗୁରୁଦାୟିତ୍ୱ ବିଶ୍ୱନାଥ ଦକ୍ଷତାର ସହିତ ନିର୍ବାହ କରିଛନ୍ତି ।

'ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ' ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂକଳନ ଅନ୍ତର୍ଗତ । ପ୍ରୟୋଜନ ସଙ୍ଗେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମିଳନ, କଠୋର ସହ ମଧୁରର ଅପୂର୍ବ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ସାଧନ ମାନବର ଉନ୍ନତିର ହେତୁ । ସାହିତ୍ୟ ସର୍ବଦା ଜୀବନ ପ୍ରତି ଉନ୍ମୁଖ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଜୀବନ ପରି ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଲୀଳାଭୂମି । ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରତି ଅନ୍ଧ ମମତାବୋଧ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ବିକାଶର ଅନ୍ତରାୟ ବୋଲି ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ଅଭିମତ । ସରଳ, ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗରେ 'ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ' ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସଂଯୋଗ ସୂତ୍ର ଆବିଷ୍କାରରେ ସମର୍ଥ ।

ମଧୁସୂଦନ ଦାସ (୧୮୪୮-୧୯୩୪)

ଜଣେ ମସୀଜୀବୀ ନୁହେଁ, ସାର୍ଥକ କର୍ମଯୋଗୀ ଭାବରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରତିଷ୍ଠାପକ ନବଉତ୍କଳର ରୂପକାର କୁଳବୃଦ୍ଧ ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଦାସଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ତାଙ୍କର ପ୍ରତି ଶୋଣିତ କଣାରେ ଜାତିପ୍ରେମବହ୍ନି ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ, କାୟ, ମନ ଓ ବାକ୍ୟରେ ଜାତୀୟ ଜୀବନବୋଧ ଉଦ୍ଦୀପିତ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସମଗ୍ର ଜୀବନ ଜାତୀୟତାବୋଧର ଏକ ପୁଣ୍ୟ ପରଂପରା । ପ୍ରାଣର ଅକପଟ ଭାଷା ତାଙ୍କର ବକ୍ତୃତାମାଳାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ସ୍ୱାର୍ଥପର ବ୍ୟଷ୍ଟି ଜୀବନ ଅପେକ୍ଷା ସ୍ୱାର୍ଥହୀନ ସମଷ୍ଟି-ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିବାର ମହାନୁଭବ ଦୀକ୍ଷା ସେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଜାତି ପ୍ରେମବହ୍ନି ଅଖିଳ ଉତ୍କଳବାସୀର ପ୍ରାଣରେ ଜାଗ୍ରତ କରି ସ୍ୱାର୍ଥମେଧ ଯଜ୍ଞରେ ଛାତିକୁ ଛାତି ମିଳାଇ ନାଚିବାର ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି ମଧୁସୂଦନ ।

'ଜାତୀୟ ଜୀବନ' ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଏକ ବିଶେଷ ଅଧିବେଶନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ରୂପ । ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନ ଓ ଜାତୀୟଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମ୍ପର୍କ ଏଥିରେ ନିରୂପିତ । ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନ ଭଙ୍ଗୁର ଓ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଜାତୀୟ-ଜୀବନ ପ୍ରସାରଣଶୀଳ ଓ ଚିରନ୍ତନ । ଉତ୍କଳ ଜନନୀ ଓ ଭାରତମାତାଙ୍କର ସପତ୍ନୀ ବା ଶତ୍ରୁ ନୁହନ୍ତି । ଉତ୍କଳ ବିଶାଳ ଭାରତର ଏକ ଅବତାର ବିଶେଷ । ସଦ୍‌ଗୁଣଗ୍ରାହିତା, ତ୍ୟାଗ, ସାହସିକତା, ସମପ୍ରାଣତା ଓ ମହାନୁଭବତା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉତ୍କଳୀୟର ଜାତୀୟ-ଚରିତ୍ର ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ବୋଲି ପ୍ରାବନ୍ଧିକଙ୍କ ମତ । ଉଦାହରଣମୟ ଓଜସ୍ୱିନୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଜାତୀୟ-ଜୀବନର ସ୍ୱରୂପ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ।

ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ (୧୮୮୪-୧୯୬୭)

ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ସମନ୍ୱିତ ବିଗ୍ରହ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତା, ସ୍ୱାଧୀନ ମନ୍ତବ୍ୟ ଓ ଜାତୀୟତାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପରିଭାଷା ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶକ୍ତିର ସାକ୍ଷ୍ୟ ବହନ କରି ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀରେ ପ୍ରକାଶିତ । କବି, ସମାଲୋଚକ, ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟିକ, ଜୀବନୀକାର ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ବିଶିଷ୍ଟତା ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଆତ୍ମଦର୍ଶନ, ପ୍ରଶସ୍ତ ଜୀବନାଗ୍ରହ, ବଳିଷ୍ଠ ପୁରୋଦୃଷ୍ଟି ଓ ସନ୍ତୁଳିତ ପରଂପରା ବୋଧରେ ନିହିତ । ସତ୍ୟବାଦୀ ଜାତୀୟ ଚେତନାଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଭାବମୁଦ୍ରା ତାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଅଙ୍କିତ ।

'ଜାତୀୟତାର ଭିତ୍ତିଭୂମି' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଦେଶର ନବଜାତ ଜାତୀୟ ଭାବର ପୁଷ୍ଟି-ସାଧନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜାତୀୟ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଉପଯୋଗିତା ସ୍ୱୀକୃତ । ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ଜାତୀୟତାର ଭିତ୍ତିଭୂମି । ଏହାର ଉନ୍ନତି ବ୍ୟତୀତ ଜାତୀୟତା-ସୌଧର ଭିତ୍ତି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ହଠିବ ବୋଲି ନୀଳକଣ୍ଠ ଦୃଢ଼ମତ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ "ବିଶିଷ୍ଟ ଭୂମିଖଣ୍ଡ ଜାତୀୟତାର ବିଗ୍ରହ । ଜାତୀୟ ଆଦର୍ଶର ଗଣ୍ଡି । କିନ୍ତୁ ଏହାର ପ୍ରାଣ ହେଉଛି ଭାବ । ଏହି ଭାବ ପ୍ରସାରର ବଳିଷ୍ଠ ମାଧ୍ୟମ ହେଉଛି ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ।" ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଆଧୁନିକ ଜାତୀୟତାର ଭିତ୍ତିଭୂମି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ଏହାର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ପନ୍ଥା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରବନ୍ଧର ଭାଷା ସ୍ୱାଭାବିକ, ଯୁକ୍ତିନିର୍ଭର ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସ୍ପର୍ଶରେ ଭାଷାରେ ନୂତନ ପ୍ରାଣଶକ୍ତି ପ୍ରକଟିତ ।

ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ (୧୮୭୭-୧୯୨୮)

ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ-ବିଦ୍ୟାଳୟର ନିର୍ମାତା, ସତ୍ୟବାଦୀ ଓ ସମାଜ ପତ୍ରିକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ସମ୍ପାଦକ ଦୀନବନ୍ଧୁ ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସମଗ୍ର ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅକପଟ ପ୍ରକାଶ । ଆର୍ତ୍ତମାନବାତ୍ମାର ସେବାକୁ ମାଧବ ସେବା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଅନଟନ, ବନ୍ୟା, ମହାମାରୀ ପୀଡ଼ିତ ଉତ୍କଳୀୟର ସେବାରେ ସେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଜୀବନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷିତରେ ହିନ୍ଦୁର ସୁରଭିତ ଅତୀତର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ 'ଗୋ ମାହାତ୍ମ୍ୟ', 'ନଚିକେତା ଉପାଖ୍ୟାନ', ତ୍ୟାଗର ଉଦାର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଚାର ନିମନ୍ତେ 'ଧର୍ମପଦ' ଓ ଉତ୍କଳବାସୀର ସୁପ୍ତ ଅବଚେତନରେ ଜାତୀୟତାର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ 'କାରା କବିତା' ଓ 'ବନ୍ଦୀର ଆତ୍ମକଥା' ରଚନା ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ କବି-ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ବହନ କରିଛି । ଶିକ୍ଷା ସଂସ୍କାର, ସମାଜ ସଂସ୍କାର, ପୁରାତନର ପୁନରୁଦ୍ଧାର, ଇତିହାସର ପୁନରାଲୋଚନା ଏବଂ ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ନବଦିଗନ୍ତ ଉଦ୍‌ଘାଟନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ତାଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ପୂରଣ କରିଛି । ଭାରତର ସମକାଳୀନ ଶିକ୍ଷା ଜାତୀୟତା ସହିତ ସମ୍ପର୍କହୀନ ଥିଲା ବୋଲି ଦୃଢ଼ ମତ ପୋଷଣ କରି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଏହାକୁ ଜାତୀୟତା ଅଭିମୁଖୀ କରାଇବାର ଦୃଢ଼ ସଙ୍କଳ୍ପ ପୋଷଣ କରିଥିଲେ । "ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଭାରତ ଜାତିର ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ପରିଚାଳିତ ହେବା ଉଚିତ । ଭାରତବାସୀ ଆପଣାର ସନାତନ ଧର୍ମ ଓ ସଭ୍ୟତାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ଏକ ବୈଦେଶିକ ଆଦର୍ଶରେ ଗଢ଼ା ହେଉଛନ୍ତି ।" ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାଦର୍ଶର ମୋହରୁ ମୁକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଆହ୍ୱାନର ଯଥାର୍ଥତା ଅନୁସନ୍ଧେୟ ।

'ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ଭାଗବତ ଘର' ଗଣ-ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ଭାବରେ ମାତ୍ର ଏହାର ଉପଯୋଗିତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ଓଡ଼ିଆ ଘରେ ଘରେ ପୂଜିତ, ପଠିତ ଓ ଆଲୋଚିତ । ଭାଗବତ ପାଠର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ପୋଷଣ କରି ଉତ୍କଳୀୟ ସାକ୍ଷର ହେବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା । ଅଧିକନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁର ପାରିବାରିକ ଆଦର୍ଶ, ତା'ର ତ୍ୟାଗମୟ ଜୀବନର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଭାଗବତର ବାଣୀରେ ଝଂକୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ପୂଜନ, ପଠନ ଓ ପାଠନ ପୀଠ 'ଭାଗବତ ଘର'ର ଭୂମିକା ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ, ଏହା ଅନସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ସରଳ ଓ ସାବଲୀଳ ଭାଷା ଅବଲମ୍ବନରେ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଭାଗବତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ ଦିଗରେ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିଛି ।

ବିପିନ ବିହାରୀ ରାୟ (୧୮୮୭-୧୯୬୪)

ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ଆଧୁନିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅଧ୍ୟାପକ ବିପିନ ବିହାରୀ ରାୟ ଜଣେ ସ୍ମରଣୀୟ ପ୍ରତିଭା । ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ମାନବ ଜୀବନର ପ୍ରସାରିତ କ୍ଷେତ୍ରଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଏହି ଦାର୍ଶନିକ-ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ମାନବାତ୍ମାର ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରତିପାଦନ ନିମନ୍ତେ ଜୀବନ ଓ ଜଗତ୍ ସଂପର୍କିତ ସମସ୍ୟାବଳୀର ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ପୂର୍ବକ ଏହାର ସମାଧାନର ପନ୍ଥା ନିରୂପଣ କରିଛନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧି ଓ ବୋଧୀର ମିଳନ ଭୂମି ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ସମୂହ ନିରନୁରଞ୍ଜିତ ଆତ୍ମିକ ଅନୁଭବର ସ୍ୱାକ୍ଷର ବହନ କରି ସାଂପ୍ରତିକ ସମାଜ ପାଇଁ ସୁରୁଚି ଓ ସୁମତିର ମାର୍ଗ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିଛି । ଗମ୍ଭୀର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ମନନର ଆଶ୍ରୟରେ ରଚିତ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଉପସ୍ଥାପିତ । ବିପିନ ବିହାରୀଙ୍କ ଶୈଳୀ ସଂଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ । ଜଟିଳ ବିଷୟ-ବସ୍ତୁକୁ ସରଳ ଓ ସୁବୋଧ ଢାଞ୍ଚରେ ଘଟଣାନୁଷଙ୍ଗ ମାଧ୍ୟମରେ ସହଜ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଦେବା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାୟଙ୍କ ବିଶେଷତ୍ୱ । 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ', 'ନବ ଭାରତ' ଓ 'ସହକାର' ପତ୍ରିକାରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ 'ପ୍ରବନ୍ଧ ସୋପାନ' ଓ 'ସାମାଜିକ ପ୍ରବନ୍ଧ' (ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ)ରେ ସଂକଳିତ ।

'ଗୁରୁ ଓ ଶିଷ୍ୟ' କଠୋପନିଷଦର 'ଯମ ଓ ନଚିକେତା' ଉପାଖ୍ୟାନକୁ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ରଚିତ ଏକ ଯୁଗୋପଯୋଗୀ ପ୍ରବନ୍ଧ । ଗୁରୁ ଓ ଶିଷ୍ୟଙ୍କର ସଂପର୍କ ଜ୍ଞାନୀ-ଅଜ୍ଞାନ କିମ୍ବା ଦାତା-ଗ୍ରହୀତାର ସଂପର୍କ ପରି ଅଳୀକ ନୁହେଁ । ଉଭୟେ ସମତା ଓ ମମତାର ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂତ୍ରରେ ବିବନ୍ଧିତ ଓ ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ ଜ୍ଞାନଦୀପ୍ତ ବିଗ୍ରହ । ଉଭୟେ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପକ୍ଷପାତୀ ଓ ବିଭୂତିଯୁକ୍ତ । ଗ୍ରହୀତାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଦାତାର ଉଦାରତା ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୁରୁ ଓ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ସମପ୍ରାଣତାର ଚେତନାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରେ । ଅତୀତର ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ତତ୍ତ୍ୱ-ମୁକ୍ତା ସଂଗ୍ରହ କ୍ରମେ ଏହାକୁ ସମସାମୟିକ ଘଟଣା ସୂତ୍ରରେ ଗ୍ରଥିତ କରି ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ପରମ୍ପରାରେ ସମଭାବାପନ୍ନ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ରର ଯୋଗ୍ୟତା, ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା, ଜିଜ୍ଞାସା, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତଥା ଉଭୟଙ୍କର ଚାରିତ୍ରିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଉପରେ ଭବ୍ୟ ଆଲୋକପାତର ମହତ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ସାଧନ କରିଛନ୍ତି ।

ରତ୍ନାକର ପତି (୧୮୮୯-୧୯୭୯)

ଉତ୍କଳ ଭାଷାରେ ପ୍ରବନ୍ଧର ଅଭାବ ଦୂରୀକରଣ ସଂକଳ୍ପ ନେଇ ରତ୍ନାକର ପତି ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାରେ ମନୋନିବେଶ କରିଛନ୍ତି । ମାନବ ଜୀବନର ଜଟିଳ ସମସ୍ୟାବଳୀ, ମାନବ ମନର ସାମୟିକ ଉତ୍କଣ୍ଠା, ଅଭିଳାଷ, ବଦ୍ଧମୂଳ ଧାରଣା, ଆଗ୍ରହ-

ବ୍ୟବହାର, ସ୍ନେହ-ବିରକ୍ତ ପ୍ରମୁଖ ପ୍ରବୃତ୍ତି ତଥା ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ଦେଖା ଦେଉଥିବା ବହୁବିଧ ସମସ୍ୟା ତାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପିତ । ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନରେ ବ୍ୟାପକତା, ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗରେ ଯୁକ୍ତିନିଷ୍ଠତା, ଉପସ୍ଥାପନାଗତ ଅନନ୍ୟତା ଓ ଅନୁଶୀଳନର ମୌଳିକତା ରତ୍ନାକରଙ୍କ ଶୈଳୀର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ପରି-ସମାପ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ କ୍ରମରେ ବିଷୟବସ୍ତୁର ଆଶ୍ରୟ, ଆରୋହ, ଅବରୋହ ଓ ଉପସଂହାର ସମାହିତ । ତର୍କସିଦ୍ଧ ସରଳ ତତ୍ସମ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଭାବର ସାବଲୀଳ ପ୍ରକାଶ ରତ୍ନାକରଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧର ଅନନ୍ୟତାର ସୂଚନା ଦିଏ ।

'ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ' 'ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ' ପ୍ରଥମ ଭାଗରୁ ସଂଗୃହୀତ । ଅପମାନ ଅସହିଷ୍ଣୁ, ଆତ୍ମ ପ୍ରଶଂସକ, ପରଛିଦ୍ରାନୁସରଣ-ତତ୍ପର, ଅପରିଣାମଦର୍ଶୀ, ସୁଭଗମନ୍ୟ, ଅବମୁକ୍ତ୍ୟାକାଂକ୍ଷୀ ମାନବର ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ସମାଲୋଚନା ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ସ୍ପୃହ ପ୍ରବଣତା, ହୀନମନ୍ୟତା କିମ୍ବା ଅପରିପକ୍ୱତାର ଶିକାର ହୋଇ ଭ୍ରାନ୍ତ ବିଚାରର ମୂଢତାରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ । ସଂସ୍କାର ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେତୁ ଏହାର ସଦୁପଯୋଗଦ୍ୱାରା ମାନବକଲ୍ୟାଣ ସାଧନର ଆଶା ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି ।

କପିଳେଶ୍ୱର ଦାସ (୧୯୦୬-୧୯୯୦)

ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରିଥିଲେ ହେଁ ଜଣେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଭାବରେ କପିଳେଶ୍ୱର ଦାସଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ଜୀବନ ସଂପର୍କୀୟ ଯାବତୀୟ ଚିନ୍ତାର ପ୍ରତିଫଳନ ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ ଉଚ୍ଚ ଦାର୍ଶନିକ ଭାବନା ଓ ରୁଚିଦୀପ୍ତ ମନନର ପରିଚାୟକ । ସର୍ବ ଧର୍ମ, ସର୍ବ ଦର୍ଶନ ଓ ସକଳ ଚିନ୍ତାର ସମୀକରଣରେ ମାନବାତ୍ମାର ଉତ୍କର୍ଷ ବିଧାନ ସମ୍ଭବ । ମାନବର ଚିତ୍ତ-ଭୂମି ହେଉଛି ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ 'ମିଳନ ମଣ୍ଡପ ।'

'ଅସୀମର ଆହ୍ୱାନ' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଅସୀମ ପ୍ରାପ୍ତିର ଅନିବାର୍ଯ୍ୟତା ପ୍ରମାଣିତ । ଜୀବ ମାତ୍ରକେ ଅସୀମ ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ । କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଅଭାବ, ଅତୃପ୍ତି ଓ ଅଶାନ୍ତ ତାକୁ ପ୍ରତିନିୟତ ଅସୀମ ଉନ୍ମୁଖୀ କରି ରଖିଛି । ପାତ୍ର, ପନ୍ଥା ଓ ପ୍ରକରଣର ଭିନ୍ନତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଜ୍ଞାତ ଓ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ଅସୀମର ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ମୁରଲୀଧ୍ୱନି ମାନବାତ୍ମାକୁ ତା' ପ୍ରତି ଆକର୍ଷିତ କରୁଛି । କ୍ଷଣ ଭଙ୍ଗୁର ଜାଗତିକ ଜୀବନ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଭୂମାର ଏ ଆକର୍ଷଣ ଓ ଆହ୍ୱାନ ପ୍ରତି ବୀତସ୍ପୃହ ନ ରହି ଏହାର ଉପାସନାରେ ଜୀବନକୁ ସାର୍ଥକ କରିବାର ଆହ୍ୱାନ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ବ୍ରଜବିହାରୀ ମହାନ୍ତି (୧୯୧୦-)

'ଚିନ୍ତା' ଓ 'ସାଧନା' ପୁସ୍ତକର ସଫଳ ସ୍ରଷ୍ଟା ବ୍ରଜବିହାରୀ ମହାନ୍ତି ମୌଳିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଓ ବିଷୟ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛନ୍ତି । ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ଭାବନାକୁ କାବ୍ୟମୟୀ ଭାଷା ଓ ଚିନ୍ତାତ୍ମକ ଶୈଳୀରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଅସାଧାରଣ ଦକ୍ଷତା ହେତୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଅନନ୍ୟ ।

'ସମାଲୋଚନା ଓ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ' ସାଂପ୍ରତିକ ଜୀବନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷିତରେ ରଚିତ ଏକ ଯୁଗୋପଯୋଗୀ ରଚନା । ଅନ୍ଧାନୁକରଣ ଓ ପରାଙ୍ଗପୁଷ୍ଟତାକୁ ମାନବ ସମାଜର ଦୁର୍ଗତିର ହେତୁ ରୂପରେ ଗ୍ରହଣ କରି ଏଥିରୁ ନିଷ୍କୃତି ଲାଭ ପାଇଁ ଆତ୍ମ ସମୀକ୍ଷାର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଉପରେ ଆଲୋକପାତର ମହତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏଥିରେ ପ୍ରକାଶିତ । ସମାଜର ମଙ୍ଗଳକାମୀ, ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ଓ ସାହସୀ ପୁରୁଷ ସମାଲୋଚକର ସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କରିପାରେ । ସମାଲୋଚନା କଦାପି ଜଡ଼ ଦର୍ଶନ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଏହା ଈର୍ଷା, ଅସୂୟା, ଅଦୂରଦର୍ଶିତା, କୁତ୍ସା କିମ୍ବା ରୁଚିବିକାରର ପକ୍ଷପାତୀ ନୁହେଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଅନୁସରଣରେ ଭାରତୀୟତାର ବିନାଶ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ବିଚାର ବିମୂଢ଼ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ସ୍ୱାଭିମାନ ଓ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ସଚେତନ କରିଛନ୍ତି ।

ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ (୧୮୭୨-୧୯୪୫)

'ବ୍ୟଙ୍ଗ, ବିଦ୍ରୂପ, ଈର୍ଷା, ଅସୂୟା ଓ ବିଦ୍ୱେଷକୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ସ୍ତରରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କରି ଏହାକୁ ସମାଜ ସଂଶୋଧନ ଅସ୍ତ୍ରଭାବରେ ବ୍ୟବହାର ପୂର୍ବକ ସମାଜ ଜୀବନକୁ ସୁସ୍ଥ ଓ ନିର୍ମଳ ରଖିବାର ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ପାଳନ କରିଛନ୍ତି । ଶାଣିତ ଶ୍ଳେଷ ଓ ବକ୍ର କଟାକ୍ଷ ତାଙ୍କର ଅମୋଘ ଅସ୍ତ୍ର । ଉଦାର ମାନବିକ ଚେତନ, ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଦେଶ ପ୍ରତି ଅଖଣ୍ଡ ମମତା ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମାଜବାଦୀ ଓ ସଚେତନ ନାଗରିକ ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେଇଛି । ତେଣୁ ସମଗ୍ର ସାହିତ୍ୟିକ ରଚନାବଳୀ ଭିତରେ ପ୍ରହରାଜ ସ୍ରଷ୍ଟା-ମାନସ ସୁରୁଚିର ମାର୍ଗରେ ସୁନ୍ଦରତର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିଛି ଓ ରୁଚି ବହିର୍ଗତ ବ୍ୟକ୍ତି, ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ସମାଜକୁ ବ୍ୟଙ୍ଗ-ବାଣରେ ଜର୍ଜରିତ କରିଛି । 'ବାଇ ମହାନ୍ତି ପାଞ୍ଜି, 'ଭାଗବତ ଟୁଙ୍ଗୀରେ ସନ୍ଧ୍ୟା' ଓ 'ଆମ ଘରର ହାଲଚାଲ' ଏହି ମହତ୍ ମାନବିକ ଓ ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ ।

"ମଣିଷ ଘଡ଼ିଘଡ଼ିକେ ଆନ" ଆତ୍ମ ସମୀକ୍ଷାର ଉତ୍ସାହରୁ ରଚିତ 'ଆମ ଘରର ହାଲଚାଲ' ପୁସ୍ତକର ଅଂଶବିଶେଷ । ଅହଂକାର ପ୍ରବଣ, ଆତ୍ମସର୍ବସ୍ୱ, ଅଦୂରଦର୍ଶୀ ମାନବର ଅସତ୍ୟ ଔଦ୍ଧତ୍ୟକୁ ଭଗ୍ନାବରଣ କରି ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ଭଙ୍ଗୁର ପୃଥିବୀର ପୃଷ୍ଠପଟରେ ଏହାର ନଶ୍ୱର ଅଳୀକତା ପ୍ରତିପାଦନ ପ୍ରବନ୍ଧଟିର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ମାୟାଧର ମାନସିଂହ (୧୯୦୭—୧୯୭୩)

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଇଂରେଜୀ ଗଦ୍ୟ ଶୈଳୀର ଯଥାର୍ଥ ଅନୁବର୍ତ୍ତନ କ୍ରମେ ଏହାକୁ ଏକ ଭାବସ୍ନିଗ୍ଧ ସାବଲୀଳତା ପ୍ରଦାନ କରିବାରେ ମାନସିଂହଙ୍କ କୃତିତ୍ୱ ନିହିତ । ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟରେ ସବ୍ୟସାଚୀତ୍ୱ ମାନସିଂହ ପ୍ରତିଭାର ଅନନ୍ୟ ବିଶେଷତ୍ୱ । ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଭାବପ୍ରବଣତା ତାଙ୍କ କାବ୍ୟର ପ୍ରାଣଧର୍ମ ହେଲେ ହେଁ ଗଦ୍ୟରେ ସେ ପ୍ରତିଭା ଓ ବିଚାରବୁଦ୍ଧିର ସଖ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ପରିଚ୍ଛନ୍ନ, ପ୍ରାଞ୍ଜଳ, ରୁଚିପୂର୍ଣ୍ଣ, ନିରଳସ ଗଦ୍ୟଭଙ୍ଗୀ ଓ ସୃଜନାତ୍ମକ ଶୈଳୀରେ ରଚିତ ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ, ଅଧ୍ୟୟନ, ଅନୁଭବ, ବିଚାର ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ମୁଦ୍ରା ବହନ କରେ । ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସମାଜ ସମ୍ପର୍କୀୟ ମାନସିଂହଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ ସାହିତ୍ୟରେ ନୂତନ ପ୍ରାଣ ଓ ସ୍ପନ୍ଦନ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସମର୍ଥ ।

"ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱ" ପ୍ରବନ୍ଧରେ କର୍ମର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦିତ । କର୍ମକୁ ଗୀତାରେ ଯୋଗ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଏହା କ୍ଷୁଦ୍ର, ହୀନ କିମ୍ବା ହେୟ ନୁହେଁ । ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପର, ନିରଳସ କର୍ମ ସାଧନା, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ ଓ ନିଷ୍ଠାର ପ୍ରଶସ୍ତ ପରଂପରା ଉପରେ ଆଧାରିତ । ଦୁର୍ବଳ କର୍ମସାଧନା କର୍ମ ସନ୍ନ୍ୟାସଠାରୁ ଶ୍ରେୟସ୍କର ହେଲେହେଁ ପ୍ରବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ବଶୀକରଣ ଓ ରୂପାନ୍ତରୀକରଣ କ୍ରମେ ଆତ୍ମଶକ୍ତିର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଜନିତ କର୍ମ ପରମ୍ପରା ହିଁ ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱ । ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ମାନସିଂହଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭବର ସ୍ୱାକ୍ଷର ଉତ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ।

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ :(୧୯୧୨-୧୯୮୭)

ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ଗବେଷକ, ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ଐତିହାସିକ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତିର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଅଭିବନୀୟ ଭାବରେ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଇତିହାସର ଅନ୍ଧକାର ଗର୍ଭରୁ ସଂସ୍କୃତି, ସମାଜ ଓ ସାହିତ୍ୟର ସଂଭାବନାକୁ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ କରିବାର ପ୍ରୟାସ "ଇତିହାସ ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ", 'ପ୍ରବନ୍ଧ ମାନସ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ

କହିଥାଇଛନ୍ତି । ମୂକ-ମୃତ ଅତୀତ ସତେକି ମୁଗ୍ଧ-ଆବେଗରେ ବଚସ୍କର ହୋଇ ଉଠିଛି । ପ୍ରତିଭା ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଶୋଭନ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଭୂଷିତ ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ କଳା ଅନନ୍ୟ । ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଧ୍ୟୟନର ସ୍ପଷ୍ଟ ମୁଦ୍ରାଙ୍କନ ହେତୁ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଚିନ୍ତନୀୟ ଓ ଯୁଗୋପଯୋଗୀ ।

'ଜନ୍ମଭୂମି' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଅତୀତରେ ମଧୁର ସ୍ମୃତି ରୋମନ୍ଥିତ । ଉଦାର ବିଶ୍ୱମାନବ ହେବାଠାରୁ ଜନ୍ମଭୂମି କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରାମ ଖିଚଙ୍ଗର ଜଣେ ସାଧାରଣ ହେବାକୁ ପ୍ରାବନ୍ଧିକଙ୍କ ଆକୁଳତା ପ୍ରକାଶିତ । ଜନ୍ମଭୂମିର ମମତାସିକ୍ତ କୋଡ଼ରେ କୁଟୁମ୍ବ-ମାନଙ୍କର ସହାନୁଭୂତିରେ, ଶୁଭେଚ୍ଛୁମାନଙ୍କର ପ୍ରେମବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ପଡ଼ିବାର ମଧୁର ଆନ୍ତରିକ ଅଭିଳାଷ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ପ୍ରିୟ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ କରିଛି । ମୁଗ୍ଧ ଅନୁଭବର ପରିଭାଷା ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର (୧୯୧୨—)

ପ୍ରାଣର ପ୍ରତିମାକୁ ପଦ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ବାଙ୍ମୟ ରୂପ ଦେବାରେ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କ ଉଦ୍ଦାମ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରାଥମିକତା ପ୍ରାପ୍ତ । ବିଷୟବସ୍ତୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ ଭାବରେ ଅନୁଶୀଳନ କରି ଅର୍ଥ ଓ ଅର୍ଥାନ୍ତରର ନବଦିଗନ୍ତ ସେ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିଛନ୍ତି । ଭାବର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ପ୍ରବାହ ରମ୍ୟ ଭାଷାର ସହଯୋଗରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶିଷ୍ଟ କରି ଗଢ଼ି ତୋଳିଛି । ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ, ରମ୍ୟରଚନାର ଲେଖକ ଭାବରେ ସେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପରିଚିତ ହେଲେ ହେଁ ଶେଷୋକ୍ତ ରଚନା ତାଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥରେ ଅନନ୍ୟ କରିଛି । ଲଘୁ ଚପଳତା, ହାସ୍ୟରସ ଓ ବ୍ୟଙ୍ଗ-ଧର୍ମିତାର ଅଭାବ ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କର 'ପଦ୍ୟ ଓ ପ୍ରତିମା' ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରମ୍ୟରଚନାର ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଛି ।

'ସମନ୍ୱୟ' ମାନବ ଜୀବନର ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକତା । ଜଟିଳ-ବିଷମ ଜଗତରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ-ସନ୍ଦେହର ପରିବେଷ୍ଟିତ ସଂସ୍ଥ ମାନବ ସମନ୍ୱୟ ଅଭାବରେ କ୍ଷଣଟିଏ ଚଳିପାରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଜୀବନ-ଜୟର ପ୍ରଧାନ ଆୟୁଧ ସମନ୍ୱୟ । ଜୀବନକୁ ସମନ୍ୱୟର ଏକ ପ୍ରଶସ୍ତ ପରିଖେଶ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଅହଂକାରହୀନ ସମର୍ପିତ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ଅନୁରାଗ ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ।

ଭୁବନେଶ୍ୱର ବେହେରା (୧୯୧୯—)

ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତାକୁ କରୁଣା କୋମଳ ସହାନୁଭୂତିରେ ଆର୍ଦ୍ର କରି ସେହି ତ୍ରୁଟି ବିଚ୍ୟୁତିରୁ ମୁକ୍ତିର ସୁଗମ ମାର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା

ଭୁବନେଶ୍ୱର ବେହେରାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଆତ୍ମସମୀକ୍ଷା ପରାଙ୍ମୁଖ, ପ୍ରଶଂସାପ୍ରବଣ, ପରଶ୍ରୀକାତର, ସମାଲୋଚନାପ୍ରିୟ ଆଜିର ମଣିଷ 'କଳ୍ପନାର ରାଜପୁତ୍ର' ସାଜି ଶ୍ରେୟସ୍ପଥ ହୁଡ଼ିଛି । ଆଜିର ଗୋଦରା ଅନ୍ୟର ଗୋଡ଼ର ସ୍ଥୂଳତା ମାପିବାରେ ଓ ଅନ୍ଧାର ଗୃହିଣୀ ଛୁଞ୍ଚିର କଣା ଦେଖିବାରେ ଆପଣାର ପୌରୁଷ ଜାହିର କରୁଛି । ମାନବକୁ ଏହି ମହାଭ୍ରାନ୍ତିରୁ ମୁକ୍ତି ଦେବାପାଇଁ ଶ୍ରୀ ବେହେରାଙ୍କ ଅନ୍ତରାଗତସ୍ଥ ଆତ୍ମୀୟତା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଉଣା ଅଧିକେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ବୈଧିସ୍ତିକ ବିଦ୍ୟାବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନ ଇଞ୍ଜିନିୟର ଭୁବନେଶ୍ୱର ବେହେରା ଯଥାର୍ଥରେ ମଣିଷ ଆତ୍ମାର କାରିଗରର ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ।

'ଭୁଲ' 'ଶୁଣ ପଞ୍ଚାଷ' ପୁସ୍ତକରୁ ଗୃହୀତ । ସଂସାରଯାତ୍ରୀ ମାନବ ମାତ୍ରେହିଁ ଭୁଲର ଶିକାର ହୋଇଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟେତର ଦେବତା, ଦାନବ, ପଶୁପକ୍ଷୀ ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭ୍ରାନ୍ତ ମାନବ ସ୍ୱୟଂକୃତ ତ୍ରୁଟିର ମାର୍ଜନା ନକରି ନିଜର ଭୁଲର ମାନଦଣ୍ଡରେ ଅନ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ମାପି ଚାଲିଛି । ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟ, ପିତାପୁତ୍ର, ଶାସକ-ଶାସିତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ଏହି ଭୁଲର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଅବାରିତ । ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାର ଆହ୍ୱାନ ପ୍ରବନ୍ଧର ଅନ୍ତର୍ବାଣୀ ।

ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି (୧୯୨୦—୧୯୯୧)

ଫକୀରମୋହନୋତ୍ତର କାଳରେ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସିଦ୍ଧିର ଶୀର୍ଷ ସ୍ପର୍ଶୀ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତିଭା ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସମାଲୋଚନା ବିଭାଗରେ ଅକ୍ଷୟ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଛାଡ଼ି ଯାଇଛି । ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ, ସ୍ପର୍ଶରେ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଗଳ୍ପର ବିଭୂତିରେ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇ କଳାକୈବଲ୍ୟର କାଳଜୟୀ ମହିମାରେ ଦୀପ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଛି । ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଭାଷା ଓ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୈଳୀର ବିଳାସରେ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗ ପରି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ସୁରେନ୍ଦ୍ରୀୟ ହେବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । ଗଭୀର ଦେଶାତ୍ମବୋଧ, ଉଗ୍ର ଉତ୍କଳ ପ୍ରୀତି, ତୀବ୍ର ସଂସ୍କୃତ ଚେତନାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚାରଣ ସୁରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ।

"କଳିଙ୍ଗର ପ୍ରତିଶୋଧ" ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱାଭିମାନ, ବୀରତ୍ୱ ଓ ଗୌରବର ପ୍ରତିଭୂ ବୀର ସମ୍ରାଟ ଖାରବେଳଙ୍କ ମଗଧ ଆକ୍ରମଣ ସମ୍ପର୍କିତ ଐତିହାସିକ ଘଟଣାର ସାହିତ୍ୟିକ ରୂପ । ହାତୀଗୁମ୍ଫାର ଶ୍ୟାମଳ ଭିତ୍ତିର ଗାତ୍ରରେ ଉତ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଶିଳାଲେଖ ଆଧାରରେ ରଚିତ ଏହି ଲଳିତ ନିବନ୍ଧ ସରସ ଐତିହାସିକ ଗାଥା ସ୍ୱପ୍ନ ଭଗ୍ନ, ମନୋରଥ, ହୃତସର୍ବସ୍ୱ, ଲୁପ୍ତବୈଭବ ଓଡ଼ିଆର ପ୍ରାଣରେ ଜାତିପ୍ରେମ ବହ୍ନି ଉଦ୍ଦୀପିତ କରେ ।

ଗୋଲୋକ ବିହାରୀ ଧଳ (୧୯୨୧—୧୯୭୪)

ଭାରତତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ପ୍ରଫେସର ଗୋଲୋକ ବିହାରୀ ଧଳ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଆଲୋଚନାର ନୂତନ ଦ୍ୱାରର ଛୁଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ପରଂପରାର ପୁନଶ୍ଚାଲୋଚନା କ୍ରମେ ନବମୂଲ୍ୟବୋଧର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ତଥା ଏହାର ସଫଳ ପ୍ରୟୋଗ-ଦ୍ୱାରା ସମାଜର ସଂସ୍କାରବିଧାନ ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସ୍ୱାଭିମାନୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଧଳ ସର୍ବଦା ଉଚିତ ଅଭିମାନର ପକ୍ଷପାତୀ । ଶିକ୍ଷା, ଭାଷା ସମସ୍ୟା ଉପରେ ଆଧାରିତ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ଦୀର୍ଘ ଶିକ୍ଷକ ଜୀବନର ଅନୁଭୂତି ପ୍ରତିଫଳିତ । ଶୁଦ୍ଧ, ସରଳ, ଗଣବୋଧ-ଭାଷାରେ ଓ ସାବଲୀଳ ଭଙ୍ଗୀରେ ରଚିତ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଅଭିନବ ଚିନ୍ତ୍ୟ ପରିକଳ୍ପନା ହେତୁ ଜୀବନ ଓ ଜଗତ୍ ପ୍ରତି ସମ୍ଭାବନା ଦ୍ୟୋତକ ।

“ରାମରାଜ୍ୟ ଓ ରାମାୟଣ” ପ୍ରବନ୍ଧ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଧଳଙ୍କର ‘ବିଗୃର ଆଲୋଚନା’ରୁ ଆନୀତ । ରାମଜନ୍ମଭୂମି ପୁଣ୍ୟଭୂମି ଭାରତ ବର୍ଷରେ ରାମାୟଣୀ ଆଦର୍ଶର ଅବମାନନା ପ୍ରସଙ୍ଗୋଚିତ ଭାବରେ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚିତ । ଉପଚାର ବିଧାନର ବିବେକହୀନ ଅନୁକରଣ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଆଦର୍ଶର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ହେତୁ ଆମର ଯୋଜନା ଓ ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସାଧିତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରାହତ ହେଉଛି । ରାମରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପୂର୍ବରୁ ରାମାୟଣର ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତି ସଚେତନ ରହିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ବୋଲି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଦୃଢ଼ ମତ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ (୧୯୨୩ —)

ପ୍ରାବନ୍ଧିକ, ସମାଲୋଚକ, ସମାଜତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ସାଂପ୍ରତିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ପ୍ରତିଭା । ସାଧନା ପୀଠରେ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ଏହି ଜ୍ଞାନଗରିଷ୍ଠ ସାରସ୍ୱତ ସାଧକ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ସୀମା ଓ ସମ୍ଭାବନାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରସାରିତ କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ, ଧର୍ମ, ରାଜନୀତି, ଶିକ୍ଷା, ସମାଜ-ଦର୍ଶନ, ସଂସ୍କୃତି, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଦର୍ଶନ ବିଷୟକ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ବିଶ୍ୱକୋଷିକ ଜ୍ଞାନର ସ୍ୱାକ୍ଷର ବହନ କରି ବିଚଯ ହୋଇ ଉଠିଛି । କ୍ଷୁଦ୍ର ଶକ୍ତିଶାଳୀ କାବ୍ୟ ବିନ୍ୟାସ, ସରଳ ଭାବବୋଦ୍ଦୀପକ ଭାଷା ସମବାୟରେ ରଚିତ ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଜାଗତିକ ସମସ୍ୟାର ରୂପାୟନ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଛି । ଆପଣାର ସ୍ୱାଧୀନ ମନନର ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚାରଣର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ମାଧ୍ୟମ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ।

“ଜନ-ଜୀବନ ଓ ଜନ-ସାହିତ୍ୟ” ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାଧାରଣ ଜନତାର ଅଧିକାରକୁ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିଛି । ସାମ୍ୟବାଦର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ରହିତ ସାହିତ୍ୟ

ଗଣଉନ୍ମୁଖ ହୋଇ ଉଠିଛି । ଜାତିର ସ୍ୱପ୍ନ, ଆଶା, ଆକାଂକ୍ଷା ସାହିତ୍ୟର ବାତାୟନ ପଥ ଦେଇ ମୁକ୍ତିର ଆଲୋକ ଦେଖିଛି । ସାହିତ୍ୟ କେବଳ 'ସ୍ୱାନ୍ତସୁଖାୟ' ଭାବନାରେ ପରିବେଷ୍ଟିତ ନହୋଇ 'ବହୁଜନ ହିତାୟ ଓ ବହୁଜନ ସୁଖାୟ' ପରିଭାବନାରେ ଉଦ୍ଦୀପିତ । ମାନବ ଶକ୍ତିର ଆବିଷ୍କାର ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଦୃଢ଼ ଆଶା ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ରଥ (୧୯୨୯—)

ପରିମାଣ ଓ ପରିଗୁଣାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ସୃଷ୍ଟି ବୈଚିତ୍ର୍ୟମଣ୍ଡିତ । ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଗଳ୍ପରେ ତାଙ୍କର ସାଧନାର ସଫଳତା ରହିଥିଲେ ହେଁ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଭାବରେ ସେ ସମଧିକ ଗୌରବର ଅଧିକାରୀ । ଜଗତ୍ ଓ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ସମ୍ଭାବନା ପ୍ରତି ଉନ୍ମୁଖ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରବନ୍ଧର ବିଷୟବସ୍ତୁ ନିର୍ବାଚନରେ ଗତାନୁଗତିକତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ସର୍ବଦା ମୌଳିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରେ ପରିବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଛି । ସୃଜନୀ ଶକ୍ତିର ଅପ୍ରତିହତ ସଞ୍ଚାରରେ ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିକ୍ଷମ ପ୍ରତିଭା ଅପୂର୍ବ ବସ୍ତୁ ନିର୍ମାଣରେ ସାର୍ଥକତା ଲାଭ କରିଛି ।

"ମୁଁ ଏବଂ ସମାଜ" ମାନବ ସହିତ ତାର ସମାଜର ସମ୍ପର୍କ ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ପର୍କର ସୂଚନା ଦିଏ । ସମାଜ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉଦ୍ଭାବନ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିର ସାମୂହିକ କୋଶର ସହାୟକ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମାଜ ଓ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦ ଓ ବିରୋଧ ସଂଘଟିତ ହୋଇ ଏମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କର କୁସୁମ ବନ୍ଧନ ଛିନ୍ନ ହୁଏ । କେଉଁଠି ଶାସନ କଳଦ୍ୱାରା ରାଷ୍ଟ୍ରର ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପେକ୍ଷିତ ହୁଏ ଓ କେଉଁଠି ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟର ଅହଂକାର ରାଷ୍ଟ୍ରର ଗଣକଲ୍ୟାଣକର ଶୃଙ୍ଖଳାକୁ କବଳିତ କରେ । ନିରଙ୍କୁଶ ଅବାଧ ସ୍ୱାଧୀନତା ନୁହେଁ, ସୁଶୃଙ୍ଖଳିତ, ସ୍ୱାର୍ଥହୀନ, ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନାଗରିକ ଜୀବନ ଯାପନଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ତା'ର ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ କାମ୍ୟ ସୁସମ୍ପର୍କର ସୃଷ୍ଟି ସେତୁ ନିର୍ମାଣର ଲକ୍ଷ୍ୟ କେବଳ ପୂରଣ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଦୃଢ଼ ମତ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି ।